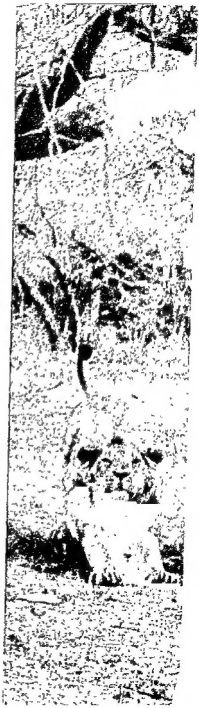

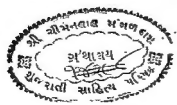
૪૭૬

આમ જાપરુચા

દીપોત્સવી-૨૦૨૫
સિંહ કથા વિશેષાંક

નંત્રીશ્રી
ઇશ્વરલાલ મો. દવે
જયમલ્લ પરમાર

66 Great men and eminent men have monuments in bronze and marble set up for them but this man of divine fire managed in his lifetime to become enshrined in millions and millions of hearts so that all of us became somewhat of the stuff that he was made of, though to an infinitely lesser degree 99

-- Jawaharlal Nehru

a National Trust for Economic Prosperity
INDIAN OIL CORPORATION LIMITED

લીપ્તનની હિમાલયન ગોદડન. ડસ્ટ ચા.

ਭੰਘੀ ਜਲੰਧਰੀ
ਭੂਖੀ ਥਾਮੀ
ਪਿਨਹਰੀ

આ બા બોલાવ્યા બોલાવ્યામાં તમને પૂછું
 સોંમપણી સોંમરી સંઘરી આના વધુમાં વધુ
 આના પૂરા પાડે છે, તમે સંઘરી સંઘરી
 માણી છોડો, તમારા અતિથિઓને પણ આ માણી
 કાઢો છો, તમને આ પોતાની જાંમરી આ
 આજનો તમારા બીજામાં પણ અતિથિ થશે,
 તેના પાણી બીજામાં આના માણી પાણી
 હિમાચલ ગીરુમ તમારું આ અતિથિ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

સાચી આ

WITH BEST COMPLIMENTS
FROM

M/s. GEETA CERAMICS

KALOL-MEHSANA HIGHWAY ROAD
AT CHHITRAL
(N GUJARAT)

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

Suhrid Geigy Limited Baroda RANOLI

Manufacturers of (GEIGY) Specialised Optical Whitner

T I N O P A L

Which whiten the best of all.

PHONE

Office : 227063

Resi : 227806

Gram
CHAKESHWARI

M/s Ashokkumar Kalyanbhai

YARN & CLOTH MERCHANT

4762, Laxmi Bazzar
First Floor Cloth Market
DELHI - 6

સ્ટેટ બેન્ક ઓફ સૌરાષ્ટ્ર

સ્ટેટ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયાની સબસીડીયરી

સહરતા

સેવા

સલામતી

અમારી વિશિષ્ટતાઓ

- આપની બચત ઉપર આકર્ષક વ્યાજ
- નાના પાયાના ઉદ્યોગોને ઉદાર શરતોથી વિશાળ પ્રમાણમાં ધીરાણ.
- ખેતી વિકાસ માટે સરળ ધીરાણ,
- સેઈફ ડીપોઝીટ લોકસની આધુનિક સગવડતા.
- પરચુરણ વેપાર રોજગાર કરતા વેપારીને સરળ ધીરાણ.

સૌરાષ્ટ્રમાં સ્ટેટ બેન્ક ઓફ સૌરાષ્ટ્રની બીજી કોઇપણ વ્યાપારી બેન્ક કરતાં વધારે શાખાઓ છે.

માટે જ

આપની સર્વ પ્રકારની બેન્કીંગની જરૂરિયાત માટે આપની નજીકની જ સ્ટેટ બેન્ક ઓફ સૌરાષ્ટ્રની શાખાનો સંપર્ક સાધો.

હુંડી ઓફીસ

દરબારગઢ : ભાવનગર

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

PHONES
OFFICE 26148
RESI. 78741

GRAM
JAYATMA

M/s. P. JAYANTILAL

YARN & CLOTH MERCHANT
626/1 KAPASIA BAZZAR
VORA BUILDING
AHMEDABAD

‘ભારત સિલ્કમિલ્સ’ ના

કાપડનો જ આગ્રહ રાખો

* સુંદર નવીનતાભરી ડિઝાઇન અને સુમેળ રંગોવાળી
ચુનંદી જાતોની અમારી વિશિષ્ટતાઓ *

આર્ટ સિલ્ક
નાઇલોન શટિંગ
પાલવજરી સાડી
પ્રિન્ટેડ સાડી
ફેન્સી ક્રોક
નાયલોન બ્રોશે
વગેરે

ધી ભારત સિલ્ક મિલ્સ (પ્રાઇવેટ) લિ.

સુંદર બાગ, કુર્લા - ૭૦ : મુંબઈ.

Grams : SUPERWEST

Tele No : 51422

A. DHANENDRA & CO.

COTTON & YARN WESTE MERCHANTS
EXPORTERS & IMPORTERS

A. DHANENDRA & co.

1427, RAIPUR, PARABDI'S POLE
AHMEDABAD - 1.

Industrial Services Corporation

ટેકસટાઇલ ઓકઝીલરીઝ-કેમિકલ્સ
તથા ઇલેકટ્રીક મોટર્સ અને સ્ટાર્ટર્સ

INDUSTRIAL SERVICES CORPORATION

Bharat Industrial Estate, Block No. 521, 5th Floor,
Tokersey jivraj Road,
Sewree, BOMBAY-15 D. D.

મહેતા ટ્રેડર્સ

સૂતર તથા કાપડના વેપારી તથા કમીશન એજન્ટ

ટ્રેલી સ્ટેશન પાસે
સુરેન્દ્રનગર

ધી જીનાગઢ ડીસ્ટ્રીક્ટ સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટીવ બેંક લી. જીનાગઢ

ટેલીફોન :- મેનેજર, ૨૦૭-૨૦૭એ
ઓફિસનંદ : ૨૭૮

ટેલીગ્રામ COOPBANK :
પોસ્ટ બોક્ષ નં. ૪

તા. ૨૨-૪-૧૯૫૯ ના રોજ મુખ્ય રાજ્યના સહકારી કાયદા હેઠળ નોંધાયેલ
મુખ્ય કચેરી :- વજીરારી ચોક, જીનાગઢ

પ્રમુખ :- શ્રી ચિતરંજન ર. રાજ
ઉપપ્રમુખ :- શ્રી દારકાદાસ ના. ત્રિવેદી

	લાખ
૧. અધિકૃત શેર બંડોળ	૧૮૦,૦૦
૨. ભરપાઈ થયેલ શેરબંડોળ	૧૦૩,૫૮
૩. અનામત ફંડ અને અન્ય- બંડોળ.	૩૨.૬૨
૪. કાર્ગ બંડોળ.	૬૪૪,૦૦

:- શા ખા ઓ :-

૧. વેરાવળ	૬. કેશોદ	૧૧. કુતિયાણા	૧૬. માધવપુર-ધૈડ
૨. માધ્યાવદર	૭. મગરોળ	૧૨. રાણાગાવ	૧૭. ખીલખા
૩. પોરબંદર	૮. માળીયા	૧૩. ભેંસાણી	૧૮. ગીરચઢડા રોડ : ઉના
૪. ઉના	૯. તાલાળા	૧૪. મેંદરડા	૧૯. બાટવા
૫. વંથલી	૧૦. વિસાવદર	૧૫. ચોરવાડ	૨૦. શાપુર
			૨૧. ગીર-ગઢડા

- દરેક પ્રકારની યાપણી આકર્ષક વ્યાજના દરે સ્વીકારવામાં આવે છે.
- પંચાયતો, મ્યુનિસિપાલિટી, જુદા જુદા પ્રકારના ખોર્ડ અને ટ્રસ્ટની બેંક તરીકે કામ કરે છે.
- દરેક શાખા પર તથા ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના શહેર ઉપર ચેક, ડ્રાફ્ટ ઈસ્યુ કરવામાં આવે છે.
- ગુજરાત રાજ્યના શહેરો તથા બીજા સ્થળો ઉપર કુટુંબી બીલ વિ. વસુલ કરવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલ છે.
- જીલ્લાની સહકારી મંડળીઓ મારફત ખેડુતોને ખેતીવિષયક કામકાજ માટે ધીરાણ કરવા ઉપરાંત ગૃહ અને નાના ઉદ્યોગોના વિકાસ માટે પગારદાર કર્મચારીઓને તથા નાગરિક બેંકને પણ નાણાંકીય સગવડ પુરી પાડવામાં આવે છે.

વધુ વિગત માટે સંપર્ક સાધો.

મનહરલાલ ર. નારાયણીયા
ખી, કોમ. એલ. એલ. ખી.
મેનેજર.

લાલજી મૂળજી ટ્રાન્સપોર્ટ કું

ટેલીફોન C/o ૨૪૭૭૨

પાંચ કુંવા ચીરગાવાડ : અમદાવાદ

માલ સામાનની ઝડપી તથા સુરક્ષિત ડેરફર માટે સંપર્ક સાધો

બુકીંગ એક્રીસ : ૭૦-૭૨.

ચકલા સ્ટ્રીટ : મુંબઈ-૩

ટેલીફોન નંબર : ૩૨૭૩૭૪

૩૨૦૭૫૭

શુભેચ્છાઓ સાથે

ફેરેઈન મશીનરી અને ફેરેઈન રો-મટીરિયલથી બનાવનાર

ચિત્તલિયા ઇન્ડસ્ટ્રીઝ

રાજકોટ.

ઉત્તમ ક્વોલિટી સીલવર શુ ટેક્સ (ગ્રીંગલ્સ)

ટીપ નેઈલ્સ, ઓટેક્ટર સ્ટ્રાસ (પ્લેઈન લોખનેટ્સ)

ધીરાણુ-વસુલાતનુ સંકલન ન કરીએ તો
સહકારી પ્રવૃત્તિ ઉણપવાળી લાગશે

: ચિતરંજન રૂગનાથ રાજ

દેશની કાયાપલટ કરવાના કાર્યમાં આર્થિક
અને સામાજિક ક્રાંતિ અનિવાર્ય છે. જે સહ-
કારી પ્રવૃત્તિ દ્વારા શક્ય બનાવી શકાય તેમ છે.

શ્રી ઉના તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી૦
(રજ. નં. ૧૪૫૬ તા. ૨૫-૬-૫૬)

ઇનીંગ ફેક્ટરી એન્ડ એર્થલ મીલ

દેસવાડા રોડ, ઊના (જૂનાગઢ જિલ્લો)

સભાસદ સંખ્યા=૫૫ મંડળીઓ : ચેરમનશ્રી રૂ. ૨૩૮૭૫૬/-
ઑડીટ વર્ક-અ

ચંદ્રશંકર લાખશંકર જાની
મેનેજીંગ ડીરેક્ટર

પ્રાગજીભાઈ કાનજી પટેલ
પ્રમુખ.

ભાર્મિ નવચરચના

અ નુ ક મ ભિ કાં

તંત્રીઓ : ઈશ્વરલાલ દવે : જયમદલ પરમાર

વર્ષ : ૪૦ નવેમ્બર ૬૯ : અંક : ૮ : સળંગ અંક : ૪૭૬

‘ભાર્મિ નવચરચના’ નાં સર્વ લખાણો કેપી-રાઈટથી રક્ષિત છે.

તો માવડીને ભાર વેઠારવામાંથી મુક્તિ આપજો.....	સંપાદકીય	૪૨૩
૧. સિંહ, સંપાદન અને નિવેદન.....	જયમદલ પરમાર	૪૨૫
૨. સિંહનું સ્વરૂપ.....	જળદેવભાઈ નરેશ	૪૨૬
૩. ભેંસું ચારતો સાવજ.....	કાનછ ગારોડ	૪૩૦
૪. આઈ લખમની ખિસ્તાવળીએ.....	વલ્લુભાઈ બ્યાસ	૪૩૨
૫. મેણાંના મારથી ચિફરેલો વનરાજ.....	કવિ મેકરજી ગયુભાઈ લીલા	૪૩૪
૬. રંગ છે લાખા કુલેલાને.....	અમરૂ ગારોડ	૪૩૬
૭. સિંહણુ પ્રેમ દિવાની.....	વલ્લુભાઈ બ્યાસ	૪૩૯
૮. આંપલા સાવજનું રૂકેલું નરખણું.....	કવિ કાનછ ગયુભાઈ લીલા	૪૪૧
૯. વરાહ અને સિંહ.....	જયમદલ પરમાર	૪૪૩
૧૦. સિંહ અને વરાહનું ખૂનખાર યુદ્ધ..	કાનછ ગારોડ	૪૪૪
૧૧. મહોની મરણ મોજ.....	દ. શ્રી. પુંજવળા	૪૪૮
૧૨. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં સિંહ.....	વલ્લુભાઈ બ્યાસ	૪૫૧
૧૩. સાવજ રશે પીડો.....	કાનછ ગારોડ	૪૫૫
૧૪. સ્વયંવરના જુદાં અડેલી સિંહો.....	વલ્લુભાઈ બ્યાસ	૪૫૭
૧૫. સિંહ શિકારનાં પ્રશસ્તિ ગીતો.....	જયમદલ પરમાર	૪૫૮
૧૬. તપસી.....	ગારોડ સાખભાઈ	૪૬૦
૧૭. સિંહના શિકારનું પ્રશસ્તિ ગીત.....	સ્વ. બીચા રાવળ	૪૬૧
૧૮. મરદાઈનાં પારખાં.....	મુરબખાઈ વડ	૪૬૨
૧૯. રાગનો રાગ ટીકિયો.....	વલ્લુભાઈ બ્યાસ	૪૬૫
૨૦. ગાય દરબારનું નીમ સાચવ્યું.....	કાનછ ગારોડ	૪૬૯
૨૧. આઈ પુંગલી અને સાવજ.....	કવિ મેકરજી ગયુભાઈ લીલા	૪૭૧

૨૨	સાદુગો કોળામે વીધો	નેકસુર દેવ (કુભણ)	૪૭૩
૨૩	મહારાટિયાને બાને સિંહ દર્શન	સુરગભાઈ વર	૪૭૬
૨૪	ખરે ખમરૂ થાય	નુરમહમદ દોસ્તમહમદ	૪૭૮
૨૫	માલિકી કે મહોમ્મત	જયમલ પરમાર	૪૮૧
૨૬	પહાડમાય પ્રસિદ્ધ	રાજવીર ગાંધી	૪૮૬
૨૭	મેળુના માયા	સુરગભાઈ વર	૪૮૯
૨૮	૧૩ નખરો રેલે ૩ મો	વજુભાઈ વ્યાસ	૪૮૪
૨૯	ભડ કેસર ને જાટિયો	કાનંજી બારોડ	૪૮૭
૩૦	હીરણ દસકાળી—	દાદુભાઈ પ્રતાપદાન ગાંધી	૫૦૦
૩૧	સાવળે મરમદ ન લોપી	મહત શ્રી હરિકૃષ્ણમાયા	૫૦૧
૩૨	સાવળના સરગડ	બાપતનાનભાઈ ગાંધી કરચન પંડિયાર	૫૦૩
૩૩	સિંહ પ્રાચીન તથા અર્વાચીન	નસ નકુભાઈ વસ વજ	૫૦૫
૩૪	સે જળના સાદુળનો સાનઝ	કાનંજી બારોડ	૫૦૬
૩૫	માનવ મા—બાપની સિંહણ દુહિતા	વજુભાઈ વ્યાસ	૫૧૦
૩૬	શા બાશ બોટા	સુરગભાઈ વર	૫૧૦
૩૭	લોકજીવનના સાનઝ	ખોડીરાંસ પરમાર	૫૨૫
૩૮	ગોવિંદો, થ કર ને હેકુ	જયમલ પરમાર	૫૨૫
૩૯	શીખામણ સિંહને હોય	કાનંજી બારોડ	૫૨૮
૪૦	બોકડા ને દીપકાનુ જુદ	વૈદ્ય મોગભાઈ	૫૨૮
૪૧	સિંહ અને સુવર	નુરમહમદ દોસ્તમહમદ	૫૦૮
૪૨	મનમોર બની ધનગનાટ કરે	ચિમનજીભાઈ ગાંધી	૫૩૧
૪૩	મરવાઈના મામના	કવિ કાનંજી મગભાઈ લીના	૫૩૩
૪૪	જૂલાને જૂત બેટયો	સુરગભાઈ વર	૫૩૫
૪૫	સિંહની છાતી	નુરમહમદ દોસ્તમહમદ	૫૩૮
૪૬	ચાપમાઈની ચોખી	પિ ગળસીભાઈ ગઢવી	૫૪૦
૪૭	મે ગાજે સાદુગો મરે	સુરગભાઈ વર	૫૪૩
૪૮	સિંહના સોમતી	વજુભાઈ વ્યાસ	૫૪૬
૪૯	ચાપનો સાનઝ	કવિ મેકરણ મજુભાઈ લીના	૫૪૮
૫૦	સિંહ લખણી પ્રાચીન કથાઓ	સ પા રાજુ દવે	૫૫૩
૫૧	લોકધરતીનું સોદામણ સુરખાન		
	દેા મગનનાન ગોમલિયા	જયમલ પરમાર	૫૫૬
૫૨	વાર્તાકથન અને લેખનની ઉભય કનાની સિદ્ધિના બરદાશી		
	કાનંજીભાઈ બારોડ	જયમલ ન પરમાર	૫૫૮

દેશમાં રાજકીય દાવાનળ માણસાઈનાં મૂળિયાં ચૂસી રહ્યો હતો. અંધકારનાં કાળાં એખાણુ વાદળાં જમી રહ્યાં હતાં. જન જીવન વિપથગામી એવી પાગલ દોટ ઈઈ રહ્યું હતું. ઘમમાં હતું ગુજરાત કે પોતે સર્વથી મુક્ત છે. ત્યાં તો એકએક એ વાદળાં ગુજરાત માથે ત્રાટકી પડ્યાં. ગુજરાતના પાટનગર માથે અંધકારના એશ્વર છવાઈ રહ્યા. કયે સુધે ગુજરાત દીવાળી ઉઠવે ? કાને શાના અભિનંદન આપે ?

આત્મ પ્રતારણામાં રાચતા આપણે છેલ્લાં બાવીસ વર્ષથી હોળીને દીવાળી માનીને ઉજવતા આવ્યા. આજે એ દીવાળીમાં હોળીનાં પ્રગટ રૂપ દેખાણુ. જેને નથી દેખાણુ તેને મહાકાળીને સાક્ષાત્કાર થવાનો ખાકી હશે, કાં તો દષ્ટિજટ હશે.

દીપોત્સવીના ઝાકઝમાળની જે રાશની આપણે માણી રહ્યા હતા તે તો પ્રગજીવનના ભૂતજની લાજના લડકા હતા તે કદાચ આજેય નહિ સમજીએ તો પછી ભરખાઈ ગયા કેડે વિભાસવાનું જ ક્યાં રહે છે ?

અમદાવાદનું કામી હુલ્લડ તો જવાળાના મુખરૂપી છે. પેટાળમાં ખળકતા લાવાને હજી આપણે નથી પીલાયો. એક અકસ્માત બન્યો કે બાદશાહખાન આજે આપણી વચ્ચે છે. શાંતિના ફિરસ્તારૂપે જેમ ગાંધીજી તોઆખલીમાં ધૂમતા હતા તેમ ધૂમી રહ્યા છે. એવના પ્રત્યેક ભોલતા પડ્યા આપણે ન છૂટકે પાડી રહ્યા છીએ. કારણ કે દેશમાં કોઈ એક બીજાનું કાને ધરે એવી સ્થિતિ રહી નથી અને બાદશાહખાનના ભોલતા વિરોધકરવાનું આપણામાં નૈતિક ખળ નથી.

બાદશાહખાનના આંતર ચેતસથી પણ દેશમાં કોઈ આગ એલાયું નથી, અને નથી રહેલા લડકા સૌ ઘેર ખેડાં લાળી રહ્યા છીએ. આવતી કાલે બાદશાહખાન અફઘાનિસ્તાન સીધાવશે ત્યારે એમણે આપેલા આશ્વાસનથી વિશેષ આપણી પાસે એક

બીજાને દાગવાના દારૂગોળા સિવાય ખાકી શું હશે ? આજે તો દાગ્યા છીએ. એટલે શીખામણુ સહન કરી કરી રહ્યા છીએ. આમુલ પરિવર્તનના ઊંડા અવગાહન અને એ માટેની લટકટ લાગણી સિવાયનાં આમંત્રિતનાં પાખંડ કેટલાં કારગત નિવડશે ?

કેએસની સોગડી ઘાયે મઠી છે, એને ઘોયાં મારવામાં વિરોધ પહોં જમી પડ્યા છે, અને જાંચિસ અને તેનાં સાધનો બચાવનાં છુડાં શરૂ સમણી રહ્યાં છે. આમાં પ્રખજીવનની સમૂળી કાંતિના પ્રશ્નો કચળ્યા કરે છે. એમાં હિંદુ-મુસ્લિમની ઉપર-છહી એકતાના ટાકા ઢોળવાથી પ્રશ્નો હલ થશે કે ભૂગર્ભમાં ઊંડા ઘોળ કરશે ?

બાદશાહખાન જેટલી જ નિર્લયતા અને નિખાલસતાથી ભોલનારા બીજાઓની વાતો વિરોધમાં ખપે છે. પણ સડાનાં મૂળ દેખાડીને ઘણા ભોલતા થયા છે. એ કાળનું પરિચળ કામ કરે છે.

જગતના કોષપથુ દેશની લઘુમતિ સાથે ભારતના હિંદુ-મુસ્લિમ સંઘર્ષને સરખાવી શકાય તેમ નથી. આ કાળાંતરનાં વેર ધર્મને નામે અધર્મ ભેલતાં જ આવે છે, કાળાંતરથી એનો કોષ ઇલાજ કાયમી એકતા સ્થાપી શકેલ નથી. ત્યારે એમ નથી લાગતું કે મૂળમાં જ ક્યાંક ખામી છે ? હિંદુને હિંદુ રહેવું છે, મુસલમાનને મુસલમાન રહેવું છે, પણ બે-માંથી એકપને ઇન્સાન બનવું ન હોય તો એમને કાણુ એક કરી શકે ?

જેના પેટાળમાં કામીરૂપ ઘોળાયા કરતો હોય એવી સામાજિક જડતાને આપણે હંમેશાં શાંતિનો કાળ ગણતા આવ્યા છીએ. ગાંધીયુગમાં પણ જે કાળે હિંદુ-મુસ્લિમ મિરાદરી જેવું જે થોડું દેખાતું હતું તે તો થોડી વ્યક્તિ પુરતી અને ઉપરછલી હતી. ખાકીની તો સ્વાર્થની લાગીદારી હતી. ગાંધીજીએ પણ તે દિવસે જેરસલામની અલ અકસા મસ્જિદના પ્રશ્નની જેમ ખિલાફતનો પ્રશ્ન ઉપાડેલો.

તે કાળે પણ હિંદુ મુસલમાનના ધર્મ અને સમાજની નીતિરીતિ જીલ્લા હોવાથી અને એમાં એકબીજાએ માથું ન મારવાની લક્ષમણ રેખા પડેલી જ હતી એથી જન્મે હિંદુ એવા કોઈ કાર્યકર મુસલમાનના સમાજમાં કે એના સાચી ખોટી ધાર્મિક માન્યતાઓને સ્પર્શી પણ શકે એ નથી તેમ જન્મે મુસલમાન એવા કોઈ કાર્યકર હિંદુ સમાજ કે ધાર્મિક માન્યતાઓ કે શંકાઓના દોષ પ્રત્યે આગળથી પણ ગીધી શકે એ નથી. એ બંનેમાં વાંધાની બોડમાં હાથ નાખવાનું જ જોખમ રહેલું હતું, આજે ય એમ છે. સારા દેખાતા સુખ ધો તો સ્થિતિવશ રહ્યા છે.

બંને કોમ વચ્ચે કોઈ સમાન પ્રગતિ કે વિકાસની ભૂમિકા જ કદી રચાઈ નથી. સિવાય કે અધિકારણ અને રાજકારણને ભેટલે કોઈ અવકાશ મળે તેટલા પૂરતી જ. એણે તો વધુ ઉત્પાત સજ્જો છે.

જ્યાં સમાન ભૂમિકાની સપાટીએ મળ્યા છે ત્યાં અત્યંત અવિશ્વાસ અને નફરતને મજબૂતી અલબત્ત દાકણ દેવાયા છે. હિંદુ કાર્યકારોની એવી એકપક્ષી અલબ બીજા પક્ષની ધર્માધિતાને ઉત્તેજન આપવામાં જ પરિણમી છે જ્યારે મુસ્લિમ આગેવાનો એ ફંલથી અલગ જ રહી છે.

જો એકબીજા કોમોના ધર્મના મૂળ સિદ્ધાંતો એક જ હોય અને બંને કોમો તેમાં માનતી હોય તો ત્યાં કોઈ સમાન ભૂમિકા શા માટે કદી રચાણી નથી કે રચાતી નથી? જ્યાં સુધી બંને કોમ એક બીજાના સમાજ અને ધાર્મિક શંકાઓના દુષણો ખતાવી ને દૂર કરવા જેવી સ્થિતિમાં ન આવે ત્યાં સુધી એક બીજા કોમના કાર્યકરો એક બીજા કોમમાં કંઈ રીતે પ્રવેશી શકે ને શુ કામ કરી શકે? સિવાય કે આર્થિક રીતે એકબીજાને થોડા ઉપયોગી થાય ને રાજકીય સ્વાર્થના સગપણે સધાય

એ યલત વિધાન છે કે આ બધાના મળમાં આર્થિક પહોંચણું જ પડેલું છે. આર્થિક પહોંચણું પહોં નહિ પણ બધા જ રોજના મળમાં સામાજિક અને ધાર્મિક પહોંચણું પડેલું છે

ભૂમિકા બંને કોમ વચ્ચે ન સધાય ત્યાં સુધી કોઈ એકતા ન આવે, કદી ન આવે.

ત્યારે એવી કોઈ સામાન ભૂમિકા સિવાય રાષ્ટ્રીય વિકાસમાં સમાન આવે બંને કોમો સાથે મળીને કંઈ રીતે કામ કરી શકે? આમદાન કે આર્થિક ઉત્પાદન એના ધંધાજ નથી જ નથી બંને કોમોના મહાપુરુષોની ભૂમિકાએ એકતાની જે શક્યતા દેખાય છે તે બંને કોમોની સામાન્યજનોની ભૂમિકાએ કદી શક્ય બન્યું નથી બનાવાનું નથી.

સવાલ એ છે કે ૨૨ વર્ષના સ્વરાજ કાળ દરમિયાન આવા બધા જ પ્રશ્નોને ઉકેલ વિચારવાને બદલે બે વધુ જટિલ બનાવવાના કામમાં જ આપણે સૌ લાગી પડ્યા હતા. હજી આપણે મોટા બદલવાના કોઈ ચિન્હ દેખાતા નથી પ્રશ્નોને પાશમાંથી જોવાને બદલે સમગ્ર સડાને સાચુત રાખીને એની સપાટી ઉપર ઉકેલ ગોધી રવા છીએ. શિયાળાની ઢાઢ પડતા ચણીદીને ઢગલો કરી ને એને અમારા માનીને તાપવાની વાદરોટાવાની આત્મવચનમાં આપણે પડ્યા છીએ

સમગ્ર પ્રજાજીવનને સેડવી નાખીને માણસાઈના મૂળિયાં જ આપણે ખોદી નાખ્યાં છે. એથી નવો જન્મતો બાળક મોટા થતાં થતાં તો ભરમા સુર મધને ભથ પમાડી રહેલ છે

જો વેતર જ વડવા માટે તો પછી ભાવાત્મક એકતા તો લોટ ફાકવા ને ભક્ષવા જેવી હાસ્યાસ્પદ જ નીવડે ને? કોઈ ધર્મરાજ કે કોઈ નિર્ભલ આપણના સર્વર્થ કે એકતા સનસનાટીમાં આપણી શક્તિ રોકીને કપાય નહિ લઈ ભય, પ્રજાજીવન ન પાગરે ત્યાં આગેવાની વકરતી જ રહે

માણસાઈના સ્તર પર ડગલાં માડીને આગળ ન વધી શકીએ તો ધંધરના આશીર્વાદ આપણા ઉપર કેમ કરીને વરસે? તો તો પછી ધંધરને આરાધના જ કરવી રહે કે સડાને ચેપ અમારા મૂળિયા સુધી પહોંચી વળ્યો છે. એ સડો અમારા પ્રગટો જ રહેવા દે એમ નવા માનવીને વધારો ન કરતાં મોવડીને નવ મંદિનાનો બાર વેદારવામાંથી ઉગરી લે તોય નવા વર્ષે તારી કરેલા વરસી કહેવ શો પ્રયોગ!

સિંહ એક માત્ર ગિરમાં જ રહ્યા છે અને ગિરમાં સૌરાષ્ટ્રની પ્રાચીન અને મધ્યકાલીન જાતિઓનો વસવાટ. એકથી બીજા પ્રદેશમાં બિતરતી બ્રમણશીલ જાતિઓને કારણે જે તે પ્રદેશમાં વસવાટ કરેલી જાતિઓ સાથે કાચમી ધીંગાણાં થતાં તેમ ગિરમાં વસતી જાતિઓ સાથે સિંહોનાં નિત્યનાં ધીંગાણાં રહેતા આવ્યાં છે.

સિંહ સાથેનો એ જૂની અખીરવંતી જાતિઓનો વસવાટ, સિંહ સાથેનો કાચમી સંઘર્ષ, પરિણામે એમનાં પાળેલાં પશુઓનું પશુ જીવન રક્ષાની સાહજિક દૃષ્ટિથી સિંહનો સામનો કરવાનું જીવવાયેલું ખમીર, પ્રાગૈતિહાસિક કાળથી આર્યોના જીવનમાં સિંહનું મહત્ત્વ અને મારા ૧૯૫૭ થી ૧૯૬૫ સુધીના ગિરના આઠ વરસના નિર્તાત રણપાટને પરિણામે સિંહનું, એની સાથે વસનાં માનવીઓનું અને સિંહનો સામનો કરતાં પશુઓનું સ્વરૂપ મનમાં કંડારાઈ ચેલું.

સંસ્કાર અને સંપાદન

શિકાર અંગેની વાતો તો પરદેશી સાહિત્યમાં અને પરદેશની જ બહુધા વાંચેલી. થોડી આપણે ત્યાંના વાઘ દીપડા અને હાથીની પશુ ખરી. બાકી બાહ્યાવસ્થાથી રાજ્યજવાડાં તરફથી થતા શિકારની વાતો તો સાંભળ્યા જ કરતા. સત્તરેક વર્ષની ઉંમરે જીવનનો એક સત્યાગ્રહો અને શમ્ભીયતા તરફ વળી જતાં શિકાર ખેલવાની રિચ્છિત નહિ બની ચૂકેલી. જતે ૧૬વસે તો શિકારની વિલાસીતા અને માંસાહારની વિશ્લતા અને અને અનુપકારકતા પશુ સમભાઈ. કેટલીક જાતિઓનાં તો લોહીમાંસ જ હરણાં સસલાં અને જળકુકડાંના શિકાર અને માંસાહારથી બંધાયેલા છે. એ સંસ્કારોમાંથી મારા જેવાને બિગરનું મુસ્કેલ ઉત્તું પશુ પહેલાં ધાર્ગિક લાગણીથી અને પછી ગાંધીજીના સંસ્કારથી એમાંથી બિગરી શક્યો, નહિ તો કાવાકસુખા, દારૂની રમજીટ અને માંસાહાર વચ્ચે

જ ઉછેર ચયેલો.

વન્ય પ્રાણી રક્ષા અંગેની લાગણી ૧૯૫૦થી ૧૯૫૫ સુધીના ‘ફૂલબાળ’ દૈનિકની મારા સંપાદનકાળ દરમિયાન કેળવાણી. પશુ હિંસા, વિલાસીતા, કુરતા અને કેટલીક કરપીણતા બાદ કરતાં સિંહ જેવાં હિંસક પ્રાણીઓના શિકાર, સિંહ સાથેના રાજના સંઘર્ષમાં બતાવાતી બહાદરી અને નિર્ભયતાની એક શાન તો લોહીના સંસ્કારને કારણે પશુ ધર કરી ગયેલી.

એમાં બ્યારે ગિરમાં અને ગિરકંઠાળનાં ગામડાંઓમાં રાજવાતાનું ચર્ચુ, સંબંધો કેળવાયા ત્યારે તો જંગલી પ્રાણીઓ પ્રત્યેની અને વણહચિયારે એની સાથે બાપકતાં માનવીઓ સાથેની લાગણી બળવતર બની બિડી. વાતો તો ખૂબ ખૂબ સાંભળવા મળતી. પશુ ત્યારે લખવાનો તો લવલેશ ખ્યાલ અન્ય પ્રવૃત્તિ આડે આવતો નહિ.

એમાં આંખની તકલીફને કારણે અન્ય પ્રવૃત્તિનો વિચ્છેદ થયો. લોક સાહિત્યનાં અધુરું સરખને સાકાર કરવા ‘જિર્નિ નરરચના’નું સંપાદન બેક વરસથી હાથ ધરું” ને અમારા જૂના જોડીદાર વજીભાઈ બ્યાસ સિંહના જીવનનો અભ્યાસ અને અનુભવ લેખમાળા રૂપે લખને આવ્યા ત્યારે ફરી એ વન્ય પશુપ્રાણીઓ, એ સિંહ, સિંહ સમા માનવીઓની સત્તામણી ચરે થઈ કે તારા લોક સાહિત્યના કારણે અમારા સ્થાનને રખે અન્યાય કરી બેસતો !

સિંહની ભાઈબંધાઈ

સિંહ દીપડાની બે ત્રણ વાતો ‘જેમિ’માં પ્રગટ થઈ, એમાં મુળ શ્રી. સુરજભાઈ વરની એવી ધૂનાની મોજુપરીના માત્રા આપાની વાત વાંચીને તો દિલ હલી ગયું. સિંહની મૈત્રિનો આવો અજબ કિસ્સો કદી નહિ સાંભળેલો. માનવ માયાપાની સિંહજી પુત્રી એલ્સોની ઘટના તો જુદી જ કેટિની છે, એ ધૂનાની મોજુપરીના માત્રા આપાની સિંહ સાથેની મૈત્રિની

ધેટના જપ્તા પછી સતો સાથેની સિહોની મહો
જબતમા લગીરે અતિશયોક્તિ ન લાગી, ત્યારથી
સિહની કથાઓનો આખો એક એક કાઢવાની ઇચ્છા
દિલમાં ધર કરી ગયેલી તે દીપોત્સવીના સિહકથા
વિરોધાકરૂપે પ્રગટ થાય છે

‘ઊર્મિ’ ને પાને સિહ સાહિત્ય

સિહના જીવન વિષે ખાસ જોણુ લખવાનું રહેતું
હતું, કારણકે ઊર્મિનવરચનાને પાને શ્રી વજુભાઈ
૦૫ સે ૬ લાભોદે સાહિત્ય તથા સુધીમા પીરસી દીધેલું
અન્યારસુધામાં સિહ અંગેના નીચે મુજબના અભ્યાસી
લેખો અપાઈ ચ્યા છે

૧ સહઅસ્તિત્વમા માનનારા (સિહ
અને અન્ય પ્રાણીઓ)

૨ ગિરના વન્ય પશુ પખીઓ

૩ ભારતમા સિહોનો વસવાટ (પ્રાચીન
કાળથી)

૪ સિહ ૫ ક્રાન્તિકાળમા (અસ્તિ વનો
ભય)

૫ ગિરના અને આફ્રિકાના સિહ
(તુલના સાથે)

૬ વનરાજની વિશિષ્ટ દેહરચના

૭ ગિરના સિહનું બળ ને પરાક્રમ

૮ ટોળામા ફરતા સિહ

૯ સિહનું રોમાચક અને રસમય જીવન

૧૦ સિહ-બેલાઈનો દારૂપત્ય ગ્રેમ

૧૧ સિહજનું માતૃત્વ

૧૨ સિહની શિકાર માટેની સુક્રિતઓ

૧૩ સિહને ભગાડતી બેસો

૧૪ પ્રાચીન કાળમા સિહનો શિકાર
(પ્રકારો સાથે)

૧૫. આધુનિક કાળમા સિહનો શિકાર

૧૬ સિહનું પાલન અને ગેરિ

૧૭ સિહની પ્રાચીનતા

૧૮ વેદકાળથી સિહનો વસવાટ

૧૯ સસ્ત્રુત સાહિત્યમા સિહ

આટલું તો પ્રગટ થઈ ગયું અને હજી
ખીજી પ્રગટ થતું બાકી છે એટલે ખ્યાલ સિહ
અને માનવ તથા પશુઓના પરાક્રમી ચર્ચા, સતના
વચને પળતા સિહ અને સિહ-શિકારની રોમાચકતાનો
જ હતો

મિહ અને લોક જીવન

લોકજીવન અને સિહને જુદા પાડવાનો
તો પ્રગ્ન જ ન હતો, કારણ કે સિહ િરિજન એવા
લોકો વચ્ચે જ હતો અને છે વળી શિકારીઓએ
ભવ્ય પરાક્રમો દાખવ્યા હોય તો પણ એ પરાક્રમોથી
વધુ જાનફેલાનીથી શિકારની સત્રવડ જીભી કરનારા
જહાદુરો બધા તો લોકજીવનમા જ રહેલા હતા ને
છે વળી જવાસો દોડસો વરસ પહેલા તો સૌર દૂને
કુંગરે કુંગરે સિહનો વસવાટ હતો પણ ધન
હ મેશા ચિખરા સયા રાત્ર મહારાજાઓને જ ચડી
છે પાયામા પડેલા પથ્થરોને નહિ બાકી અદ્ભુત
વીરત્વ બધૂકધારીઓ કરતા સિહ સાથે બથોડા
લેનારે જ દાખવ્યા છે એની ખીરદાવળીઓ ડાહ્ય
રમે ૧ કોઈ ઝડપઝડ રમાણી છે ચિખાર કથાઓ
સાથે એવા મારને માથે મે ફાડિયા જેવા વનવાસી
જહાદુરોને પ્રકાશમા લાવવાનો મોકો મળ્યો એને તો
અમે અમારા અલોખાળ્ય જ માનીએ છીએ

સિહ કથા અઠત્તુ સ પાઠક મઠળ

આ અકમા સિહ અંગેની સત્ય ઘટનાઓ
તો પ્રમાણેક આપી છે પણ પૂરા ચાર પામ મહિ-
મહિનાનો તે પરિશ્રમ છે, કોઈ એકસે કાચે આટમી
કથાઓ, કુહા ૭૬ કરિતો, પ્રશસ્તિગીત વગેરે
સ પાલન કરી શકાય તે અશક્ય જ છે આ અકના
જટલા લેખકો છે તે બધાની એકધારી જહેમતનું
આ પરિણામ છે એટલે આ અક કોઈ એકાદ
બે જણાનું સ પા ન નથી અકના સ પાલન હાડળમાં
નીચેના આપતજનોનો સમાવેશ થાય છે

વજુભાઈ વ્યાસ, કાનજીભાઈ બારોડ
સુરમભાઈ વર કવિ કાનજી ગણુભાઈ લીલા,
કવિ મેકરજી ગણુભાઈ લીલા, નુરમહમદ દોસ્ત

મહમદ. બળદેવલાઈ નરેલા, ગૈલ મોટાલાઈ ગઢડવાળા, જેઠસુરદેવ; અમર બારોટ. દ. શ્રી. પુન્નવાળા, ડો, મગનલાઈ ઘોંડલિયા, રાજવીર ગઢવી, ખાપલલાઈ ગઢવી, હીંગોળદાન નરેલા, કરસન પઠિયાર, પ્રસન્નકુમાર વસાવડા, ધિંગળશીલાઈ ગઢવી મહંત શ્રી હરિકૃષ્ણમા-
આચાર્ય, રાજુ દવે અને યોડીદાસ પરમાર.

જે બધાને ત્રણ ચાર મહિના સુધી તો બેચેન બતાવ્યા છે. ઊલાશિજ રાખ્યા છે. સંશોધન અને લેખનમાં સતત પરોવેલા રાખ્યા છે. અગત્યનાં કામો પડતાં મુકાવી ને કનડવામાં બાકી રાખ્યા નથી. એમની મમતા, એમની આત્મીયતા અને લગન સિવાય આ કથાઓ, દુહા, છંદ, કવિત અને પ્રશસ્તિગીતો મેળવવાનું અસંભવ જ હતું. એ સૌએ સંલક્ષિત બનાવ્યું છે.

એ સૌ માફ કરે

સિંહ અંગેનું ધણુંક સાહિત્ય આ અંકમાં નહિ સમાવી શકવાથી પડ્યું રહ્યું છે. જેમણે સૌએ એ મહેનત કરીને મોકલ્યું છે તે સૌ જરૂર માફ કરશે. છેવટ તો અંકમાં એ બધું સમાવવાની યુગ્મયજ્ઞ જ ન હતી. આવડે. અંક પ્રગટ કરતાં આખું જોડે બાવી ગયું છે. છતાં એક પરમ સંતોષ છે કે આખું સાહિત્ય એક સાથે એક જ અંકમાં આપી શક્યા છોએ લોકસાહિત્યમાં સિંહને આલેખવો બાકી જ છે.

સિંહ અંગેની અદ્યત્ન ઘટનાઓ હજી વધુ પ્રીછી પડી છે. દ્વિતી જગતથી વધુ રોમાંચક, નવલકથાઓથી વધુ અદ્ભૂત રોચક અને રસમય. આ અંકમાં કાંગડા સિંહ ને વરાહના એક રૂપક અને બે ત્રણ બે પકથા સિવાય સર્વગ સત્ત્વ ઘટનાઓ જ છે. કાંઈ પરીકથા નથી, કાંઈ કલ્પનાનું ઉડયન નથી.

યોડીદાસ અને સિંહ રેખાંકન

યોડીદાસ પરમારને જરાક બુદ્ધિ તારવી ને એકે તો તેઓ મમતામારથી જરૂર માંક કરશે. આ અંકને જે કાંઈ રેખાંકનો દારા રૂપ મળ્યું છે તે

ભાઈ યોડીદાસના રેખાંક સૌજન્ય અને અન્ય ચિત્ર-કામના બારે બોળ હેડળથી પણ ઉઠાવેલા પરિશ્રમનું પરિણામ છે. એમનાં રેખાંકનો સિવાય આ અંક અડવો લાગત. એ રેખાંકનો માત્ર સુશોભન નથી પણ રસ, લાવ અને સંસ્કારનાં ઘોતક છે. એમની પાંછે લોકજીવનના આલેખમાંથી ઉપસી છે, લોક ધંરતીના ઘુંટાયેલા રંગમાં ઝળેળાયેલી છે, ભરત ગૃંથણ, ભીંતિચિત્રો અને કંડારણમાંથી એણે માનવ હૃદયનાં સંવેદનો ગીલ્યાં છે, એમની દષ્ટિમાં વિદ્યાન છે પણ એનો પ્રાણ લોકનો-લોકોનો છે. એટલે લોકિકમાં એણે અલોકિક સૌંદર્યો નીપળવ્યાં છે. આત્મજનને આભાર માનવા જતાં એમના સૌજન્ય-શીલ હૃદયને જરૂર આંચકા આવે.

ગુજરાત રાજ્યનો વનવિભાગ અને તસ્વીરો

પરમાણુંદલાઈ પ્રધાન રજા એટલે આભાર માનવો જ રહ્યો. જંગલ ખાતાના ઉપમંત્રી શ્રી પરમાણુંદલાઈ એમણે અને એમના વડોદરાના વનવિભાગના પ્રકાશન અને સંપર્ક અધિકારીશ્રીને પણ સિંહની તસ્વીરો માટે ફીક ફીક તંગ કરેલા. છેવટ ગિરના ગોવિંદા સિંહની જે બે વિશિષ્ટ તસ્વીરો શ્રી. પરમાણુંદલાઈ પાસેથી મળી આવી એ માટે એમના અને એમના ખાતાના ખૂપ આભારી છીએ શંકર અને હેદુની ઘટના એ સિદ્ધ થઈ ગયું જ રહેત.

એ જ રીતે ભાઈ ગુગુવંત શેઠાણી ભાઈ દીકરા જેવો હોવા છતાં એનો આભાર એટલા માટે માનવો રહ્યો કે ટાઈટલ પેજજ ઉપરની તસ્વીર એણે મહેનત કરીને કાઢી આપી. ચિત્રોના બ્રેકોફસ પણ ધણી ઝડપથી કાઢી આપ્યા. એ માટે શ્રી વજીરખાઈ શેઠાણી, ભાઈ ગુગુવંત અને એના ઉત્સાહી કર્મચારી ભાઈ સામણમાઈના આભારી છીએ. સામણમાઈએ પાંજરે પુરાયેલી લિંહણુ પ્રેમ દીરાનીની તસ્વીર લઈ આપી તે માટે એના વિશેષ આભારી છોએ.

બહેર બખર પૂરી પાડનારાને આભારી

ઉપર કહ્યું તે બધું હોત અને અઢો બખર જ ન મળી હોત તો અંક કાઢવા પછું જ રહેતું ન હતું. કાં તો સામયિકનો અસાધારણ પ્રસાર હોય

કાં પરિસ્થિતિ હોય ને કા મિત્રો હોય તો જ બહેર ખમર મેળવી શકાય છે. ભારત સરકાર અને ગુજરાત સરકારના માહિતિખાતાના વર્ષભર માટેના કાનુની સ્વીકાર સાથે કહીએ કે વ્યવસાયી ધોરણે સગીર પણ નહિ, માત્ર સ્નેહના બળે જ બહેર ખમરો મિત્રોએ આપી ને મેળવી આપી છે ને સૌનો અતરની જીડી લાગણીથી આભાર માનીએ છીએ. જેમ પ્રકાશનનું સાહિત્ય જિર્મિના લેખક પરિવારને આભારી છે તેમ પ્રકાશન બહેર ખમરો આપનાર અને મેળવી આપનાર મિત્રોને આભારી છે એ તમામ સ્નેહીઓ સંસ્થાઓ ને પેઢીઓનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ.

આભાર ગ્રાહકો તથા એજન્ટોના

વીતી રહેલા વર્ષ દરમિયાન ગુજરાત અને બૃહદ ગુજરાતે વધુ ઉમંગ વધુ ઉત્સાહથી ‘જિર્મિ’ને આવક યુ છે. કટેકડીમાંથી તો ‘જિર્મિ’ એક વરસ પહેલાં નીકળી ગયેલું. પણ નવી કટેક ટી વર્ષ દરમિયાન આવી દેશમાં એક યા બીજા પ્રકારના દાવાનળને કારણે આલેખાતી ‘જિર્મિ’ની નિહર આલેખનાથી. જો કે આજે બાદશાહ ખાન કહી શકા છે તેનાથી તો ‘જિર્મિ’ એ ઘણું જાણુ કણુ છે. પણ પારકી મા કાન વીધવા નહોતી આવી ત્યાં સુધી ધણને ઘણું કંડવુ લાગ્યું અને એને કારણે દોઢસો બસો ગ્રાહકો થોડી વ્યક્તિ અને કેટલીક સંસ્થાઓના બધ થયા, પણ આદર અનેક ગણો મળ્યો અને એ દોઢસો સાથે ગણસો વધુ ગ્રાહક નેધાયા.

લોકહક્ષમા ‘જિર્મિ’એ એક નિશ્ચિત સ્થાન પ્રાપ્ત કંયું છે. ‘જિર્મિ’ ની નિહર આલેખના, વિચારોનો વૈજ્ઞાનિક વિકાસ અને માનવ ધરતરના પાયા માટે જરૂરી એવું લોકસાહિત્યનું ખગીર એનાં દ્યોતક બન્યાં છે. દરમિહિને ‘જિર્મિ’ને આપકારતા કુડીશંધ કાગળો મળે છે. અમારા ઉમંગ અને ઉત્સાહમાં ગ્રાહકોની એ દાદ બળતો ઉમરો કરતી બળ છે.

‘જિર્મિ’ના આધાર સ્વતંત્ર સમા મિત્રોનું જિર્મિના ગ્રાહકો વસાવાનું અને જિર્મિ વધુમા વધે

વંચાવવાનું એક મીઠાન બન્યું છે. એ બધાના નામો-લ્લેખ સિવાય અત્રે આભાર માનીએ છીએ.

સુરૂપ મુદ્રિકા અને તેના કર્મચારી

ગાઝા હાથરજિયામણા જિર્મિનવરચનાની સફાઈ, સુધકતા ને નિવમિલતા તો સુરૂપ મુદ્રિકાના સંચાલક ને ઉત્સાહી કર્મચારી ગણને આભારી છે. એક વખત મેટર પ્રેસમાં આપ્યા પછી નાનેથી મોટી તમામ ચિંતા સુરૂપ મુદ્રિકા જ કરે ને અમારી ક્ષતિ-એમાથી પણ ‘જિર્મિ’ને ઉચકી લખને સતત કાળજીમરી માવજત આપે છે. એમણે જો ‘જિર્મિ’ને પેતાનું ન ગળુ હોય, ‘જિર્મિ’નું પ્રકાશન એમની ચિતા ન બન્યું હોત તો ‘જિર્મિ’ ગ્રાહકોનો સંતોષ ન બની શક્યું હોત, એ સંપત્તિ અને કર્મચારીઓ એક સંખ્યા મમવથી માવજત આપે છે. એમનો જટલો આભાર માનીએ તેટલો જાણુ જ ગણાય. એમા થોડાક શિષ્ટાચારમ જેટલા માટે બે ચાપ્પાએ છીએ કે રોમનો આભાર માનવો જ હેય ત્યાં સુરૂપ મુદ્રિકા અને એમના કર્મચારી ગણનો આભાર ન માનીએ તો અવગણના યુક્ત લેખાય. બાકી તો આભાર એમની આત્મીયતા અને તીજનને સકાય જ પમાડે.

સૂચન અને સપ્તતા

સિદની બીજી કપાઓ અને લેખો સાથે લેક-સાહિત્યમા સિદનું જે સ્થાન છે તે અંગેનો એક લેખ સમાવેશ ન થઈ શક્યાં આપવે બાકી રહ્યો છે. ‘પઢાકામય પ્રસિદ્ધ’ની ધરનાઓમાં ઉભોડે આપેલું ગીત શ્રી. જ્યમત્વ પરમારનું રચેલું છે શ્રી. સુરમલાઈ વરના હુડાઓમા એક ઠેકણે મેરે (નંદોર)ને બદલે ‘નજે’ જાણું છે તે સુધારીને વાચતા વિ. દીવાળીના દળદાર અકને કારણે ત્યાર પછીનો એક અંક ગયે વરસે પ્રગટ નહિ કરેલો તેથી જિર્મિનવરચના અને તેના વાચકો વચ્ચે લાણુ અતર પડી જતું હોવાથી એક અંક નક્ક ન રાખતા રિસેગ પરનો અંક નિવમિત પ્રગટ થશે આથી ‘જિર્મિનવરચના’ને સાગી પેડે સહન કરવું પડશે પણ વાચકોના પ્રેમ આગળ તે ગૌણ બની રહે છે.

એટલે એને સૌ 'રાજા ! રાજા !' કહે છે

एकोऽहमसहायोऽहं कृशोऽहम परिच्छिदः ।

स्वप्नेऽप्ये वं विद्या चिन्ता मृगेन्द्रस्य न जायते ॥

હું એકલો છું, હું અસહાય છું, હું દુઃખી છું, હું પરિવાર વિનાનો છું એવી ચિંતા સિંહને સ્વપ્નામાં પણ થતી નથી.

મૃગેન્દ્ર વા મૃગારિં વા મુલં વ્યાહતાં જનઃ ।

તસ્યો મયપિ વ્રીહા વ્રીહાદલિતદન્તિનઃ ॥

માણસો બહેને તેને મૃગરાજ-મૃગેન્દ્ર કહે કે મૃગનો શત્રુ કહે, પરંતુ જે રમતાં રમતાં હાથીને દળી નાખે છે, તેને (સિંહને) તો એ બંને સંયોધનથી લગભગ આવે છે.

उडुडन मत्तयातडन मस्तकन्यस्त लोचनः ।

आसन्नेऽपि च सारहने न बाष्ठा करते हरिः ॥

જેની દૃષ્ટિ જન અને મદોન્મત હાથીના મંડસ્થળ ઉપર ભડાઈ છે, એવા સિંહની એકદમ પાસે હરણું મેટું હોય તો પણ તેને હણવાની ઇચ્છા સિંહ કરતો નથી.

जातःस्तन्यं न जग्राह कण्ठीरवकिशोरकः ।

चक्षु व्यापार यामस कुञ्जे कुञ्जरशालिनि ॥

કંઠમાં ખરેખર નાદ કરતા આ સિંહના બચ્ચાંચે હજુ તો માતાનું દૂધ પીવાનું છોડ્યું નથી ત્યાં તો હાથીઓથી શોભતી કુંજે તરફ તેની નજર ફરવા લાગી છે.

शृङ्गेऽसि कृतविद्योऽसि दशनीयोऽसि पुत्रक ।

कुल तस्मिन्प्रजातोऽसि गजो यत्र न हन्यते ॥

શિયાળના બચ્ચાંચે પાળી પોષીને મોટું કર્યા પછી તેને સિંહણુ કહે છે : “હે પુત્ર ! તું શરથીર છે, વિદ્યા લખ્યો છે અને દેખાવડો છે, પરંતુ તું તે કૂળમાં જન્મ્યો છે જ્યાં હાથીનો સંહાર થતો નથી.

एकाकिनि वनवासिन्य राज लक्ष्मणीति शाल्वे ।

सत्योच्छि ते मृगयतૌ राजેति विरः परिणमन्ति ॥

સિંહ એકલો છે, વનમાં વાસ કરનારો છે. રાજ્યની લક્ષ્મીથી રહિત છે અને નીતિશાસ્ત્ર નાણુતો નથી. તો પણ સર્વ પ્રાણીઓ કરતાં તેનું પરાક્રમ વિશેષ છે. માટે બધા લોકો તેને “રાજા ! રાજા !” કહે છે

પિંજર બંધ

[૫૫ી સોનેટ]

હતો વનમહી સદા વિચરનાર સમ્રાટ હું,
મને ન નડતા કદીય સ્થળકાળના બંધનો;
થયું સઘન પિંજરે પતન આજ તો યે લહુ,
મુદા વનતણી. બનેલ વનરાજ હું આગનો !

હતી હથેક આભને ગજવતી, ગળામાં ભરી,
ક્ષણેક નજરે ચઢ્યે તરત હસ્તિઓ ભાગતા,
મહો પતન ! નાનકડા શિશુય નાખતા કાકરી,
પણે હરણ મરકરી સભર નેણે નાચતા !

મહાન વનરાજ ! તોય લયુ માનવીની દયા,
કરુ સહન ! ઝેર ભય પચતા જગત્ય યના-
હતા સ્વજન તેય સાથ તરછાડી ચાલ્યા ગયા,
ગયા વન, ગયા બધા સ્વપન મસ્ત સ્વાતંત્ર્યના.

કદીક વનશૂળ જેમ ખટકે ઘણી વેદના-
રહી હૃદયમાં ન સહેજ પણ સુકિતની જાળના ? !

પ્રકાશ ગજજર

(પણ) ખુદ ક્ષી કદેમે ખુવખુવ કયા ખતા સેવાદહી ?

('સિલ્લ પ્રેમ દીવાની' જુઓ પાનું ૪૩૯)

સિંહનું સ્વરૂપ

ગીત સપાખરૂં

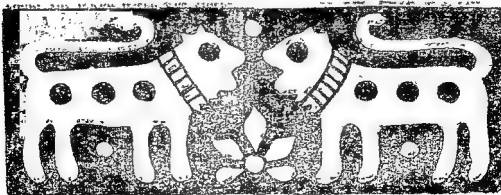
પંજ નાંખતો આંધિયો સિંહ; હાલો મેંચો કાંઠાનાળ;
હાંઠાળો હાંધિયો દેતો, હુંગરા ડહુંકે;
હાથિયાં મૂંગરાં હુંકે, ભાળિયા પૃથીર માથે;
હાંધિયાં કપારાં કેતાં, કરેના બળુક—૧

ભૂહરી લટાળો, અતિ કૌંધવાળો; કોપ કાળો,
હળે નથાં માત હાળો, કરતો હુંકાર;
સાંધે ફાળ વિકરાળ, કામ હુંદો બાણે મંળ,
ચૂકે નહીં એક ચાપે, સાંધિયો શિકાર—૨

ધરોલો રૌવ ન ધરૂં, ભૂહથી ન પાછાં ભરે;
હાંધિયો હાંધે તો કદી ખાંચ નો અખાજ;
છેતરી પેતરી ખાંધી, કરેના શિકાર કેદી;
અંકેકો ફેરો ફાડે, કહુરી અવાજ—૩

ધીરતામે વરેલા છે, ધીરતા ગ'લીસ્તાને;
સ્થિરતા ન છાંડે એવા કુળરા પ્રમાણ;
ગીરરા કંઠીર કફ કવિ કે વળાણ કેતા,
ધૂમતાં તાહરાં ટોળાં કરે ધમસાણ—૪

બળકેવેભાઈ મરેલા

ફટાવકેમમાં સાવળનું સુચોભન

દાના ભગતના ચલાળાના પુજા બારોટ વિસા વદર પાસે ચાવડ ગામે જેઠસુર ખુમાણના મહેમાન છે પુજા બારોટ જેઠસુર ખુમાણને પૂછ્યુ

“જેઠસુરભાઈ ! આજો મલક આપા ગીગાના દર્દીન કરવા જાય છે મે હજી એમને જોયા પશુ નથી મૂળ તો ઈ અમારે ચલાળાના જ આપા દાનાના શિખ્ય પશુ માત્ર ત્યારે બાળપણ અને મને તો સાંભરે પશુ નહિ કહેવાય છે કે આપા ગીગાને ખાખી ભાવાની જમાતે વીપિયા મારી કનડયા ને આપે ગીગે ચલાળુ મેલી દીધુ,”

જેઠસુર ખુમાણ કહે “હા દેવ ! ત્યાર કેડે તો એણે કંઈ કંઈ સ્થાનો ચેતવ્યા છે ગીગિવ તો જાગતો પીર છે નોધારાનો આધાર છે દુભિયાનો ભેલી છે રાગિયાના રોગ ટાળે છે એની નજરમાં ભેદભાવ નથી એની જગ્યામાં અઢારેય વરણુ એક પાતે જમે છે એના ચરણુ મા જે જીવ જાય ઈ વેરભાવ વીસરી જાય છે અમાર તો આગણે જ જ ગાજી છે”

ત્યા તો પુજા બારોટ એકદમ ઉંચુક થઈને કહે “તમે ભાઈ સતાધાર જશુ ? કેટલુક આપુ છે ?”

“પુજા બારોટ ! સાવ ઢૂંકડુ ચાર જ ગાઉ”

આમ પુજા બારોટને સાથે લઈને ચાવડના જેઠસુર ખુમાણ વિસાવદર થઈને સતાધારને કેડે ચડ્યા તે દી આપા ગીગાની અવકલા સો વરસ ઉપરની, પણ હજી જીવતા હતા

બેય જણા વિસાવદર થઈને સતાધારને કેડે ચડ્યા એક ધાર વળોટીને ખીજી ધારની ધકમા આવ્યા ત્યાં ધારની પેટાળમાં જ સતાધારનું ખાડુ ચરે ત્રણ સોક જેટલી ભેંસુ લીલાક જાર ખડ ચરે

પુજા બારોટ કહે “આ માલ કેનો ?”

“સતાધારની જગાનો, આપા ગીગાનો” જેઠસુરે જવાબ દીધો.

ભેંસુથી એક જ નાડાવા ઉઠેો નરસ ગણ્ય હોય એવો સાવજ ઊભો છે પુજા બારોટ સાવજ નજરે જોયેલો નહિ ફક્ત વર્ણન સાંભળેલ કે સિદ્ધ આવો હોય ને તેવો હોય

સાવજ તો એની ગરવાઈમાં ઊભો છે પુજા બારોટ એને જોઈને સફાળા ભોલી ઊઠ્યા

“ભાઈ જેઠસુર ખુમાણ ! ઓહ્યુ ભેંસુથી છેટુ ઊભુ છે ઈ જનાવર ક્યુ કહેવાય ?”

જેઠસુર આપાની એ બાજુ નજર મે ચાણી ત્યા તો સિદ્ધ જોયો મનમાં થયુ કે બારોટને બીવ ડાવવા નથી વળી આ જગ્યાનો માલ છે વખતે એકાદ દોરને સાવજ મારી નાખશે તો ! એમ વિચારી પોતાને ખભે ભરેલી બદ્દક છાતીએ ચડાવી ને સાવજને ધક્ક રીં જ ડી ચૂડુ ગરામા પડછદા પડ્યા ભેંસુ ભડકી ને ભાગિયુ પણ ધૂમાડાના ગોટામાં સિદ્ધને એમ ને એમ ઊભેલો જોયો ન હલે કે ન ચલે

જેઠસુર ખુમાણ કહે ‘પુજા દેવ ! ભાગેો સાવજ ઉપરનો મારો બધૂકનો ધા ચુકાણો ગોળી સાવજના માથા ઉપર થઈ સરકીને ગઈ હમણા આપણા દીમનો વછૂટશે’

બે ય ભાગ્યા સતાધાર તરફ લફડ ભફડ કરતા અરધાક ગાજી ભાગતા ભાગતા માડ સતાધાર આ પુ બે ય શાસ ધમણને પરસેવે રબજેન થઈ ગયા જ જગ્યામાં દાખલ થતાં આપો ગીગે ઓસરીમાં બેઠા બેઠા માળા ફેરવે છે

જેઠસુર ખુમાણ કહે “આપા રામ રામ !”

ભગત કહે “રામ રામ ! આવો આવો જેઠસુર ખુમાણ ! ભણુ રામ રાખે એને કોણ ચામે ? ભા ! માળા સાવજને માટ નાખતને ! તેણી બધૂકના ધા થકી ઊગરે જો (ગીગરી ગયા) ભણુ મારી પાડે જ ભણુ ર તો હમણાં માવમા જરા શીખો છે જીનુ જો, જીનુ જો (જીવી રો, જીવી ગયો)

જેઠસુર ખુમાણ કહે : “બારેટજી જેયું ?
આપા ગીગાનાં માલદોર સાવજ ચારે છે.”

જેઠસુર ખુમાણ પગે લાગ્યા પછી પુંજે બારેટ
આપા ગીગાને પગે લાગવા માંડ્યા.

આપો ગીગો કહે : “આ માટી કમણ ?”

જેઠસુર ખુમાણ કહે : “ચલાળા સાતા દેવના
દીકરા પુંજે દેવ છે. તમારા દર્શને આવ્યા છે.

“ભણુપુ દર્શન ઠાકરના. તવ ભણુને મોળા
ઠાકરનો જ દેવ. (આપા ગીગાના ગુરુ આપો દાનો
ચલાળાના, એ હિસાબે) બાભણુ ! તું મુઠે પગે
લાગતો નઈ. લે હું ઝિભો થા. આપણે બધું લેં ને
મળીએ.”

આમ કહી આપો ગીગો એટલી ઉમરે જુવાન
પુંજ બારેટને બથમાં ધાલી ને મળ્યા. સંત ગીગાના
પ્રતાપથી પુંજ બારેટનું જીવન પણ સંત જેવું બન્યું
હતું સિંહને સંત બનાવે એ મનુષ્યને કેમ ન
બનાવે ?

(૨)

ગઈકાલ સુધી હજી પાંચાળમાં સિંહનો વસ-
વાટ હતો. એમ તો આખા સોરઠમાં હતો. પણ ગિરનો
ચાંપલો સિંહ પાંચાળનો હોય એવો એનો દોહો છે :

ધરતી ત્રાડે પ્રહ પ્રહે, જપટ ન ઝીલે ઝાડ,
હું ચાંપી પાછોહટું (તો) પડ લાજ પાંચાળ.

પછી કોઈ બીજા ચાંપા નામના માણસના
હોય તો ખબર નથી. પણ સંત આપા ગીગાના ગુરુ
આપો દાનો, આપો દાનો આજુદપર ભાડલાના એટલે
કે પાંચાળના. આપા દાના ગુરુ આપો જદરો અને
આપા જદરાના ગુરુ એટલે એના સસરા આપો હતો.

આપા રતાના ચરણમાં જંગારામ અને મોતી-
રામ નામના બે સિંહ આજોટતા એ કથા તો જાણીતી

છે, એમનો જમાઈ આપો જદરો તો જમજાળ ઠાકુ હતો.
જદરો આસો વદના અંધારિયાની રાતે આપા
રતા હારે ખેતરે વાસુ ગયેલા. અરધીક રાતે આપા રતાએ
તાપણે ટાટયું ઉડાડવા જંગારામ ને મોતીરામને હાકલ
કરી.

એક પછી એક બેય સિંહે આવીને આપા
રતાના ખભે માથાં ઢાળ્યાં. નાના ગલુડિયાની જોમ
ભગતના પગમાં આજોટી ગયા. હાથ પગ ચાટ્યા.
કથે છે કે ભગત આપો રતો સિંહના અંગે
અંગે હાથ ફેરવીને કાંટા ઝાંખરા સહ કરતા.
કેશવાળી પંચાળતા. પગમાં કાંટા લાગ્યા હોય ઈ
ચીપિયાથી જેંચી કાઢતા ને રાત બધી સિંહ હારે
વાતુંના ઝંકેળ કરતા. સિંહ જાણે ભગતની વાતું સમ-
જતા હોય એમ મીકું મીકું ધૂરકીને હોકારા ભણતા.

ભગભગામાં બેય સિંહ તાપણે તાપી, ભગત-
ની શિખામણું સાંભળી જળના કરીને ઠાંગાની ધાડમાં
પડ્યો દા પાડતા ચાલી નીકળતા.

જુટારા જદરાએ પરસેવે રેંબજેંબ થઈને સગી
અંખે પોતાના ભગત સસરાનો આ પ્રભાવ જોયા.
અંગે અંગે નીતરી હાલેલો. જેની દીકરીને પોતે ઠોર
માર મારતો એવા પોતાના ભગત સસરાના પગમાં
બે વિકરાળ શિંહોને આજોટતા જોઈને વગર કાકલે
સરમાં માતા આવે એમ થર થર થર કાંપી રહ્યો.
પ્રભાત પડતાં તો ઊઠીને આપા રતાના પગમાં લાકડી
પડે એમ થકી બધો. જુટારો આપો જદરો સીધો
બધો ને મોટો સંત કહેવાઈ બધો.

આજેય ગિરમાં એવા બે ચાર સાબુઓનાં
નામ લેવાય છે. જેનું ઓરીંગણ બનીને સિંહ સિંહણ
બેઠાં હોય છે. સંતોને સિંહનો એવો સંબંધ આજુ-
કાળથી હાલ્યો આવે છે. લોકો અને ચમત્કાર ગણે
છે, પણ એ તો પ્રગટ પ્રેમની સિદ્ધિ છે.

નોળે જો વનરાજ, કુંભાચળ કુંજર તણુ;
જંબુકથી ગણુ ઝાઝ, વારણુ કડકે ના વીરડા.
તું બંધો સિંહણ તણુ, કેવાણો સિંહણ કંથ;
સાઠ લારથે લીડતાં, પાછો ન પડે પંથ.
સા હુ જો સાંઠાણુ, મે ગાજે નેવસ મરે;
ઈ ખ મે જુ માણુ, વીરમદે હડદો વધુ.

આઈ લખમની બિરદાવળીએ

વલ્લભાઈ જ્વાલ

પાલીતાણાના ગારિયાધાર તાલે સખપરની સીમમાં એક ડાલામથ્થો સાવજ હરાયે થતો છે ભર વાડ રબારીનાં ઢોરનો બુકડો બોલાવી રહ્યો છે મીનિ ગાળતા ડુગરમાંથી એક બાળુ કુડવા પથ્થરમાં તો બીજી બાળુ ગારિયાધારની સીમમાં પ્રેરાક માટે ભમતા ભમતા સાવજ આવી ચડે છે ને દુધાળા ઢોરનો સોથ બોલાવે છે

એવામાં એક દી ગાયના પલ્લુ માથે સાવજ ત્રાટક્યો ડાલાકાર થયી ભરો ખારા ગાયે મુકામ કરી રહેલા ગારિયાધારના દરનાર હવીરાજ પાસે રાવ ગઈ રાજ તો ગા સાઠાણ પ્રતિષાળ ચૂડપ ઊભા થતા આંખો ડાપરો અડકડક કરતોય ને ઊભો થઈ ગયો

કાઈક ચારસો પાવસો માણસો હાથ પડ્યુ તે હથિયાર લઈને દરબારની સાથે થઈ ચૂક્યા એક સાવજ ને નેર કરવા.

સિ હ પલ્લુ કાળજાળ એને જોયો ન હતો, ડલુક સાંભળી ન હતી ત્યાં સુધી તો સોને શૂરાતન થયે વાગ્યુ 'તુ' પલ્લુ જોયો આ નવહથ્થા કાદવમા નજરે પડરો કે માણસ માડવા સરવા એક પછી એક. સિ હ તો હજી આંધરો કઠાય છે પગુ જોયો પડપુ મરોડીને બેરે કે માણસ માંડ્યુ ભાગવા તે થાડાક અગરક્ષેત્રો ને ઠાકોર પુલ્લીરાજ નકરુ થઈ રહ્યા

દોરે પૂણ મુઝાળા શાદ અંબરો લુવારિયા ગામનો મરદ કાંઈ જુવાન લુણ્વીર ખુમાણ ઠાકોર કરે

“તમે એમ કરા! લુણ ખુમાણને જ બોલાવો ઈ સાદુળાને પૂરો પડશે”

ભડ ગોલણ બોડા તણા, જસુમવડા જુવાન, ખળકે પાગ ખુમાણ, લગર દ્રાહરે લુણિયા

લુણે ખુમાણ પછે સોનાના લગર-સાકળ પહેરતા, આ સોનાનાં લગર તો શૂરાના બિરદની

નિશાણી રણેગમાંથી ભગાય નહિ, પર સી સામે નજર ન મડાનુ, ભાગતા ચતુને મરાય નહિ એવા એવાં પ્રતોનો પાલણુલાર જ સોનાના લગર પહેરી થકે લુણે ખુમાણ એવો નીમાધારી નર હતો

કસુ બે કેસર ગૂળે, લવિંગા હદી લા'ણ, જોળીએ જોખઠ વળે, સો લુણ્વીર ખુમાણ

એના કસુ બે કેસર ઘોળાતાં, લવિંગી લલાણે અપાતી અને ઊંચી જતની એલચીઓના ધોભાભર મુખવાસ અપાતા એવો એ લુણ્વીર ખુમાણ હતો

બોલાવતાં તો થયો સાબદો ઠાથ તરવાર લઈને, ત્યાં એના ભાપ માણસુર ખુમાણ આવી ચડ્યા આતો સાદુળા સામે તરવાર બેર જુલ જતો ભાળ્યો. આરેથી થડ નાખી

‘બાપ લુણા! પ્રાછો વળી જુ પાછો વળીજ! આપણે એવી મરદાન બતાવવા ત્રીજી જવુ પડ્યા છે ઠાકોર ને!

પૂણ પાણુ વગીનુ વ્રતગરીથી હરે જોવાય? પાણુ વળી ને જોવા ગિવાય ઠાથ ઊંચી ફીને લુણે કયે છે

“બાપ! હરે બેય નહિ ભગાડુ” પડોરો જુ ગોકીરો હાલતે હદો ત્યા, વાત કરતા વાર લાગે એમ આંખો સાવજની માથે પૂરબાડી હાકલ કરી

“ઊંડાં આંખી શુ હાચી મળ્યો છો? મારી મારી ને ગવતરી ઉપર તાડુ જોર ફાંછને!”

હજી લુણે બોલી રહે તે પહેલાં તો ગાળ સાંભળીને કાળજાળ બનેસો સાવજ હલાગરો લુણા માથ પુણે આઠ ઢાન પછીને પજના ઘા ચૂક્યા ને લાગેલા જ તરવારનો વાર કર્યાં મણ માથાનો ફેરવ સાવજ એમ કાઈ લુણને મુકે? બરાબર જુલ જમ્યુ

લેણીઆણુ તુણે પડયે થઈને સોઈ ઝટકાને

ધા કરો. બરાબર ચિહ્ન તો પાતળી કમર ઉપર તે બે
કટકે ઢાળે દીધા. આથે જિભા જિભા જોનારે જોજકાર
કર્તા.

અંગે અંગે જિજ્ઞાસુ બેસેલા લુહા આપ્યો
સિંહને ઢાળી ને ઘેર. ત્યાં ભાષે શુરવીર બેઠાને વધાવી
લીધા. “ભલો કુખદીપક. આપણી ઈકાતેર પેઢી તે
તારી, પણ તારાં પ્રકાશ શીરપાવ વગરનાં ન અમ.”

લુહાવીર જબ ઘોડેથી ઊતર્યા ને પડખે બિજેલા
આસાદેરના ચારણને પોતાનો દેવાળી પંચકલ્યાણી
આપી દીધા. ચારણને માતા સરસ્વતીનો પ્રસાદ નહિ.
ટૂંકા આશીર્વાદ આપ્યા. “નવલખા લાભડિપાળિયું ત્રા
તને રખેલાં બાપ !”

અને પંચકલ્યાણી ઉપર બેસીને ચારણ આપ્યો
આસાદેર, અને ઘરેથી ચારણ જોઈ રહીર “આ શું
ચારણ ?”

ચારણે માંઢીને વાન કરી, આઈ લખમબાઈ કહે
“અરે ચારણ ! આણું શૂરાતન અને આવી મેળા ભાગી
ને તારી છાતી ન ઉછળી ?”

આઈ લખમને માતાજીની કૃપા થઈ. બિર-
દાત્રીની પાતાળ સરવાણી પ્રગટી :

સાવળ આપિયો, રણ હૂઈ સાવળ,
પોરસે અવસાર પાવળ,
હું હું થોડા મચી હાવળ,
કડછીઆ ભડ કંક.

જોપ ખગતર અંગ જડિયો,
ચોપસે પૃથ્વીરાજ ચડિયો,
લાવલરકર લેહ.

કસમસીય કોરંભ પીઠ કડકડ,
ખડક હડાં ધરી ખડખડ
થડક થોડાં ભડાં પરકર,
હાકે વીરાં હૂધ.

લુહાંગ આપ્યો સેન લીજે,
હોપ ચક્રમક ચોગ ફીજે,
દોઈ ચારક લેજ ફીજે,
ઊઠ નહોર ! ઊઠ !

હુખકે કંઠ લાઈ હંહહં,
કાંઠ અઠાં ફીજુ ફંફં,
ધણુપે અંકારા ઘંહં,
રિયો સામે રં.

ઝળઝળિય સાવળ આપ્યુ ઝડપડ,
અવડાં અવડાં લાંગ અડવડ,
વકટ યૂથા હુવા વડવડ,
વાઘ લુહાંગ વીર.

સુર ભારથ સામે જોર કરિયા,
હાંફ નહોર નંકે ઠરિયો,
કંઠક ફગ હેક ઘાય કરિયો,
કોઠીએ કંઠીર.

સાવળ આવ્યાની રણલાક પડી. અસવારો
પોરસમાં આવી ગયા. ઘોડાની હાવળની છુકે મચી.
ત્યાં નો કંઈ બડવીરો હાકજું દઈ ઊઠ્યા.

જેલાઓના આ કસમસાટથી પૃથ્વીને ધારણ કરી
રહેલા કાચખાની પીઠ કડકડી ઊઠી. વીરોની હાક સાથે
અંગે બખતર જડી, લાવ લરકર લઈને પૃથ્વીરાજ
સાવળ સાથે ચડ્યો.

ત્યાં તે લુહા પુસાણ કટક લઈને આવી ગયો.
ચક્રમકથી અંગારા ખરે એવા કોધથી લાલખંગાળ
બુઝો. આવતાંકને ચિંહ બે ચાર લેજુ સંભળાવી
પડકારો કમો “બિક ત્રાહોર ! ઊઠ !”

સાવળે લુહા કપીને ઘરપટ્ટાટી સાથે ગળાં ના
કરી. કુંગર જોનાં જડખાં ફાડી ને ફીરના ફોજા ઊડાડ્યા.
આકાશ ધણુપણી ઊડ્યું. રોપે બરાઈને સામે મંડાણો.

ઝળેગાટ વેગે સાવળે ઝડપ કરી. આડાં અવળાં
અંગ બચેડાં. પછી તે સાવળ ને લુહાની વચે ચિકટ
વડવાડ થઈ. ભારે જાદુ અમુ.

ભારતમાં-લુહામાં લુહાવીરે ખરેખરે જોર મ્યું.
સાવળના પંજાના વિકરાળ નહોરથી કે રાતસી દાઢથી
લુહાવીર ન ડરો. અને બડવીર કાઢીએ એક જ ધા
વડે કડકડ કરતાંક ને સાવળને ઢગલો કરી નાખ્યો.

મેણાના મારથી વિક્કરેલો વનરાજ

કવિ મેકરશ્વ ગણુભાઈ લંલા

ને મારગ કેસરી ચ-યો, રજ લાગી તરણાચ;
તે ખડ ઊભા રૂકશે, નહિ ચાળે હરણાચ

ચાચના નાના મોટા કુ ગરની હારમાળાની
ગાંધિયામા ઘટાપેય હળી પડેલ અધારી વનરાજમા
અધાર ભાર વનસ્પતિના વારણા ઝીવતી શેત્રુ છ
નહી જીવે માથે હે છે આમ તો ચાચમનો
કુ મરે જ શેનલ જ ગાનું ચઢાણુ કુ ગરની અધી
લમા શેત્રુ છ નહીને કારે ચાચમાઇ ચારણુ આધના
નામથી ચ ચઈ નામનું નાનકડું ગમડું (નેચડું),
એક દરબાર મઠ, આન નેક ચરણુ, કાગી, રાજબાર
ને આલીરના બુપડા

અ ચઈ મામના ટેવાથી કાગી દરબાર ચાણુ-
દિવાલાળા મરદના બે ફાડિયા એમણે ચારણુ આઇ
ચાચમાઇ ના પ્રયણ પ્રતાપે દલખાણિયા નામ કોઠી
નરની સરઘ્યા પાઠીને સેઅરઠી, પાણિયુ, ચાચ
લીલાનો નેહ, આળાગાળા, મોઢાપર, વદનજિયો,
વીજળીગાળો અને માલીના મડપને આરો લઇ
નાજરાજની કુ મરાણ લીલુડી ધરતી દખાવતા દના
વાઈ ઠેક પાચ ગાકીમા પથરાયેલ કરકિયો કુ અર ને
આપો આપુ ગીરનું કાપરેઠ વીચાવડર પાસે
રાજપરા મામ સુધી પોતાને કમને કરેલ

આરી ગાંડીનુર રણિયાચણી ગિરનો પ્રેસ
તો સાવજનું ધર કહેવાય ટેવાણી કાગી દરબાર
માણસિવાવાળાના વધના દરબાર છવાવાળા તથા
દરબાર લાણુવાળા બન્ને આઇયુ મહેમાનુતો માળવો
કાચપણુ આરો લઈ મયેલ ગીરાસ તો જુજ, પણુ
દલાળે બહુ મોટો એમની પાસે પોતાનો જૂનો
માણસ કોળી રાધવ પગી રહે જગલ ખાવાનો
નોમર (ગિરનો) પાણુ પાણો અણુ ફરી કાંઠરી
કાગી બાર સાવજનાં સિંકારમા ખૂન પાવરવો હાકિ
કવામા સાવજને ખીજ બનવરના સઘા પારખ
વામા ખડી એક સખી હલે ત્યાંકળી બલ જરાક

બનવરનો ખખડાટ ચાપ તો, એક પેતરવા કાચીને
આવો પોચી ગયો હોય અને કા તો ઝાડ ઉપર ચડી
મરે હોય આવો રાધવ પગી ચાલાક, ચિકાર
ખાતાનો એકો માણસ.

એક વખત બરાબર લાદરવો મહિનો દર
બાર છવાવાળાનું શેત્રુ છ નહી કહે એક મોટું
ખેતર તેમ પરહોડું પરહોડું સાંદિયા ચાલવા બમ
એવો બાજરો બેભલ એક એક હાથના તો બાજ
રાના કુડા આવેલ બાજરો પાક ઉપર આવી ગયેલો,
પણુ ગિરવા રખોપુ (ધ્યાન) ખૂન રાખતુ પડે, નહિ
તર પળીની ખૂન રબાસ સુવરડા (ફૂફર) રમતે
ચડે તો એની હાતરડીથી બોડી નાખે એટલે રખોપ
મોલાનું ખડે થયે રખડુ પડે બાજરાનું ધ્યાન
રાખવા પળી કુઝાડવા રાધવ પગીને દરબારે કહેલ
રાધવ પગી સારે બરખામા દિવસ ગિયુ ગિયુ
થયો એ વેળાએ શેત્રુ છ નહી કહાના ખેતરે બાજ
રાનું રખોપુ રખવા હાપમા ગોઠણુ લઇ જીપડરો

રાધવ પગી આસતે આસતે શેત્રુ છ નહીનો
આરો (કાકો) બિરે છે ત્યાં બેઠાડ બનાવર (સિંહને
સિંહણ)ને નહીના છૂતા પાસે આળા પાગી પીતા
એવા સિંહણ પાણી પી સાવજી પી પડખે બેભલ
છે. અને સ વઝ પોતાના બન્ને આગવા પત્ર વાગી
ફૂકી ફૂકીને પાણી પીએ છે.

રાધવ પગી મેનાડ બનવર જોતાં નસ સ ઘો
આસતે પગે સામે શેત્રુ છનો આરો ચડતા ચડતા
પાણુ વાળી સાવજ સામે જોયુ સાવજનું ધ્યાન
પાણી પીરામા છે સિંહણનું ધ્યાન સાવજ તરફ છે
બન્ને બનાવરનું ધ્યાન નહી એમ મધર પગીનહીનો
કહી ચડતો બન છે, ત્યાં નહી કહાના બં બુઝાના
ઝાડ ઉપરથી એક મોટો બધો મોઢો બરા
બર સાવજ પાગી પીતો હતો તેની પાછળ ઉપાની
પડખે પટ નારો પડ્યો, અને સાવજે પાણી પીતા

પીતાં વતળકાને ગુલાંટ ખાધી. ત્યાં જ - વેઠરડીમાં લયમાં ને લયમાં આળગોડિયું ખાઈ ગયેા. બેઠકસાર પાછળ પડી ગયેા. રાઘવ પગીએ આ બધું નજરે નેહ્યું.

એટલે પડકારો કરીને કહ્યું કે :

“હૃદય ખીકવ્યના !”

સાવજે આ શબ્દો કાને સાંભળ્યા. બોહા-મણે મોઢે પાછા પગે પાસે બિબેલ સિંહણ સાથું નેહ વેંદળ્યો. (કુદ્યો) પશુ વચ્ચે પાણીના ધૂનો અને નદીના મોટા બેડા, એટલે ફરંગી ખાઈ નદીના આરા તરફ દોટ દીધી.

રાઘવ પગી તો મહા કાબેલ સિકારી. સમજી ગયેા. સાવજ મારા ઉપર આવે છે, એટલે નદીના બેડા ઉપરથી હડી કાઢી સાત આઠ આંખલિયુંનું જુડું છે ત્યાં આંખલી માથે ચડી ગયેા. આંખલિયો મોટી ગોરાટ, જમાનાની, જીંચી કરાડે ચે આસને આંખી ગયેલ. તેના માથે રાઘવ પગી ચડી ગયેા.

સાવજ ઘડીના જહા ભાગમાં નદીના આરેથી બેડા ઉપર આવી ગયેા, અને આંખલી નીચે આવી જીંચું મોઢું કરી વિકરાળરો ફાટી આંખે નેહ્યું. રાઘવ પગી મહા જાણુનેહું. આંખલી ઉપર ટચલી-સમા જીંચે જીંચે ચડી ગયેા. સાવજ પોતાના પૂંછના જંડાને વળ દેતો દેતો કોધમાં ધૂંકી કરી. વળી રાઘવ પગીએ ટકાર કરી.

“હૃદય ખીકવ્યના !”

ત્યાં સાવજે આંખલી નીચેથી લા સાંધી અને સાવજનો એક પંજે તોતીંગ આંખલીની ડાળમાં અથડાવ્યો. ફાટલ મઠરાણીનો જમોયો પડે એમ આંખલીની ડાળમાં સાવજનો પંજે પડયો. ચાર ચાર આંગળ આંખલીની છાલનાં છોતરાં સોસરવા ચીરા પડી બિતરી ગયા. ફડદાં પડી ગયાં. સાવજ પાકો પડયો અને પછી ઝરડકી દેતો જાય અને આંખલી ફરતા ખાટાં મારતો જાય. નદીમાંથી સિંહણ આવી અને એક જાણુ બિલી રહી ગઈ.

સાવજ આંખલીને પૂંછના જંડાને વળ દેતોઆંટા ફરે.

ખાજરાનું રખોપુ” રખોપાને ઠેકાણે રહ્યું. સાવજ ત્યાંથી ખસતો નથી અને રાઘવ પગી આંખલીની ટેચે ઉપરની ડાળના બેલાખડે થોડો પલાંગી બેઠો છે. રાઘવ પગીથી પછી રહેવાણું નહિ. ચહકા પડકારો કર્યા. દરબાર જીવાવાળાની ડેલીએ ડાયરો બેઠા છે ત્યાં સંભળાણું.

દરબાર કહે કે આજે શું ધોળ દિવસે જનન-વરે કયાંક રંજડ કરી હશે? મેંસુના ખાકુમાં સાવજ પડયો હશે? આમ કહી બધા દાયરો શ્રોડયા ને શેરુંજી નહી બિતરી ખાજરાવાળા બેતર આવતાં રાઘવ પગી આંખલી ઉપરથી પડકારો કરે છે.

“ખાપુ અહીં બેલાડ જનાવર (સાવજને સિંહણ) છે. હું માંડ માંડ ભાગીને આંખલી ઉપર ચડી ગયો છું. સાવજ આંખલીથી ખસતો નથી. હું નીચે બિતરી બધી વાત કરીશ. સાવજ ખાર ખાઈ ગયો છે. મને હેઠાં બિતરવા દિયે તેમ નથી.” પછી બધા દાયરે અને માલધારીએ હાકોટા કર્યા બોળા માણસનો સમૂહ ભાળી સાવજ અને સિંહણ ત્યાંથી ઘેઘૂમ અધારીમાં બિતરી ગયાં.

રાઘવ પગીએ આંખલીથી બિતરી દરબાર જીવાવાળાને બધી માંડીને વાત કરી. જાંજુડેથી કાંકોડો પડયો. સાવજ પાણી પીતાં લડકીને મેંમાં વતળકયો. ગોથું ખાઈ ગયેા. મેં નદીના આરા ને કાંદે બિભાં બિભાં નજરે નેહ્યું અને કહ્યું : “હૃદય ખીકવ્યના !” અને સાવજ ત્યાંથી તાટકયો. હું આંખલિયે ચડી ગયેા. ચારે પલ્લા ઝાટકીને આવ્યો.

આમ લગોલગ ત્રણ દિવસ સુધી રાઘવ પગી ખાજરાને રખોલે જાય ત્યાં સાવજ એ જ ટાણે આંખલીને આંટા ફરતો હેલ. પછી તો બંધુકધારી માણસોને ખાસ જોવા ખાતર બે વખત સાથે મોકલેલા અને પછી હાકોટા કરે એટલે સાવજ ત્યાંથી નીકળી અને અધારીમાં બિતરી જાય. આવી હતી સાવજની સમજણ. કયેણ કાંદો ન સાંખે.

મેણુના મારથી વિક્ષેપે વનરાજ

કવિ મેકરણ ગણભાઈ લં લા

જે મારગ કેસરી ચડ્યો, રજ લાગી તરણીય;
તે ખડ ઊભા સૂક્યો, નહિ ચાખે હરણીય.

ચાચપના નાના મોટા કુ ગરોની હારમાળાની
ગાથિયોમા ઘટાગપ દળી પડેલ અધારી વનરાઈમાં
અઢાર ભાર વનરૂપતિના વારણા ઝીવતી શેત્રુંજી
નદી જી ધે માથે હે છે આમ તો ચાચપનો
કુ ગરો જ શેતલ ગયાનું મથાણુ. કુ ગરાની અધી-
લમા શેત્રુંજી નદીને કાંઠે ચાચમાઈ ચારણ આઈના
નામથી ચાચઈ નામનું નાનકડું ગામડું (નેકડું),
એક દરબાર મઠ, સાગ અઠ ચરણુ, કાગી, રાજગોર
ને આહીરના ઝૂંપડા

ચ ચઈ ગામના ઠેવાણી કાગી દરબાર માણુ-
દિવાવાળા મરદના બે ફાડિયાં, એમણે ચારણ આઈ
ચાચમાઈ ના પ્રમળ પ્રતાપે દલખાણિયા ગામ કોઠી-
નારની સરકથી માઢીને સેમરડી, પાણિયુ, ચાચઈ
લીલાનો નેઠ, આંખાગાળો, મીઠાપર, વાલગળિયો,
વીજળીગાળો અને માઢીના મડપને આટો લઈ
નગબરાજની કુ ગરાજ લીલુડી ધરતી દમ્બાવતા દમા-
વાઈ ઠેક પાય ગાઢમાં પથરાયેલ કરકિયો કુ ગર ને
ગાંખો આણું ગીરનું કાંધેરાટ. વીલાવદર પાસે
રાગપરા ગામ સુધી પોતાને કબજે કરેલ.

આવી ગાંડીતુર રવિયામણી ગિરનો પ્રદેશ
તો સાવજનું ઘર કહેવાય ઠેવાણી કાઢી દરબાર
માણુશિયાવાળાના વંશના દરબાર જીવાવાળા તથા
દરબાર ભાણુવાળા બન્ને બાઈયું. મહેમાનુનો માથેવો.
ભનપણુ આટો લઈ ગયેવ. ગીરાચ તો જુજ, પણ
દલગળે બહુ મોટો. એમની પાસે પોતાનો જૂનો
માણુસ કોળી રાધવ પગી રહે. જગત આતાનો
નોડર (ગિરનો) પાણે પાણે જલે ફરી કાંકરી
કળી જન. સાવજના ચિકારમા ખૂન પાવરધો. હાકો
કરવામા સાવજને પીગળ જનવરના સમક પારખ-
વામાં ખડની એક સળી હલે ત્યાં કળી જલ. જરાક

જનવરનો ખખડાટ થાય તો, એક ખેતરવા ભાગીને
આધો પોગી ગયો હોય અને કા તો ઝાડ ઉપર ચઢી
ગયો હોય. આવો રાધવ પગી ચાલાક, ચિકાર
ખાતાનો એકો માણુસ.

એક વખત જરાબર ભાદરવો રહિને, દર-
બાર જીવાવાળાનું શેત્રુંજી નદી ક ઠે એક મોટું
ખેતર. તેમ પરહોડું પરહોડું, સાંદિયા ચાંદ્યા જલ
એવો બાજરો ઊભેલ. એક એક હાથના તો બાજ-
રાનાં કુડાં આવેલ બાજરો પાક ઉપર આવી ગયેલો,
પણ ગિરમા રખોપુ (ધ્યાન) ખૂન રાખવું પડે, નહિ-
તર પંખીની ખૂન રજડય સુવરડા (હાકર) રમતે
ચડે તો એની ઘાતરડીથી ખોદી નાખે એટલે રખોપુ
મોલાનું ખડે પગે રાખવું પડે. બાજરાનું ધ્યાન
રાખવા પખી કોડાવા રાધવ પગીને દરબારે કહેલ.
રાધવ પગી સારાં જળખામા દિવસ ઊંચું ઊંચું
થયો એ વેળાએ રોડુંજી નદી કાંઠાના ખેતરે બાજ-
રાનું રખોપુ રખવા હાથમાં મોઢણુ લઈ ઊપડયો.

રાધવ પગી આસ્તે આસ્તે રોડુંજી નદીને
આરો (કાંઠો) જીરે છે ત્યાં બેલાડ જનાવર (ચિહને
ચિહણ)ને નદીના ઘૂના પાસે આજા પાણી પીતા
જેવાં. ચિહણ પાણી પી સાવજની પડખે ઊભેલ
છે. અને સવજ પોતાના બન્ને આંગના પગ વાળી
દૂધી દૂધીને પાણી પીએ છે.

રાધવ પગી બેનાડ જનવર જોતાં નસ જો
આસ્તે પગે સામે શેત્રુંજીનો આરો ચડતાં ચડતા
પાણું વાળી સાવજ સામે જોયુ. સાવજનું ધ્યાન
પાણી પીતામાં છે. ચિહણનું ધ્યાન સાવજ તરફ છે.
બન્ને જનાવરનું ધ્યાન નદી એમ રાધવ પગી નદીનો
કાંઠો ચડતો જલ છે, ત્યાં નદી કાંઠાના જી જુમાના
ઝાડ ઉપરથી એક મોટો જધો કાકડો જરા-
બર સાવજ પાણી પીતા હતો તેની પાછળ ડેવાની
પડખે પટ નારો પડયો, અને સાવજે પાણી પીતાં

પીતાં વતળકીને ચુકાટ ખાધી. ત્યાં જ - વેરડીમાં લયમાં ને લયમાં આળગોઠિયું ખાઈ ગયો. મેઠકલાર પાછળ પડી ગયો. રાધવ પગીએ આ બધું નજરે નેત્રું.

એટલે પડકારો કરીને કહ્યું કે :

“હૃદય ખીકવના !”

સાવજે આ શબ્દો કાને સાંભળ્યા. ભોઠાં મણે મોઠે પાછા પગે પાસે બિબેલ સિંહણ સાચું નોંધ વાંદળ્યો. (કુદયો) પણ વચ્ચે પાણીના ઘૂનો અને નદીના મોટા બેડા, એટલે ફરંગી ખાઈ નદીના આરા તરફ દોટ દીધી.

રાધવ પગી તો મહા કામેલ શિકારી. સમજી ગયો. સાવજ મારા ઉપર આવે છે, એટલે નદીના બેડા ઉપરથી હડી કાઢી સાત આઠ આંખસિયું તું ઝુંડ છે ત્યાં આંખલી માથે ચડી ગયો. આંખસિયો મોટી ધોરાટ, જમાનાની, જીંચી કરાડે ચે આલને આંખી ગયેલ. તેના માથે રાધવ પગી ચડી ગયો.

સાવજ ઘડીના છટા ભાગમાં નદીના આરેથી બેડા ઉપર આવી ગયો, અને આંખલી નીચે આવી જીંચું મોઢું કરી વિકરાળયે ફાટી આંખે નેત્રું. રાધવ પગી મહા બળુબેદુ. આંખલી ઉપર ટચલી-સમા જીંચે જીંચે ચડી ગયો. સાવજ પોતાના પૂંછતાં ઝંડાને વળ દેતો દેતો કીધમાં ધૂંકી કરી. વળી રાધવ પગીએ ટકાર કરી.

“હૃદય ખીકવના !”

ત્યાં સાવજે આંખલી નીચેથી લા સાંધી અને સાવજનો એક પંજે તોતીંચ આંખલીની ડાળમાં અપડાવ્યો. ફાટલ મકરાણીનો જાંઘેયો પડે એમ આંખલીની ડાળમાં સાવજનો પંજે પડ્યો. ચાર ચાર આંગળ આંખલીની હાલનાં છોતરાં સોસરવા ચીરા પડી બિતરી ગયા. ફડદાં પડી ગયાં. સાવજ પાકો પડ્યો અને પછી અડકી દેતો જાય અને આંખલી ફરતા ખાટાં મારતો જાય. નદીમાંથી સિંહણ આવી અને એક બાજુ બિભી રહી ગઈ.

સાવજ આંખલીને પૂંછતાં ઝંડાને વળ દેતોઆંટા ફરે.

બાજરાનું રખોપું રખોપાને ઠેકાણે રહ્યું. સાવજ ત્યાંથી ખસતો નથી અને રાધવ પગી આંખલીની ટેચે ઉપરની ડાળના ભેલાખડે ઘેડો પલાંગી બેઠો છે. રાધવ પગીથી પછી રહેવાહું નહિ. ચહકા પડકારો કર્યાં. દરબાર જીવાવાળાની ડેલીએ ડાયરો બેઠા છે ત્યાં સંભળાહું.

દરબાર કહે કે આને શું ઘેળે દિવસે જાન-વરે કયાંક રંજાડ કરી હશે? મેંસુના ખાડમાં સાવજ પડ્યો હશે? આમ કહી બધા દાયદો ધ્રોડયા ને શેત્રુંજી નદી બિતરી બાજરાવાળા બિતર આવતાં રાધવ પગી આંખલી ઉપરથી પડકારો કરે છે.

“બાપુ અહીં ભેલાડ જનાવર (સાવજને સિંહણ) છે. હું મારું મારું ભાગીને આંખલી ઉપર ચડી ગયો છું. સાવજ આંખલી ખસતો નથી. હું નીચે બિતરી બધી વાત કરીશ. સાવજ ખાર ખાઈ ગયો છે. મને હેઠાં બિતરવા દિયે તેમ નથી.” પછી બધા દાયરે અને માલધારીએ હાકોટા કર્યાં ઘેળા માણસનો સમૂહ ભાળી સાવજ અને સિંહણ ત્યાંથી ઘેઘૂમ અધારીમાં બિતરી ગયાં.

રાધવ પગીએ આંખલીથી બિતરી દરબાર જીવાવાળાને બધી મારીને વાત કરી. જાંણુડેથી કાંકોડો પડ્યો. સાવજ પાણી પીતાં ભડકીને મેંમાં વતળકયો. જોયું ખાઈ ગયો. મેં નદીના આરા ને કાંદે બિભાં બિભાં નજરે નેત્રું અને કહ્યું : “હૃદય ખીકવના !” અને સાવજ ત્યાંથી ત્રાટક્યો. હું આંખસિયે ચડી ગયો. ચારે પલ્લા ઝાટકીને આંખ્યો.

આમ લગોલગ ત્રણ દિવસ સુધી રાધવ પગી બાજરાને રખોલે જાય ત્યાં સાવજ એ જ ટાણે આંખલીને આંટા ફરતો હોય. પછી તો બધૂંધારી માણસોને ખાસ નેવા ખાર મે વખત સાથે મોકલેલા અને પછી હાકોટા કરે એટલે સાવજ ત્યાંથી નીકળી અને અધારીમાં બિતરી જાય. આવી હતી સાવજની સમજણ. કવેણુ કાઠ દી ન સાંખે.

ગીરીની વંડી વનરાયે ઢંકાયેલા આદ્યગિયા
કુંચરના ગાળામાં લડતી છાતી બેસી જાય એવા
પથડા પડ્યા.... સાંજ વેળાએ સરાકડિયા દીમના
જ્વળતાં એક ખાકુ ઉપર વીજળી ત્રાટકી હોય અને
જેમ જમીનના બે ભાગે થઈ જાય તેમ બેંચુ બે
હોતો પડી ટાંચે વળી ગયો. રણકતાં પાંદડાં ગર્જન-
જિથું કુદિયુંનો એવો લપાઈ ગયો.

લે બૂંડી લડલગી, (મર) મર કળવા ન હયે;
(આતો) પશુ બિચારાં પાખરાં, (એને હરખળ
બીક રિયે,

ગોવાળ જતનને રખાઈ, જમરે જન્મે, જોતાં
તો કાળ રાત્રે પથડાં ગાડે એવો તોય હેમતાઈ
ગયો. ગોખું મથા પર તોળી ભરાયેલા પાડતી પડખે
એવો લઈ ગયો. બેંચુ...પાંદડાં અને ગોવાળ બધાંય
ગીરીના ગોડી પામી ગયા કે ડચક સાવજની છે.

હી આથમવા મડિયો છે. ધારના ગાળામાં
એકાએક એવો કાળખીંદ પાણી જડયો હોય એવો ફડો
કપક કપક ડોલો હયે છે. કાતો પાળા નીકર ધોડા-
વાળી થઈને ડાલે તો જ હલાય. આવા ફડામાં ધોડા-
ના ડાખડાનો અવાજ ગોવાળના કાને અથડાવેલો.
આથી મોટે સારે કીધું કે “એ...જે...હોય...ઈ...
સેતજયો...એ...હો...હો...હો...જનાવર...સે,
તમ...પહિણુ...યોડું સે તે જળવ જયો...!”

સામેથી અગળ આંગળે “એ...હા...ખીજસા
કુને...ખવર...સે...છ હગથાં...લણી હી થ્યાં
હંચો સે...તે...મારેય બૂંદક વગર ગાખતો નથી
થાતો.”

“પણ...જમદાર! ઈ... અટકવામાં ને કેવાંક
લાગેલ, દાન દહ વધા આપી કોઈ ને”

હજી તો બેવ આથ વાળ કરે છે ત્યાં તો
તો કાળ હોય એવો પાકડા રંગનો જળવો

ગળજો, બૂચિયું લૂટચિયું કાન ઉપર ઝપાટા મારે
છે, લાલ હિંગોળ જેવી ચીરાયેલી વાયા કાન સુધી
ખેંચાઈ ગઈ છે. તમેલ ત્રાંબા જેવાં નેત્રમાંથી કોધામિ
બેઝકે છે. જમનો લોભો વારી ધડીયે ડખડાં હયે છે.
રૂપાની છૂરી જેવા ગરેડા બપોરનામાં વધારો કરે
છે. એવા નિકરાળ વનરાજે બૂંધે પેટ ખાકું બેણી
ડગ મડિયાં.

જમાદારની નજર ગઈ. મનમાં થઈ કે બૂંડી
થાઈ. ખંભે લડકતી કાળી નાળવાળી બૂંદક લાથમાં
ઝાલી નિશાન તોડીને ફટકારી ગ...ડી...મ... ધણે-
જ્યોટી બોલી ગઈ. વનના મોરસા મહેંકી ગયો. પારે-
ધડાનાં ટોળાં ફેરેડીને જોડ્યા લાગ્યા. એક બાળુંએ
બેધ આદમીની ભાંસ અને બેચુના ટોળાંના ફેરેડે
વનરાજે ડળવેકી પાછો વળી ડચક હોતો ધાંડોના
ત્રાળા ગજવતો અદસ્ય થયો. જમાદારનું નિશાન
આસી ગઈ ડહું.

સિંહ ગયો અને જમાદારે તથા ગોવાળે
ખાકું લઈ તતડાવ્યા ગાય બણી તે વેલું આવે ધર.

આ બાળું વિફરેલો વનરાજે વળાંકું હોતો
જાતરડીના કાલંધાર નામના કુંચરના આથમલે નાંકે
જીતયો, જ્યાં આડીરાનાં છોકરાં વાછરે ચારે છે. એ
બધાને નાકે મંથ આવી.

“દમર! તોયે નાંકે મંથ નસે આવતી?
બલે...જનાવર લાગેલ!”

આથ દહવાત ડાલે છે ત્યાં એક ગોવા-
ળીઆ ઉપર ઝાકળિયા પૂળા જેમ સાવળે તરાપ
મારી. છોકરો ચાલાક, રાડય ફાટી ગઈ પણ
જમીન સરસો થઈ ગયો. અને સાવજ સામેના
કાળખીંદ પાણી સાથે અફળાયો. બે ફડાલે અસફળ
બનેલો વનરાજ વધુ વિફર્યો. બે વાછરાંનું મારણ
કરી બાધા વગર ડેડાચુના “પતરમાળા” કુંચરાની
ગાળી તરફ નિતર્યો.

નેહડાના માલધારીઓ હથિયારો લઈ સળગ્ય
ખન્યા. ભેંસુંના ખાડુ ભેળવી દેવાણું. સો સો ના
ટેળાં પાંચસોની સંખ્યામાં ચર્ચા. નાનાં, પાડર
વાછરડાંને ખૂંપડા પાછળના વાડામાં કોંઠી નેહડાની
ખાઈયું હાથમાં સાંધેલાં અને રવાયા લઈ ખૂંપડાંની
પડયારે ભેસી ગઈ.

અતુરના નેસમાં ખચર પડી કે સાવળ ડેડાણુ-
ના પતરમાળા કાપી જીતયો છે. આ નેસના રહીય
લાખા છુપેલાં ખાડુ પરતખાળામાં છે તેથી ખબર
કુહાડી લઈ અને ફટકાર્યા પતરમાળા ફાર. ચાલીચથી
પીસ્તાલીય વરસનો લાખો છુપેલો પહાડી ગળગો
અળળખાડુ હતો. સાવળનો ભેટા થાય તો ભોંભેગો
કરવાના મનસુબે એણે પતરમાળા લાણી પ્રથાણુ કયું.
અંગ ઉપરનાં ફવાડા...સમ...સમ...સમ... બેઠાં
થઈ રહ્યાં છે. મૂછના આંકડા કેરીની ફાડય નેવી
આખ્ય સુધી જીભા થઈ એના ક્ષતિનવને શોભાવી
રહ્યા છે. થોડી ઘડીમાં તે લાખો છુપેલો પતરમાળો
પોગ્યા. માળો જીતરી નજર કરી તો પોતાનું હાથણી
નેવી કુટિયુંથી બરેલું ખાડુ ચરે છે. ચારેકાઈ નરી
નિર્ભયતા વ્યપેલી છે.

ઘણાં નામ કુંદીનણાં નાંગલ્યું, ગે'ટકયું.
નેત્રસુ, નાનકયું, શીંગ નમણાં,
ગીડલું, ભૂતડું, લોજ છોમાળિયું;
ખીનડું, હાથણી, ગળાં ખમણાં.—૧
લીલડું, ખાવડયું, ઝાઘડું ભૂરિયું,
પૂતળું દીંગલું નામ પ્રાળ,
ભગરિયું, વેગડયું, વાલરયું, લાલ્યખું,
રાણા ખાડું તણાં ભણ્ય રાજ—૨

આવી એક જુઓ અને ખીજ બૂલો એવી
દોહસો ભેંચ ખડને માથે પોળી ગઈ છે. કાદુલાખ
નામનો ગોવાળ ખબરે લાકડીના ટેકે કાનમાં અગિ-
ળિયું નાખી લાંબે સદિ દુહા ફટકારે છે.

દૂધ ગોરસનાં દોલુલાં, મીઠી મેઢે છાચય;
(ભલે) થા તું ભૂપતી(તોય) ગયું મેટીનો બચ. ૧

“એ...એ...એ... કાદુલાખ હોય ! દવા(દુહા)
ફટકાર્યે રાખ્ય હો તો એકાદું માલ ઝોપું ચાહે !

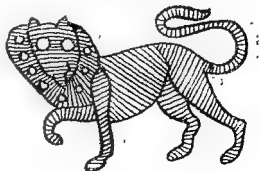
ધ્યાન રાખ્ય ખાપા ! જનાવર આણીકોઈ જીતયોના
વાવડ સે.”

“ગોળી વાત હાશી લાગેહ...ભેહું સુખે
સરતી નટ્ય, પપ્પ મુને એમ કે, ધરાણી સે ત્યે
જુંફળિયું ખાયચે. પણ તમે ખાડુ ભેળા થઈ અવ...
હસ્યે તો...ખાપણું ચાહે.”

આમ વાત હાલે છે ત્યાંતા ઘે...ઘે...ઘે...
કરતો..વિકરાળ વનરાજ કરમદીના દૂગને ત્રોડી
ખહાર આપ્યો. આવતાં તળપ દીધી લાખા આપા
ઉપર. “અ...ર...નોળી હા પાડે...!” કહીને આપા
લાખાએ માથાનો ફેટો ડાબે હાથે લઈ જમણે હાથે
સાવળનો ડાબો પંજે ઝીલી શીશામાં ખૂચ મારે
એમ ફેટો ખોશી દીધી સાવળના નળદિયા સુધી,
અને ધક્કા મારી દોટ દીધી ખાડુ ભેળા થાવા.
ભેંસું માંડી જુંફળિયું ખાવા. શીંગડા ત્રોડા કરી
સાવળ કોઈ ભીંસ કરી; આપા લાખાએ થોરની
વાડય ઠેકવા ફૂટા માર્યો ઈ ભેળા સાવળે ડાબો
પગ જેચી આપાને પછાડી દીધા. પણ લાખો છુપેલો
નાહિંમન ન હતો. એના વડવાનો દુહો પ્રચલિત છે.

ખરછી છુપેલા તણી, થાટે થોભાઈના;
અરજણ તળી અંદા, ખાણુ વરાહી યોહલા.

ગોહણુબેર થઈ હાયનો ટેકો હઈ નેમ હેવુને
મળે એમ વનરાજ હાયે ખચ લઈ બે હાથે કાન
પકડી ફગોળિયો કર્યો. પણ આતો જંગલનો રાજ.
અથાગ ખળતો સ્વામી કેમ બળ ! વળી ફેદીને
પડયો આપા લાખા ઉપર. ઝરિયું નેવા નહોર વાળો

કાઠી 'ભરતમાં ભરેલો સિંહ

પંજો લાખા આપાના પેટને સળી ગયો. લાખા
 યુધેલે બળ કરી જમણા પગની પાટુ મારી સિંદની
 છાતી ઉપર. એક રાસવા વનરાજ પાછો હતી ગયો.
 પણ પેટમાથી આંતરડાનો લોચો કાઢતો ગયો. નાડાવા
 આવો જમને ધૂરકી કરવા માડયો લાખા યુધેલો
 વીરઆસન કરી ખેળામા આંતરડાનો હજ લખને
 ખેડો. રથુદેવમા ચરવીરે કેસરીવાં ક્યાં હોય એવો
 લાનહી ગોળ રંગે ચરવીતાની મૂર્તિ જેવો તોભાય-
 માન બન્યો.

એક હાથે આંતરડાનો લોચો પેટમા બેસાડી
 ઉપર પછીડીતો લપેટો લઈ બેઠવાળો દીધી

કાઠુભાઈએ બા બનાવ ભેષ કુવાડી માયા
 ઉપર તોળી પાડા સાથે લાવજ તરફ બીજ કરી.
 ત્યાં આપા લાખાએ પડકારો કર્યો

“આવીકર્મ આપ ! કૂતરો વિરથોસે. બાથે
 નહ પોગાય. હવે તું જટ ગામમાં જઈ માણુહ બેળા
 કર, નિકર આ . તૂત...નઈ . જળ ”

“પણ ભાઈ ! તમારા આવા હાલ ને ક
 કેમ મેલીને બાવ ?”

“મારી કંત્યા મેલી જટ મે કીધુ એમ કરી !”

‘ પણ આ તમારી ભેલ બોડાડે એનું કુ ?”

“ઈ હવે કોઈ નહ કરે એમ તું હવે ગામ
 બેળા થા..”

કાઠુભાઈએ નેક તરફ ફટકાવા. મામેકુ ભેળું
 કરી ગોફવડ, બ ફક, આડ હથિયાર વિગેરે સાથે
 ખસે માણુસનું ટાણુ લખને આવ્યો. લાકલા પડકારો
 કરી સિંહને હાંઓ ભાડુ-દોકરાએ મળીને આપા
 લાખાને બેભા ક્યાં. પાટલે નાખી મતુરીના નેસમા
 લાવ્યા. ત્યાંથી મોભના નેહડાના રહીય ભગવાનભાઈ
 મોસના ટ્રેક્ટર ગીરમાથી આતર વહેવું વડુ એમા
 નામી લાખાભાઈને ખાંમા ફરાખાને લાવ્યા. પણ

ખાંભાનો ડોક્ટરોના હાથની વાત ન હતી, તેથી
 તેણે અમરેલી હોસ્પીટલે બધા સ્થળ ક્યું.”

ગોટરમા બેસાડી અમરેલી આવ્યા, આઠ
 આઠ કલાકની અસહ્ય વેદના છર્ગા મોઢા પર ધ્યાની
 કે ઊહકારો નથી એના બડ આદમીને ભેષને
 ડોક્ટર પણ વિચારમાં પડી ગયા.

“તમે બેટ છોડી દો, મારે તપાસ કરવી
 પડશે ”

“સાબ્ય બેટય ઈ જ માર છુન સે. જો
 સોડીહ તો આ ધડીએ પ્રાણુ હાલ્યો જાહે ”

“નાના, કઈ વધો નહિ, અમે અહિં જ
 છીએ ને !”

“ને કામ્ય ..મને બધા હારે” રળી લેવા
 થયો.” કહીને આપા કુટુંબ કબીલાને મળીને બેટ
 છોડી.

બેટ છૂટતા આંતરડાનો લોચો બહુ ર નીકળી
 ગયો. અને એ સાથે જ આપા લાખાનું પ્રાણુ પથર
 ઉસતે યુધે રામ . ચન્દ્ર સાથે ચન્દ્રમા મળી ગયું.

રોવે રોવણુહાર, મોકળિયાં મન મેકી કરી;
 (હવે) કીસે બધુ પાળ, સાયર ફાટયો સાંખડા !
 બતની સમોવડ હોય જાકે,

રાતની સમોવડ નોય આ રિયણુમાં
 ઇતો યજાં લાખા જેડા ભેષ પાકે-ર

તું ભડ બતા ભોડા લણુ, હવે રોણુ રહ્યાં રાને
 (પણ) પાણુને પાને (તું) અમર લખાણુ લાખલા

આ વારને હજ સાત વર્ષ થયા છે ગિર
 કાઠાની નજરે આ તાન્ને મનાર હવુન એના કુટુંબ-
 ને જોમ આપે છે લાણુ-દોકરા બાપના ગિરદતો
 જર્વ લઈ પોતાના પાણુને પ્રેમથી પાળે છે.

*

સાડુળા જે સિંહ, છ મહિના છોડે નહિ
 દાતા એતા દિહ, જીવો એ ઝાઝું બણુએ
 મેગાજે સાડુળો મરે, જેને આઠે મહિનાની આશ
 નો જીવે નજરાજ, સિંધુ ગડગડતે સુરા ઉત

સિંહણ પ્રેમ દિવાની

વજુભાઈ વ્યાસ

ભરજેભનમાં આવેલી સદૃષ્ટ, સિંહણ, એની જોગન થેલજાએ એક દિવસ વનનો માર્ગ ભુલાવી જુનાગઢને માર્ગે મડાવી દીધી. ભગતી ભગતી આવી ચડી સફરમાગના પ્રાણી સંગ્રહાલય પાસે. સિંહની ઘાણુ આવી. મારી છલાંગ ને વાડ ફૂદી અંદર આવી.

સડોડાટ સિંહના પિંજરે આવી જિભી. જ્યાં જુએ તો જેને પોતે શોધતી હતી એવો જ શોધીતો વનરાજ પિંજરામાં ટલ્યા દ્યે. 'સિંહે રૂપાળી યુવાન સિંહણને જોઈ. બેય સામસામા આવી જિભાં રહી ગયાં, પછુ વચ્ચે લોહના સળિયાની દીવાલ.

એક બીજને નેવાં ને તારા મેતક રચાઈ ગયાં :

એક તાણે, બીજું તાકવે, ઝડ લાગી નેણાં;
જેડી પ્રીત સરાધિયા, એડી નહિ રાણા.

નેણાંની ઝડ લાગી ગઈ. બેય પંજ મેળ-વવા અધીરાં બન્યાં. પછુ વચ્ચે. મોઢે મોઢું ઘસવા માથાફાડ કરી ને પિંજર જોડ્યા ભવનું વેરી બનીને વચ્ચે ખડું રહ્યું. બેય પ્રજુયાંએ પોંજરાને હચમચાવ્યું. પછુ પ્રજુયાંમાં વિજેગના વાખા પાડતી માનવીની કિલ્લેખંધીએ મચક ન આપી. ખ્યાર પોતાનાં સાધન શોધી લે છે. છેવટ બેયે જીભના લગકારા કર્યાં. ધોરે મીઠું ઘૂરક્યાં અને અંજે અંજે અચૂચ્છાટી વ્યાપી ગઈ.

સુદ આડમના ચાંદિ આ પ્રેમી પ્રાણીઓની આ અનાદિ લીલા નીરખીને ઇખ્યામાં ને ઇખ્યામાં વાઠગમાં લપાતા છુપાતા જમને અંધારું કરી મેલ્યું. રાતના છેલ્લા પ્રકરનાં એ ઘડિયાં વાગતાં હતાય સિંહણે વનનો મારગ લીધો. પ્રેમથી અસ્વસ્થ સિંહે ગર્જનાથી પહોડો મળવ્યા.

દિન બધો સિંહ ઘણલ મળુની જેમ આંટા

મારતો રહ્યો. લોહ પિંજરને ખખડાવતો રહ્યો. એની પ્રેયસી જ્યાં જિભી રહીને પ્રેમના બિના બિના થાસ લાઈ ગઈ એ સ્થળ સામે જિભા રહીને લાંબે શ્વાસે એની માઠક ગંધ સુંઘતો રહ્યો. “હાથે દૈવ ! મું મન લાગી ટું મના, ટું મન લાગી મું. કાઈ આ પિંજરને હટાવે એવું નહિ ?” એને આ લોહાનું પિંજર છોડીને જોબનથેલી સિંહણના પ્રેમને પિંજરે પુરાવું હતું.

શિયાળ એટમાં અનંત ચાવડાની રૂપસુંદર કુંવરી પરજુવાના કોડમાં કાજટ પિંજરે પુરાયેલા ગિરનારપતિ રાકવાટની જેમ સિંહને પછુ તળાબના પરાક્રમી ધણી ઉગાવાળા જેવો કોઈ ભાણેજ હોત તો જરૂર પોતાની ભાષામાં સંદેશો મોકલત કે :

પંચાવન બંધે પડયો, લોહ પિંજરની લાટ;
સિંહણ સનેહ અગાય, મેળાવો નહિ મૃગેન્દ્રને.

સિંહણને પ્રિયતમ મળ્યો. પછુ પિંજરે પડેલો. હતાય હેરે વિફરેલી સિંહણ વનમાં પાછી ફરી. એને મારજુનો કોળિયો ગળે ફૂમ ઊતરે ? દિન બધો હાફિયામાં માયાં. જોહો હોહો ? વરસદી જેવડો દી વિત્યો. પછુ સિંહણની તો રાતે ય ન ખૂટે.

મધરાતનો ગજર લાંગર્યો. તેમનો ચંદ્ર અધુન કડો રહ્યો ને મારી છલાંગ પ્રાણી સંગ્રહાલયની દીવાલ માથે. આવી સિંહના પિંજરા માથે. પિંચુ એની વાટ જ નીરખતો હતો. પછુ થું એમનો સનેહ ! બેય સહાપરાક્રમી પ્રાણી કાલાંધેલાં થઈ ગયાં. પિંચુ પાસે જ જિભો હતો. કાઈ વિદેશની વાટે એની પોતું કરવાની ન હતી. સુહિણીની જેમ મેહારને મળવા દરિયાનાં અત્યંત પાણી કાપવાં હોત તો તો ક્યાંના કાપી નાખ્યાં હોત. આ તો આડાં લોહાનાં રાક્ષસી પિંજર પડ્યાં હતાં. વિરહથી વ્યાકુળ

સિંહણે પીજરા માથે ટેટલીવવાર પળ પ્રાછટ્યા
ધૂરકિયું નાખી પથ હે દૈવ આવા વિગેમ ।

ઝોલી નાગમદેએ તો નાગને નીરખેલી પથ
નાજ કોઈ સ્ત્રીનું મોહું ન જોવાના વ્રતને કારણે
મોઢા આડી ઢાલ ધરી રાખતો

બાધી જોયે બનાર, પ્રિતમ તમણી પાઘને,
અમણર દી અલામ, ધમળના ઢાંલુ દિયો ।

નાગમદેને પથ નાગના મોઢા આડની ઢાલ
સોઢાના પિજર જેવી લાગેલી આખુ ના ઝોડે
સોઢાની નેવળ બાંધેલી અનુભવેલી સોઢાની સાકળ
પગે બાધવાથી જેમ પ્રાણી હલી ચલી ન ચોકે એવી
આખુની દશા અનુભવેલી.

પગે ભેડી પહોંચિયે, હાથે ડહકલા હોય,
નગગડા નેવળ નહોય, આખુ કેરે ઝોડે

પથ સિંહણને તો આખો પ્રિયતમ પિજરે
પડેલો જ નીરખવાનો ધરીક તો થયું હશે કે
માનવીને આ દશામાં મૂકીને આવા પ્રેમની મોજ
ચખાડવી જોઈએ, પથ સિંહણ સુકત હોવા છતાં
સિંહના પ્રેમ પિજરમાં ધલનલતી હતી સિંહ સોઢા
ના પિજરે પ્રાછટ્યું નાખતો હતો

એક એવા બે, બે એવા ચાર અને એમ
આઠ આઠ દિવસ સુધી સિંહણ મધરાતનો ગજર
ભાગના દીવાલ ડેકને પિજરે પોતાનો અગમ પ્રેમ
લઈ પછાડાડું ખાતી રહી અને વહેલી સવારે ભગ્ન
હેય પાછી ફરતી રહી

પરાખર પુર્ણિમાને દિને રખવાગોને થયું કે
હવે સિંહણને સિંહ બેય મસ્તીમાં ભરાતા જોખળી
ખનતા જાય છે હોનારત કમી બેસશે એટલે સિંહના
પિજરા પાસે જ એક બીજી પીજર ગોઠવ્યું.
એમાં બડક મૂક્યું.

મધરાત થાતા તો રોજની જેમ આવી પથ
રધાટ બગી ઉઘાડા પીજરામાં આધળી થતને

ધસી પોતાના પિયુને ભેટવા. વચમાં બકર પગે
ચઘાણુ જેની લાન ન રહી પથ અથડાયું ને ।
એટલે એક ઝપાટે બકરાને દર ફેકી દીધું ત્યાં
તો ખારણુ બધ થયું.

પ્રેમીને તો ત્યારે ન મળાય અને સિંહણ
ચેતી. પથ જાહેર મેડું થઈ ગયું હતું એણે પિજર
તોડવા કાળજીવત્ત મહેનત કરી પણ ભરાવ્યા
માથા પછાડવા ને લોહી છુટાયું ઈશ થાકી ત્યારે
ફસડાઈ પડી

દિવસો સુધી એણે ખાવાનું ભેડી દીધું
એના વહાલા વજાલના વરહમાં અવરથ પનીને
ખાટા મારતી રહી આ કંઈ અબળા ન હતી
મળળા જેવો કોપ કરે એવો દૈવ પથ ન કરે

ધારે ધારે ધીરે સાત ધન સમઢાલવાના
સચાલકોએ પુર્ણિમાના દિને પડાણેલી તેથી એનું
નામ પુર્ણિમા રાખ્યું પથ એ પ્રેમ દીવાનીને મન
તો ચારે કોર અમાસના અધારા જ ધેરી વળેલા

મેહ જોઈવાની બાપડી ઉજળીને તો એટલું જ
સહભાગ્ય ક્યા મળ્યું હતું ? પ્રેમને માડવડે પોખાવા
ગઈ ત્યારે એના પ્રિયતમ મેહ જોઈવાએ જાતપાનના
બેકાર પિજર આડા ધરીને ઉજળીના પ્રેમને ક્યા
ઉજળડ કરી નહોતો મેત્યો ? મેહ જોઈવાને કરગરી
કરગરીને કાવલ થઈ ગઈ તોય ક્રુપ જોવા નહિ
પામેલી ઉજળીના જીવનના દેવત હણ્યાવા સિવાય
એના અતરમાથી એવા શાપ ન જોડે કે તારી
ધૂમની માથે કાળા કામ કળેજારો સિંહણના પ્રેમને
વિગેજનત વખતે વાખા પાડનારાએ માથે એના
અતરમાથી કેવા શાપ જોડ્યા હશે એવો ઈશર જાણે
પથ બધાં પ્રેમપયાઓનો જોમ બલતી રહી હશે
દિન રાત કે

તન સૂખ લકડી ભઈ લકડી જલ ભઈ ખાખ
મે પાપન એસી જલી ના દોયલા બહો, નરાખ
જો મે એસા જાનતી, પિત દિયે દુખ હોય
નગર હઢેરા ફેરતી, પિત ન દીએ ન કોઈ.

ચાંપલા સાવજનું રૂંદલું નરંપણું

કવિ કાનજી ગણુભાઈ લીલા

મોટું ધારી મૂકે એટલે ગીરના નાકા જેવું દલખાણીઆ ગામ દેખાય. ત્યાંથી ગીરમાં આગળ વધી એટલે ચાચઈ અને પાણિયા નામનાં બે ગામ આવે.

નાનકડાં, પંખીના માળા જેવાં, શેતલ નદી નીચી નીકળે છે તે ચાચઈના ડુંગરાઓની હારમાળા વચ્ચે અને કક્કે આડોના ઝુંડમાં બન્ને ગામ રળિયામણાં લાગે છે.

આવાં રળિયામણાં ગામોની મૂળ વસાહત ડુંગર ઉપર ચાચઈ માતાનું ધાનક બેસાડી કેખાણી કુળના કાઠી દરબાર માણસિયાવાળાએ કરેલી, એ મૂળ પુરુષની ત્રીજી પેઢીએ દરબાર જીવાવાળા અને દરબાર ભાણવાળા થયા.

દરબારને પોતાને સાવજના શિકારનો ખૂબ શોખ.

મેડો બાંધ્યા વિના અને સામે ઊભા રહી કેટલાય સાવજના શિકાર કરેલા. સાવજની રજેરજ માહિતી એમની પાસે હોય.

પાણિયાને પાદર શેત્રુંજીને સામે કાંઠે બહુ ગીચ ઝાડી છે. વચમાં નાનું નેરું છે. આ ઝાડી એટલી ગીચ છે કે ત્યાં અજવાળું બહુ ઓછું પડે છે અને એટલે એનું નામ અંધારી કહેવાય છે.

આ અંધારીમાં એક બે સાવજ તો કાષમ પડ્યા રહે.

ચાંપલા નામનો એક સાવજ આ ઝાડીમાં રહે. મારણ કરી આવે અને ઝાડીમાં પડ્યો રહે. થગ ચાંપલા એટલે નામ ચાંપલો પડી ગયેલું. સગડ ઉપરથી વરતાપ કે ચાંપલો અહીંથી નીકળ્યો લાગે છે દોઢ દોઢ હાવની કેશવાળી, થાળી થાળી જેવડા પંજ, સામટી ભેંરુંની છાશ ફરતી હોય એમ ગળું ઘૂસવટા લેતું આવે, પોણા પોણા સેર પાણીની મોઢા આગળ છલે-છાલી બોલતી આવે. ચાંપલાની હામનો સાવજ ગીરમાં જોવા ન મળે. અગિયારેક હાથ લાંબો, જોખાક જેવડું

માથું, ડણકું ઘીએ ત્યાં તો ડુંગરાના ગાળા સામા હોંકારા દેવા માટે. આવા ચાંપલાને શોધવા દરબાર ઘણી જ તજવીજ કરે પણ ક્યાંય હાથ લાગે નહિ.

પગીને હુકમ કે ચાંપલાના સગડ મળે કેતુરત ખબર દેવા.

એક દિવસ થગી શિકારે ગયેલ ત્યાં ચાંપલાના સગડ જોયા. છાનોમાનો એક ઝાડ પર થડી બેસી ગયો.

એક મસત પાડો પણ થોડે દૂર રિયો રિયો ચરે.

ઘણીકે પગી બેઠો ત્યાં તો પડછંદા બોલ્યા. ચાંપલો અને એક સિંહણ આવી ચડ્યાં.

પાડો ચરતો હતો એના એક પંજની થાપટે ભુકા કાઠી નાખ્યા.

સાવજની એક તારીર હોય છે કે મારણ ખાવા માટે ખુલ્લું મેદાન જેવું વધારે એને હોય.

મારણ ખાવાની તૈયારી કરતાં તો ચાંપલે પાડાના બરડામાં દાંતના દાઢા બેસાડી, મોઢામાં ઉપાડી વોંક-લાના કાંઠા ઉપર ફેંકવા ફૂગાવ્યો.

વોંકલાનો કાંઠો જશ ઊંચો હતો, કાંઠા ઉપર પાડો ન ગયો. બેખડની હારે ભટકાઈને પાછો વોંકરામાં પડ્યો.

પાડો બહુ જ મોટો. વળત ઘણું, સિંહણે જોયું કે સાવજે પાડાને કાંઠાની ઉપર મારણ કરવા ફેંક્યો પણ પાડો કાંઠા ઉપર ફેંકાયો નહીં. પટકાઈને લેઠે પડ્યો. સિંહણ સિંહ પાસે ગઈ. જીભથી જશક ચાટ્યો. પણ નિષ્ફળતાના ઝનૂનથી પૂંધવાયેલા સિંહ રોપમાં જ રહ્યા.

સિંહણ આગળ આવી. પછાઈને પાછળ પડેલા પાડા પાસે ગઈ અને ડોંકને નીંદોળી બધું જ બળ વાપરી સિંહણે પાડાને જોરથી કાંઠા ઉપર ફેંકી દીધો.

જેવો પાડો કાંઠા ઉપર પડ્યો કે સાવજ ત્યાં

ગયો સિંહણ પાંજળ પાછળ બેઠો ઝનૂનભર્યા સાવજે
 હણક મારી, ધરતીના ગાગા ગાગ્યા.

મારણનો પાડો પડ્યો હતો તેને એક ઝોટથી
 રોપભર્યા સાવજે પાછો વેકળામાં નાખી દીધો.

સાવજ અને સિંહણ બન્ને પાછા વેકળામાં
 આગ્યા પહેલી તકે પોરે પાડને કાંઠા ઉપર ન નાખી
 શક્યો અને સિંહણે નાખી દીધો તેથી પોતાની મદદ-
 નથી ધવાના છછણી ઊઠેલો.

સાવજે કથવાળી ખ ખેરી મચરક ફઈ પાડને
 બરડામાંથી દાંતના મજબૂત દાંડા ભરાવી એક બે કદમ
 પાછળ હટી જોરથી ઝનટ મારતા એક જ ઝપટે પાડો
 જઈ પડ્યો વેકળાના કાંઠા ઉપર.

સાવજ કોરાવેશમાં આવી ગયો. માથું ધૂણાવી
 કેશવાળી જોરથી ઝાપટી પ જો થછાડતો જેમ હણક
 દીધો ત્યાં સિંહણ કળી ગઈ કે સાવજ એના ખરા
 રૂપમાં આવી ગયો છે બદલી ગયો છે

સાવજે મારણ તરફ નજરે પ ન કરી અને
 લાગ્યો જ સિંહણ ઊભી હતી તેની કેડ ઉપર સોઈ

ઝાટકીને પ જો મારતા કડક કરતી સિંહણ કડકી ગઈ
 કડકના બૂકડા ઘોડી ગયા

સાવજ મારણને જરાય હલાવ્યા-ચલાવ્યા વગર
 સીસાંને સીસા પ જાની ઝીંક બોલતી ગઈ ને ચાડો
 ગયો

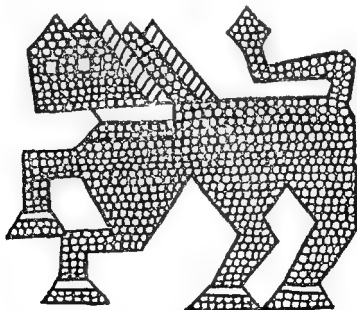
સિંહણ ઢગલો થઈને પડી ગઈ

પગીએ જઈ દરબારને વાત કરી મધા દાપ-
 રાને સાથે લઈ દરબાર આ બધું જોડા ગયા ચાંપલો
 ચાડો ગયો હતો તેના પગના સગડ જેમના તેમ
 હતાં.

સિંહણ કડક તુટેલી હાલતમાં પડી હતી અને
 મારણવાળો પાડો બેમાંથી એકેય જરાય ખાધા વગરનો
 જેમનો તેમ મગેલો પડ્યો હતો

પગીએ નજરાનજર જોયેલી બીના દરબાર શી
 છવાવાળા ઘણીવાર દાવરા આગળ કંપેતા અને એમના
 મીઠા આવરસથી આ ઘટના એક રસિક વાર્તા બની
 જતી

*

કાઠિયાણીએ માતીના પરોણામાં પરોવેલો સાવજ

સંસ્કૃત સાહિત્યથી આજ સુધી સિંહ અને સુન્વર (વરાહ)નાં ખુદો ખેલાતાં રહ્યાં છે. માંસ ભક્ષક અને પ્રચંડ બળશાળી સિંહ સામે અમાંસ ભક્ષી એવું એક જ પ્રાણી સિંહ સામે થાય છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત ડીંગળી અને આજની લોકબોલીમાં એનાં ધણા ધણા કાવના ઉલ્લેખો જોવા મળે છે. ધણીવાર વરાહ માર ખાઈ બચે છે પણ સિંહને મચક આપતો નથી. અને ક્યારેક સિંહ અને વરાહ બન્ને સામસામા યુદ્ધ ખેલતા મરણ પામેલી હાલતમાં મળી આવે છે. ગિરના જંગલમાં આજેય એવાં યુદ્ધો ખેલાય છે. નજરે જોનારા એનાં અદ્ભુત વર્ણન કરે છે. બે વરાહ વચ્ચે સિંહ ઝીંક નથી ઝાલતો પણ બે સિંહ વચ્ચે એક વરાહ નિર્ભય પણ વિહરતો કે પાણી પીતો નીરખાય છે. સંવત ૧૮૮૦ના અરસામાં લાવનગર મહારાજ શિહોરના ડુંગરામાં ફરવા નીકળેલા. ત્યાં એમણે સિંહ અને સુન્વરને (વરાહ) સામસામા લડીને મરણ પામેલા જોયેલા. એવું વર્ણન કરવા મહારાજાએ રાજકવિ જેડીભાઈ મહેકુને કહેલું. શ્રી જેડીભાઈ મહેકુએ સિંહ અને વરાહનું જે ગીત રચ્યું તે અતિ પ્રસિદ્ધ છે.

એના દુહા પણ રચાયેલા અન્યત્ર નજરે પડે છે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં પણ આવી વાતો પ્રસિદ્ધ છે. લોક કવિએ આ ગીત સાથે જુક્તિથી એક વાર્તા (સિંહતે વરાહનું ખૂનખાર યુદ્ધ) બનાવી છે. આ વાર્તામાં એ ગીત આખરમાં વણી લીધું છે. ગીત તો જેડીભાઈ મહેકુનું છે. પણ દુહા દોના રચેલા છે તે હજી જાણવા મળ્યું નથી.

‘વરાહ’ને ‘એકલિયો’ કે વકરેલો એકલદંતો (દંતરડીવાળો) કહેવામાં આવે છે. ‘સુન્વર’ નામ તો પ્રખ્યાત છે. એને ‘સૂર’ પણ કહેવાય છે ને ગામડાંઓમાં તે વરાહના અપભ્રંશ ‘વરાત’ નામથી જોવાપાય છે. સુરરાઈ કે જૂઠકાંના ટોળાનો તે આજે વાન હોય છે. ઘણે કેકણે એને ‘કુકર’ પણ કહે છે.

વરાહ એ પ્રાગપતિનું રૂપ ગણાય છે. પ્રાગપતિ- એ વરાહ અવતાર ધારણ કરી પૃથ્વીને પાણીમાંથી બહાર કાઢી. અને દશ અવતાર માંહેનો પ્રથમ અવતાર તે વરાહ અવતાર ગણાયો. આરણ્યકમાં એને સો હાથવાળો અને શતપથ બ્રાહ્મણમાં એને ૮૪૫૫ નામે ઉલ્લેખ છે.

કાશ્મીરમાં જે ‘બારામુલ્લા’નો પ્રદેશ કહેવાય છે તેનું મૂળ નામ ‘વરાહમૂળ’ છે. એમ કહેવાય છે કે કથ્યક ઋષિએ એ સ્થળ વરાહની કાતરડી વડે ખોદીને સતીસર નામના સરોવરનું પાણી વહેવા દઈ નહેર ખોદી, એમાંથી જેલમ નદી રૂપે વહી. એ સ્થળનું નામ વરાહમૂળ પડ્યું. જેમ સિંહનાં નામ ધારણ કરાય છે તેમ અગાઉ વરાહનાં નામ પણ વેંકાળ ને પુરાણકાળમાં ધારણ કરાતાં. એમાંથી એક વાત નિશ્ચિત થાય છે તે એ કે માંસભક્ષી પ્રાણીએ કે માનવીએ વિશેષ બળવાન હોય છે તે વાત ખોટી છે. વરાહ કદી માંસ ખાતો નથી. ક્યારે, વનરૂપિ કે ગંદકો જ ખાય છે, છતાં સિંહ સામે ખાંધ ભીડવાનું અપ્રતિમ બળ ધરાવે છે.

મૃગ એટલે તો પશુ થાય છે. એના ઉપરથી મૃગયા એટલે કે શિકાર શબ્દ ચોળયો છે. જતે દિવસે હરણનો શિકાર બહુ થતાં હરણને મૃગ કહેવામાં આવ્યું અને સિંહને મૃગેન્દ્ર કહેવામાં આવ્યો.

શિકાર બહુધા ત્રણ પ્રાણીના વધુ થતા. પહેલાં વરાહનો અને હરણનો, કાણ કે બન્ને પ્રાણીઓ ખેતીના પાકને ખૂબ નુકસાન કરે છે. પછી સિંહનો, જે પાળેલાં પ્રાણીઓની જાનહાનિ કરે છે. શિકારની વધુમાં વધુ વાતો વરાહની છે. સ્વરક્ષણમાં અને સામનો છટકો જવામાં તે હિમતવાન પ્રાણી ગણાયું છે. પાણીમાં ડૂબી છત્રે પૃથ્વી ઉપર લાવવાથી માંડીને આજ સુધી વરાહને પાણી સાથે ખૂબ સંબંધ રહ્યો છે. (સિંહમાં વૃષિહ અવતારની મુર્તિઓ ઝોાછી રહે છે. જ્યારે વરાહ અવતારની મુર્તિઓ શિદ્ધપતા આદિ સર્વનકાળથી જોવા મળે છે.

સિંહ અને વરાહનું ખૂનખાર યુદ્ધ

કાનજી ખારોટ

સોરઠી જિરમા કવચજો નામે એક ડુગર.
એની એક બાજુ સિંહનું રહેઠાણ અને બીજી બાજુ
બળથી છટી ગયેલા સૂર્યનો વાસ જગલનો રાજ
કેસરી વૃદ્ધ થઈ ગયો છે, જ્યારે મદ્યો ફાટફાટ થતો
સૂર ભર મુવાનીમાં છે આ ભેવની વચ્ચે ડુગરની
ટોચ ઉપર એક કાગડનો વાસ કાગડ ભેવ બહાદુરોને
નીરખ્યા કરે કગડાના મનમાં થયું કે આજ દિવસ
સુધી પ્રાણી માત્રના માસ ખાધા છે માણસના મઠદાં
પણ ઠોલા છે પણ આવા બળશાળીનું માંસ કદી
ખાધુ નથી, પણ એ બેના જીવતા કેમ ખવાય ?
ગોઠવી કાઢી કરામત

એક દિવસ વખત જોઈને કાગડો સિંહ પાસે
આવી બેઠા લુગ લુગો વાલેમટી ડોચ એમ વાત
કરતા કરતા કાગડો સિંહને કહે

“સાવજાઈ ! વખત હવે સાવ બદલાઈ
ગયો છે હો ?”

કળજગ આંચો ઠાકરો, જગત બધી જાણે,
સાવજની પધારીએ, શિયાળિયા ઝાણુ માણે

મોથનુ ખોદતલ ને સોરડીના છોતાં યુનનાડુ
એક સૂરડુ કાઈ ફાટ્યું છે, કાઈ ફાટ્યું છે ! કે
જગલનો રાજ તો હું જ છું સિંહ હવે બુકો થઈ
ગયો છે એને વનુડી ગાદીએથી ઉઠાડી ખૂંચો છે

આ સાંભળીને સિંહ કહે ‘કાગડાભાઈ !
વારાત (મદ્ય બનેલો વડેનો સૂર) મરતાન છે
એણે માડી સામે બાંધ ચડાવી નથી”

“ઈ તમને ન સાજરે સિંહજાઈ ! હું તો
આ ડુગર ઉપર કંઈક જુગોથી રહુ છું, એના
મોઢામા જ દાતરડી છે ને ! ઈ પગેલા નપારા મોઢામા
હની ઈ વખતે તમારી ઉમર નાની તે દી આ સૂર
આંચડી ગયા છે વનના ધણી ! રાજ અને દુરમનને
તો ઝિગતા જ ડાબી દવા ભરા”

“કાગડાઈ ! વત એમ છે કે એણે મારી

આજ કરી નથી અને હું આફરડા લડુ તો તો મારું
રાજાણુ લાજે,”

“પણ બાપુ ! રાજને દડ તો પારણ કરવો
પડ ને ?”

‘તમારી વાત સાચી કાગડાઈ ! પણ જુનો
કર એના ઉપર તવાઈ થાય ઈ સૂર મારા અપરાધ
કરે તે દી જેમુ જ્યે, તમે ખેટી ખપટ કગામા”

કગડ જાણ્યું કે આ સિંહ ચડાવ્યો ચડ તમ
નથી એટલે ઊડીને આગે સૂરને રહેણે લલો પતો
કરીને કાગડા કહે

“કેમ સૂરજાઈ ! છે તો મજમા ને !

‘કેણે મારી મજ માર એરા છે’

કાગડો કહે “અરે સૂરજાઈ ! હું વાંચેથી
કોઈના વગોણા ન સાભળી થકુ ઝોલો સાવજ
તમારે જેધે પડયો છે તમારા માટે ન બોલવાના બોલ
બોલે છે તમને તો ઈ ભૂડાન જ કહે છે એને
સત્તાનો મદ ચડયા છે”

કાગડાની ચડામણીથી મદે છકેલો સૂર ભોલી
લિડા

‘એ. મ. ! એને કોઈ ભાઈડા ભેટા નથી
લાગતા એને મનમાં જો લો તો આવે મોઢામમાં !’

એક તો જુવાની ને પાછું જોર સૂર તો
ફાટીને પૂવાડે ગયા છે કંઈક ઊભા શેરડીના વાઢ
કરડી જપલ છે વજર જેવી દાકવાળો જ્યાં પડે ત્યાં
દાવાતો કાઢે છે એક પગે ખડા છે એના દેહમાં
કેવલાં ભાવા ને જરછિયુ ભાગો ગયેલ છે બપૂકની
ગોળી તો એના ડીંચમા ખડી જ કરતી ભટાઈને પાછી
પડ છે આવા સૂરને સિંહ સામ હિરકેરાતો જોઈને
કાગડા મનમાં ઘરખાણો મનમાં ને મનમાં કહે
‘આપણી દૂડી લાગી’ સૂરને વધુ ઉકેરતા કાગડા કહે

‘વગી સાંચો વારાત ભાઈ ! ઈ સાવજને

કેશવાળી ને પટા છે ને ! ઈ અસલમાં તો તમારા જ હતા, પણ તમે નાના હતા ત્યારે ઈ આંચકી જયેલ છે. હવે તમે જીવવાન થયા, તો ઈ કેશવાળી ને પટા પાછા માગી લ્યો; ઈ તમને જ ઓપે. એક તો તમારે વિકસણ દાતરડી અને એમાં ભજે કેશવાળી ને ચટાપટા, એટલે તો પછી વનના રાજ તમે જ બનો. હવે અમારે ઈ બુદ્ધે રાજ નથી જોતો."

આમ સૂવરને સિંહ સામે લડવા તૈયાર કરી ને કાગડો મનમાં મલકાતો ઊઠી ગયો.

આ બનાવ બની ગયા કેડે એક દિવસ સિંહ અને સૂવરનો પાણી શેરડે ભેટો થયો. સાવજ જીભ ભેળીને પાણી પીતો હતો ત્યાં તો સૂવરે સામી ઝીડીમાંથી પડકારો કર્યો.

"સાવજા ! આ હદ માની છે, પાણી પીતો નહીં,"

સિંહ ગરવાઈથી કહે છે: "ભાઈ, આ જંગલ સોનું સહિયાઈ છે. સખી ભુમિ ગોપાલકી."

સિંહની ગરવાઈભરી વાણી સાંભળીને સૂવર બરાડી ઊઠ્યો:

"અરે સિંહડા ! સહિયારીવાળો થા મા, મારા બાળપણમાં મારી કેશવાળી ને પટા તું લઈ ગયા છે, પણ હવે હું જીવવાન થયો છું, તો આપી દે મને !"

સિંહ કહે :

હું પટા પરમેસર દિધા, તો ઘટ ગયા સમાઈ; મારી જાયે મારતાં, મને લાખ વિભાસણ થાવ. હું તારે તળ આવિયો, તું મારે તળ આવ્ય; પ'ને તું પર પ્રાહુડું, તો જૂડણુ લેળો ન થાય. વારાતે સિંહનો પડકાર ઝીંચી લીધો ને બાળ્યો.

"તો હવે થાજે મરદ, હું તારે રહેકાણે જ લડવા આવીશ, પણ પછી ચિંચરાં ફાડતો વહિ. માટીએ માટી મળે ત'ઈ પગની આંટીએ આંટી વળે." આટલું કહીને વિરડામાં પાણી પી ને ચાલતો થયો. સિંહ કોવલી બંભોળ થઈ પછી પીવા વિના જ પોતાની બોડમાં પાછો ફર્યો.

કાગડો ઊડતાં ઊડતાં આ ભેળની વડવડ સાંજળી

અને મનમાં કહેવા લાગ્યો કે "ચાલીક વાર લાગ્યો, પણ જોયા જોની થાયે હો !"

સૂવરે ઘેર આવી ને જૂંડણુ પાસે પોરલ કપોં: "એવી ઓ...ય ! મારું પગથમ સાંભળ, આજ તો મેં સાવજને તરસ્યો તળડરો."

ખાંડો સૂવર ખામજે, સાવજ તરસ્યો બાય; કેવલખે જઈ પોરલ કરે, સાખ પૂરે વનરાઈ.

સૂવર તો જીઠ મહિનાનો કાકીડો ફાટે એમ ફાટ્યો હતો. એક શેરડીનું ખેતર ભેળવ્યું. નજીકના ગામમાં આ વાતની ખબર પડી. શિકારના શોખીનો ઘોડે સવાર થઈ, હથિયાર પડિયાર લઈ સૂવરને શિકારે ચડયા. વાડની વાડીના દૂવા ઉપર એક બાઈ પાણી ભરે છે. વાડમાં ઊભેલા સૂવરને પનિહારી કહે છે :

"એ પિટયા સૂવરડા ! ભાગ્ય ! તારી પાછળ કટક ચડ્યું છે."

આ સાંભળી સૂવર કહે છે :

"થેલી થામાં પનિહારડી, થેલી બૂમ મ પાડય; આગળળાંતી ફૂંકે, એમાં ભમર પડતાં ભાગ્ય."

આજના બળતા ફૂંકમાં જીમ પતંગિયા પડીને મરે એની દશા તારા કટકની થાવાની છે માટે થેલી થઈને રાડ્યું નાખમાં !

આટલું કહેતાંકે ને ઘોડેસવારોની વચમાંથી જૂંડણુ દેતો, કેટલાકને પેતાની દાતરડીથી વાઢતો કચળે પોતાના ભોંપસમાં જઈ ને સૂતો. થાયલ શિખા-શીઓ ગામમાં આવ્યા. ગામમાંથી દોલ નગારાં ધર-ણ્યું અને નિયાન સાથે કચળે કટક ચડ્યું. સૂવરના ભોંપરાં પાસે મુલનાં વાજાં વગડ્યાં :

"સૂવર સુતો ભોણુમાં, જૂંડણુ ફેરા ખાય; ઊઠને કંથ નિંદરાળવા, તાડું ઘોડેઘર ભોળાય." જવાબમાં સૂવર કહે છે :

"જૂંડણુ ચડયની રાફે, કે'તાક હળ મળ્યાં ?" જૂંડણુ કહે છે :

"આભ વળુંભયો ભાલડે, ભરવી પાખરિયા."

સુવર કહે છે :

“ભીર મ થા ભામની, ભીરૂ વેણ મ ભાખ્ય;
મું સામુ કેા ચાલે નહિ, હેડે હરમત રાખ્ય”
જુડણ કહે છે :

“હસકે કટક હાલિયું, ઘર ઘૂરે નિશાન;
વાળા મથે જ વનિયા, તું ઘીરે જેલાન!”

સુવર કહે છે :

વાળા વળે તો વળન દે, મર ઘૂરે નિશાન;
મું કાળ્યા જે વળે, તો વાળ્યા પરમાણ.

એમ કહેતોક જિલો વઈ, ભોળરાં બહારનીકળી,
પગ ને દાતરડીથી ધરતીમાં એવી ખડનાળુ દીધી કે
ગાડું એક ધૂળ ખોદી નાખી ડમહાણુ ચડાવ્યુ કટકને
ધૂળ ઉડાડી આધગુ કમું. કેટલાકને દાતરડીથી વાક
દીધા. લશ્કર ભાગી છૂટ્યુ.

ત્યાં તો સુવરનો ગર્વ આભે ચડ્યો. જુડણી
પાસે આવોને કહે છે “હે સુી ! જડા દળ મે
તગડ્યાં, હવે એક સિંહ છતવો ભાગી છે એને લેર
જઈને મારે એની સાથે ધીગાણું કર્યુ છે. ઈ ધીગા
ણામા વખતે મારું મોન પણ વાપ. તો છોકરાં છાનડાં
નુ ધ્યાન રાખજો.”

આ સાંભળીને જુડણુ સમજાવે છે કે

કથ મ જાઓ કેવલજે, સિંહ છેડયો મ જાથ;
સિંહણુ જાવો છેડતાં, વડી વમાસણા થાય.

મદાંધ સુવર કહે છે :

ભીરૂ થઇ છુ જુડણી, મુજને આવે લાજ;
લેથી ભરાવુ ભોણામાં, થોડા જીવનને કાજ !
શતરૂ માથે સિંહડો, ગરવે ગાજે જેહ;
કાતો મારૂ મરદ થઇ, કાંતો પાડું દેહ.

આટલું કહેતોક પાછુ વળીને જોયા વગર
વરાલ ઊપડ્યો આવ્યો સિંહને સ્થાને. હુકાર કર્યો.
હું આ યો ઘર આગણું, સિંહ ગયો મ તાઈ;
લેટે જ્યારે ભાયાડા, ત્યારે શૂરની હરમત જાય.
તાડું બળ જે સિંહડા, રગતી મારછ ગાય;
કઇક લાલો લાજિયાં, મોરે ઘટ મચકાઈ.

સુવર આ પ્રમાણે ખોડ્યો હાકવા ને પડકાર કરવા.
સિંહ ગુફામાં છે. ત્યારે સિંહણુ સિંહને કહે છે :

જાઓ વહેલા જુદમાં, જો નાસી આવશે નાવ;
તો જણો મુ લેનડી, તમુ મુ ભા લણાય.
તું જાવો સિંહણ તણો, કે'વાણો સિંહણ કય;
જડ ભારથે લીટતાં, પગ પાછો ન ભરે પથ.

કવચખા ડુગરની તળેટીમાં પ્રભાતના પોરમાં
સરજ ઊગતાં જ સિંહ અને સુવરનું રમખાણ મચ્યુ,
સુવર તો દોટ દઈને દાતરડીનો ઘા કરે છે સિંહ ઘા
ચૂકવી દેવે છે. સારઝ વિરાગ બની સુવરને થાયો
ઝીકે છે. આમ બેથ વચ્ચે ખરેખર જુદ જામ્યું
છે કવિ આ બેથ ચોલાના પુલ્કન કર્જીન કરે છે :

ગીત સાણેાર

કોઈ નીકળ્યો સિંહ સેલાન કરવા કળુ,
વહીજે તકે પરભાત વેળા;
દોય મામી રજા વજીરા દીકરા,
ભાખરે શિહોરે હુઆ લેળા.

ખરાસક તહે વારાહ મુખ ખોલિયો,
તવીજે કહે ઉગાર તોરો;
સાત પેદી તણુ વેર મું સાભર્યું,
અનતા મારતલ આવ જોરો.

આહ હાવા તણી વાત મુખ આણુમાં,
કાચર કૈ'અમે નહિ કળશે;
નાહોરા અચાની આળ કરીએ નહિ,
મોથના ખોદતલ ધૂળ મળશે.

વાડરો વઢોસણુ ફરી ભોટયો વકર,
મલક જાણે અશી રીસ મોરી;
વાહ છાંડી કરી રહે તું વેગળો,
તરત હું કરું છુ વલે તોરી.

શેર બહાદર નથી નામ કોને સૂણ્યો,
ભારથે હાથીરા કાધ લાજે,
કરો ઘા મુજને સોઝ કાચુ કરે,
લડ્યે જો હડું તો દધ લાજે.
કળો કરવા. કળુ વળ્યા ભે કાટડી,

નવેખંડ રાજવા અમર નામો;
ભૂડણી તણો કંથ મંડાણો ભારથે,
સિંહણી તણા ભરથાર સામો.

કડેકાટી કરીને મચાવ્યો કળો,
લખોમખ જોગણે રગત લીધો;

પટાધર થાપ વારાહ સર પ્રાસટી,
દાતરડી વાઈ સિંહ ઢાહ દીધો.

સરગમાં રંભ વેમાન જોવે ચી.
જગત બાધી સરે રંગ જામ્યો;

પંચાણુ મૂવો તે ઢોકું પધારિયો,
પ્રાકેમી સર કૈલાસ પામ્યો.

આવી શીત બે દિવસ અને બે રાત સિંહ
અને વરાહનું ઘોર ઘમસાણુ ચાલ્યું, દી બિગે છે ને
લોકોનાં ટોળાંથી ઠઠ આ મુઠ્ઠને જોવા ચડે છે. ત્રીજે
દિવસે સવારે સિંહે બધું બળ કરી એક પ્રગંઠ ઘાપો
મારી સૂવરને ભાંગી નાખ્યો, પણ મરતા સૂવરે

દાતરડીના છેલ્લો ઘા સાવજના આંદ્રમાં (પેટમાં)
મારતાં સાવજના આંતરડાનો ઢગલો થઈ ગયો; આમ
બેય થોડા પોતાના બળનું પારખું દેતા રામચણુ
પામ્યા.

ગીત સાણારના કેટલાક શબ્દોના અર્થ :

૧. કલુ=માટે. ૨ વદીલે=કહે છે. ૩ વજતા=
પ્રસિદ્ધ. ૪ ભાખરે=કુંગરે. ૫ ભરાસક=જેરદાર. ૬
તકે=ત્યાં. ૭ વારાહ=સૂર. ૮ અજના=મકરીના, ૯
આદ=આર્ય. ૧૦ નાકોરા=સાવજના, ૧૧ આળ=
છંછડનું. ૧૨ વાકનો વકોસણુ=વેરડીના વાકનો વાકનાર
જોદનાર. ૧૩ વકર=વક-કોધ. ૧૪ ભાળે=ભાંગે. ૧૫
સોજ=વિચાર. ૧૬ કણુ=ઘા માટે. ૧૭ કળો=કળિયો
૧૮ કાટકી=પડકારી. ૧૯ ભારથ=યુદ્ધ. ૨૦ લખોમખ=
લાખો. ૨૧ જોગણે=જોગણિયું. ૨૨ રગત=રક્ત. ૨૩
પટાધર=દાવપેચનો રમનારો. ૨૪ પ્રાસટી=મારી. ૨૫
ઢાહ=માર્ગો, ઢાળવો. ૨૬ રંભ=રંભા. ૨૭ પંચાણુ=
પંચાનન-સિંહનું નામ. ૨૮ સર=સુવર.

*

કારડિયા રજૂપૂતના લોકભરતમાં સાવજનો શિકાર

મારા વિચારોના ઘોડાની લગામ મેં ચીં જિભા રાખી દીધા છે. હવે વાર્તા રીલીમાં એક પ્રસંગ આવે ખરો છે. પણ તેણે તે તરજના તેરીંગો કાગળની ધરતી ઉપર મેં ડાબા માડીને જ લિખા રહ્યા છે. તે આ કથનાના એ અંશોની બે પગલાંવા જમીનની વાત લખી લખાઈ જ જાય છે તે વાંચી લે. પછી મૂળ પ્રસંગ પર અવારોં જ રીતે વાર્તામાં વાર્તા જ લેવાની જોઈએ, બીજી કાઈ જ નહિ, નહિ તો ઓચિત્ત-ભગ અને સકલના ભગ ને એવા ધણા ઘણા ભગની વાતો આવે. એ બધાજ ભગના દોષારોપણો દોષલો ઓઢીને હજી મારા મનના પાલિયાશ પાણી પંથા વાંધા વળતા નથી. એટલે લેખી જ નાખું છું.

કોણ જાણે કેમ ! પણ માણસ જાતમાં એવા તો અલકાર આડંબડ ઈશ્વરે ઝીક્યો છે કે જાળવના હિસક પશુખીઓના અલકારી સ્વભાવ પણ આ માનવ-જાતને ખટકે છે. આ ને બીજા આવા અનેક કારણો ભેગાં કરીએ ત્યારે માનુષ્ય-પ્રાણીની બુદ્ધિ-વિકાસના તબક્કા તપાસતાં તેનામાં ચિત્તાર અને બીજી વૃત્તિઓ છે તેને માટે એ “જાત” માફ કરવા સોચ ખરી કે નહિ ? એ પ્રશ્નો પુછાયા જ કરવાના છે. પ્રાગ-ઐતિહાસિક સમયના માનવમાં અને ચંદ્રની ધરતી પર ધરાય પગ ધરતા માનવમાં કેટલે અલે સામ્ય હશે ? કેટલે અલે ભિન્નતા હશે ? આવા આવા અનેક પ્રશ્નો મારા માનસમાં મોટો પ્રશ્નાર્થ થઈ ઘોળાઈ રહ્યા છે આ બધાના ઉત્તર આપી શકાય તેમ નથી. પણ અમારે લોક-તાલિયના અભ્યાસીને તો આવું કાંઈ સમજાવવા માટેનું એક હથિયાર છે. કોઈ એક પ્રસંગ રસપૂર્વક મઢીને રજૂ કરી દેવા તોજ ને કેટલેક અંશે ઉપરના પ્રશ્નોનો કાંક અંશે ઉત્તર તેમાંથી મળી રહે તેમાં અમને મજા આવે છે.

હું એક ભકિતરસ પ્રધાન ચાતરસની વાર્તા લખી રહ્યો હતો. અનુકૂળ પવનની ચતિને આધીન થઈ કોઈ સફર નહાજ તર્પે જતું હોય તેમ વાર્તા

વલો જતી હતી ત્યાં શ્રી જયમલ્લભાઈના પગરૂપી વાવડો ચડ્યો અને વહાણે થઈ ફેરવ્યું-ફેરવ્યું પડ્યું

આપ હકીકત સમજી ગયા હશે, હતા નથી સમજ્યા માની આગળ ચલાવું છું. વાત એમ બની કે શ્રી જયમલ્લભાઈએ પાંચ લખેલ કે ઊર્મિ-નવરચના માટે સિંહના ચિકાનું કે તેના જીવનને લગતું કંઈક લખી મોકલે તો સાડુ. પછી તો જેવી જેવી વાર્તા લખવા કલમ ઉપાડું ત્યાં ગિરના સાદ્ગો મારા સામે ધૂરક્રિયા કરી મને તેના સામું જેવા ફરજ પાડી રહ્યો હવે તો મારે એનું જ કાઈક લખવું પડ્યું એમ લાગ્યું. હતાં માલસ-જાત તો લેખક રહ્યો એટલે તેમાં વારસા જાત સ્વાર્થી સ્વભાવ પ્રમાણે ભેગું ભેગું માનવનું છાખડું પણ ઊંચું રહેતું કાંઈ કાંઈ ચિત્ર કરી નાખ્યું છે

ગાંડી નહિ, ત્રીસેક વર્ષ પૂરા નહિ થયા હોય એવી હજી હમણાંની જ વાત છે લીલાડો સાડલો ધોઈ ધૂણેઈને ઓઢ્યો હોય અને સત્તર અઠાર વર્ષની નમણી નવેઠા રૂપી લાગે એવું રૂપાળું ડેડકિયળી ગામ ફૂદરતી વનરાઈનો સાડુડો ઓઢી ભારે રળિયામણ દીસે છે આ ગામની રાજતમાં ઉમેરો કરનાર છે ગિરના સિંહ. સાવજ ગામના જ અવેડ પાણી પીવા મહિનામાં આઠ આઠ દસ દસ વખત દેખા દે છે. જેવો પટાધર પાદરમાં પાદર કે ગામનું ધણ માથે પૂછ ફગોળનું સિકાટો નાખતું મજામાં વધારે આવતું રહવાનું થાય આવધારીઓ ખભે લાકડિયું ઉધાડી સામા થવા જ્યાં તો કોઈ કોઈ વખત ગામેડું સાવજ જેવા ઉમટે. ગિરનાં સિંહને જનાવર કહે છે. જનાવર જેવાતા ભોળા ગામડીયાના કોડ સામેથી સાદ્ગો પૂરા પાડે છે અને વસતીને રમોડે છે

આજ બાર બાર દિવસ થયા પણ ડેડકિયાળા ગામમાં સાવજ ફરક્યો નહિ વાધણિયા દરબાર શ્રી. અમસવાળાની જી-મોનડ વગડા ખૂટે છે. આડવે ગાડવે પેટોલના ધૂવાળાની વાસ ફલાય છે. ક્યારેક ક્યારેક નિર્જન ઘાન વનશ્રી બંદૂકોના બહારથી ધણ-

ધણી ઊઠે છે ડેડકિયાળીનો દરબારી હિતારો કરનુસોનાં હમાવયા અને હથિયારોથી ખડકાઈ ગયો છે. પચીસેક કાઢીઓ હોકારા પડકારાથી વાતાવરણ ગળવી મૂકે છે.

દરબારશ્રીના બડકમદાજ માણસો આમ આઠ, દસ અને બાર બાર દિવસથી એકબાર સાવજના શિકાર પાછા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યા છે, પણ કોઈનું કાંઈ વળનું નથી.

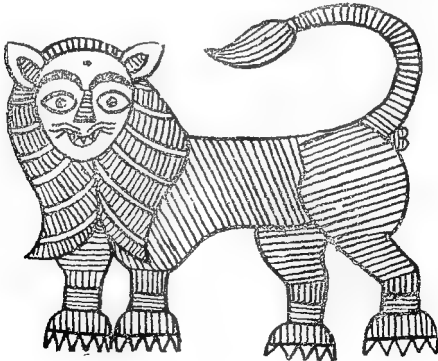
એકાદ વખત હા હો કરી પગીઓ સાવજને મૂતો જગાડીને લઈ આવ્યા. પણ જેવી સાન આઠ શિકારીઓની બંદૂકો છાતીએ ચડી કે ખેલ ખલાસ. સિંહ તો જાળા ઝાંખરામાં અલોપ થઈ ગયો તે ન જડ્યો તે ન જ જડ્યો.

આજે બારમે દિવસે દરબાર અમરાવાળા તેમના ત્રણ સાથીદારો સાથે એકલા વગડો ખૂંદે છે. બપોરા થયે ગયા છે. હજુ ચારમાંથી એકેય શિકારી મંડળના સભ્ય પાછા નથી ફર્યા. ઉતારામાં સનાળીના કન્નિરાજ મેકરહુદાનભાઈ અને બીજા વીસ માણસો ચિંતાથી

બાપુની વાટ જોઈ રહ્યા છે.

બરોજર પામ ધમ્મો ત્યારે હાથમાં બંદૂકનો જેટો, ખમા ઉપર લાંગા ઓડિયાં ઝુલતાં આવે, કડપમાં દીપડાના ચામડાના પટામાં મહેલી તલવાર અને લોહીનો છાંટો પણ કાદયા વગર આરપાર નીકળી જવ એવી તેજશ્વી નજર ફેરવતાં દરબાર ડેડકિયાળીના પાદરમાં ત્રણ સાથીદારો સાથે પણ હાલ્યા આવે છે. એક પસાયતો સામે ચાલી બોલ્યો : “બાપુ ! તમારી જ વાટ જોતો હતો. સામે ખાતરની ઊંચરેટ્ટીની ઓલી બાજુ એક સિંહ અને સિંહણ આવ્યાં છે. ઉતારામાં કાપરાને વાત નથી કરી. બાપુ આપની જ વાટ જોતો હતો.” જથ ખાટવા પસાયતો ફરી બોલી ઊઠ્યો.

“હુ”, “હુ” બોલતા દરબાર તરત જ એક માથેડું ઊંચી અને અડધા નાકવા લાંબી ઊંચરેટ્ટી તરફ વળ્યા. તેમના ત્રણ સાથીદારો શિકારના નિયમ મુજબ પાછળ પાછળ બાપુનું પગલે પગલું દબારતા ઊપડ્યા. આશ્ચર્યથી સૌ ઊંચરેટ્ટી થયે ગયા. જેનું સામી બાજુ દરબાર સાહેબે બેપુ કે કેસરીનું બેડું ચેતી

એડુતના ભરતમાં ભરેલો સાવજ

મગ્ધુ' સિ હણ સરકી ગઈ સાવજ આજસ મરડી દર બાર સામે જોઈ રહ્યો હતો અને દરબાર અમરાવા બાની બાર બારની બદ્ધમાંથી જોયી છૂટી સિ લના આગલા પગમા ગોળી છરકતી વાગી. છનનન કરતી નીકળી ગઈ કટ કટ દરબાર બીજી નાળનો ઘોડે ચડાવે ત્યાં તો સાવજ સોરા જ હલ્લો કર્યો ધૂંકાર શબ્દ કરતાં પગપરનું પેટ દેખાઈ જાય એટલેએ અફી (ફૂટી) ગયો.

એક બે ગણ મૂલીએ એટલીવારમાં આ બધુ બની ગયું જેવો સાવજ દરબાર ઉપર ત્રાટકવા ફર્યો એવા જ તેમના ત્રણે સાથીઓથી ચારેક ડગલા પાછળ હસી જવાયુ, અને ત્રણે જણા જિયરેટી નીચે બસે બસે જઈ પડયા.

ત્યાં તો દરબાર સાહેબની બદ્ધકની બીજી ગોળી સાવજના સીનામા જ વાગી ગઈ. અડગ મનના દરબાર એક ડગળ પાછળ હતયા નહિ. તેમના ત્રણે સાથી-દારો ચપોચપ પાછા જિયરેટી ચડી ગયા દરબાર અમરાવાળા પાછુ ફરી વડિયાના રામભાઈ બસિયાને રાખોળીને મેલના. "રામભાઈ ! ઉતારાજ કરોમા, મારી બદ્ધક બરોબર વાળી છે."

રામભાઈ અને તેમના સાથીદારોને ભેઠપનો બાર બારે યઈ પડ્યો મદામ" માણસો હતા. માથે જાણે કે વીજળી ત્રાટકી. બીજી જ પળે રામભાઈ બદલી ગયેલા ધવાપેલા સાદુળો પડ્યો હતો. એ બાજુ ફૂટી પડયા વનરાજ ઘે ઘે ઘે" કરી ધૂરકી ઊંઘે ફીલુના ફીલુટા રામભાઈના અંગ ઉપર ઊડયા દરબારે તથવાર તાણી લીધી રામભાઈના સાથીઓ પણ જિયરેટી ઉપરથી મરણિયા બની ખાબક્યા.

સાવજ રામભાઈ ઉપર હલ્લો કરવા લગભગ ઊભો યઈ ગયો હતો. ત્યાં તો રામભાઈ બસિયાએ સિંહની મૂઠ તાણી લીધી.

અમરમાયુ કહે "જાબાજ બહાદર ! પણ રામભાઈ, હવે બાવડાને ભેઠપ મિંચોમાં. એ મરદના મરણની મોજ માણો."

દરબાર અમરાવાળા આટલું બોલી રહે એ પહેલાં તો ઉતારામાથી તેમના બીજા વીમ સાથીદારાએ બદ્ધકો ઉપાડી દોડ મૂકી હતી સનાળીયા ચારવુંદેવ

કવિરાજ મેઝરણભાઈ લીલા પણ બવાની સાથે આવ્યો.

મેઝરણભાઈ રામભાઈનો વસિા થાપડી બોલી ઊઠયા "વાહ વાહ પટાપર આજ તો એક મદના મરણની નહી, ત્રણ ત્રણ મદની મરણ મોજ આપણે માણી છે રામભાઈ ! મરણ વેળા બલભલા ભાવડાના પણ છકા છૂટી જાય છે તઈ આ આમ જોઈ લ્યો ! આ કેસરી ! તેની લાલ આંખડી, તેની ખુમારી, તેના કદરાના વાળ ઊભા યઈ ગયા છે મરદાઈ સાવજને અટિા લઈ ગઈ છે અને રામભાઈ ! બાપુએ પણ મદની રીતે મેલ નેતયુ" હતું એમની ગોળી જરાક ચાતરી હોત તો સાવજનો પળે પોતાની ઉપર જ હતો તમે ય મદ" માણસની જેમ આગમ્યો નહિ તો ધાલ સિંહની મોઢા આગળ હાથ લઈ જવાય બા !"

બાપુ અમરાવાળાએ તથવાર ધ્યાન કરી લીધી. રામભાઈ ટાઢા પડયા. સિંહે એ જ ખુમારીથી પ્રાલ છોડયા ડાવરા સો ઉતારામા આવ્યા.

આનદમાં વખત અપટલી વીની જા છે સજ્યુ વળી સિંહનું શબ ઉતારાની આગળ રાખવામા આવ્યું હતું પેટ્રોલિકસ બતીઓ પેટાથી સો સાવજને જોઈને વાંતોએ ચડયા હતા કોઈ તેના પજ માપતું હતું તો કોઈ તેની કેસરી કેસવાળી પચાવતું હતું આખું સિકારી મડળ લહેરમાં હતું, ત્યાં અધારામા કઈક ઓળા કળાણે કોઈએ કહ્યું, "એલા જાનવર છે !" સિંહણી આવી હતી, પગની ખડતાલ મારી એક ગાડાવા ધૂડપ ઉડાડી સિંહણ ધૂરકી ઊંઘે દરબાર આજ્ઞા છોડી. "બધા સાંનિરી સરકી જાય" સો ધીમે ધીમે આજ્ઞા પાત્ર થઈ ગયા નવે જેરા માડના કથુ થાય છે ?

સિંહના શવની વજુમાં શાંત નત્ મનેકે બબીર મુખમુદાએ વનરાજની રાણી ઊભી રહી દરબાર કહ્યું, "ના ! કોઈ એની ઉપર થા કર્યો નહિ. એ તો પગપરની પરજેતર. તેના મદ"ની મરજુ મોજ માણવા આવી છે."

કહે છે સિંહણ ત્યાંથી ધીમે ધીમ ચાલી નીકળી વનમાં જઈને ગાડી વનરાઈને ત્રાક પાડી પાડી સિંહણે આખી રાત ગજની મૂકી હતી. એ ત્રાંકુમા માનવી તરફનો કાઈ ઈતારા હસ જસા ! કે બગરાન જણે પડી ?

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં સિંહ

વળુભાઈ વ્યાસ

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં કવિઓ, લેખકો અને નાટ્યકારોએ સિંહને અત્ય રાની પશુઓ કરતાં અત્ય સ્થાન અને માન આપેલ છે. એમના રચેલા ગ્રંથોમાં સિંહના વર્ણનો રસ ભરપૂર આવે છે. ખાસ કરીને મૌર્ય અને ગુપ્તકાળમાં જે નાટકો, મહાકાવ્યો અને કથાઓ રચવામાં આવ્યાં, તેના સુંદર વર્ણનોમાં સિંહને પાને પાને અંકિત કરવામાં આવેલ છે. એ સમયે માનવજીવનમાં સિંહનું કેટલું આધિપત્ય હતું, માન હતું તેનું પ્રતિબિંબ તે સમયના કવિઓ, કથાકારો અને અને ગ્રંથકારોએ સાહિત્ય સર્જનમાં આભાદ રીતે પાડ્યું છે. સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં સિંહના એક એક અંગનાં વર્ણનો કરવામાં આવેલાં છે. સિંહ એ એક જ એવું રાની પ્રાણી છે જે રૂપ અને રંગે રૂપાળું છે, શ્વભાવે મમતાળુ અને ઉદાર છે, શક્તિશાળી અને પ્રચંડ સ્નાયુ-બળ ધરાવતું છે; રાની અને રૂઢવરૂપી છે, એ રક્ષક તેમ જ ભક્ષક પણ છે.

સિંહના હુકવાનો અવાજ અંગે સંસ્કૃત મહા-કવિ કાલિદાસે વર્ણવ્યું છે કે :

વસુધાધકંઠરા દ્વિસપીં ।

પ્રતિ શબ્દોપિ હરેભિન્નત્તિનાગાન ॥

[પર્વતની શૃંગમાં રહેલાં સિંહનો પોતાનો અવાજ (હુકવાનો) તે નહિ પરંતુ તેનો (ખાલી) પડથોપ હાથીને બીવરાવી હાંકી મૂકવાને સમર્થ છે.]^૧

જ્યારે મહા સંસ્કૃત કવિ શ્રી. અશ્વઘોષે સિંહની પ્રચંડ ગર્જનાને ભગવાન બુદ્ધના દંઠ સંકલ્પ સ્વરૂપે વર્ણવી છે. ભગવાન શ્રી બુદ્ધ પત્ની, પુત્ર અને કુટુંબ પરિવારનો ત્યાગ કરીને તપશ્ચર્યા માટે ચાલ્યા જાય છે, ત્યારે તેમના દંઠ સંકલ્પને સિંહની સાથે સરખાવીને વર્ણવવામાં આવ્યું છે કે:

અથસવિક અપહન જાથ તાક્ષ :

પુરમય લોકચત્રનાદ્ સિંહગૃહમ્ ।

જન્મ મ રણ્યો રદ્ધત્યાતેન,
પુનરહં કપિલાહ્વયં પ્રવેશ ॥

(ત્યાર પછી વિકસિત કમળ જેવી આંખોવાળા તે કુમાર (સિદ્ધાર્થ) પાછળ રહેલા નગરને જોઈને સિંહ ગર્જનાની જેમ ગર્જના કરીને ગળ્યો, જન્મ મરણનો પાર પામ્યા વિના હું કપિલવસ્તુમાં ફરીથી પ્રવેશ કરીશ નહિ.)^૨

સિંહની ગર્જનાની પ્રચંડતાનું હુબહુ વર્ણન તે 'ગીતા'માં આપેલું છે. કુરુક્ષેત્રના મેદાન ઉપર મહાપ્રતાપી બિંબ પિતામહ શંખ વગાડીને જે ગર્જના કરે છે તેને સિંહની ગર્જના-સિંહનાદમ્ તરીકે વર્ણવવામાં આવી છે.^૩

ફવેડા તુ સિંહનાદ : સ્યાત ॥

વીરોની ગર્જનાને સિંહ નાદ કહેવામાં આવે છે.^૪

સિંહની ગર્જનાને અષાઢી મેઘની ગર્જનાની સાથે સરખાવવામાં આવેલ છે. સંસ્કૃત મહાકવિ ભાર-વિએ વર્ણવ્યું છે કે:

કિમવેક્ષ ફલં પથૈઘરાન્નતત :

પ્રાર્થયતે મૃગાધિપ : ।

અવૃત્તિઃ બહુ સામહિપસઃ સહતે

નાતથ સમુન્નયતિ.યથા ॥

[હિ મૃગાધિપ સિંહ તું કયા ફળની આશા રાખીને ગરજતા વાદળોની સામે ગર્જના કરતો હશે? મહાપુરુષનો જવાબ એ છે કે બીજની સમુન્નતિ

૧. ત્રિકમોતર્ણિવ, પ્રથમ અંક સ્લોક ૨૩.

૨. અશ્વઘોષ દિગ્ગત “બુદ્ધચરિત”

૩ તસ્ય સંજનયન્હર્ષ કુરુદ્દઃપિતામહઃ

સિંહનાદમ્ ત્રિનલોકૈશ્વ શંખદંઢમૈ પ્રણયવાન ॥

ગીતા અર્જુન વિષાદ સ્લોક-૧૨

૪. અગરશાપ, સ્લોક. ૫.

ખમી થકતો નથી]^૫

એક એવી માનવતા રહેલી છે કે ચોમાસાની
નક્તન દરમિયાન સિંહ વાદલાની ગર્જના સાંભળીને માથા
પછાડે છે અને વળતી ગર્જના કરે છે પરંતુ ખરેખર
એ માથો પછાડતો નથી. અવબત્ત, ગર્જના કરે છે ખરો.

સિંહનો પછે કેટલો બધો જોરદાર અને બારે
છે તેનું વર્ણન સરસ્વત મહાકવિ ઝડપે કરેલું છે.
હાથી જેવા હાથીને પણ સિંહ એના પળથી ચીરી
નાખે. છે એ કવિએ વર્ણવ્યું છે કે .

યેન શૈશવપદે મહેલશઠ ગંઢ સીમ
નખ રૈવિંખ ડિતમ્ ॥

યૌવ તોતસવમવાપ્ય કેસરી કેપ, દર્શયતુ ॥

[જોણે બાળપણમાં મહોન્નમ હાથીનું ચડ-
સ્થળ પોતાના નખોવડે (પળથી) ચીરી નાખ્યું, તે
આજે યૌવના જોત્રમાં આવેલો સિંહ પોતાનું પરાક્રમ
કોને બતાવે ?]^૬ અર્થાત્-મોગ માપ્યમ પોતાનું આ
પરાક્રમ કોને કહે, કોને બતાવે ? સિંહ શની પથુ
એમાં મોટો હોઈ, એના પરાક્રમની વાત કોને કહે ?
મહાકવિ શ્રી ભારવિએ પણ સિંહના પરાક્રમની
મહત્તા બાઈ છે એણે વર્ણવ્યું છે કે

યેન ભિલ કરિકુમ્ભા વિરૂપક્ષ-મોતિકાવલિ-
ભિરાગ્યાતા મહિ ॥

અથ તેન હરિણાન્તિ કે કથ કથતાનુ-
હરિણા પરાક્રમ ॥

(જોણે હાડી નાખેના ગડસ્થબાંધો ખરતા
મોતીની ઘેરથી ભૂમિને અલ કૃત કરી) એટલે લોહીગ્રાણ
કરી) તે સિંહ આજે (નાના એવા) હરણ આગળ
પોતાના પરાક્રમની વાતે કેવી રીતે કહે ?)^૭

વેતન્દગન્ઢ કન્દૂતિષા હિન્દયપરિ પથિના ।
હરિણા હરિણા વીપુ કથયતા ક પરાક્રમ ॥

[હાથીએને મારી નાખનાર સિંહ પોતાના
પરાક્રમની વાત હરણના ટોળાને તે થુ કહે ?]

સિંહ જેમ ભક્ષક છે તેમ રક્ષક પણ છે એ
ભૂખ વિના પથુઓને મારતો નથી અને પોતાને
આથરે આવનારને પણ એ મારતો નથી એના એ

સાતવરના અને ઉદાર સ્વભાવનું વર્ણન પડિત
ગગન્નાથે આનેકુલ કર્યું છે

જઠર જલ્લન જવલ્લતાપ્ય પગનશ પક

સગા ગતાવિ પુર- ।

કરિણા મરિણા હરિણા હરિણાલી

હન્યતા તુ કથમ્ ॥

(હાથીએ અ મહાન શત્રુ । સિંહ જઠરાગ્નિથી
બળી જતો હોય, ખૂબ ભૂખ્યા હોય તો પણ તે
આથરે આવેલા હરણના ટોળાને કેવી રીતે માર ? મ માન
માણસ વિપતિમાં હોવા છતાં તે હલકું કામ કરતો
નથી)^૮

રાજ ભૂલ્યાં એ પણ સિંહની બાબતમાં એમ
જ કહ્યું છે કે

સિંહો જમ્બુકમણ્ડમાગત મપિ
ત્યકતા નિહન્તિ દ્વિપમ્ ॥

પ્રાય કૃદ્ધગતોઽતિ વાચ્છતિજન

સત્વ તુરગ દ્વલમ્ ॥

શની પથુઓમાં સિંહનો ખાત્રા અંગેનો
સ્વભાવ જુદા પ્રમાણનો છે તે પોતે સિંહાર કરે છે
અને પોતે સિંહાર કરેલું જ ખાત્રા એ બીજા શની
પથુઓનું મારણ હોય એ તે ખાત્રો નથી એમના આ
સ્વભાવી સ્વભાવ અંગે કવિ શ્રી ભારવિએ વર્ણવ્યું
છે કે

મહ સિક્ત મુખો મુગાધિપ
કરિ સિર્વત્પતે સ્વય હતો ”

[સિંહ પોતે જ મારેલા (મદથી છવાયેલા
મોવાળા હાથીઓ વડે પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે,

૫ કિરાતાજીનિવમ્, ખીળે સર્ગ, સ્લોક ૨૧.

૬ ભાવવિલાસ, સ્લોક, ૧૦૪

૬, “ પ્રાસ્તાવિક વિલાસ ” (ભાવવિલાસ)
સ્લોક ૪૮,

૧૦, “ પ્રાસ્તાવિક વિલાસ ” (ભાવવિલાસ)
સ્લોક ૧૦.

૮. કિરાતાજીન, સર્ગ ખીળે સ્લોક ૧૮.

એ આજીવિકા ચલાવવાનું બીજા ઉપર આધાર રાખતો નથી.]

સિંહ છેરટે તો મહાપુરૂષ જેવો મહાન રહ્યો, વધી વનનો રાજ એટલે એ ભૂખો હોય છતાં એ અખાદ્ય ખાતો નથી :

વનેડપિ સિંહા મૃગમાંસ ભક્ષ્યા

ભુક્ષિસિતા નૈવ તથા ચરતી ॥

(મૃગમાંસ એ જેમનો ખોરાક છે એવા સિંહો વનમાં ભૂખ્યા થાય ત્યારે પણ કદી ધાસ ખાતો નથી) ૧૦

કિં જીર્ણ તથુમત્તિ માન મહંતા-

અગ્રેસર કેશરી ॥

વનનો કેશરી સિંહ કદાચ ભૂખના દુઃખથી પિડાતો હોય તો પણ એ કદી ધાસ ખાતો નથી. ૧૦ સરખાવો.

નીચી ક્ષિતિ નવ કરે

મોટેા ને કહેવાય,

સિંહ હાંધણેા સો કરે,

(તો) પણ તથુ નવ ખાય.

સિંહને ઉદ્યમશીલ ગણવામાં આવે છે. એ પુરુષાર્થ કરનારો છે. એટલે એનું નામ આપીને કલે-વામાં આવે છે કે

ઉદ્યમ નહિ સિદ્ધ્યન્તિ, કાર્યાણિ ન મનોરથોઃ ।

નહિ સૂખમથ સિંહરવ, પ્રવશાન્તિ મૂળે મૃગાઃ ॥

[ઉદ્યમથી કાર્ય સિદ્ધ થાય છે, મનોરથથી નહિ.

સૂનેલા સિંહના મોંમાં પશુઓ એની મેળે ચેસતા નથી.]

રાજવી અથવા રાજવંશીઓના નામની પાછળ

સિંહ શબ્દ લગાડવામાં આવતો હતો. કારણ કે

સિંહ શબ્દ એ શ્રેષ્ઠતા બતાવે છે. જેના નામની પાછળ

સિંહ શબ્દ લાગ્યો એ શ્રેષ્ઠતા, રાજ્ય ગણાય છે.

સંસ્કૃતમાં કહ્યું છે કે :

સિંહ શાહૈવ નાગાધા : ભુન્સી શ્રેષ્ઠાર્થે ગોચરા : ॥

[જે નામની સાથે સિંહ શાહૈવ, નાગ, આદિ

શબ્દો જોડાય છે, તે શ્રેષ્ઠતા બતાવે છે.] ૧૧

એવી રીતે સિંહના રૂપ અને અંગે અંગેની

પણ માનવી સાથે સરખામણી કરી છે :

વરાંગ રૂપો પે તોય : સિંહ સિંહનનો હિસ :

[જે પુરુષ અંગમાં અને રૂપમાં શ્રેષ્ઠ છે, તેને સિંહ-સિંહનન કહે છે.] ૧૨

બચ્ચાવાળી અથવા તાજા વિંધાવેલી સિંહણ ચાસે જવાનું જોખમી ગણાય છે. કારણ સિંહણ ઘણી વાર ભરાઈ બને છે અને પોતાના બચ્ચા લઈ જવાના ભયથી એ સાચો હૂમલો કરવા પ્રેરાય છે. એના આ સ્વભાવનું કવિ શ્રી કાલીદાસે શંકૃતલમાં હુબહુ વર્ણન કર્યું છે.

રાજ દુખંતથી વિસરાયેલ શંકૃતલનો પુત્ર સર્વદમન વન આશ્રમમાં સિંહણનાં બચ્ચા સાથે રમે છે, જેલે છે :

અર્ધપીત સ્તન માતુરામહં કિલ કેસરમ ।

પ્રક્રીડિતું સિંહશિશુ પક્ષાટકારેણ કેષીત ॥

૬. પંચાંગ લખ્ય પ્રણય, છડી કથા.

શુભરાતીમાં :-

પંડ પુરુહિયો હોય, ભૂખ્યો તથુ ભરખે નઈ કરે વળાંકા કેઈ, કુંભાધળ પર કાગડા !

૧૦. આ અંગેનો આખો સ્લોક નીચે મુજબ છે

ભુક્ષામે ડપિ જરાકુશોડપિ શિથિલપ્રાયોડપિ કષ્ટદિશામ્ ।

આપન્નોડપિ વિપન્નગીધોતિરપિ પ્રાણેયુ નમ્પત્તરવપિ ।

મતે ભેન્નવિસિન્નકુમ્ભોપસિન્ન યાસ કમધ્ય રપ્કઃ ।

કિં જીર્ણ તથુમતિ માતમકતા અગ્રેસર કેસરી ॥

(સિંહ ભૂખવેલી રહ્યો હોય, ધાપણને લીધે

દુખજો પડી ગયો હોય, શક્તિ ન રહેરાથી શિથિલ

થઈ ગયો હોય, દુઃખ ગતિ પામેલો હોય; તેજની

થઈ ગયો હોય, પ્રાણ નાશ થવા ઉપર હોય-આવી

સ્થિતિમાં પણ મહોન્નતલાથીના ગંડરથળે તોડીને

માંસના કાગિયા (બાજન)ની જ છત્તા રાખતો હોય

છ. પોતાને રિપે માન અને મોટાઈ ધારણ કરનારા-

ઓમાં અગ્રસેર જેવો આ સિંહ શું કદી પૂરઠ ધાસ

ખાત છે ?)

૧૧. અગ્ર કોપ, સ્લોક ૫૬

૧૨. અગ્ર કોપ, સ્લોક ૬૨

[માતાના મનને અર્ધું ધાવતી, ખેંચાણથી
અર્ધ-અર્ધ ગાજવાના સિંદના બચ્ચાને યોગથી
ધારે રમવા માટે એ (અર્ધ-દમન) જોરથી ખેંચે છે
અને કહે છે :

ભૂમરૂપ સિંદ, દન્નારને ગણિયિયે ।

(માતૃ' દાઢ, માટે તારા દાન ગણવા છે.)

એ વખતે આશ્ચર્યવાણીઓ અર્ધ-દમનને સમ-
જારે છે કે :

ઓવા ખાતુ કેસરિણી ત્યાં લગ્નચિન્હતિ ।

યત્તિ લક્ષ્યા : પુત્રક' ન મુન્ચતિ ॥

(જે તું એના બચ્ચાને નહિ ઈરે તો સિંદનું
તારા ઉપર નશા મારશે.)^{૧૩}

સિંદનું બચ્ચું ઉપરે સિંદનું જ એટલે એ

પણ એના ગ્રાપ જેનું પરાક્રમી ગુણ છે.

ત્રિવિ અગ્ર-દરેણુ સુરુ મર્ક' સુમિત્રે,

અન્નાજ પોત ન કદાપિ સંચરે ।

યદિ શુદ્ધતે ઉચિયિયુ સ્વનંધયે,

ભવિતા કદેહું પદિયેપિતા મહી ॥

[હે કંઈક લાચીન બચ્ચા ! ભારે સ્વર્ણ
કુલેલાનું પર્વતની નુદાઓમાં કદી ફરીશ નહિ કારણ
કે માને ધાવનું સિંદનું બચ્ચું જે જગમે તો તે
પૂજી ઉપર ફક્ત લાચીઓને (જ) બાકી જીવતી રાખે-
અર્થાત બચ્ચાને તો માલી જ નાખાયે. ^{૧૪}

૧૩. 'અસિંગાન શાકુન્તલમ્' ૭ મે અંક
શ્લોક ૧૪.

૧૪. પ્રાર્થનાવિક વિલાસ, શ્લોક ૧૧.

સિંદથી મરાયેલાનાં સ્મરણ ચિન્હો

આત્યારે તો ગીરના જંગલમાં સિંહારની છૂટ નથી, પરંતુ જ્યારે છૂટ હતી ત્યારે ગીરના
સિંદોએ કંઈક સિંહારીઓના જનન લીધા છે. જેમાં રાજવીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. ગોડાજી રાજ્યના
રાજકુમાર નંદરાસિંહજી તો વીસથી વધુ વર્ષ પહેલાં જ સિંદના હાથે મરાયા. એ સમયે ભેરિયા
નેશની ખાજુ ડાલામથા એક સિંદના સિંહાર કરવાનું યોગ્યું. એ રાજકુમાર માચડા ઉપરથી નહિ
પરંતુ પોતે અઠંગ સિંહારના પેલાકી અને નિશાનમાંજ હોઈ, જમીન ઉપર આડ લઈને સિંહાર
ગેલતા હતા. એમના ખૂંટકની ગોળી ભાગ્યે જ ખાલી જતી. એમાં એક ડાલામથા સિંદ ઉપર સનન...
...નન ગોળી ફરી, ડાલામથો પલાયો. સામાન્યતઃ સિંહારી પડખામાં નહિ પરંતુ હંદવ ઉપર અથવા
માથા ઉપર ગોળી મારે છે, જેથી વનપ્રાણી ભોંપ ભેડું થઈ ભ્રમર છે. પરંતુ આ રાજકુમારની ગોળી
જ્યાં ત્રીસી ગઈ, સિંદ મરાયો પણ પૂરા નહિ અને ધામધ થઈને નીચે પડ્યો. પાંચ દસ અને પંદર
મિનિટ માઈ પરંતુ એ ન ઠારી કે ન આવે. એટલે રાજકુમાર એની નજીક ગયા. એમ માનીને કે
સિંદ કોયે તો મરી ગયો છે. પરંતુ ક્રૂરતને કરણું હશે તે રાજકુમાર નજીક જતાં, ધવાઇને વકરેલો
એ કૂદ્યો, રાજકુમારનું પડખું ફાડી ખાધું. સિંદને હાથે કમોત થયું. ત્યાર બાદ આ સિંદને ત્રણ
દિવસે મરાયોમાં આવ્યો.

એવી રીતે બીજા એક રાજકુમારનું પણ એમ જ મોત થયું. એમાં સિંદ અને સિંદણ
બંને ઉપર ગોળીઓ લોડવામાં આવી, એમાં સિંદ મરાયો પરંતુ સિંદણ નાસ્તી ફરી એની મોંધ
કરવામાં આવી, એ ન જડી પરંતુ પાળણી એમાં એક આરીને લાગે શોધી પોતાના પતિને ગોળીઓ
મારનાર પર ગેર લીધું. અને ત્યાં જ ફાડી ખાધેલ. સાસણમાંની સામે વાંસદોળ કુંજરામાં આવે પણ
બે સ્મરણગિતનો છે. એ છે સિંદના અને સિંદણના મૃત્યુ મરાયેલા બે અંગ્રેજોનાં, રાજકુમારના નવા
વેસ્ટ દવાખાના પારો કાનેંડોનો કુપારો પણ સિંદ મૃત્યુ મરાયેલા કાનેંડો અંગ્રેજનું સ્મરણચિહ્ન છે.

૫. વ્યાસ

ગિરના ડાહ્યાના નામે નેસમાં પીઠો રચારી છે. ભારી બલકુડો. ખાપનું નામ જસો ને એના ખાપનું નામ કોનો.

એક દી સવારના ચોરમાં ખરાબર દી જીએ પહર ચારીને પીઠે પોતાનું ખાડું (ભેંસનું ટાળું) ઝોકમાં પૂકું. ત્યાં ખારાપાટ તરફના એક મેં'માન આવ્યા. સામ સામા ખમે હાથ નાખી ને રામરામ કર્યા.

પીઠો રચારીની ઝોક [વાડો] વિધાકવા જમીનમાં ગેળા કારે રહી ચર્છ છે. એને એક પરહ[માથોફ] કાઠાળી કાંટાની વાડય છે ને તોતીંગ અંપો છે. નાનો સૂનો ગઢ ભેંસ હોયો. સામટિયું દાઢસાક ભેંસું પીઠો પાસે છે.

ઝોકની માલીકાર જ પોતાને રહેવાનું ખૂંપકું. મેં'માનોને પીઠો ખૂંપડામાં તેડી લાવ્યો. પીઠાની ધરવાળીએ મેં'માનોનાં દુઃખમાં લીધાં. ખબર અંતર પૂછ્યા. જૂંપડામાં જ બે ખાટલા ઢાળી રૂપાળી થીંગડી ભાતપવાળી ધડકિયું પાયરી મેં'માનું ને બેસાડ્યાં. નેસમાં ખબર પડતાં આઠ દસ જણા મેં'માનું ને મળવા આવ્યા. એમાંથી કેટલાક ખાટલે અને કેટલાક નીચે બેઠા. પીઠાનું નાનકડું જૂંપકું ધડીમાં તો માથુસોથી ચિઠ્ઠાર ભરાઈ ગયું.

જૂંપડામાં જ એક ખૂલે ચૂલો. પીઠાની ધરવાળીએ એકદમ એક ભેંસ દોહી દૂધનું જ તપેલું ભરીને ચૂલા ઉપર ચા મેલ્યો. રચારણે ચાની ભૂકી મૂકીએ મૂકીએ અને ખાંડ ધોબે ધોબે તપેલામાં નાખી. રગડા જેવો ભેંસના દૂધના ચાના ખાલા સદર સોતા ભર્યાં. ખાલા ને રગડિયુંમાં તર જમી છે ને ધીમા પરનની કુચીચી તર થોડી થોડી હલી રહી છે. ચાના ખાલા પીરસાઇ રહ્યા છે. એક ખાટલે ચા અપાણો. ખીજે હજી બાકી છે.

ગિરનાં જાતી સમાજા કણદાર ખડ ચરી આવી ઝોકની માલીકાર ભેંસું ટાળે વળી ઝોગાળ-

ના ગડાકા દ્યે છે. [વાગેળે છે] ત્યાં ઝોચિંતાને એક સાવજ ખાડુની ગંધે ગંધે ઝોકની એક માથોફ વાડય કૂદી ને અંદર પડયો. ભેંસું ભાગીને કેટલીક જૂંપડામાં ગરવા લાગી. ડાયરો બેઠો છે એની ઉપર એકદમ ભેંસુંએ ભીંસ કરી. અજડ ભેંસની જાત્ય:

“હે ! હે ! મરો ! મરો !” કરતા રહ્યા ત્યાં તો બેય ખાટલે માથે ભીંસ દેવા માંડી. સૌ જીભા થઇ ગયા. કોઇના હાથમાં ચાના ખાલા રહી ગયા, કોઇના ઢોળાઇ ગયા ને માંડ સૌ આદમી ખૂંપડા બહાર નીકળ્યા. ત્યાં તો સામે જ એક ભેંસને સાવજે દબાવી દીધેલ. ભેંસ સાવજ નીચે કચરાતી મોતના બાંખરડા નાખે છે.

પીઠો રચારી મેં'માનની ખાતર ખરદાસમાં હતો, એટલે એના હાથમાં નાનો બહૂડો પશુ ન મળે, માલધારીને પોતાના જીવ કરતાં જીવાઇ વહાલી હોય. ભેંસની આવી દયા જોતાં એણે જોરમાં ને જોરમાં હડી કાઢી. સારજ પાસે પૂગ્યો તંબ એને ભાન થયું કે પોતાની પાસે હથિયાર નથી. પીઠાએ વિચાર્યું કે હવે પાછા તો હટાય એમ છે નહીં.

સાવજ ભેંસની ઉપર છે અને પીઠો ડેકાને ચડી બેઠો સાવજની ગરદન ઉપર થોડો પલાણે એમ. બેય હાથથી સાવજના બેય કાન પકડી સિંહને સજડો સજજડ કરી દીધો. સાવજ હલે કે ચલે.

ખીજ જણ સૌ સામે જ હતા ઈ બધાય તો હાંફીળા હાંફીળા થઈ ગયા. પીઠાની ધરવાળી તો હજી ચૂલા આગળ ભેંસું સોંસરવી થઇ ને જૂંપડા બહાર નીકળવાની મથામણ કરે છે.

બે ચાર જણ પાસે કુહાડિયો છે. પીઠો કહે: “એલા મારા હાથ સાચવી સાવજના માથામાં કુહાડીનો ઘા કરો !”

પણ કુહાડીવાળા જીવાનો ઉરેરી ગયા. ઇ

[માતાના ક્તનને અર્ધુ ધાવતા, ખે ચતાણી
અસ્તવ્યસ્ત વાળવાળા સિંહના બચ્ચાને પોતાની
સાથે રમવા માટે એ (સર્વદમન) જોરથી ખેલે છે
અને કહે છે]

ભૂમરવ સિંહ, દન્તાસ્તે ગણિયિષ્યે ।

(માહુ ફાડ મારે તારા દાંત ગણવા છે)

એ વખતે આશ્મવાસીઆ સર્વદમનને સમ
જાહે છે કે

એવા ખલુ કેસરિણી ત્યા લાકધચિષ્યતિ ।

યદિ તસ્થા પુત્રક ન મુન્યતિ ॥

(જે તુ એના બચ્ચાને નહિ છેડે તો સિંહ
તારા ઉપર તરાપ મારશે) ૧૩

સિંહનું બચ્ચુ ઉપડે સિંહનું જ એટલે એ

પણ એના બાપ જેવું પરાક્રમી ગણાય છે

ગિરિ ગગનરેણુ શુરુ ગર્વ શુભિક્તો,
ગજ્જાજ પોત ન કદાપિ સચરે ।

યદિ યુધ્ધતે હરિશિયુ સ્તન ધયો,
ભવિતા કરેણુ પરિશેષિતા મહી ॥

[હે શ્રેષ્ઠ હાથીના બચ્ચા બાર જેવથી
કુલેલો તું પર્વતની ગુફાઓમાં કદી ફરીશ નહિ કારણ
કે માને ધારનું સિંહનું બચ્ચુ જે જગથે તો તે
પુણ્ય ઉપર ફક્ત ઘાવણીઓને (જ) બાકી જીવની રાખે
અર્થાત બચ્ચાને તો મારી જ નાખશે ૧૪

૧૩ 'અભિશાન શાકુન્તલમ્' ૭ મો અંક
શ્લોક ૧૪

૧૪ પ્રાર્થાવિક વિલાસ, શ્લોક ૧૧

*

સિંહથી મરાયેલાના સ્મરણ ચિન્હો.

અત્યારે તો ગીરના જ જલમાં શિકારની છૂટ નથી, પરંતુ બ્યારે છૂટ હતી ત્યારે ગીરના
સિંહોએ કપક શિકારીઓના જન લીધા છે જેમાં રાજવીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે ગોડાગૈરાજના
રાજકુમાર નટવરસિંહજી તો વીસથી વધુ વર્ષ પહેલાં જ સિંહના હાથે મરાયા એ સમયે બેરિયા
નેસની ખાજુ હાલામથા એક સિંહના શિકાર કરવાનું યોગ્ય એ રાજકુમાર માયડા ઉપરથી નહિ
પરંતુ પોતે અઠગ શિકારના ખેડાડી અને નિશાનમાજ હોઇ, જમીન ઉપર આડ લઇને શિકાર
ખેનતા હતા એમના બહુની ગોળી બાગ્યે જ ખાલી જતી એવા એક હાલામથા સિંહ ઉપર સાન .

નન ગોળી છૂટી હાલામથા ધવાલો સામાન્ય શિકારી પડખામાં નહિ પરંતુ હૃદય ઉપર અથવા
માથા ઉપર ગોળી મારે છે, જેથી વન્યપ્રાણી ભય ભેગ થઈ જાય છે પરંતુ આ રાજકુમારની ગોળી
જરા ત્રાસી ગઇ સિંહ મરાયો પણ પૂરો નહિ અને ઘાયલ થઇને નીચે પડ્યો પાય દસ અને પદર
મિનિટ થઈ પરંતુ એ ન હાલે કે ન ચાલે એટલે રાજકુમાર એની નજીક ગયા એમ માનીને કે
સિંહ હવે તો મરી ગયો છે પરંતુ કુદરતને કરવું હશે તે રાજકુમાર નજીક જતા ધવાઇને વકરેલો
એ કૂદ્યો, રાજકુમારનું પડખુ ફાડી ખાધુ સિંહને હાથે કમોત થઈ ત્યાર બાદ આ સિંહને ત્રણ
દિવસે મારવામાં આવ્યો.

એવી રીતે બીજા એક રાજકુમારનું પણ એમ જ મોત થયું એવા સિંહ અને સિંહણ
ખતે ઉપર ગોળીઓ છાંડવામાં આવી, એમાં સિંહ મરાયો પરંતુ સિંહણ નામી છૂટી એની રોષ
કરવામાં આવી, એ ન જડી પરંતુ પાછળથી એકાએક આવીને લાગ શોખી પોતાના પતિને ગોળીઓ
મારનાર પર વેર લીધું અને ત્યાં જ ફાંડી ખાધેલ સાસણગામની સાથે વાસાદોળ ગરામા આજે પણ
બે સ્મરણચિહ્નો છે એ છે સિંહના અને સિંહણના મૂખે મરાયેલા બે અંગ્રેજોના રાજકોટના નવા
વેસ્ટ દવાખાના પાસે કાર્નેજીનો કુમારો પણ સિંહ મુખે મરાયેલા કાર્નેજી અંગ્રજનું સ્મરણચિહ્ન છે

૫. વ્યાસ

ગિરના ડાહ્યાના નામે નેસમાં પીઠા રજારી છે. ભારી બલકુડો. બાપનું નામ જન્મે ને જોના બાપનું નામ કોનો.

એક દી સવારના મોરમાં બરાબર દી બીચે પહર ચારીને પીઠ પોતાનું ખાડું (ભેંસોનું ટાળું) ઝોકમાં પૂકું. ત્યાં ખારાપાટ તરફના એક મેંશાન આવ્યા. સામ સામા ખભે હાથ નાખી ને રામરામ કર્યા.

પીઠા રજારીની એક [વાડો] વિધાકવા જમીનમાં ગેળા કારે રહી ગઈ છે. જોને એકપરહ[માથોડું] કાઠાળી કાંટાની વાડય છે ને તોતીચાંચો છે. નાનો ચૂનો ગઢ જોઈ લ્યો. સામટિયું દોઢસોક ભેંસું પીઠા પાસે છે.

ઝોકની માલીકાર જ પોતાને રહેવાનું ખૂંપકું, મેંશાનોને પીઠા ખૂંપકામાં તેડી લાવ્યો. પીઠાની ધરવાળીએ મેંશાનોનાં દુઃખડાં લીધાં. ખબર અંતર પૂછ્યા. ખૂંપકામાં જ બે ખાટલા ઢાળી રૂપાળી થીંગડી લાતવાળી ધડકિયું પાથરી મેંશાનું ને બેસાયાં. નેસમાં ખબર પડતાં આઠ દસ જણા મેંશાનું ને મળવા આવ્યા. એમાંથી કેટલાક ખાટલે અને કેટલાક નીચે બેઠા. પીઠાનું નાનકડું ખૂંપકું ધડીમાં તો માથુસોથી ચિઠ્ઠાર ભરાઈ ગયું.

ખૂંપકામાં જ એક ખૂણે ચૂસી. પીઠાની ધરવાળીએ એકકમ એક ભેંસ દોઢી દૂધનું જ તપેલું ભરીને ચૂસા ઉપર ચા મેલ્યો. રજારીએ ચાની ભૂટી ચૂકીએ ચૂકીએ અને ખાંડ ધોળે ધોળે તપેલામાં નાખી. રગડા જેના ભેંસના દૂધના ચાના પ્યાલા સદા સોતા ભર્યાં. પ્યાલા ને રકામિયુંમાં તર જમી છે ને ધીના પત્રની ફળગીથી તર થોડી થોડી હલી રહી છે. ચાના પ્યાલા પીરસામ રહ્યા છે. એક ખાટલે ચા અપાણો. ખીજે હજી બાકી છે.

ગિરનાં ભાતી સમાણા ફળુદાર ખડ ચરી આવી ઝોકની માલીકાર ભેંસું ટેળે વળી જોગ્યાન-

ના ગડાકા દ્યે છે. [વાગોળે છે] ત્યાં જોયિંતાનો એક સાવજ ખાડુની ગંધે ગંધે ઝોકની એક માથોડું વાડય ફૂટી ને અંદર પડયો. ભેંસું ભાગીને કેટલીક ઝૂંપડામાં ગરવા લાગી. કાચરો બેઠો છે જોની ઉપર એકકમ ભેંસુંએ ભીંસ કરી. અજડ ભેંસની જાત્ય:

“હે ! હે ! મરો ! મરો !” કરતા રહ્યા ત્યાં તો બેય ખાટલે માથે ભીંસ દેવા માંડી. સૌ બીલા ચધ ગયા. કોઈના હાથમાં ચાના પ્યાલા રહી ગયા, કોઈના ઢોળાધ ગયા ને માંડ સૌ આદમી ખૂંપકા બહાર નીકળ્યા. ત્યાં તો સામે જ એક ભેંસને સાવડે દબાવી દીધેલ. ભેંસ સાવજ નીચે કચરાતી મોતના બાંબરડા નાખે છે.

પીઠા રજારી મેંશાનની ખાતર બરદાસમાં હતો, જોટલે જોના હાથમાં નાનો બહૂરા પથ્થ ન મળે. સાલધારીને પોતાના જીવ કરતાં જીવાઈ વહાલી હોય. ભેંસની આવી દસા જોતાં એણે જોરમાં ને જોરમાં હડી કાઢી. સાવજ પાસે પૂગ્યો તંબ જોને લાન થઈ કે પોતાની પાસે હથિયાર નથી. પીઠાએ વિચાર્યું કે હવે પાછા તો હટાય એમ છે નહીં.

સાવજ ભેંસની ઉપર છે અને પીઠા ડેકીને ચડી બેઠો સાવજની ગરદન ઉપર થોડો પલાણે એમ. બેય હાથથી સાવજના બેય કાન પકડી સિંહને સજડો સજજડ કરી દીધો. સાવજ હલે કે ચલે.

ખીજ જણ સૌ સામે જ હતા ઈ બધાય તો હાંફળા ફાંફળા ચધ ગયા. પીઠાની ધરવાળી તો હજી ચૂલા આગળ ભેંસું સોંસરવી થધ ને ખૂંપકા બહાર નીકળવાની મથામણ કરે છે.

બે ચાર જણ પાસે કુડાડિયો છે. પીઠા કહે: “એલા મારા હાથ સાચવી સાવજના માથામાં કુડાડી નો ધા કરો !”

પથ્થ કુડાડીવાળા જીવાનો હરેરી ગયા. ધ

[માતાના સ્તનને અધુરું ધાવતા, ખેચતાણથી અસ્તવ્યસ્ત વાળવાળા સિંહના બચ્ચાને પોતાની સાથે રમવા માટે એ (સર્વદમન) જોરથી જોડે છે અને કહે છે :

ભૂમસ્વ સિંહ, દન્તાસ્તે ગણિયિષ્યે ।

(મોકું ફાડ, મારે તારા દંત ગણવા છે.)

એ વખતે આશમવાસીઓ સર્વદમનને સમજાવે છે કે.

જોયા ખલુ કેસરિણી ત્યાં લલકરિયિષ્યતિ ।

યદિ તસ્યા : પુત્રક ન મુન્યતિ ॥

(જો તું એના બચ્ચાને નહિ હોડે તો સિંહ તારા ઉપર તરાપ મારશે.)^{૧૩}

સિંહનું બચ્ચુ ઉઘટે સિંહનું જ એટલે એ

પણ એના બાપ જેવું પરાક્રમી ગણાય છે

ગિરિ ગગનરેષુ યુગુ ગર્વં યુગ્મિક્તો,
ગજરાજ પોત ન કદાપિ સચરે ।

યદિ બુદ્ધયતે હરિશિયુ સ્તનધરો,
ભવિતા કરેણુ પરિશેષિતા મહી ॥

[હે શ્રેષ્ઠ હાથીના બચ્ચા ! ભારે ગર્વથી કુલેલો તું પર્વતની ગુફાઓમાં કદી ફરીશ નહિ કારણ કે માને ધાવતું સિંહનું બચ્ચુ જો જગજો તો તે પુણી ઉપર ફક્ત હાલણીઓને (જ) બાકી છાવની રાખે- અર્થાત બચ્ચાને તો મારી જ નાખશે ૧૪

૧૩. 'અભિયાન શાકુન્તલમ્' છ મે. અ. ૬ શ્લોક ૧૪

૧૪. પ્રારતાવિક વિલાસ, શ્લોક ૧૧.

*

સિંહથી મરાયેલાનાં સ્મરણ ચિન્હો

અત્યારે તો ગીરના જંગલમાં શિકારની છૂટ નથી, પરંતુ બ્યારે છૂટ હતી ત્યારે ગીરના સિંહોએ કેટલક શિકારીઓના જન લીધા છે. જેમાં રાજવીઓના પણ સમાવેશ થાય છે ગોંડા રાજ્યના રાજકુમાર નટવરસિંહજી તો વીસથી વધુ વર્ષ પહેલા જ સિંહના હાથે મરાયા એ સમયે બેરિયા નેસની ખાલુ ડાલામથ્યા એક સિંહના શિકાર કરવાનું યોગ્ય હતું એ રાજકુમાર માયડા ઉપરથી નહિ પરંતુ પોતે અઠગ શિકારના ખેલાડી અને નિશાનયાજ હોઇ, જમીન ઉપર આડ લઇને શિકાર ખેલતા હતા. એમના બહુની ગોળી છાપે જ ખાલી જતી એમાં એક ડાલામથ્યા સિંહ ઉપર ચનન . ...નન ગોળી છૂટી ડાલામથ્યા ધવાયો. સામાન્યતઃ શિકારી પડખામાં નહિ પરંતુ હંધ ઉપર અથવા માથા ઉપર ગોળી મારે છે, જેથી વન્યપ્રાણી ભોલ બેગ્રુ થઈ જાય છે પરંતુ આ રાજકુમારની ગોળી જરા ત્રિસી ગઈ. સિંહ મરાયો પણ પૂરા નહિ અને હાલ લઇને નીચે પડયો પાચ દસ અને પંદર મિનિટ થઈ પરંતુ એ ન હાલે કે ન ચાલે એટલે રાજકુમાર એની નજીક ગયા. એમ માનીને કે સિંહ હવે તો મરી ગયો છે. પરંતુ કુદરતને કારણે હશે તે રાજકુમાર નજીક જતા, ધવાઇને વકરેલો એ કુદયો, રાજકુમારનું પડખુ ફાડી ખાધુ સિંહને હાથે કમોત થયું ત્યાર બાદ આ સિંહને નજીક દિવસે મારવામાં આવ્યો.

એવી રીતે ખીખ એક રાજકુમારનું પણ એમ જ મોત થયું એમાં સિંહ અને સિંહણ બંને ઉપર ગોળીઓ છોડવામાં આવી, એમાં સિંહ મરાયો પરંતુ સિંહણ નાસી છૂટી એની રોષ કરવામાં આવી, એ ન જડી પરંતુ પાછળથી એકાએક આંતરે લાગ શોધી પોતાના પતિને ગોળીઓ મારનાર પર વેર લીધુ અને ત્યા જ ફાડી ખાધેલ. સાચજીઆમની સામે વાસાદોળ કુમરામાં આજે પણ બે સ્મરણચિહ્નો છે એ છે સિંહના અને સિંહણના મુખે મરાયેલા બે અંગ્રેજોના. રાજકોટના નવા વેસ્ટ દવાખાના પાસે કાર્નેજીનો કુમારો પણ સિંહ મુખે મરાયેલા કાર્નેજી અંગ્રેજનું સ્મરણચિહ્ન છે

૫. વ્યાસ

ગિરના ડાહ્યાળા નામે નેસમાં પીઠા રખારી છે. ભારી ભલકુડો. બાપનું નામ જસો ને એના બાપનું નામ કાનો.

એક દી સવારના પોરમાં ખરાબર દી જીવે પહર ચારીને પીઠે પોતાનું ખાડું (બેંસોનું ટાણું) ડોકમાં પૂકું. ત્યાં ખારાપાટ તરફના એક મેંમાન આવ્યા. સામ સામા ખબે હાથ નાખી નેરામરામ કર્યા.

પીઠા રખારીની ડોક [વાંડો] વિધાકવા જમીનમાં ગોળા કારે રહી ગઈ છે. એને એકપરહ[માથોડું] કાઠાળી કાઠાની વાડય છે ને તોતીચાંચો છે. નાનો સુનો ગઢ નેહ છે. સામટિયું દોઢસોક બેંસું પીઠા પાસે છે.

ડોકની માલીકાર જ પોતાને રહેવાનું ખૂંપકું. મેંમાનોને પીઠા ખૂંપડામાં તેડી લાવ્યો. પીઠાની ધરવાળીએ મેંમાનોનાં કુખમાં લીધાં. ખબર અંતર પૂછ્યા. જૂંપડામાં જ બે ખાટલા ઢાળી રૂપાળી શીગડી ભાતવવાળી ધડકિયું પાથરી મેંમાનું ને બેસાર્યાં. નેસમાં ખબર પડતાં આઠ દસ જણા મેંમાનું ને મળવા આવ્યા. એમથી કેટલાક ખાટલે અને કેટલાક નીચે બેઠા. પીઠાનું નાનકડું જૂંપકું ધડીમાં તો માથુસોથી ચિઝાર ભરાઈ ગયું.

જૂંપડામાં જ એક ખૂણે ચૂસો. પીઠાની ધરવાળીએ એકદમ એક બેંસ દોડી દૂધનું જ તપેહું ભરીને ચૂસા ઉપર ચા મેલ્યો. રખારણે ચાની બૂકી મૂકીએ મૂકીએ અને ખાંડ ધોળે ધોળે તપેલામાં નાખી. રગડા જોતો બેંસના દૂધના ચાના ખાલા સદર સોંતા લખ્યાં. ખાલા ને રકાગિયુંમાં તર જમી છે ને ધીમા પરનની ફણગીયાં તર થોડી થોડી હલી રહી છે. ચાના ખાલા પીરસાઇ રહ્યા છે. એક ખાટલે ચા અપાણો. ખીજે હજી બાકી છે.

ગિરનાં જાતી સમાણા ફણદાર ખડ ચરી આવી ડોકની માલીકાર બેંસું ટોળે વૃણી ઝોળાળ-

ના ગડાકા દ્યે છે. [વાગોળે છે] ત્યાં ઝોચિંતાને એક સાવજ ખાડુની ગંધે ગંધે ડોકની એક માથોડું વાડય ફૂદી ને અંદર પડ્યો. બેંસું ભાગીને કેટલીક જૂંપડામાં ગરવા લાગી. ડાયરો બેઠો એની ઉપર એકદમ બેંસુંએ ભીંસ કરી. અજડ બેંસની જાત્ય:

“હે ! હે ! મરો ! મરો !” કરતા રહ્યા ત્યાં તો બેય ખાટલે માથે ભીંસ દેવા માંડી. સૌ જીભા યઇ ગયા. કોઇના હાથમાં ચાના ખાલા રહી ગયા, કોઇના દોળાઇ ગયા ને માંડ સૌ આદમી ખૂંપડા બહાર નીકળ્યા. ત્યાં તો સામે જ એક બેંસને સાવજે દબાવી દીધેલ. બેંસ સાવજ નીચે કચરાતી મોતના બાંખરડા નાળે છે.

પીઠા રખારી મેંમાનની ખાતર ખરદાસમાં હતો, એટલે એના હાથમાં નાનો બહૂરા પથુ ન મળે. માલધારીને પોતાના જીવ કરતાં જીત્રાઇ વહાલી હોય. બેંસની આવી દસા જોતાં એણે જોરમાં ને જોરમાં હડી કાઢી. સારજ પાસે પૂગ્યો તંબ એને લાન થયું કે પોતાની પાસે હથિયાર નથી. પીઠાએ વિચાર્યું કે હવે પાછા તો હટાય એમ છે નહિ.

સાવજ બેંસની ઉપર ■ અને પીઠા ઢેકાને ચડી બેઠો સાવજની ગરદન ઉપર થોડો પલાણે એમ. બેય હાથથી સાવજના બેય કાન પકડી સિંહને સજડો સજડ કરી દીધો. સાવજ હલે કે ચલે.

ખીજ જમ્યું સૌ સામે જ હતા ઈ બધાય તો હાંફીળા ફાંફીળા થઈ ગયા. પીઠાની ધરવાળી તો હજી ચૂસા આગળ બેંસું સોંસરવી યઇ ને ખૂંપડા બહાર નીકળવાની મથામણ કરે છે.

બે ચાર જમ્યું પાસે કુદાડિયો છે. પીઠો કહે: “એલા મારા હાથ સાચવી સાવજના માથામાં કુદાડીનો ધા કરો !”

પથુ કુદાડીવાળા જીવાનો હરેરી ગયા. ધ

તો ધુળવાનું કામ કરવા મંડ્યા, પથુ ડાઈ ઘા કરી શક્યું નહિ.

પીઠા કહે: “ભાઈ! તમારાથી ઘા ન ચાપ તો કુવાડી મને દેશે!”

એક જલે કુવાડી છૂટી ફેંકી. પીઠે જમણે હાથે સાવજનો કાન મેલી ને કુવાડી ઝળ દઈને ઝીલી લીધી.

એક કાન મેલાતાં સાવજે વિકરાળ મોઢું ફાડ્યું. ત્યાં તો પીઠે કુવાડીની ઝુલ્મરાટી આલી ને સાવજના મોંમાં ધકેલી દીધી ને હાથથી ધસરકા મારી સાવજનું જડણું ચીરી નાખ્યું.

પીઠે હાથે હાથે સાવજનો એક કાન તો પકડ્યો તો જ અને જમણા હાથથી છરાની માફક કુવાડીના ધસરકા સાવજના મોઢામાં મંડ્યો દેવા. એમ કરતાં સાવજના ગળાનો નળદો [નળ] કાપી નાખ્યો. ત્યાં તો સાવજનું જોર મોથું પડ્યું એટલે નીચે ભીતર્યો ને સાવજનો કાન છાંડી દીધો. કાન તૂટી ગયો. સાવજને ભેંસ ઉપરથી ધકેલીને પછાડ્યો, ને કુવાડીએ કુવાડીએ પૂરા કર્યા.

ખીળ ખધા જોના જ રવા. પીઠાની ધર-વાળી ઝુંપડામાં ભેંસું મંથી માંડ મારગ કરી, કોથ લઇને દોડેલ પથુ પીઠા કહે “એટલે જ રહેજે, તારું કામ નહિ, હું એને પૂરો પડીશ.”

આ વાત બહુ જૂના સમયની નથી. વિ. સ. ૨૦૦૫ની સાલની છે. જૂનાગઢના જોષીપુરામાં રહેતા કવિ કાને પીઠાના યાત્રાતનની વાત સાંભળી. એનું હૃદય હલી ગયું. એણે તો પીઠાને જોયો પથુ નથી. પથુ પીઠાની મદદને કવિ ગિરદાવ્યા વગર કેમ રહે?

હાલાળે ડબ્બકું દિયે, કેસર હેક કોધાળ; એને માર્યો તે મૂછાળ, પ્રાસટ લોગો પીઠિયા. ભેસુનો કરવા ભરખ, નાહર આપ્યો નેહ;

છેલી વિકટ ધરીને વેહ, તેં જોખમિયો જહાઉતાં ગ્રહિ નહિ હાથે ગુપતી, આલી નહીં અંજાળ્ય, કરીને રૂપ કરાળ, હંધિયો સિંહ કાના હરા; સાધન સામગરી તણું, કાંઈ ન પડિયું કાજ; એક કુવાડીએ આજ, પાડ્યો સાવજ પીઠિયા.

(કવિ કાનજી નારણ: જૂનાગઢ)

*

વાહ ઘોડી! રંગ છે તારી આલાદને

આ આલાળા નેસ વસાવેલો સિંહને કુવાડિયે ચીરી નાખનાર રખારી પીઠા હુણ્ણી અને રખારી લખમજી ખાળનાએ. એ બેવની પાસે એક ધોળા રંગની અને ખીજી ચોરા રંગની એક ઘોડી. બેવ પથુ ખીંડવી ન ચાપ.

ગિરના કાળજી વચાળે બેવ ઘોડિયું રાત દિવસ જંગલમાં બે પડક છૂટી ફરે અને છૂટી ચરે. સિંહ આલાવા નેસની આજુમાજુ આવે કે દુરત નાકથી સરાયુડી બાળવવી શરૂ કરતી હોય તેમ મોટા ફરડકા બોલાવવા શરૂ કરી નેસને સાવધાન કરી દે.

સિંહ માથે આવે તો વાડની જોથ લઇ ખડતાલ મારે તેમ ધરતી ખતરોડી ધૂળ ઉડાડી ને આગલા બે પગ જોંઆ લઇ પાછલા પગે ઊભી રહી આજ થાપ. પછી લાર છે સિંહના કે પાસે દૂકે!

કેધમાં આવી ને આજ થતી આ ઘોડિયું કેમેય કરતાં સિંહને લાજ ફાવવા ન દે. ઘોડિયું નેસને સાવધ કરતી રહે અને ઝોક ફરતી રખવાળની જેમ આંટા માર્યા કરી સિંહ સામે આજના જોથ ભેટી જાય ને આજ થાતી જાય. સિંહ સવાર સુધી ઝોકની આજુમાજુ ટળવળતા રહે ને મારણ ક્યાં વગર બે ઘોડિયુંથી હારીને જૂડે મોઢે પાછા ફરે. ૧૯૪૦-૪૧માં આખનાવ નજરો નજર જોનારે લખી મોકલ્યો છે તે લાઇ થી —નૂરમામદ દોસ્ત મહમદ (ભામા-જના)

સિંહ નિકસત કહ સિંહણી, વીરજન જેરહિજેર;
બાય થતિ યું જગમે, ગદયત લેશી ઘેર.
સિંહ સંગમ, મદ ખચન, કેળ ફળે એકવાર;
ત્રિયા તેલ હગીર હક, અઢે ન હુજ વાર.

સ્વયંવરના જુદાં ચરેલી સિંહણી

વજ્રભાઈ બ્યાસ

ક્યાંની રાણક દેવડી ને ક્યાંનો દાવલ પીર !
૧૯૫૭ની સલમાં દિલ્હીના ગ્રાણી સંગઠાલયમાં
આફ્રિકાના ઇથોપિયાથી ઉતારીને એક સિંહયુગલને
વસાવવામાં આવેલું. સિંહનું નામ થિયોડર અને
સિંહણનું નામ મિમતિવાળ. એ જ વખતે એ જ
ગ્રાણી સંગઠાલયમાં ગિરમાંથી પશુ એક સોરડી સિંહ
યુગલને વસાવવામાં આવ્યું. સિંહનું નામ મોહન
અને સિંહણનું નામ રૂપા. રાધાને જદ્દે જૂલથી
રૂપા રખાયું હતું !

આફ્રિકામાં બાબકાલ આફ્રિકનો અને ગિન
આફ્રિકનો ભેગાં રહી શકે એવું નથી રહ્યું. પશુ આ
ચારેય હિંસક ગ્રાણીઓ ભેગાં રહ્યાં. હળી મળીને
રહ્યાં અને પાછાં યુલતાન કરતાં રહ્યાં. ચારેય જંગલ-
ના જીવ આનંદથી દિવસો પસાર કરતાં હતાં ત્યાં
વળી ગ્રાણી સંગઠાલયના સંચાલકને કમતડી ધાધ
તે કાંઈ કારણે થિયોડરને જુદો પાડવામાં આવ્યો.

થિયોડર જતાં મિમતિવાળ એકલી બની ગઈ.
પતિના પ્રેમે જીતી રહી, વળી જોખમ તો અજબ
ને ! મોહન અને રૂપાનો પ્રણય સંસાર નીરખી
નીરખીને ઝૂંવાયું.

પશુ અજવાળી તોય શત. નોંધાઈ ઝાડું.
ઝૂંવાતાં ઝૂંવાતાં એકા મોહનના પ્યારમાં ઝૂંપી પડ્યું.
નફર નર જન. હીક પડે ત્યારે જીતાં સિયળસંગ
કરે ને હીક પડે ત્યારે સ્ત્રીને સતી બનાવે.

મોહનની બેવકાઈથી રૂપાને સંસાર સળગી
ઊઠ્યો. અરે ભૂડા ! સોરડિયાણીને છોડી ને એક
હાંસણમાં હેરાણો ?

પ્રણય ત્રિકાણ મંડાણો. રૂપાને અગન આળ
લાગી ગઈ. નથી ખાવામાં રસ, નથી રહી છત્રનમાં

રસ. મોહન તો ખીજવરના સવાયાં ગાડાં થેલાં
કાઢના માંડ્યો. મિમતિવાળ પોતાના પ્રણય ગિરમાંથી
ફૂલી નથી સમાતી. એણેય નવરધનાં રૂપ કાઢ્યાં છે.

એક દિવસનો સમય ને દિલ્હીનું ગ્રાણી સંગ-
ઠાલય ભયંકર ગર્જનાથી ગાજી ઊઠ્યું. સંરક્ષિત
હાંસણ ફાંસણ દોડ્યા. ભયાં મોહનના પિંજરે પહોંચ્યા
ત્યાં મિમતિવાળ અને રૂપા વચ્ચે ભયંકર દંડ યુદ્ધ
ખલાઈ રહ્યું છે ને અસ્થિભંગ પડેલો સિંહ બીલો
બીલો નોચા કરે છે.

મળલ છે કોઈની કે બીજીને સિંહણ પાસે
એને છોડાવવા જઈ શકે ? વાદળ જેવી ગર્જના
કરતી બેય એકબીજા ઉપર તૂટી પડી છે. કાળજાળ
બનેલી કાંઈ એક બીજાને મચક આપતી નથી. ખૂન-
ખાર જુદા જમી પડ્યું છે. જગતના બે વિરલ
પ્રદેશના પટારધરની પટરાણીઓના આ તો સાત્રા-
જ્યનું યુદ્ધ હતું. પ્યારના વૈરાગિનથી જલતી બેય
એક બીજાને ભયંકર પંખાં આછડી રહી છે. એક
બીજાના દિલ સુધી દાદા બેસાડી દેવા આંખમાંથી
અંગારા ઝેરવી રહી છે. આ તે કાંઈ થોડો વેપલો
માંડીને બેઠેલિયું છે કે અરકડી નખાતાં ભેગી દેશ
મંચી લાગી છૂટે !

છવટે સમરે ચરેલી સોરડિયાણી રૂપાએ
અતુલ બળથી આફ્રિકાની મિમતિવાળને પછાડી દીધી
ને એની ગરદન રૂપાનાં વિકરાળ જડળમાં ચૂંચાઈ
ગઈ. મિમતિવાળ ઢબી પડી. ચાકેલી રૂપાં પશુ લોથ
ચઢે ને પડી. પરલાતે લાનમાં આવી ત્યારે માથે
બેઠેલા પોતાના પતિ મોહન સામે તીવ્ર નજર
નાખી, તિરસ્કારમાં ગર્જીને કહેતી ગઈ કે : “દેવ
ખૂટલ ! કલ્પે તારા પ્યારને, સોરડીએ ચઢે ને
હાંસણમાં મોલો ? જ કર પ્યાર હવે !”

કડેક મન મંડોડી, કડેક કેસરી સિંહ;
દેડો હકડી ધારણે, રહે ન સળે ડી.

શ્રી. વલ્લભાઇ બ્યારે આજપૂર્વના ઊર્મિ-
નવ ચનાનાં આકાશમાં સિંહના શિકાર કેવાં કેવાં
કારણોસર કરવામાં આવતા એની વિષદ ઇચ્છાવટ
કરેલી છે. આજે બ્યારે વાઈલ્ડ લાઈફ-વનચર
પ્રાણીઓને ખચાવી લેવાની જગત આખામાં હુંબેસ
થાશે જો ત્યારે ૨૦ વર્ષ પૂર્વેના સિંહ અને અન્ય
પ્રાણીઓના શિકાર એક દુઃખદ પ્રકરણ બની રહે
છે. જે કાળે ખંદૂકોની શોધ નહોતી થઈ તે કાળે
સિંહનો શિકાર ખેનવો એ લોહાના ચણા આવવા
જેવું હતું છતાં માનવ વસાહતો અને પોતાનાં
પાળેલાં પ્રાણીઓના રક્ષણ માટે સિંહનો શિકાર
અનિવાર્ય બની રહેતો.

એ પછી તો રાજ બાદશાહ થવા એટલે
શિકાર-મૃત્યાવેનના જ નેષ્ટએ એવી એક પ્રણલિકા
ખંધાઈ ગઈ અને બિનજરૂરી રીતે નિર્દોષ પ્રાણી-
ઓની હતલ થતી જ રહી. ભારતમાં જ ગણેા ઘટનાં
ગર્ભા તેમ જ ગલતનાં પ્રાણીઓની વચ્ચે પશુ ઘટતી
ગઈ. છતાં શિકાર ન થતો, જોકે હિંસક માનવીએ
વનચર પ્રાણીઓને નેસ્ત નાબુદ કરવાની હોડ બપો
પોતાનો જ અધિકાર આ જગત ઉપર હોવાનો
દાવો સામીત કરવાનો અખડ હત્યાકાંડ માંડ્યો.

ખંદૂકો આવ્યા પછી તો શિકાર અતિ સરળ
થઈ ગયો. ગમે તે સુરક્ષિત સ્થળે છુપાઈને કે
સુરક્ષિત અંતરેથી માત્ર નિશાનગાળી લેવા જ
આ શિકાર થતો રહ્યો. આફ્રિકાના જંગલોના
સાહસવીર શિકારીઓને આ જમાતથી જુદા જ પાડવા
રહે. કારણ કે એ શિકારીઓએ સૌથી, સાહસ અને
કુનેહપાળ વિકસાવતાં વિકસાવતાં પ્રાણીઓ અત્યેની
લાગણી પશુ રૂળની ને એનું વૈજ્ઞાનિક સંશોધન પશુ
કરી ઉવટ વાઈલ્ડ લાઈફ-વનચર પ્રાણીઓનો સંહાર
ન કરવા અને બચાવી લેવાનો નિર્ણય ઉપર આવ્યા,
હિંસક પ્રાણીઓ સાથેની એમની ચમતા-આત્મીયતા
ખંધાઈ રહી.

સૌરાષ્ટ્રના ગિર વિભાગને લાગેવળે છે ત્યાં
સુધી અંગ્રેજોએ અમલ આવતાં ને રજવાડાં ફિરર
થતાં જતાં સિંહના અને અન્ય પ્રાણીઓનો શિકાર
રજવાડાં, અંગ્રેજોનો, અમલદારોનો અને શિકારી-
ઓનો મોજ વિલાસ બની ગયો. એણે હિંસક પ્રાણીઓ
હરણાં અને પક્ષીઓનો સોય વાળી નાખ્યો. ૪૦
વર્ષ પૂર્વે એના વિરોધી પશુ ગ્રહતા, જીવ દયાવાળા
પશુ જોર કરતા થયા, પશુ ગિરના જંગલમાં કોણ
જીવ દયાવાળા વિરોધ કરવા બધા ?

સિંહથી જનહાનિ થતી હોય, દુધાળાં કે
પાળેલાં પ્રાણીઓને લવરૂપ બનેલ હોય ત્યાં સિંહ
કે બીજાં હિંસક પ્રાણીઓનો શિકાર અનિવાર્ય
બને, પણ સ્વરાજ પહેલાંના કાળમાં અને ત્યારપછી
સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની રચના બાદ પશુ માંથીવાદી સરકારે
કે સરકારોએ કાંઈ રજવાડાંની કે અમલદારોની મોજ
ને ખાતર સિંહના શિકારની ને છૂટ લેવા દીધી એ
તો અક્ષર્ય અપરાધ ગણાવેા નેષ્ટતા હતો.

બીજો પ્રશ્ન ગિરમાં જતા કે વસતા માલધારી-
ઓ અને ખેડૂતોના અને સિંહના જીવન સંઘર્ષનો
રહ્યો છે. હીક પડ્યું જો ત્યારે રાજકીય કારણોસર
વસવાની છૂટ આપી છે, કાપમી જેવાં કુક્રમે કાઢી
આપ્યા છે ને હીક પડ્યું ત્યારે ગિર છોડી જવાના
કે વસવાટ દૂર કરવાના કુક્રમે છોડ્યા છે. સરકાર
કે સરકારોએ વાઈલ્ડ લાઈફ અંગે ગોઠાસ નીતિ
નક્કી કરી હોય તો પશુ પરિસ્થિતિના દબાણ પ્રમાણે
સરકારે વર્તી છે. પહેલાં સિંહોને મારવાનું થેલું
હતું, હવે સિંહ-દર્શન માટે પશુઓને મરાવવાનું
થેલું વળગ્યું છે. કાપમી લાલચે ટટળતા પ્રબળનો
ચીથરાં જેવા થઈ જાય પછી સિંહનું તો જ ગળું ?
એ ફેરતા જેવા થઈ જવા છે.

સ્વરાજ પહેલાંના ૫૦-૭૫ વર્ષનો ગાળો
સિંહની હસ્તી માટે હોનારત સમો નિવડ્યો છે.

સિંહ માણસ કરતાં વધુ બળશાળી અને નહોર દાંતના કાતીલ સાધનોવાળું પ્રાણી છે. એ નહોર દાંત સામે માનવીએ લાલા તલવારનું સાધન શોધ્યું ને ભાલા તલવારથી માનવીએ સિંહ સામે યુદ્ધ ખેલ્યાં ત્યાં સુધી તો માનવી પણ બળશાળી, સાહસિક અને કુનેહખાળ રહ્યો. ત્યાં સુધી સિંહની સામે માનવીની પ્રશસ્તિ થાય તે સ્વાભાવિક હતું.

એ જ રીતે બરછી, કુહાડી, કટાર, જાંઘણ પારિયાં, લાકડી કે આડ હથિયારો જેણે સિંહની સામે જુદા ખેલ્યાં એ બધા ધન્યવાદને પાત્ર હતા અને છે. પણ સાચે ચૂકીને કે લાગણી લઈને જાંઘણો કોઈ સાવજને મારવામાં થોડી હિંમતની જરૂર પડે જ, બાકી તો એ નિશાનપાણના જ ખેલ હતા.

સાવ સાવજની સામે જઈને જાંઘણે દેવામાં વધુ બહાદુરીની જરૂર પડે અને બંદૂકે દેવાતાં છતાં સાવજ માથે આવે છતાં અથડાઈ રહીને મરણિયો સામ્રો કરનારા લડવીરો જ ગણાય. પણ સિંહની સાથે જાંઘણમાં વચ્ચનારા નિર્તાત આડ હથિયારો સિંહ સામે જુદા ખેલતા રહ્યા છે, એ જ સૌથી વધુ બહાદુર રહ્યા છે. પણ એવાઓનાં પ્રશસ્તિ કાવ્યો ઓછાં રચાયાં છે. જ્યારે જાંઘણે મારનારાઓનાં, ઝાઝા સાથુ-સોએ વધુમાં વધુ સુરક્ષાનાં સાધનો વચ્ચે સાવજને જાંઘણે દેનારાનાં પ્રશસ્તિ કાવ્યો વધુ રચાયાં છે.

બળ સિંહનું અગ્રાધ પણ પ્રશસ્તિઓ એ સો વર્ષના ગાળામાં માનવીઓની જ વધુ રચાઈ છે. અને ખાનદાન અને ખમીરમાં પણ સિંહ જ માનવી કરતાં વધુ મહાન રહ્યો છે, જરાબાંધ પણ માનવી કરતાં સિંહમાં વધુ માણસ પડી છે, છતાં પ્રશંસા અને બંદૂકે દેનારાઓની ઘણ છે. એટલે કે સિંહે બધી સુરક્ષા વચ્ચે પણ માનવીને પરાસ્ત કર્યાં છે ત્યાં જ કોઈ સિંહનું પ્રશસ્તિ કાવ્ય નથી રચાયું. એવા પ્રસંગોએ પ્રશસ્તિકારોએ ભીનું સંકેતી લીધું છે. કારણ કે પ્રશસ્તિકારના એ નકારા—હિંમતમાં નહતું.

જ્યારે માનવીની પ્રશસ્તિમાં એને એકાદ ઘોડું કે એકાદ બેંસ તો જરૂર મળતી. અને આવા એકાદ ઘોડા કે બેંસની ખાતર પ્રશસ્તિકારો નજીવા જતાવો

માટે કે નજીવી બહાદુરી માટે અશોક ચક્રના વિજેતાથી પણ વધુ મહાન ગીતરો છે. અને આવી પ્રશસ્તિ મેળવવાની સ્પર્ધાએ સિંહોના વધુ હત્યાકાંડ સંજ્યા છે.

રાજપુત યુગના એક હજાર વરસના ઇતિહાસનાં પ્રશસ્તિ કાવ્યો પણ અ-વેષણ માટે જ છે. જીવિત અને અનુચિત પ્રશસ્તિઓ માટે. પણ એમાં રાજવીઓનાં કુળ, જાતિનાં મદ, અભિમાન, મહત્તા અને પ્રતિષ્ઠાની ભૂખ પણ ઓછી કારણભૂત નથી. રાજવીઓને એ રસ્તે ચડાવી દેવામાં બ્રાહ્મણો પણ વધુ જવાબદાર હતા. બૌદ્ધ અને જૈન સંપ્રદાયના જોર સામે બ્રાહ્મણોના જીવન સંઘર્ષનું, બ્રાહ્મણોની હસ્તી ટકાવવાનું અને પ્રભુત્વ મેળવવાના પરિણામે એ બનેલું.

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં સિંહની પ્રશસ્તિઓ જ વિશેષ છે, અને સિંહના ગુણોથી માનવીને વિભુષિત ખનતો જોતાં સંસ્કૃત કવિઓ નાચ્યા છે. સિંહના વિવિધ લક્ષણોથી, અલંકારોથી અને ઉપમાથી માનવીને વિભુષિત કરતાં સંસ્કૃત કવિઓએ ગૌરવ અનુભવ્યું છે.

લોક સાહિત્યમાં પણ ફેટલુંક એવું સાહિત્ય સંસ્કૃતમાંથી ઊતરી આવ્યું છે, ફેટલુંક જાંઘણ સુભાષિતના સંધા તરજુમા જ છે અને ફેટલુંક મૌલિક પણ રચાયું છે. પણ પ્રશસ્તિ કાવ્યોની દૃષ્ટિએ જોતાં સિંહ કરતાં માનવીનાં ગીતો જ વધુ રચાયાં છે. કારણ કે સિંહ પાસે જરૂર, જગીર કે માલહોર આપવાનું કોઈ સાધન હતું નહિ છે નહિ.

ફેટલુંક પ્રશસ્તિ ગીતો ઘણા સમયાનુકૂળ ને માનવીના વીરત્વને યોગ્ય રીતે ગિરદાવનારાં પણ છે. પણ દુઃખની વાત એ છે કે અસંખ્ય ઘટનાઓ એવી બની છે કે જ્યાં માનવીએ અજબ સાહસ, અતુલ બળ અને અદ્ભૂત વીરત્વથી સિંહ સાથે યુદ્ધો ખેલ્યાં છે કે અકલ્પનીય બહાદુરી ખતાવી છે એ બધાં વીરત્વ અભૂપ્રીયાં રહ્યાં છે. એવી ફેટલી ઘટનાઓ આ અંકમાં મળશે અને એ સિવાયની અદ્યતન એકઠી કર્યા વગરની કે નોંધ પણ લેવાયા વગરની પડી છે.

છતાં એ સો વર્ષના ગાળામાં રચાયેલાં

પ્રશસ્તિત ગીતો એક હકીકત બની, એક ઇતિહાસ બન્યો, એમાં કયાંક વીરત્વ હતું તો કયાંક કવિત્વ રચના કૌશલ હતું. કલ્પિત ભવ્યતા હતી ને કવિત્વ શક્તિ પણ હતી. એ માટે આ અર્કમા પ્રશસ્તિ ગીતના કોઈ કોઈ નમુના આપેલ છે. કોઈક સમજવા સરળ છે તો કોઈક કડીન પણ છે. વિસ્તાર ભવ્યતા અર્થો આપવા શક્ય નથી જન્યા.

એ જ રીતે સિંહની શક્તિ અને સ્વરૂપ વર્ણનનાં ગીતો પણ કેટલાંક આપ્યા છે. સિંહની ધટનાઓ તો અદ્ભુત છે, જેમ જેમ મેળવતા ગયા તેમ તેમ એની વિપુલતાનો ખ્યાલ આવતો ગયો. પણ સિંહ અંગેનાં ગીતો, કવિતો, દુહા, છંદ વગેરે લોકજીવનના અન્ય પાસાંઓના પ્રમાણમાં બહુ ઓછાં રચાયાં છે. અહીં એક નીચે આપ્યું છે.

* તપસી ગીત સાલુદર

લતાલુખ ગર્થવર્થો, ઝાડ પા'ડ લીલુડાં,
આભને થોભ દઈ પા'ડ ભિલા;
તંબુ જેમ જેવીઆ, એમ વેલડી તર પર,
એમાસે ગર્થવર્થો દીએ શોભા. ૧
રાત દી સિંહના જિયાં રહેકાણુ છે,
ગ ડે ડે મેઘ છું સિંહ ગાળે;
વાદ્યથી ઓડમાં માલ ગાળે વળે,
ફડકથી પશુડાં થાય ફાળે ૨
ગોળા સમ માયડાં, તીન ફૂટાં ગળે,
શોભતી કાન લગ વાય ચીરી;
લાલ લાલ છુભ જેમ આગથી લહલહે,
તમકે આંખ બે નયોત તીરી ૩
કાળ કટારજી ડાઢ વિકરાળ છે,
હાલવા છાતી ને ગીવાધારી;
ચાર પગ નોર તે જેમ જમૈયા સજ્યા,
ભયાનક રૂપ નરસિંહ બારી ૪
રીયજી કે કેહરી, ગર્થ તણો રાજવી,
ફાંટ ફાંટ થપાટે ધૂળ ફાળે;
વારાત હાથી કે પાડાને બીખતણુ,
ખરો નવહરથો એ ગર્થો બોળે. ૫
જળખર કેશવાળી જાણે જટાળો ભોગધર,
લટાઈ જટા છૂટ ગયું લપસી;
ગર્થવર્થો ઝાડને પહાડના ગાળામાં,
તિતિક્ષા વેઠતો સિંહ તપસી. ૬
આરોટ સામતલાધ

(કંબલ)

ગર્થવર્થો-ગિરિવર. વારાત-વરાહ. તિતિક્ષા-સુખ દુઃખને સહન કરનારો. વાય-મોંઘાડ.

સિંહના શિકારનું પ્રશસ્તિ ગીત

સ્વ. ગીગા રાવળ

(આ પ્રશસ્તિ ગીત ડેડાણના દરબાર ઉન્નડલાઈ ઉર્ફે દાદાલાઈએ સિંહનો શિકાર કરેલો તેનું છે. ઘણું કરીને આ ગીત ડેડાણના સુપ્રસિદ્ધ સ્વ. ગીગા બારોટનું રચેલું છે. સપાખરાંની રચના ઉપર એમનો અદ્ભુત કાણુ હતો. પોતે સિદ્ધ કવિ હતા. ખૂબ ચતુર અને વતધારી હતા. સિંહને વ્યાધ પણ કહે છે. એટલે કવિએ જરૂર પડે વાલ શબ્દોનો ઉપયોગ કરતા, ત્રીજી કડીમાં બે લીટી ખૂટે છે તે નથી મળી. અં.)

ગીત-સપાખરં

ગભ' ત્રોહરો વાલ ગરવયાં વાળો ગાઠો,
ડરાવે સાવળ' ભારે ખાડાતાં હંમેશ;
ખાણુમુખે નાખ્યા લેળા ગળજીદળાં ભાળે બીકે,
હું'ગરાને ગાળે ગાળે હુંકે બિચે બાધેદેશ ૧

વરાટેલ ખરેખરો નાહોર છલકુ વધુ,
પ્રાછટેહી વીખે જતો હાથિયારા પ્રાછ;
ગભ' કુંભાથળાં ફુલોળાં તક આખાં ગળે,
ધરા વંકી ગય' માથે કાઢે ઘણો ઘાણુ. ૨

પંજળો હણુકે તથે પાંચ દસ દોસ ત્રાસ પડે,
રંજડે હી માલ અત મચાવે હી રાડ; ૩

સાખદા ઘણા લોક તેની વાંસે માથાં ચૂથે,
ગૂથે મેડા રોકે કેડા સાખદા ગાળાય;
ધમકે આવતો થકો કાહીરાકા પાગ ફૂળે,
મિંચદળ આવ્યો વંકા માગાધાર માંચ; ૪

સુણી ખાત અસી કાને શીકારાકો ઘણી ચડપો,
પડયા નોખત હી ડંકા ગાળિયા જમીન પીક;
આયુદ્ધ અદારે બાંધ્યા ભારત કરેવા અંગે,
નંદહી ભાણુરે ઘોડાં હાંકિયા નત્રીઠ. ૫

લેળાંહી મરજા મરજા ઉનકું કમંદ ભાથી,
લોહી લાહી ખંકા કાઠી હટેના લગાર;
કોધાળા કાંધળતણા કાતિયાળ પંડયે કંટા,
મારણા સાહુળા ત્રાપે આગરા ઉખાણુ. ૬

હાક વાળે જેલખીયા સુમરા નકે પાછા હટે,
ખોરીયા એમલ ખરા રાડકા ખરાડ;
પાંચસો થકી ન હટે ચોકીયા શેલાર પાછા,
પ્રશણારી છૂટે ઉપાડણો પાડ ૭

ભડાં ખરાં અત ઘણાં અમીર ઉમરાવ લેળા,
શ્યામ ડેડાણુરા આયા ભુજાયું છકેલ;
કેસરી ખતાવો કીયાં પામે જવા નકો કે'હી,
ખરો સાવજાંહી ભારે મચાવણો ખેલ. ૮

જળાં ભુરાં વાળો આજીછ'છેડી જગાડયો જ્યારે
હટેડી ભારથે જીકયા પંજ નીમજ હકીલ;
લીધી બ્રીજલોડ જ્યારે આસ ખડેડવા લાગ્યો,
કેસરી સિંહ સામે મંડાણો કોટીલ. ૯

ભારથે આટકયા જ્યારે સાહુળો ને ગિયાભૂપ,
વાગી હકડાકું નોરી ખાગરી મછટ,
ધુંવાધાર લાગી તિંયા, હલખત્રી હુઈ ધરા,
પડે બંધુકારી ધાણી છૂટી ગેળિયાં પ્રછટ; ૧૦

મંડાણુ ધીંગાણુ બમ્બુ દેવતા કેંક જોવા મળ્યા
માથેહી વેમાન અને રોકયો રૂંધ્યો આસમાન;
જેગણુ-આયું જુવે જગ હાથમાં ત્રિશૂળ જડે,
ખરો રગતારો તિયાં મચાયો હી ખગ. ૧૧

લીમ હરે કરી વાર ગાયાંવાળી એમ લાણુ,
ડિયે હી સાખાશી (જેને) બધા દશેદેશ;
શામ પરતાપે તેગ દેગ તપે ગાદી,
છડા અટકા પ્રદેશ વાકો રાજ ઉનડેશ. ૧૨

*

ભાવનગર મહારાજા લાવસિંહજી અને મહારાણી નંદકુંવરબા પીલ ચાર્ડનમાં તાજે સાવજ પકડાઈને આવેલાં તે જોવા પધારેલાં. પીંજરામાં ધવાયેલા સાવજ કોઈ સમ્રાટની અદાથી સૂતો હતો. નવેક હાથ લાંબો, કાળી ચાકી ઢોળી લાંબી કેશવાળી મોટી માથું જેવડું માથું પછાડી પછાડીને લોહી-હુહાણુ થઈ ગયેલું.

મહારાજાએ સાવજ તરફ આંખો ઝીંધીને મહારાણીને કહ્યું :

“આ સાવજનો શિકાર કરવા મેં ઘણી મહેનત કરેલી. ઠેકલીયે વખત હાકા કરીને હુકાડેલા પશુ કોઈ દી ઝપડાયેલા નહિ, આજે આપણા શિકારીઓએ સપડાવીને પકડતાં પાંજરામાં પુરાયો છે. પહેલાં જો નજર પડ્યો હોત તો આ એકસપેસ (બંદૂક) એના રામ રમાડી દેત.”

“એ વખતે આપની સામે ચંપને ઉલ્લેક કર્યો હોત તો ?”

“અરે એના ભાર શું છે ? આવા તો મેં કોંઈ સાવજના શિકાર કરી નાખ્યા છે.”

“એ કું ક્યાં નથી જાણતી ! પણ હમણાં હમણાં કોણ જાણે પણ આપ સાવજનો શિકાર કરો છો એ મને નથી ગમતું. આપણે રાજા છીએ તો શું આ સિંહ અને સસલાં આપણી પ્રજા નથી !” મહારાણીએ પ્રશ્ન કર્યો.

“એવા હાથલાવેલા આપણને ન પોશાય.” મહારાજાએ જવાબ આપ્યો.

“આમ જુઓ તો ! આ સાવજ કેવે પ્રચંડ છે ? એની સુંવાળી કેશવાળી, એની ચમકતી સુંદર સોનેરી રવાટી, કેવે સુંદર છે ? કોઈ કુંજરાની ધારે આ સિંહ અને સિંહણ બેલાડ ઊંચાં હોય અને માથે સંધ્યાનાં તેજ ઢળકતાં હોય ત્યારે કેવાં મસ્ત અને ભવ્ય લાગતાં હશે ? આવા શકિત અને

પરાક્રમના પ્રતિક જોવા સાવજને નિહાળવાને બદલે તેનો શિકાર કરવાનું અને પિંજરમાં પૂરવાનું કેમ મન થાય ?” મહારાણીની આંખમાં કરુણા ઊભરાઈ આવી.

“અમે તમારા જીના દિલની વાત સમજી શકતા નથી. તેમ તમને સ્ત્રીઓને શિકારના શોખની વાત કોઈ દી સમજશે નહિ.” મહારાજાએ કહ્યું.

“મારે એ સમજવી એ નથી. મારા મનમાં આ વનરાજને પિંજરમાં પુરાયેલા જોઈને કોઈ પરાજિત રાજા ધવાયેલા નિરાધાર પડ્યો હોય એમ લાગે છે. મનમાં ન સમજાય તેવી વેદના જાગે છે. મનમાં એમ થાય છે કે આ પિંજરનું પારણું ખોલી ને પિંજરમાં જાઉં અને એના ધા ધોઈ એની કેશવાળી પંખાણું.”

મહારાણીને લાગણીવશ થતાં જોઈને મહારાજા કહે :

“જો જો હો ! સાવજનો કાળિયો થઈને મને ક્યાંક રખડાવતાં નહિ !”

“આ સાવજ સૂતો છે, એના પિંજરમાં જઈને પંખાએ એવો કોઈ બહાદુર હશે ?” મહારાણીને ખરેખર આજ સાવજને પંખાગવાની રહ લાગેલી.

“મારા બોલ ઉપર દીપડાના દરમાં દાખલ થઈને દીપડાને લગાડીને દીપડાનાં ખંચમાં લઈ આવેલા સુમાત જેમણેઓ અને નરસિંહ શેરીએ આજ ચાલે આવે છે. એ વખતનાં મેથાનાં ધાં સહન ન થવાથી જાગેને વલસ પડેલને ગોળીએ દીધેલી, અને ફીસીએ ચડી ગયેલી. સુમાત આદસંગ છોડીને ક્યાંક ચાલ્યો ગયો છે. અરે હાં, ચાલે આનંદ, આ આપણા દેહેદાર ન રમાએ દીપડા સાથે ગયો-ખરથ આવીને દીપડાને માર્યો છે, એ પીંજરામાં જાય એવા ખરે, હ્યો બોલાવું !” મહારાજા રંગમાં આવી ગયા.

“ના ના, એવા બહાદુર માણસને કારણે વિના મોતના મુખમાં પડેલવો ?” મહારાણી ઝઝઝી બેઠ્યાં.

એવા માણસની પરીક્ષા કરી રાખી હોય તો કેક'દી કામ આવે અને તમારું મન થયું છે તો જુઓ તો ખરા ! હું સામે બેઠો છું. સાવજ હલ્યા બેગો તો કૂંડી દઈશ.” મહારાજ તત્પર થયાને નારલાને બોલાવ્યા :

“અરે નારલા ! અહીંઆ આવો” તો !”

મહારાજને કુકમ થતાં છકૂટને તલ્લેક ધન્ય બેઠો, ગજગજ પહોળા છાતી, સીધું અણિયાણું નાક, વિશાળ આંખો, લોખંડી ભૂખઓ અને કાંધમાં જુવાની ભગડતરી રમતી હોય એવા પડછંદ નારલાએ આગળ આવીને મહારાજને સલામ ભરી કુકમની રાહ બેતા બેલા.

“કેવા છો ?” મહારાજએ નારલા બોલેલ છે એ જાણતા હોવા છતાં પૂછ્યું.

“છઠે” તો બોલેલ” નારલાએ નમ્રતાથી કહ્યું.

“મારો કુકમ સાનો ?” મહારાજએ પૂછ્યું.

“ગોહિલો મહારાજના કુકમ માથે માથડાં ફેલ કરતા આવ્યા છે.” નારલાએ જવાબ આપ્યો.

“આ કાંઈ માથડાં ફેલ કરવાની વાત નથી. મારે તમને સાવજના પાંજરામાં મોકલવા છે અને તમારે સાવજ માથે હાથ ફેરવવાનો છે, જરૂર ?”

“જરૂર હવેર !”

“તો કરો કંઈના !” એમ કહીને મહારાજ રજવાળ પાસેથી આવી માગીને નારલાને આપી. નારલા આવી લઈને તાણું ઉઘાડવા જતા હતા ત્યાં મહારાજએ કહ્યું :

“કૃશ !”

‘કૃશ’ કહેતાં નારલાએ મહારાજ સામું નેચું.

“આ તમારાં રીવાલ્વર અને દારીય અહીં મૂકીને જાઓ.”

મહારાજને કુકમ થતાં કમરે લટકતી દારીય અને રીવાલ્વર કાઢીને મહારાજ પાસે મૂકી.

છીપાએ માતાની પછેડીમાં હાથવડે છાપેલો ગજમુખ સિંહ વ્યાલી

ભાવનગર મહારાજ ભાવસિંહજી અને મહારાણી નંદકુંવરબા પોલ ચાડનમાં તાળે સાવજ પકડાઈને આવેલો તે જોવા પધારેલાં. પીંજરામાં ધવારેલો સાવજ કોષ સમ્રાટની અદાથી સૂતો હતો. નવેક હાથ લાંબો, કાળી શરીર ઢળેલી લાંબી ફેશવાળી મોટી માથું જેવડું માથું પછાડી પછાડીને લોહી-લુહાણુ થઈ ગયેલું.

મહારાજાએ સાવજ તરફ આંખો ઝીંકીને મહારાણીને કહ્યું :

“આ સાવજનો શિકાર કરવા મેં ઘણી મહેનત કરેલી. કેટલીયે વખત હાથ કરીને ઉઠાડેલો પણ કોષ હી ઝપડાયેલો નહિ, આજે આપણા શિકારીઓએ સપડાવીને પકડતાં પાંજરામાં પુરાયો છે. પહેલાં જો નજર પડ્યો હોત તો આ એકસરેસ (બંદૂક) ઝેના રામ રમાડી દેત.”

“જે વખતે આપની સામે થઈને હતો ક્યો હોત તો ?”

“અરે ઝેના ભાર શું છે ? આવા તો મેં કેંક સાવજના શિકાર કરી નાખ્યા છે.”

“એ હું ક્યાં નથી જાણતી ! પણ હમણાં હમણાં કોણ જાણે પણ આપ સાવજનો શિકાર કરે છે એ મને નથી ગમતું. આપણે રાજ્ય છીએ તો શું આ સિંહ અને સસલાં આપણી પ્રજા નથી !” મહારાણીએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ઝેવા ટાપલાવેડા આપણને ન પોસાય.” મહારાજાએ જવાબ આપ્યો.

“આમ જુઓ તો ! આ સાવજ કેવો પ્રચંડ છે ? ઝેની સુવાળી ફેશવાળી, ઝેની ચમકતી સુંદર સોનેરી રવાટી, કેવો સુંદર છે ? કોષ કુંજરાની ધારે આ સિંહ અને સિંહણ બેલાડ બેમાં હોય અને માથે સંધ્યાનાં તેજ ટળકતાં હોય ત્યારે કેવા મસ્ત અને બંધ લાખતાં હશે ! આવા શક્તિ અને

પરાક્રમના પ્રતિક જોવા સાવજને નિહાળવાને બદલે તેનો શિકાર કરવાનું અને પિંજરમાં પૂરવાનું કેમ મન થાય ?” મહારાણીની આંખમાં કંઈક બેભાન આવી.

“અમે તમારા ભીના દિલની વાત સમજી શકતા નથી, તેમ તમને સીંચીને શિકારના શોખની વાત કોષ હી સમજી શકે નહિ.” મહારાજાએ કહ્યું.

“મારે એ સમજવી થે નથી. મારા મનમાં આ વનરાજને પિંજરમાં પુરાયેલો જોઈને કોષ પરાજિત રાજ ધરાયેલો નિરાધાર પડ્યો હોય એમ લાગે છે. મનમાં ન સમજાય તેવી વેદના જાણે છે. મનમાં એમ થાય છે કે આ પિંજરનું પારણું જોડી ને પિંજરમાં જાડે” અને ઝેના ધા ધોધ ઝેની ફેશવાળી પંપાણું.”

મહારાણીને લાગણીવશ થતાં જોઈને મહારાજા કહે :

“જો જો હો ! સાવજનો કાળિયો થઈને મને ક્યાંક રખાડવતાં નહિ !”

“આ સાવજ સૂતો છે, ઝેના પિંજરમાં જઈને પંપાણે એવો કાષ બહાદુર કરી ?” મહારાણીને ખરેખર આજ સાવજને પંપાણવાની રહ લાગેલી.

“મારા બોલ ઉપર દીપડાના દરમાં લાખલ થઈને દીપડાને ભગાડીને દીપડાનાં ખચ્ચાં લઈ આવેલા સુખાત જેમલીઓ અને નરસિંહ શેડીઓ આજ યાદ આવે છે. એ વખતના મેથાના ધા સહન ન થવાથી છગને વલસ પટેલને ગોળીએ દીધેલી, અને ફરિતીએ ચડી ગયેલી. સુખાત આદમચંદ્ર છોડીને ક્યાંક ચાલ્યો ગયો છે. અરે હાં, યાદ આવ્યું, આ આપણા દરેદાર નરમાએ દીડા સાથે ગયો-ખચ આવીને દીપડાને માર્યો છે, એ પાંજરામાં જાય એવો ખચો, લ્યો બોલાવું !” મહારાજા રંગમાં આવી ગયા.

“ના ના, એવા બહાદુર માણસને કારણે વિના મોનના મુખમાં ધ્રુવેલે ?” મહારાણી ઝંઝૂકી ગઈ. આ

એવા માણસની પરીક્ષા કરી રાખી હોય તો કેક’દી કામ આવે અને તમારું મન થયું છે તો જુઓ તો ખરા ! દૃં સામે જોઓ છું. સાવજ હસ્યા ગેગો નો કુપ્રી દેખાય.” મહારાજ તત્પર થયાને નારીલાને જોલાવ્યા :

“અરે નારીલા ! અહીંઆ આવો” તો !”

મહારાજને કુકમ થતાં છટ્ટને તલેક છ’તે જીઓ, ગજગજ પડેણી છાતી, રીધું અધિયાણું નાક, વિદ્યાગ આંખો, લોખંડી ભૂખાં અને કાંધમાં જુવાની ગમડાતી રમતી હોય એવા પડછંદ નારીલાએ આગળ આવીને મહારાજને સલામ ભરી કુકમની રાત્રી ગેતા બિલા.

“કેવા છો ?” મહારાજને નારીલા ગોઠિલ છે જે ભજ્જતા હોવા છતાં પૂછ્યું.

“જડે” તો ગોઠિલ” નારીલાએ નમ્રતાથી કહ્યું.

“મારો કુકમ માનો ?” મહારાજને પૂછ્યું.

“ગોઠિલો મહારાજના કુકમ માથે માથડાં હલ કરતા આવ્યા છે.” નારીલાએ જવાબ આપ્યો.

“આ કાંઈ માથડાં હલ કરવાની વાત નથી. મારે તો તમને સાવજના પાંજરામાં મોકલવા છે અને તમારે સાવજ માથે હાથ ફેરવવાનો છે, જશો ?”

“જરૂર હજાર !”

“તો કરો કુંકના !” એમ કહીને મહારાજને રજવાળ પાસેથી આવી માગીને નારીલાને આપી. નારીલા આવી લકને તાણું ઉઘાડવા જતા હતા ત્યાં મહારાજને કહ્યું :

“જુરો !”

“કેશ” કહેતાં નારીલાએ મહારાજ સામું જોયું.

“આ તમારાં રીવાલ્વર અને કીરીચ અહીં મૂકીને જાઓ.”

મહારાજને કુકમ થતાં કમરે લટકતી કીરીચ અને રીવાલ્વર કાઢીને મહારાજ પાસે મૂકી.

કીપાએ માતાની પહેડીમાં હાથવડે છાપેલો ગજસુખ સિંહ વ્યાલી

નારલાએ પોજરાનું તાણ ખેલીને ખારણું
ઉઘાડ્યું અને પાછું વારી ઈમકકમ પગલે પીજરામાં
આગળ વધીને સાવજ તરફ ગયા.

તુરત જ મહારાજાએ જ દુક્ર ખભે ચડાવી
સાવજના માથાનું નિશાન લઈ લીધું. વધુ થડકે
નારલા સાવજ માથે નમ્યા અને માથે હાથ ફેરવ્યો.
માથા ઉપર હાથ ફેરવી પછી વાસામાં હાથ ફેરવીને
ઠેક પૂછ સુધી હાથ ફેરવ્યો. “ખીજ વખત” મહારાજા
એ કહ્યું.

નારલાએ તરત ખીજ વખત માથાથી પૂછ
સુધી હાથ ફેરવવા માડ્યો. કાંઈ ઘાલ દિલેને માથે
હેતાળ હાથ ફરતો હોય તેમ સિંહને લાગ્યું.

“બસ, બહાર આવો.” મહારાજાએ હુકમ
કરતાં નારલાએ પાછા ફરીને પીજરાનું ખારણું ઉઘા
ડ્યું, બહાર નીકળીને લટાક ખારણું બંધ કરી,
આગળનારો દીધો, તાણ વાસી આવી ફેરવી ત્યા
અચાનક સાવજે લા સાધી મહારાજા તરફ ફર્યો. પાંચ
ફૂટ જાયે જોતો પીજરાના સજિયાને વળગી પડ્યો.
ને પીજરાના સજિયા મોઢામાં લઈ વાળી નાખ્યા.

સાવજ પોતા તરફ ફરતા મહારાજા બે ડગલા
પાછા હરી ગયા અને અચાનક બદ્દની લમણખિયે
આગળી દગાતા હમમમ કરતી ગોળી વણ્ટી ગોળી
સાવજનું માથું ચૂપી ગઈ ને ફેશવાળા ને લખરકો
સેતી ડહ.

સાવજ બુરાટો થઈ ને પાછો પડ્યો અને
ખારો થઈને રીસમાં પૂછના ઝડાને વળ દેતા ડચ્છક
ઉપર ડચ્છક નાખતો હડેડવા લાગ્યો. સાવજની ગળ-
નાથી મહારાજાની ઘોડાગાડીએ જોડેલા ઘોડા બાકડોને
ભાગ્યા, અને ઘોડાગાડીના ભાગીને જુલ્હા બોલાવી
દીધા બાળુના પીજરામાં પૂરેલા સાવજને લખના
માર્ગે એક ખુણામાં લપાઈ ગયા મહારાજાએ પાસે
જોલેલા મહારાણી સામે જોતા મહારાણી ખડખડાટ
હસી પડ્યા.

“નારલા !” મહારાજાએ નારલાને બોલાવ્યા.

“જી.” કડીને નારલા સલામ કરીને બેઠા રહ્યા.

“તમે દાર પીજો છો ?”

“જી ના” નારલાએ ઉત્તર આપ્યો.

“તો પછે આ પીજરામાં કેમ ગયા ? જોતા
નથી તમે આ પીજરામાં હોત ને સિંહે આ રીતે
હલ્લો કર્યો હોત તો શું થાત ? પીજરામાં જતા પહેલા
કાંઈ વિચાર તો કરવો હતો ?” મહારાજાએ કહ્યું.

“નામદાર ! હુકમ આપનારે વિચાર કરવાનો
હોય છે સૈનિક તો હુકમ પાળવાનો હોય છે સૈનિક
વિચાર કરે તો સૈનિક ન બની શકે” નારલાએ
નમ્રતાથી જવાબ આપતા કહ્યું.

“પણ તમને સાવજે પતાવી દીધા હોત તો !”
મહારાજાએ ફરીને પૂછ્યું.

“જોત અને જીવન એ તો ભગવાનની હાથની
વાત છે અમારા સૈનિકની લાજ તો ભગવાન અને
ધરડાના પૂન્ય રાખે છે” નારલાએ કહ્યું.

“સાબજો છો ને !” મહારાજાએ મહારાણી
તરફ જોઈને કહ્યું.

“રજા હોય તો મારે નારલાને ઈનામ આપવું
છે !” મહારાણીએ મહારાજાની સમતિ માટે પૂછ્યું.

“તમારા તરફ મેં એ માટે જ જોયેલું”
મહારાજાએ કહ્યું.

મહારાણીએ પોતાના ગળામાંથી હાર કાઢી ને
નારલાને આપતા કહ્યું.

“તમારી બહાદુરી હિંમત અને સ્વામી ભક્તિ
માટે હું તમોને આ ઇનામ આપું છું.”

નારલાએ હારનો સ્વીકાર કરી માથે ચડાવ્યો
અને મહારાજા અને મહારાણીના મસ્તક ફરતો ફેરવી
ને હારનો ઘોળ ફરીને મહારાજાના ચરણ પાસે મૂક્યો.
(ઘોળ કરે એટલે માથેથી અલાનલા ઉતારીને સમ
ર્પિત કરે)

પોતાના બેધારમલ બેટકાની ખુમારી અને
વીરતાના અતરથી વારણા સેતી મા જેમ મલકી જો
તેમ મલકી જિંદગા મહારાણી ન દડુ દરખા.

સેવકને ઈનામ આપતા સામેથી વિવેકના બે
બોલ લખવાને બદલે હારનો ઘોળ ફરીને નારલાએ
લાપરવાહી દેખાડી તથા મહારાજા ગુરસે મધને
આડું જોઈ ગયા.

ગિરના વનને કૂળવતા દીલિયા રાજનું થોડા વરસ પહેલાં અચાનક અવસાન થયું. દીલિયા રાજ એટલે ગિરના જંગલનો સિંહ. સાસણ નજીક આવેલા શીરવણનેસ પાસે બ્યારે એ મરણ પામ્યો ત્યારે તેની સૌથી વહાલી રાણી લાસૂડી સિંહણ એની પાસે જ રહેલી, અને છેક છેવટ સુધી લાસૂડી એની પાછળ પાછળ સાસણ ગામના પાદર સુધી આવેલી. બનેલું એમ કે એક સિંહ બેલાડને (સિંહ દંપતી) પકડવા માટે જનવડલાના માર્ગે પાંજરા ગોઠવવામાં આવેલું, એ પાંજરામાં અચાનક લાસૂડી સિંહણ પકડાઈ ગઈ. એ ખબરથી દીલિયો પીળીપાટના મારગેથી લાસૂડી સિંહણ પાસે આવ્યો અને પાંજરા પાસે લગભગ પાર કલાક સુધી બેઠો રહ્યો. પહેલાં તો એણે પાંજરા ફરતા ફેરા માર્યાં, લાસૂડીની સામે ઊભા રહીને જીજ્ઞાસાથી દ્રષ્ટી કરીને એનું મોં આટકું પરંતુ બ્યારે એને ખાતરી થઈ કે પકડાયેલી એની વહાલી પ્રિયતમા બંધનમાં છે, સુકત ફરી શકે તેમ નથી એટલે એણે પાંજરાની પાસે જ લંબાવ્યું. બૂખ્યો તરસ્યો એ એમને એમ બેઠો રહ્યો. પરંતુ બ્યારે લાસૂડીને પાંજરામાંથી સુકત કરી એટલે એ ત્યાંથી ખસ્યો અને બંને જલવડલાનેસના માર્ગેથી શીરવણ તરફ ગયાં જ્યાં લગભગ પાર કલાક બાદ એનું મૃત્યુ થયું, જેને માટે એ તરફડિયાં મારતો હતો એ લાસૂડી સિંહણ દીલિયાના મૃતદેહ પાસેથી ખસી જ નહિ. અને દીલિયાને પોસ્ટમોર્ટમ માટે જૂનાગઢના ગ્રાણીસ ગઢાલમાં લઈ જવાનો હોષ, કહે છે કે લાસૂડી-એની પ્રિયતમા દેહ સાસણ ગામની બાગેળ સુધી પાછળ પાછળ આવેલી.

આ દીલિયો સિંહ કોણ હતો? આ લાસૂડી કોણ હતી? બંને વચ્ચે આટલો દાંપત્યપ્રેમ કયાંથી? દીલિયાનું નામ કોણે પાડ્યું? લાસૂડી એને કયાંથી બેઠી? આ બધી બાબતોની પાછળ સૌંદર્ય, પ્રેમ અને રોમાંચક પશુજીવનનો ઇતિહાસ રહેલો છે. વનપશુ-

ઓના અભ્યારીઓએ એ મોંધું છે કે જે પશુગ્રાણી-ઓનો ગર્જાધાન કાળ લાંબો હોય ત્યારે તેનું મગજ વિકસેલું બેવા મળેલ છે. આ વન્ય પશુગ્રાણીઓ પશુ માનવજીવનની જેમ પ્રેમ, મુખ દુઃખ, કુટુંબ પરિવાર, દાંપત્યજીવન, માંદગી વગેરે પ્રકારની લાગણી અને અસરો અનુભવતાં હોય છે. એનો સૌથી વધુ ઉત્કૃષ્ટ નમુનો સિંહના જીવનમાંથી બેવા મળે છે. વન્ય પશુઓમાં સિંહણનો ગર્જાધાન કાળ સૌથી વધુ લાંબો એટલે ૧૨૦ દિવસનો રહેલો છે. વન્યપશુ-ઓમાં સિંહ એ સૌથી વધુ લાગણી ખાનદાન અને ઉદાર પશુ છે, જેનું દાંપત્યજીવન આદર્શ માનવામાં આવે છે, અન્ય વન્ય પશુઓના જીવનની સરખામણીમાં.

એ દીલિયા સિંહનું નામ દીલિયો કોણે પાડ્યું? ૫૦૦ ચો. માઇલમાં પથરાયેલા ગિરના પાંખા જંગલમાં કોઇ એવું ન હતું કે જે દીલિયાને નહિ ઝાળાખતું હોય. દીલિયાનું નામ પડતાં, સિંહોની વચ્ચે રહેનારાં માનવીઓ દીલિયાને બેવા લાળ મેળવતા, એકઠા થતા, એને ભોવામાં કઠી કંટાળો આવતો નહિ. દીલિયો સિંહ બ્યારે એ પાંડો હતો, નાનો હતો ત્યારે જંગલમાં સિંહનું રક્ષણ કરતા રખેવાળોના જથ્થાબધા અનુસાર એ અઘડાંગોર હતો, તોફાની હતો. નાનપણમાં એનાં તેજ, તરવરાટ અને તરાપ એનોખાં હતાં. એણે એનું બાળપણ શીંગવડા નદી કાંઠાના વનપ્રદેશમાં વિતાવેલું. એ અન્ય સિંહો સાથે બહુ અઘડતો અને લોહીલોહાણ થતો. માનવીની જેમ જ સિંહને પણ પ્રાદેશિક લાવના (ટેરીટોરીયલ ઇન્સ્ટીનક્ટ) પ્રગળ રહેલી છે. એક સિંહ પોતાના માનેલા વનપ્રદેશમાં ખીન્ન સિંહને આવવા દેતો નથી તેમ જ પોતાના વિહરવાના સ્થળ કે શિકાર મેળવવાના સ્થળની નજીક ખીન્ન સિંહને દૂકતા દેતો નથી. પરિણામે દીલિયો વારંવાર ખીન્ન સિંહોની સાથે અઘડતો, અથડામણમાં આવતો એથી એનું

નારેલાએ પીંજરાનું તાણું ખોલીને બારણું ઉઘાડ્યું અને પાછું વાસી ઈર્ષમકકમ પગે પીંજરામાં આમળ વધીને સાવજ તરફ ગયા.

તુરત જ મહારાજાએ જ દૂક ખભે ચડાવી સાવજના માથાનું નિશાન લઈ લીધું. વધુ ચડકે નારેલા સાવજ માથે નમ્યા અને માથે હાથ ફેરવ્યા. માથા ઉપર હાથ ફેરવી પછી વાસામાં હાથ ફેરવીને ઠેક પૂછ સુધી હાથ ફેરવ્યા. “ખીજ વખત” મહારાજાએ હુકમ કર્યો.

નારેલાએ તરત ખીજ વખત માયાથી પૂછ સુધી હાથ ફેરવવા માંડ્યો. કોઈ ધાવલ દિલને માથે હેતાળ હાથ ફરતો હોય તેમ સિ હને લાગ્યું.

“બસ, બહાર આવો.” મહારાજાએ હુકમ કરતા નારેલાએ પાછા ફરીને પીંજરાનું બારણું ઉઘાડ્યું, બહાર નીકળીને લટાક બારણું બંધ કરી, આગળીઆરો દીધા, તાણું વાસી આવી ફેરવી ત્યાં અચાનક સાવજે લા સાધી મહારાજા તરફ ફર્યો. પાંચ ફૂટ જે છે જોતો પીંજરાના સચિયાને વળગી પડ્યો તે પીંજરાના સચિયા મોઢામાં લઇ વાળી નાખ્યા.

સાવજ પોતા તરફ ફરતા મહારાજા બે ડગળાં પાછા હાડી ગયા અને અચાનક બદ્દાની લમલમિયે આગળી હાતા હમમમ કરતી ગોળી વજ્રી ગોળી સાવજનું માથું ચૂંકી ગઈ ને ફેરાવાળા ને લગરકો સેતી ગઈ.

સાવજ જુરટો થઈ ને પાછો પડ્યો અને ખારો થઈને રીસમાં પૂળના ઝડોને વળ દેતા ડચ્છક ઉપર ડચ્છક નાખતો ડડેવા લાગ્યો. સાવજની મજા નાથી મહારાજાની ઘોડાગાડીએ જોડેલા ઘોડા લડકીને લાગ્યા, અને ઘોડાગાડીના લાગીને જુકા બોલાવી દીધા. બાજુના પીંજરામાં પૂરેલા સાવજો ભવના માર્યા એક ખૂણમાં લપાઈ ગયા મહારાજાએ પાસે બેસેલા મહારાણી સામે જોતા મહારાણી ખડખડાટ હસી પડ્યા.

“નારેલા !” મહારાજાએ નારેલાને બોલાવ્યા.

“હા.” કડીને નારેલા સલામ કરીને બેઠા રહ્યા.

“તમે હાર પામ્યા છો ?”

“હા ના” નારેલાએ ઉત્તર આપ્યો.

“તો પછે આ પાંજરામાં કેમ ગયા ? જોતા નથી તમે આ પાંજરામાં હોત ને સિ હે આ રીતે હલો કર્યો હોત તો શું થાત ? પાંજરામાં જતા પહેલા કાંઈ વિચાર તો કરવો હતો ?” મહારાજાએ કહ્યું.

“નામદાર ! હુકમ આપનારે વિચાર કરવાનો હોય છે. સૈનિક તો હુકમ પાળવાનો હોય છે સૈનિક વિચાર કરે તો સૈનિક ન બની શકે” નારેલાએ નમ્રતાથી જવાબ આપતા કહ્યું.

“પણ તમને સાવજ પતાવી દીધા હોત તો !” મહારાજાએ ફરીને પૂછ્યું.

“જોત અને જીવન એ તો ભગવાનના હાથની વાત છે અમારા સૈનિકની લાજ તો ભગવાન અને ઘરડાના પૂન્ય રાખે છે” નારેલાએ કહ્યું.

“સાબજો છો ને !” મહારાજાએ મહારાણી તરફ જોઈને કહ્યું.

“રજા હોય તો મારે નારેલાને ઈનામ આપવું છે !” મહારાણીએ મહારાજાની સમીતિ માટે પૂછ્યું.

“તમારા તરફ મેં એ માટે જ જોયેલું” મહારાજાએ કહ્યું.

મહારાણીએ પોતાના તળામાંથી હાર કાઢી ને નારેલાને આપતા કહ્યું.

“તમારી બહાદુરી કિંમત અને સ્વામી ભક્તિ માટે હું તમને આ ઇનામ આપુ છું.”

નારેલાએ હારનો સ્વીકાર કરી માથે ચડાવ્યો અને મહારાજા અને મહારાણીના મસ્તક ફરતો ફેરવી ને હારનો ઘોળ કરીને મહારાજાના ચરણ પાસે ચૂક્યો. (ઘોળ કરે એટલે માથેથી અલામલા ઉતારીને સમર્પિત કરે)

પોતાના જોધારમલ બેટડાની મુમારી અને વીરતાના અતરથી વારણા સેતી મા નેમ મલકી જોડે તેમ મલકી બેઠેલા મહારાણી ન દડુ દરમ્યા.

સેવકને ઈનામ આપતા સામેથી વિવેકના બે બેલ લખવાને જલ્દે હારનો ઘોળ કરીને નારેલાએ લાપરવાહી રેખાકી તેથી મહારાજા યુરસે ચમને આડું જોઈ ગયા.

ગાયે દરબારનું નીમ સાચવ્યું

કાનજી ખારેડ

ચાચા બાણીના દરબાર જીવાવાળા ને બાણ-
વાળાની વાર. જેમની પાસે કાકુ કરીને એક મેકરાણી
શિકારી. આજે સત્ર પારખુ.

એક દિનને સરે કાકુ મેકરાણીએ હ. જીવા-
વાળાના દાણામાં વાંચ હીધાં કે બાણુને સાવજ
છે ને જીવે વેડાય (વિચાર્યા વગરની) ગાયનું
મરણ કયું છે.

જીવાવાળાએ ભરેલી બધુંક લીધી ને જીભા
ધ્યા. બધી દાયરો પેણુ સડકડક કરતા દરબાર સાથે
હાની નીકળ્યા. શિકારી કાકુ આજળ આવ્યો. ને
સહુને લાગ્યો સાવજનાથે કેકાણે. ત્યાં તો બીજું
ગાકુંતું ધણુ વીખાઈ ગયું છે ને નાની વેડાઈના
આસુમાં બેય ડાલામથાનો ભરખ પૂરો ન થવાથી
ટીખા ઉપર એક મરનાન ગાય ચરતી હતી તેને
બેય બાણુથી બેય સિંહોએ ઘેરી છે.

હવે દરબાર જીવાવાળાને એમ થયું કે આ
શાવજ મહિનો ચાલે છે ને સાવજને બધુંક મારવો
હીક નહિ. પણ એમણે વિચાર્યું કે ગાયને બેય
સિંહ વેડી દયે (જેખમી દયે) એમ લાગે તો તો
કાકુને પણ કહું કે એક સાવજને તું બધુંક માર
અને બીજાને હું કટકાર. બંને અચૂક નિશાનમાળ
હતા.

ટીખા ઉપર ચરતી ગાયે પોતાની બેય તરફ
બે સાવજ જોતાં જ ચરવાનું પડતું મેલ્યું. ગોય શરા-
તનમાં આવી ગઈ, પૂંછના ઝંડાને વળ દધને બેય
ચડાવ્યો. અખચુમાંથી અંગારા ખેરવા લાગી. કંઠાડે
રવાડા સપાની જેમ બિલાં યદ ગયાં, ને બોણુ
સાવજ નજીક હતો એના તરફ વિકરાળ બની દોટ
દઈને વછૂટી.

ત્યારે સાચનાં પગલાં તો સાવજેય વરતો.
સાવજ પોતા તરફ ધસ્યે આવતી ગાયનું લાચર રૂપ
જોઈને લાગ્યો. એમ ને એમ બેક નાડાવા સાવજને

તગડીને પોતે પાછી ફરીને ટીખા ઉપર ચડી ગઈ.

ત્યાં બીજો સાવજ ગાય પાસે આવી ગયો.
પછી તો ગાય ગફલતમાં ન હતી ને જમી ગયેલી.
બીજા સિંહ સાથે પણ સીંકાટા નાખતી ગાયે દોટ
હીધી અને બીજો સાવજ પણ ગાયના બચકર ધસા-
ઈ રાથી લાગ્યો. એને તો ગણ નાડાવા તગડી ને પાછી
એકદમ ટીખા ઉપર ચડી ગઈ.

ત્યાં તો પેલા તગડેલા સાવજ ગાયની નજીક
આવ્યો, ગાય લડકીને લાગે તો જ સાવજને લામ
ફાવે ને થાવો મારે, પણ લડકીને પાછી દરવામાં
આ ગાય સમજતી જ નથી. વળી બમણી વિકરીને
પેલા સિંહ સાથે દોટ હીધી. વળી વનરાજ લાગ્યો.
હીક હીક તગડી આવી ને પાછી ટીખા ઉપર આવી
ગઈ ને મોરચો સાચવી લીધો.

ત્યાં વળી બીજો સાવજ આવે ને ગાય હરમત
હાયાં વગર એની સાથે મંડાઈ ને હંડી જ કાઢે.
આમ બેય સારજ સાચું જ ગાયે જોખમાં જોણું
અરધે એક કલાક ધીંગાણું કયું. ભારે બળકાને
આકમણ કરતી ચક્ર ગાય આગળ બેય સાવજે
હારી ખાણું. બેમાંથી એકેવની કારી ન ફાવી ને
ધીંગાણું પડતું મેલી જેવ રવાના ગઈ થયા.

ગાય એકલી અચૂનમ થોડા જેવી ટીખા માથે
બિબી. હ. જીવાવાળા બી અને ડાપરાની તો છાતિયું
ફાટે. મોખમા તોરા ફૂટે. ગરીબ અને ગરવા ગણાતા
એક લાકણુ પ્રાણીની બહાદુરી જોઈને સૌને અંગ-
અંગ હિમંગ વાધ્યો.

“વાડ ચરતરી! આઝી કત્રાધું તું ને, તે તો
ભારથ મચારી ને બેયે સિંહજોના બડવીરોને
ભગાડ્યા.”

દરબાર જીવાવાળાને નીમ હતું કે શાવજ
મહિનામાં કોઈ જીવની હિંસા ન કરવી. અહીં ગાયે
પોતાની ભરડવીરાઈથી દરબારનું નીમ સાચવ્યું.

ગોવાળે જ્યારે ગાયને વાંઘ દઈને બોલાવી
ત્યારે રીંખા ઉપરથી જોમ સિંહણે બિતરે જોમ હેડી
બિતરી, ધીરી પડીને ગોવાળનો હાથ આટવા લાગી.

૬. જીવાવાળા ગોવાળને કહે : “આ ગાય
ક્યાની ?”

ગોવાળ કહે : “બાપુ, દલખાણિયાના સુતાર-
ની.”

દરબારે દલખાણિયા માણસ મોકલી સુતારને
બોલાવ્યો. સુતારે આવીને દરબારને રામરામ કર્યા.

દરબાર કહે : “જો રામ રામ મિત્રી ! તમે
અમારા ધણમાં ચરવા મોકલી છે છ તમવાળી ગાય
ખરચી નાખવી છે ? (વેચવી છે ?) બોલો ! રૂપિયા
બસો આપીશ !”

જો સમયમાં અત્યારે પાંચસો રૂપિયા બેસે
એવી ગાય વીસ પચીસ રૂપિયામાં મળતી હતી. એ
હિસાબે ત્યારના બસો રૂપિયા એટલે અત્યારના હિસાબે
ચાર હજાર રૂપિયા ગણતી કિંમત થઈ.

સુતાર કહે : “બાપુ ! અમે ઘર આપાએ
કાંડાં કરીને ગાયને બિતરી છે, ઇતો બાપુ જીવાવા-
ળાનો બારસો હોય એટલે એના ધણમાં ગાય મેલું,
ખીજે ચરવા પણ ન મુકું. મારો દીકરો માગે તો
પાંચ દી કામ કરવા સોંપું, પણ ગાયને તો બાપુ
નહિ આપું. અમારા ગરીબની આથ (મૂડી) છે.”

સુતારનો પોતાની ગાય ઉપરનો અનહદ પ્રેમ
જોઈ દરબારે ગોવાળને કહ્યું કે : “આ મિત્રીની
ગાયને આપણા તરફથી બે મણ કપાસિયા નીરજો.
એણે આપણું વ્રત સાચવ્યું છે.”

સિંહ બેલાડને તરવારની ઉપમા

પંજ ઉપાડે રીંહરી બણી, કોધાળા સિંહરી નારી,
તાતી બિંબ ધારી બારી ભૂજંગણી સાથ;
ત્રોડવા હાથીરા જૂડ, સિંહણી જુડ કરે ત્યારી,
વેરાસરે ખારી ખારી તુંહારી બાણાથ.

ધખાડે ધણેણે સિંહ, ચાડે દોખિયાકું કંદે,
ભૂજંગી અખાડે બંબ બલકે ભેંકાર;
પંજ એક લેળા, મેંગળકા જૂડ પાડે,
હરા પાતા હથી તેગ મચાવે હોંકાર.

ફાળકું આછડે પડે, ધુળવે મેમંડે ફેટ,
રાં ખડાં પંજ લેળી મચાવે ખીચાણ;
તીન દીનરી લાંઘણી કેપે,
સ્વરપ ચૂજરાજરી કેવાણ.

આઈ મુંગલી અને સાવજ

કવિ મેકરણ ગગુભાઈ લીલા

સાદુળો વન સંચરે, કરણુ ગચંદ નાસ;
પ્રખળ સોય લવરા પડે, હંસા હોય હુંલાસ.

હાથીનાં ટોળાંનો નાશ કરવા માટે સાવજ જંગલમાં નીકળે ત્યારે લમરા દુઃખી થઈ જાય છે. લમરા કય પામે છે કે હાથીના ગંડસ્થળમાંથી મદ-અરતી મુંગલી નાશ પામશે તો આપણે શોના ઉપર શુભચિન્ત કરશું? અને હંસા ખુશી થઈ જાય છે, કરણુ કે સાવજ હાથીનો નાશ કરતાં હાથીનાં ગંડ-સ્થળ ચીરશે એટલે એમાંથી અરતાં મોતીનો ચારો મળશે.

વનરાઈનો રાજ સાવજ, એના દેહની મુંવાળપ, મરદાનગી, ખળની ખુમારી, દમામમરી ચાલવાની છટા અને મન મોટાઈ તો સિંહ જેવા માનવી-એના એવી મોટાઈ જેણે અનુભવી હોય જાણી શકે.

મારણુ કયું હોય ત્યારે પોતાનો ખારાટ અરખ આવે એટલે મોજમાં ધૂરકિયું કરતો જાય અને અરખ તરફ મક્કિના લોચા ફગવતો જાય, પણ અરખને મારવાની ખપટ ન કરે. આવો દિલાવર અને સમજદાર. સરજનો તાપ સહન ન કરી શકે એવો મુશાવમ, ગંદી જગ્યાએ પગ પથુ ન મૂકે.

ઝીણી રેશમ જેવી વેળુડી પાથરી હોય ત્યાં બિહાનું જમાવવાનું વધુ પસંદ કરે. બિંધમાં અનલદ એપરવા, એંઠાં જૂઠાંને એડે નહિ, વાસી ખાવ નહિ અને ડણકે હાથી જેવા પ્રાણીના આદ ગૂંદી જાય.

પોતાનાં ઢોર માલ માટે કાયમનો લય સ્વરૂપ હોવા છતાં જંગલમાં વસનારાં માનવીએના દિલમાં સાવજ માટે બહુમાન અને બિંચું સ્થાન હોય છે. સાવજરાજા વિસ્તારમાં વસનારાં માનવીએ પથુ સાવજ જેવાં પાકે છે.

બંડી ગિરમાં માલીનો ગંડપ કહેવાય છે ત્યાં ચારણુ આઈ મુંગલીનો નેશ હોય. એ વખતે જૂના-

ગઢ નવાળની હકુમત. આઈ મુંગલી કાંઈ ભોલતાં નહિ. નળ સ્થિતિમાં જ રહેતાં. કાંઈ અજાયબું નવતર આવે તો પોતાના ફળના સ્થંભ જેવા સાથળ ઉપર અંગ હાંકવા પુરતું કપકું નાખે. આખો દિવસ એમાં રહે. વિકાર જેવી જાત નહિ. છાતીના બન્ને પથોધર માતાના થાન જેવા તદ્દન ખુલા. પૂજ્યલસાવધી દર્શન કરતાં ધરાઈએ જ નહિ.

નેસડાવાસી ચારણુએ શંકર લગવાનનો એક એટો બાધેલ. સાજ વેળા આરતી થાય, અલર વાગે, શંખ વાગે ત્યારે મુંગલી આઈ પોતાનો કેડ ઉપર પાણુકોરાની પછેડી વીંટી બેસી થાય, દાંત કાઢતાં જાય અને તાળિયું પાડે.

એક વખત સ્વ. દરબાર જીવાવાળા અને સ્વ. કરણુદાન લીલા આઈ મુંગલીના દર્શન ગયેલા. બન્ને ખૂબ ગ્રહાણુ. આઈ મુંગલીનાં દર્શન કરી દ. જીવા-વાળાના મનમાં શંકા પેદા થઈ કે આ ચારણુ આઈ ગાંડાં તો નહિ હોય?

આમ વિચાર આવતાં મુંગલી આઈએ કર-ણુદાનભાઈ સામે જોઈને ખડ ખડ ખડ ખડ દાંત કાઢ્યા. દ. જીવાવાળાને તો આઈ મુંગલીના દાંત વેંત વેંત જેવડા વિકરાળ લાગ્યા અને કરણુદાન-ભાઈને માતાજીના દાંત દાડમની કળી જેવા દેખાયા. દ. જીવાવાળા આંખરું વીચી ગયા. ધડીક પછી આંખો ઉધાડતાં કાંઈ નહિ.

દ. જીવાવાળા આઈ મુંગલીના પગમાં પડી ગયા. મને (લેખકને) દ. જીવાવાળાએ રૂપર આ વાત કરેલી. દ. જીવાવાળાને બહુ અફસોસ થયેલો કે ક્ષત્રિય બીડેને આઈ જેવાં સ્વાચ્છ આઈને ગાંડાં ગણ્યાં.

એવાં આઈ મુંગલીનું ખાહનું પાડ એક વખત સાવજે માર્યું. મારીને મારણુ કરે નેસડે ખચર પહેં-ચતાં ચારણુ કાયરો ગોળા લઈને દોડ્યા. મુંગલી આઈ

ગોવાળે જ્યારે ગાયને વાંલ દધને જોવાની
ત્યારે રીંખા ઉપરથી જોમ સિંહણ બિતરે જોમ હેડી
જિતરી, ધારી પડીને ગોવાળનો હાથ ચાટવા લાગી.

૬. જીવાવાળા ગોવાળને કહે : “આ ગાય
કેની ?”

ગોવાળ કહે “બાપુ,, દલખાણિયાના સુતા-
રની.”

દરબારે દલખાણિયા માણસ મોકલી સુતારને
જોલાવ્યો. સુતારે આવીને દરબારને રામરામ કર્યા.

દરબાર કહે : “એ રામ રામ મિત્રી ! તમે
અમારા ધણમાં ચરવા મોકલી છે છ તમવાળી ગાય
ખરચી નાખવી ? (વેચવી છે ?) જોલો ! રૂપિયા
બસો આપીશ !”

એ સમયમાં અત્યારે પાંચસો રૂપિયા બેસે
એવી ગાય વીસ પચીસ રૂપિયામાં મળતી હતી. એ
હિસાબે ત્યારના બસો રૂપિયા એટલે અત્યારના હિસાબે
ચાર હજાર રૂપિયા ગાયની કિંમત થઈ.

સુતાર કહે : “બાપુ ! અમે ઘર આપાએ
કાંડા કરીને ગાયને બિતરી છે. છતો બાપુ જીવાવા-
ળાનો ભરોસો હોય એટલે એના ધણમાં ગાય મેલું,
ખીજે ચરવા પણ ન મૂકું. મારો દીકરો માગે તો
પાંચ દી કામ કરવા સોંપું, પણ ગાયને તો બાપુ
નહિ આપું. અમારા ગરીબની આશય (મૂડી) છે.”

સુતારને પોતાની ગાય ઉપરનો અનહદ પ્રેમ
જોઈ દરબારે ગોવાળને કહ્યું કે : “આ મિત્રીની
ગાયને આપણા તરફથી બે મણ કપાણિયા નીરળો.
એણે આપણું વ્રત સાચવ્યું છે.”

સિંહ બેલાડને તરવારની ઉપમા

પંજા ઉપાડે રીંહરી બણી, કોધાળા સિંહરી નારી,
તાલી બિખ ધારી ભારી ભૂજંગણી સાથ;
ત્રોડવા હાથીરા ગૂંડ, સિંહણી જી કહે ત્યારી,
વેરાસરે ખારી ખારી તુહારી ખાણાય.
ધખાડે ધણેણે સિંહ, ચાટે દોખિયાકું પ્રદે,
ભૂજંગી અખાડે બંબ ભભકે લોકાર;
પંજા એકે લેળા, મેંગળકા ગૂંડ પાડે,
હરા પાતા હથી તેજ મચાવે હોંકાર.

દોળકું આછડે પટે, ધુળવે મોમંડે ફેટ,
ખડાં ખડાં પંજા લેળી મચાવે ખીચાણ;
કરે ગળાં હાંહણી તીન દીનરી લાંઘણી કેપે,
સિંહણી સ્વરૂપ મૂળરાજરી કેવાણ.

આઈ મુંગલી અને સાવજ

કવિ મેકરજી ગગુભાઈ લીલા

સાહુજો વન સંચરે, કરજી ગયંદા નાસ;
પ્રખળ સોચ ભંવરા પડે, હંસા હોય હુંલાસ.

હાથીનાં ટોળાંનો નાશ કરવા માટે સાવજ જંગલમાં નીકળે ત્યારે ભરણ કુખી થઈ જાય છે. ભરણ ભય પામે છે કે હાથીના ગંડસ્થળમાંથી મદ્દ-અરતી સુગંધી નાશ પામશે તો આપણે શેના ઉપર શુંભરવ કરશું ? અને હંસા ખુશી થઈ જાય છે, કરજી કે સાવજ હાથીનો નાશ કરતાં હાથીનાં ગંડ-સ્થળ ચીરશે જોટલે એમાંથી અરતાં મોતીનો ચારો મળશે.

વનરાઈનો રાજા સાવજ, એના દેહની સુંવાળપ, મરદાનગી, બળની ખુશારી, દમામઝરી ચાલવાની છટા અને મન મોટાઈ તો સિંહ જેવા માનવી-જોની જેવી મોટાઈ જેણે અનુભવી હોય જાણી શકે.

મારજી ક્યું હોય ત્યારે પોતાનો બારાટ ઝરખ આવે જોટલે મોજમાં ધૂરકિયું કરતો જાય અને ઝરખ તરફ સંસના લોચા ફગવતો જાય, પણ ઝરખને મારવાની ઝપટ ન કરે. આવો દિલોવર અને સમઝદાર સરજો તોય સહન ન કરી શકે એવો મુલાયમ, ગંદી જગ્યાએ પગ પણ ન મૂકે.

ઝીણી રેશમ જેવી વેળુડી પાથરી હોય ત્યાં બિજાનું જ સાવવાનું વધુ પસંદ કરે. બિંધમાં અનહદ બેપરવા, એંઠાં જૂઠાંને અડે નહિ, વાસી ખાય નહિ અને ડણુકે હાથી જેવા પ્રાણીના ગાંઠ તૂટી જાય.

પોતાનાં ઠોર માલ માટે કાયમનો ભય સ્વરૂપ હોવા છતાં જંગલમાં વસનારાં માનવીજોના દિલમાં સાવજ માટે બહુમાન અને જિંચું સ્થાન હોય છે. સાવજરાણા વિસ્તારમાં વસનારાં માનવીજો પણ સાવજ જેવા પકિ છે.

જિંદી ગિરમાં માલીનો મંડપ કહેવાય છે ત્યાં ચારજી આઈ મુંગલીનો નેશ હતો. એ વખતે જૂના-

ગઢ નવાળની હકુમત. આઈ મુંગલી કાંઈ બેઠાતાં નહિ. નવન સ્થિતિમાં જ રહેતાં. પાંચ અજાયબી નવતર આવે તો પોતાના ડેળના સ્થંભ જેવા સાયળ ઉપર અંગ ઠાંકવા પુરતું કપડું નાખે, આખો દિવસ બેઠાં રહે. વિકાર જેવી જાત નહિ, છાતીના બન્ને પથોધર માતાના થાન જેવા તદ્દન ખુલા. પૂજ્યભાવથી દર્શન કરતાં ધરાધમે જ નહિ.

નેસઝાવારી ચારજોએ શંકર ભગવાનનો એક ઓટો બાધેલ. સંજ વેળા ચારતી થાય, ઝાલર વાગે, શંખ વાગે ત્યારે મુંગલી આઈ પોતાની કેડ ઉપર પાથુદારાની પછેડી વીંટી ઊભા થાય, દાંત કાઢતાં જાય અને તાબિયું પાડે.

એક વખત સ્વ. દરખાર જીવાવાળા અને સ્વ. કરજીદાન લીલા આઈ મુંગલીના દર્શન ગયેલા. બન્ને ખૂબ શ્રદ્ધાળુ. આઈ મુંગલીનાં દર્શન કરી દ. જીવા-વાળાના મનમાં શંકા પેદા થઈ કે આ ચારજી આઈ ગાંડાં તો નહિ હોય ?

આમ વિચાર આવતાં મુંગલી આઈએ કર-જીદાનઆઈ સામે જોઈને ખડ ખડ ખડ ખડ દાંત કાઢ્યા. દ. જીવાવાળાને તો આઈ મુંગલીના દાંત વેંત વેંત જેવડા વિકરાળ લાગ્યા અને કરજીદાન-બાઈને માતાજીના દાંત દાડમની કળી જેવા દેખાયા. દ. જીવાવાળા આંખનું વીચી ગયા. ધડક પછી આંખો ઉઘાડતાં કાંઈ નહિ.

દ. જીવાવાળા આઈ મુંગલીના પગમાં પડી ગયા. મને (લેખકને) દ. જીવાવાળાએ રૂબરૂ આ વાત કરેલી. દ. જીવાવાળાને બહુ અફસોસ થયેલો કે ક્ષત્રિય જીડીને આઈ જેવાં ચારજી આઈને શાંડાં ગણ્યાં.

એવાં આઈ મુંગલીનું ખાડુનું પાડ એક વખત સાવજે માર્યું. મારીને મારજી કરે. નેસઝે ખચર પહોંચતાં ચારજી ડાવરો ગોળા લાંબને દોડ્યા. મુંગલી આઈ

પણ કેડે પછેડી વીડીને સાથે ચાલી નીકળ્યાં, ને સાવજ મારણ, મૂઝી, મારે પલ્લા, ઝાટકો
 જ્યાં સાવજ પારનું મારણ કરતો હતો ત્યાંથી થોડે - પૂચ્છનો ઝડો અદર કરી નમતે માથે રફ રફ કરતો,
 છેટે-ઊભાં રહ્યાં. - ભોંઠામણનું એક ઝોળળાસું ખાધ ચાલી નીકળ્યાં.

મારણ ડાચરાને હાથના ઈશારાથી આધા આ પછી આધ મુગલીનું ખાકું રેહું ચરતું
 રહેવા કહ્યું અને સાવજ સામે હાથ જોડી ખડ ખડ ને. ક્યારેય સાવજે રંગડ કરેલી નહિ. જૂનાગઢ નવાખે
 ખડ હતી પડ્યાં. જાણે કહેતાં હોય કે નરસિંહ ,પણ આધ મુગલીના ખાકુંની મસતારી આફ કરેલ
 ભગવાન ! તમે જીડીને અમારા પાદને ચાકું ? ,આધ મુગલી સોરાષ્ટ્રનું એકમ થયા પહેલાં દેવ થયા.

*

શર્મિષ્ઠા બંદીવાન બની ત્યારે

કોષ્ટવાર સિંહણ વિદરે છે ત્યારે એ માતૃત્વને ભૂલી. જાય છે અને કોષ્ટથી
 સળગી ઊઠે છે. એવે સમયે કોષ્ટલના બચ્ચાને કાચડીએ ઉછેરવાં પડે એમ સિંહણનાં
 બચ્ચાને ઉછેરવાં પડે છે.

જૂનાગઢના વન્ય પ્રાણી સંગ્રહાલયની બંદીવાન સિંહણ શર્મિષ્ઠાએ આવો અનુભવ
 કરાવી દીધો. શર્મિષ્ઠા એ ગિરની સિંહણ, પાંદડી અને રૂપાળી. ગિરમથી એને
 પકડવામાં આવી પરંતુ પકડ્યા પછી ખજર પડી કે એ તો ગર્ભવતી છે. પૂરા મહિને
 એને બચ્ચા જન્મ્યા. સિંહણને ગર્ભાધાન પછી ૧૧૦ દિવસે બચ્ચાં જન્મે છે.

શર્મિષ્ઠા બંદીવાન બની ત્યારે ચોથો મહિનો ચાલતો હતો. એથી એ ખિજ-
 વાયેલી અને કોષાયમાન રહેલી. બચ્ચાં જન્મ્યા પછી પણ એના કોષ અને વૈર ન
 સમ્યા અને એની હાજ નીકળી બચ્ચાં ઉપર, એણે બચ્ચાને અળાચાં રાખ્યાં. બચ્ચાને
 ધવરાવે જ નહિ. વારંવાર એને સમજાવવા છતાં, એની પાસે કૂતરાના કુરકુરિયા
 નોવાં બચ્ચાં મૂકી આવવા છતાં એ ધવરાવે જ નહિ ! પરિણામે બચ્ચાને ઉછેર-
 વાનો પ્રથમ મૃત્યુવશ્ય ભર્યો બન્યો. છેવટે બચ્ચાને શહેરની તાજી વિચાતલ કૂતરી
 પાસે એ બચ્ચાને ઉછેરાવ્યાં, કૂતરી આટકીવાડાની પસંદ થઈ. એને માંસ યોરાક
 તથા વિટામિન-સના ઇન્જેક્શન આપ્યાં. કૂતરીને રૂઢરૂઢ કરવામાં આવી પછી પ્રથમ
 મોઢા ઉપર કપડું ઢાંકીને કુરકુરિયા ધવરાવ્યાં. અને ધાવણ - ચડતું ચડતું એમ એક
 પછી એક કુરકુરિયાને ખસેડીને એની જગ્યાએ, સિંહણના બચ્ચાને આંચળે, વળ-
 ગાડી, દીધાં. આમ શર્મિષ્ઠાના આ ત્રણેય લાડવામાં થોડા અઠવાડિયાં સુધી કૂતરી-
 નવી માતાને ધાવીને મોટાં થયાં. જૂનાગઢ પ્રાણી સંગ્રહાલયના વડાના કહેવા અનુસાર
 આવું ભાગ્યે જ જન્ય છે. પરંતુ, સિંહણને કૂતરીના બચ્ચાં ધાવ્યાં હોય એવું તો
 બન્યું નથી. કોષલ કાગડાનાં બચ્ચાને ઉછેરી ચકતી નથી !

*

[વીસેક વર્ષ પહેલાંના સિંહના શિકારના પ્રશસ્તિ ગીતનો આ બીજો નમુનો છે. આ કથાને ગીત મધુવાના ખારી મામના દરબાર જહાબાઈ તથા તેમના સામ્રાજ્ય અંગેનો છે. એ વખતે હાજર હતા તે કુંભાણ મામના ખારાઈ શ્રી જેઠસુર જીવાભાઈએ રચેલું. શ્રી. જેઠસુરભાઈ 'જેઠસુર દેવ' નામે વિખ્યાત છે. આજે તો તેઓ સ્થિતરે ને ધેર બેઠા છે. આખાં જાંબ આવી ગઈ છે. પશુ હજી કયારેક રેડિયો ઉપરથી એમની વાર્તા લહેરાય છે. લગભગ દસેક વરસ પહેલાં શ્રી. જેઠસુરભાઈની વાર્તાઓ સૌરાષ્ટ્રમાં અને રેડિયો ઉપરથી ગુજરાતી, સૌરાષ્ટ્રની ખાનદાની, વિવેક અને લાખેણીપણાનું તેઓ ધરેલું છે. જાજર માન જૂનવટના તેઓ પ્રતિનિધિ છે. સૌરાષ્ટ્રની અંસલિયત જળવી રહેલા જે થોડાક આદરણીય પુરુષો આપણી વચ્ચે છે, તેમાંના તેઓ એક છે. - સ]

“ભય... તોળા... ગયા... ને... મોળા... ગઈ વેરે વરાવે હોય તો, સુરતે... પસાહ તોલા હેમ દોહું જોડે... નકર... મોળે નસે નાતો કરવે... મા ? મઈનાની બીજ તોળી ને તરીજ મોળી, જો નો આવ્યો તો... તોળેને મોળે... જવળેય... મળ્યા... ના કાલ નઈ.”

વેવાઈનું વેણુ સાજળીને વડવસાધારનો ચારણ મુંઝાણો. દૂબળું ધર. એકેનો એક દોકરો. જો આ ગાયલો... સંબંધ ન થાય તો પછી નાત્યમાં ખીજું ઠેકાણું મળવું જ. કંઈ.

“દીક મા... વરદી... તોળા... પૂતરસે તે તારે એડો સંબંધ કરવે પડશે. વેવાયે જાંકટમાં સોડયા સે... તો તોળે આસરેયું મા ? મોળી... વાર કરજે.” આમ મનમાં આઈ વરદીનું રમરણ કરતો ચારણું વિચારે ચડયો.

બેળમાં એકથી એક ચડિયાતા ગામ પહોંચી એની નજરે મડવા માંડ્યા અંતે એક ઠેકાણે નજર લાગી.

“વાહ મોળી મા ! સનવાવ્યે ભીયો ગોહિલ છે. નવડ દાતાર, મોળી લીંહ લાંગે એડું જેનું દરિયા દિલ છે.” મનમાં ગાંઠ વાળી ચારણું સનવાવને જોડે પડયો. બિગતો પહોર છે. સનવાવના ખસિયા દરબાર ભીમો ગોહિલ અકડે કાઠ ડાપરો ભરીને બેઠા છે. રંગત ઢોલિયા ઉપર સવા સવા મુણી તળાઈ

સાચી ધડકિયુંથી ઢંકાયેલી છે, અને એના ઉપર હીમે હીમ અવળ કંધા ખસિયા દરબારે ચૂંછે તા દેતા કમુળાનો રંગ દઈ દઈને સામસામી ધકધક બોલે છે. ચારણું નજીક જઈ હાકલ કરી.

“ભલો, ભલો, ભલો ગોહિલો રાણુ ભલો, સનવાવરો નાથ, ખરમા પાણુના પાળણને ઘણી ખરમા બાપ !

“જો જોયો બાધો ચલક, કાકર હીમે હીમ; ભીમની રાત્રે ભીમ, જનમ્યો નઈ કોઈ જહાઉત.”

“જો હો હો હો, પધારો પધારો ગઢવી ! બજી સાર્ડ... કંઈ.” આજ અમારો અહોભાગ્ય તે તમે દેવી પૂતર... પધાર્યા. આજ તો ડાપરાનો રંગ પશુ સારો જમશે.” કહીને જીભ ચઢી ભીમો ગોહિલ બા પસા કરી બથ લઈને મળ્યા. ગઢવીને તેડીને પોતાને ઢોલિયે બેસાયાં.

કમુળા લીધા. ગઢવીએ રંગ દઈને કમુળાની અંજલી આરોગી. અંગમાં અમલ ! આવ્યો અને ગઢવીએ વીરરસની વાત ઉપાડી. એની જીભે આજ જોગમાયા આગી. દહા, છંદ, અને ગીતની રમઝટ બોલવા માંડી. વેણું વેણું રંગમાં જીમાં યાય એવા પ્રસંગોએ ડાપરાને શરતોનો રંગ ચડાવી દોધો. ભીમો ગોહિલને મોજનો હિલેખો ચડયો.

“વા... હ... ગઢવી ! આજ તો અમને રણ-

કોને-ચકાગી દીધા હવે મને મોકો દ્યો, બોલો,
કઈ અશાએ આ પા છે ?”

“ધન્ય સે મોળા બાપ !”

સોનું સવાનાર, માગ્યું સનવાવે મળે
હવે મને કમણું જા. બો મરેવા ભીમડા !

“હ તો વીક પશુ કટલ્યું નેપ્રએ ?”

“બાપ ! મોળા વેવાયે મને વેલું બાપ્યો
છે દીકરાના વેસવાળે પચાસ તોલા હેમ મા મછ
નાની મ્પીને નો દહી તો વેસવાળ થાય પશુ
મોળી કને નસે બાપ ! હ આશ કરીને ગોઢિલા
નાથને સરણે આવ્યો છું”

‘ તો કરો ગઢગી પાઠા, મા માતરી પચાસ
તોલા હેમ અને લગને વરકન્યાના સાચા લુગડાની
નેડ દયે પછે કાઈ ?’ એવા આ નવઠાતારે ૧૯૦૩
ની સાલમા હડમતિયાની સીમમા આઠઠધિયારે ઢાલ
ઉપર પ બા ઝીની એકે હાથે સિંહનો ચિહાર કરેલો.
એના ભીમા ગોઠીલના પુત્રો ભાપુ ભાગ પડતાં ખારી
ગામ બાધીને વચ્ચા પાટવો પુત્ર બાહીલાએ
બાપની દોમદોમ સાલ્યવી સાથે પ્રગળી સેવાના
સુધાન હાથમા લઈ જમાવટ લીધી એમને ઘેર પશુ
રામ-નખમણ અને કાત નેવા પિતાના વચનપાલક
પુત્રો છે મોટરા જહાભાઈ, વઢેરા ઝીતુભા અને
નાનેરા પ્રતાપસિંહ આ બધા પુત્રો સાથે સવત
૨૦૦૫ની સાલમા એક સમે ડાયરો જમાવીને બેઠા
છે કાવા-કસુ બાની ધકમક બોલે છે એમા દેકારો
બોલાવતું ધણીક માણહતું ટાળુ આવ્યું આસ-
પાસના જ ડારિયા, સાતાનેસ સોડવહરી, કરમલિયા,
બગડાણા, ધરાઈ, મોણપર દેગવડા, વગેરે ગામના
ખોકુ માલધારી બેઠાહો બોલાવતા આવે છે

“એલા પશુ છે શુ ? ડાયરો આવ્યો બોલા
લઈ ગયો

“બાપુ ભાવુલા ! આપ મેઠા આજ ચાર
દી થી મોટી કસટીમા મેલ લૂા છઈ બાપુ ! કોળા
આસપાસ એક સાવળે આવી હાહાકાર મચાવ્યો છે
બાપ ! અમણા ધણી માલદોર મારી નાખ્યા હવે

તો તમનેવા વાર કરે તો ચા”

હ મારા બાપા કર સાવજ બવા નો પામે”
કહીને ભાવુલાએ હાકલ કરી

“હ બેળા હાધીના કુ બાથળ ભાગી નામે
એવા વ્યુવાન નેધ જહાભાઈ, ઝીતુભા અને પ્રતાપ
સિંહ નેધે બાધુ બિમા થઈ ગયા

‘ બાપુ આવ્યા કરો ! મા માતરી અને તમારા
આશીર્વાદે કાં તો આજ જસ મળે છે ને કા રેવત
ખાતર ખપી જવાનો મોકો મળે છે”

“તો જવ બાપ ! તમને રામની રખ્યા”

અને ભાપુ-દીકરા તથા સેવડીવહર દરબાર
લાખો ગોઠિવ અને આવેલુ ટાળુ માડા લઈ બહુક
ખલામા ભરાવી કોળામા ફરે પહોંચ્યા

કુ ગરાની આધિત્યે દરીયાદી દશે સાવજ
મારણ કરી નિરાતે પાણીની એથે સૂતો છે રીડિયા
ચાતા આળસ મરડી પૂછનો ઝડો માયા ઉપર
દેરવી બિભે મયો પશુ લયકર સ્વરૂપ છે, ગોળાક
નેવડ માધુ, માકડે રગે, કાન સુધી લાલહી ગોળ
વાચા ચીરાઈ મછ છે, બુરિયુ લટુરિયુ પવનમાં
જાડી રહી છે ગરડીના ખીલા નેવી દાહું કાળનું
ખીતુ ૩૫ દેખાડે છે, એવા વનરાળે ઘે ઘે ઘે
કરતી ટોળા ભગી દોટ દીધી પશુ કાપરોના માંદ
છૂટી ગયા નકામા હતા એણે જિભે કેડે તતકાવ્યા
ધણી ગડથેલા ખાતા માસલ હેઠા પોગ્યા અને ડણક
દઈને વનરાળે જહાભાઈ ઉપર તળાપ મારી તળાપ
મારતા નોગળી બહુકમાચો ગોળી છૂટી ગ ડી મ
ધણીછાટી બોની ગઈ સાવજ ગડથેલુ ખાઈ ગયો,
પશુ આતો વનરાજ, એમ કેમ મરે ! વળી તળાપ
દીધી ઈ બેળા ઝીતુભાએ ગોળી ફટકારી નેમ
ફ ગોળિયો થાય એમ જી હ કરતો સિંહ પડ્યો પડ્યા
બેળા જહાભાઈએ વળી ઘા કર્યો એ સાથે જ એનું
ગાળુપ ખેડુ બીડી ગયું

“જહાબાપુની ને ! જહાબાપુની ને ! કતેલ
ફવેલ !

સાથેજ મરાણો ! આમ નેજેકાર બોલી ગયો

વાયે લાત ફેલાણી, આસપાસના ગામોના આગે- સમયે હું ત્યાં હતો. આવો નજરે નોયો પ્રસંગ
વાનોએ આવી ત્રણેય બાપુને ફૂલહાર કર્યાં, એ કહે સખે મનજમાં સૂવે અને કલમ લેપડી:

ગીત-સપાખરૂં

મોટા પાડીયા યુનાઈ હાકા, સાવળે ધરાકે માથે,
ગાદીયા અનેક છવ, નેરથી યુન્યથુ;
વળગીયા હાકા બાકા, ત્રેડી લોહ માઠા વંદા,
ભળડયા મેલડી બળ, હાલ્યો ભૂરાયુ.—૧
વછૂટયા સોકરા ગાઠ, ખારીએ આવીયા વેગે,
મુખસે પાડતાં રાડય, અથાગ યુન્યથુ;
ભીમ તણા રાજ આજ, લોકને જિગયેં બલા,
છોડીયા હમારા ગાઠ; નેરાણો સિંહાણુ.—૨
વ્યાકુળ લોક કાંણી, સાંભળી ખરીયે વાણી,
ત્રેડો વનરાજ માથે, ભીમ રો કુમાર;
ગૌધન વાળી ધાટ, સાંભળી ભાવુલા ગાઠે
પુત્રને આચા આપી, પોગો આરપાર—૩
પાટવી જહોલા તેમ ગીચલા તો મોટે પને,
ત્રીને શરવીર જલો, મિતોડો પ્રતાપ;
ત્રહો ભાઈ માટી વટે, સાવળને માથે તૂકયા,
જીતયા ત્રિશળ, ચક્ર વળની અમાપ.—૪
સેડવાકા નાય લાખા, હાથસા પ્રચંડ સાથે,
પવાડે હટે નઈ કુંદી, પાંચમા પાંડીર;
ચડી ફેળ ખારીએથી, ધૂંધળો આઠાસ ભાંચો,
ડબારા આજુણ ચડયા, હાલસા કાંધીર.—૫
જરા જરા કોધ અગે, જળજી કાળ ફાત જૂટા.
તરા તરા વ્યોમ માથે, ફરકયા તુંહાર;
ધરાં ધરાં ધરાં, જળગી નગારાંકી રીડધાટી,
હાલવી બુંકાં શરા, ધાટ બે આતુર—૬
પટાધર ગોહિલાણા, કાળાંબે હુંગરે પોગયા,
જળગીયો વનરો રાજ, પટાળો નેરાયુ;
હુંગરા ધુનવા લાગા, માટી વટે હાક દીધી,
ખરી ધુનખાટી લાગી, ઝાંખા થયા ભાણુ.—૭
ચડીખમ ખારી ધણી, મૂઝા લરડે અડયા,
ચડયો અગે વીરરસ, આકરા સુહાત;
મહા બીજલોડ ધાવ, ફેંકીયા સાવળ માથે,
ધટા કાળજરે કીધી, ફેફરાએ ફાત.—૮

સાવળ મેદાન માથે, ધહોણીને લાહ સાંધી,
હુંગરા ડોલવા લાગા, અધુત દેખાવ;
કાપરા ધુનિયા કોંક, ભાગિયા ગામને કંડે,
ભાગિયા ન ત્રણેય રલો, શરા નંદ લાવ.—૯
વાંધિયો ગોળાંબે સિંહ, ચારણીન્યુ કયોં વેગે,
જીડીયો આળોટી પાછો, પ્રદેને આકાર;
ત્રીજી વાર તળખીયો, અડલાં ફાડતો તેમ,
પાડતોં મરઘા ગાઠ, લોહકાએ પાર.—૧૦
ઉપાડી તુકાકે જસા, આકરા મામસે જીકયા,
છુટા ધાવ સાસરિયે, લાખીયા સુકલ;
મરતાં ધણેવયો જૂરો, મરઘાસ સૂટે માણ,
હડીયા નંદ લાવ નંદા, ધીંગાણે હઠીલ.—૧૧
પવાડે હડાંચો સિંહ, પ્રથીનાથ સામે પગે,
સપાટયો લવાંકે સરે, જ્યારે સિંહાન;
સાવળરે માથે ગોળી, કળચક્ર જેમ ફૂટી,
છોડ મેળો લોટ પોટ, જીડાડયો ચોમાન—૧૨
ચરેકાટ લાગા જગા, હુંગરા આકરા થાવા,
કરેકાટ ફૂટયા પ્રાણ, સિંહરા કરાળ;
હરેકાટ બીજલોડ, ધીંગાણામાં પ્રાણ હર્ષા,
ખરેકાટ પશુપંખી, હરખાણુ ખાળ.—૧૩
હાલકાર લાગા વાગ, દેહમાં સુણીયા હાંકા,
મારીયા સિંહકુ આવા, ખારી યે મુકામ;
નવે ખડે રીયા જહા, મરઘારી કામા નામા,
આપીયા ઠપ્પાકુ દાન, કેટલાં ધનામ.—૧૪
સંવત ૧૯૦૩ દાદાએ સિંહને હાંપો,
ઝીલો એનારાખ્યો ગંચ, તારણા સંસાર;
વીરાને પાંચમાં સિંહ, સાદુગો કાળાંબે વીંધ્યો,
કવિ બિરદાવે ત્રણે, ભાવારા કુમાર.—૧૫

આ ત્રણેય ભાણું હાલ મોગુદ છે. બે ભાણુંમાં
મોટાભાઈ જહાલાઈ તથા નાનેરા પ્રતાપસિંહ ખારીમાં
ગરાસનો વહિવટ કરે છે, ત્યારે વખેરા ગીચુભાઈ
મહુવા તાલુકા પંચાયતના પ્રમુખ છે.

મને શ્રી. રતુભાઈ અદાણીએ 'તાર કરીને' જૂનાગઢ બેસાવેલો. હું જૂનાગઢ તેમને મળ્યો એટલે તેમણે મને વાત કરી કે આવતી કાલે બપોરે સુધીમાં વેજલ ડાઠે પહોંચવું છે. "શુ" કામ જવું છે?" મેં તમને પૂછતાં તેમણે જુપતે તેમને લખેલ કાગળ મારા હાથમાં મૂક્યો. મેં કાગળ વાંચ્યો. કાગળ રતુભાઈને લખ્યો પડે તો હવે તે બહારવટિયા કંટાળ્યો છે તો રજૂ થવા માટે તેણે રતુભાઈને મળવા વેજલ ડાઠે બેસાવેલા. તેમાં શરત એ હતી કે તેમણે વેજલ ડાઠે વગર હથીઆરે કાઢીને સાથે લીધા, સિવાય આવતીકાલની બપોર સુધીમાં વેજલ ડાઠે આવવું. -

શરત વાંચી હું વિચારમાં પડ્યો. મને વિચારમાં પડેલો જોઈને રતુભાઈએ કહ્યું, "કેમ વિચારમાં પડી ગયા! મારે તો તમારી ખાસે એટલું જાણવું હતું કે જુપત કોણ કરે ખરો?"

"હજો તો ન કરે પણ તમને મારાથી એકલા જવા ન દેવાય. હું પણ તમારી સાથે આવીશ." મેં જવાબમાં કહ્યું.

"તમે સાથે આવો તો તો તેની શરતનો ભંગ થાય." રતુભાઈએ મને સાથે ન લઈ જવા ફીલ કરી.

"મારા આવવાથી શરતનો જુપત ભંગ નહિ ગણે તેની તમે ખાત્રી રાખો. બાકી આગ્રી વાતે ગાડાં, ભરાય, વળી તેને જે સમજાવવો હશે અને ખરેખર કંટાળ્યો હશે તો હું તમને મદદગાર થઈ શકીશ. અને તેને પણ સારી રીતે સમજાવી શકીશ."

તેમણે મારી સાથે ઘણી રકબંધ કરી પણ મેં મારી વાત છોડી નહિ એટલે તેમણે મને સાથે લીધો. પછી હથીઆરનો સવાલ બોલો મથો. મેં કહ્યું: "વગર હથીઆરે ન જવાય: જુપત કે કોઈ

બહારવટિયાનો બધી જ શરત પાળવી જોઈએ એવું થોડું છે? અને વગર હથીઆરે જઈને થોડા બાલે ભરાવાય છે? એટલે એક રીબાઈન્ડર સાથે લીધી અને જૂનાગઢમાં વાષક્રિયાનો માણસ હતો રામ આહીર તેને પૃથુ સાથે લીધો. બીજા દિવસે વહેલી સવારમાં જુપ લઈને તુલસીશ્યામ બેપડયા અમે ગિરમાં જવા પડ્યા અને શીંગવડો નદીમાં ઘણું પાણી હતું તેમાં અમારી જુપ ફસાણી. અમે ત્રણેયે જોર કરીને માંડ માંડ જુપ કાઢી. સંજના પાંચ વાગે માંડ તુલસીશ્યામ પેગમ. ત્યાં એક બોમિયાને લઈને વેજલ ડાઠે મધ્ય. પરંતુ ત્યાં જુપત ન હતો. હતા માત્ર થોડાં સીંગરેટના કુંઠાં અને બૂટનાં સમડ. અમે મોડા પડ્યા હતા. "કી આ તાગળ બીડીનાં કુંઠાં અને સમડ બહારવટીયાના. આપણે મોડા પડ્યા." રતુભાઈ નિશ્ચય થઈને બોલ્યા.

"આપણા અને તેના મળવાના અંજન નહિ હોય અને જો તે અહીં આ આવ્યા હશે તો તેને આપણા આવવાની જરૂર ખબર પડવાની. અને જો તેને બહારવટું છોડીને રજૂ થવું હશે તો આપણે તેનો ભરોસો કરીને અહીં આ આવ્યા હતા એટલે તે આપણો ભરોસો કરીને અમે ત્યાંથી તમને કે મને જાતતો આવશે. મારા મનમાં તો એમ છે કે તમે તેના કાગળ ઉપર આવો કે નહિ તેનું તેને પારખું થેવું હતું. પારખું લેવાઈ ગયું. હવે એ તમારી નજરે ક્યારેય નહિ પડે." મેં રતુભાઈને સમજાવવા કહ્યું.

રતુભાઈના મનમાં જુપતને ન મળાવું તેનો વસવસો રહી ગયો. અમે પાછા તુલસીશ્યામ આવ્યા. શરત ચોકાઈને વહેલી સવારમાં પાછા બેપડયા. અંધાર હતું. રતુભાઈ જુપ લઈતા હતા હું તેમની બાજુમાં બેઠો હતો અમારી જુપ સડકાટ દોડ્યે જતી હતી, અમે સરાકડિયા નેષ મૂક્યો ત્યાં જરા અજવાળું થયું અને અમારી તોટરે એક ટેકરા ફરતો વળાંક લીધો

ત્યાં પાંચ સાત ફૂટ છેડે મેં બેલાડ (સિંહ-સિંહણ) ભાળ્યું. મેં રતુભાઈનો તુરત જ હાથ પકડી કહ્યું “મોટર ધીરી કરો. આ મામા આગળ જાય છે.”

ત્યાં તો તેમણે સિંહ-સિંહણને જોયા અને મોટરને ધીમે પાડી દીધે મને પૂછ્યું, “શું કરવું છે? મોટર પાછળ હકિત પાછા નહિ ફરે? તેમ આપણી જીપને આગળ કાગેય નથી અને પાછળ ફરેય નથી.”

“મારો સિંહનો અનુભવ કહે છે કે પાછા નહિ ફરે અને છતાં આ રામ આચરને પૂછો!” મેં રામ તરફ જોઈને કહ્યું.

“વાઘશિખા દરબારે તો બે ત્રણ વખત સિંહ સ.થે જીપને જાટકાડીને સિંહનો ચિહ્ન કરેલો.” રામે કહ્યું, મારી વાતમાં રામે ટાપસી પુરાવી એટલે મેં કહ્યું;

“અને છતાં પાછા ફરશે તો મારી પાસે આ તમારી રિવોલ્વર છે અને રામ પાસે બાર નખર છે. પડ્યા એવા દેવારો.” એટલે રતુભાઈએ સિંહની નજીક જીપ લીધી. અમારી જીપ આગળ બે સિંહ જોયા હોય તે રીતે આગળ સિંહ-સિંહણ અને

પાછળ અમારી જીપ. જીવનમાં ભાગ્યે જ જોવા મળે તેવું બેલાડ અમારી આગળ સ્વામ્યભેર એની મદમરી ચાલમાં ચાલ્યું જતું. સિંહ અને સિંહણ સાડા ત્રણ ફૂટ ભેંયાં હશે અને દસેક ફૂટ લાંબાં હશે. બે ય પાછી જવાથી શરીરે થોડી થોડી ચાઢી ઢાળી ગયેલી. સિંહને લાંબી લાંબી ફેશવાળી ઢળકતી હતી. તેમના ગઠાદાર, ભરાઈ શરીર લોહીમાં થરક થરક થાય, અને મદમાં હકેલ ખરેખર બેલાડ હતું. જેને સિંહનો અનુભવ ન હોય તે તો જોતાં જ કંપી જાય. આ જોનવતું બેલાડ તો તેમના સિવાય દુનિયામાં કોઈની હસ્તી નથી તેમ પાછળ અમારી જીપની કે અમારી પરવા કયાં સિવાય એમને એમ ચાલતું રહ્યું. ચાલતાં ચાલતાં એક બીજાનાં મોઢાં ચાટતાં જાય અને ચાલ્યાં જાય. રતુભાઈને તેમની પાછળ જીપ હકિત હકિત કોણ જાણે તેમની નાનપણની આળવીતરાઈ સાંભળી કે કેમ તેણે મને પૂછ્યું. “હોર્ન વગાડું?”

“વગાડોને!” હું ય એકમા આવીને મારું બાળપણ સંભારી બોલ્યો.

રતુભાઈને/એટલું જ જોઈતું હતું, એ તો મંડવા હોર્ન વગાડવા.

કાગળ કટાઈ (સ્ટેન્સીલ)માં છલાંગતો સાવક

પથુ આ તો સોરઠી સિંહ અને સિંહણ
એનાં રુવાડાવ ન ફરક્યાં, ન તો એણે આરઝી
હકુમતનાં સરસેનાપતીની સામે બેઠું કે ન તો એણે
આરઝી હકુમતના હરતી પ્રધાનની પરવા કરી ન તો
એણે તેની ચાલ બદલાવી, ન તો તેણે અમારી
સામે બેઠું ડાઘ મરત અવધૂત અને અવધૂતાણી
શા તોમને અમારી પરવા ન હોય તેમ એ જ મદભરી
માલે ચાલવાનું રાખ્યું રતુભાઈએ સોચેક વાર
ગયા પછી મોટરને સાવ ધીમે પાડી પચાસેક વારનું,
અતર અમારા અને તેના વચ્ચે પડવા દહને,
મોટરની સ્પીક વધારીને ઠેક સિંહ પાસે લઈ જઈને
એકદમ મોટરને રેલસ કરી પથુ આ તો વનને।
રામ એ થોડો જૂનાંઝડનો નવાબ હતો કે મોટરના
અવાજે ભાગી જાય એના પેટનું પાણી ન ડાલ્યું
અને એની એ જ ચાલે બે ને ચાલતા રહ્યાં, “વાહ
તમારી મગતી !” રતુભાઈએ આદીન થઈને કહ્યું

આ રીતે અમે બેએક ફર્લાંગ ગયા હશું ત્યાં
રસ્તાને ચડાણ આવ્યું. બને ટેકરા અડવા લાગ્યાં
ત્યાં ઉંચાના ધરતી ઉપર કુમકુમ પમલા પ યા અને
એ કુકુવરણા તેજગા સિંહ અને સિંહણ રગાઈ
રહ્યાં અમે થ આ રોમાંચકારી દરનથી મરત બન્ના
અમારી છપ પાછળ પાછળ ચાલતી હતી ત્યાં દોવાવ
ઊતરતાં રસ્તાને વળાંક આવ્યો આ વળાંક વટારતાં
સિંહે કતારાઈને અમારી સામે બેઠું રતુભાઈએ
છપ ઊભી રાખી કહ્યું, “જુઓ તો ! આ સિંહની
આખમા પ્રેમની કે રોષની લગણી દેખાય છે

મસ્કરીમાં મને કહ્યું.

“ભાઈ ! મને તો બેપરવાઈની અને એમા
રાઈની લાગણી સિવાય કાંઈ દેખાતું નથી પછી તો
તમને બેવી દેખાતી હોય તેવી ખરી” મેં જવાબમાં
કહ્યું.

“મને તો એ આપણને મગતરાં માનતા હોય
તેમ લાગે છે” રતુભાઈએ હસતા હસતાં કહ્યું અને
સિંહે મોટું ફેરવી લીધું અમારી મોટર પાછળ
ચાલતી થઈ અધીક માર્દલ ગયા હશું ત્યાં અડક
પાસેથી એક ફેડી ન કળી. સિંહ અને સિંહણને ડાણ
જલે શું થયું ! તેને અમે મગતરાં નથી તેમ
લાગ્યું હોય અને અમે અગડ નહિ છોડીએ એમ
લાગ્યું હોય એટલે ફેડીએ ચડી ગયા અને બાજુની
ઘાટી ઝાડીમાં અદસ્ત થઈ ગયાં અમે અમારે
રસ્તે પડ્યા થોડેક ગયા હશું ત્યાં થોડેક વરસને।
છાકરા પોતાની ત્રીસ ચાલીસ બેસો ચારતો હતો
અમને થયું કે સિંહ ને સિંહણ બાજુમાં ગયાં છે
અને આ છાકરા નાનો છે એટલે એને ચેતવતા
જઈએ, એટલે છપ ઊભી રાખી તેને બોલાવી બાજુની
ઝાડીમાં હમણા જ બેલાડ ગયું છે તેથી ચેતવે।
રહેને એમ લીખામણુ દીધી

“એવા તો કેક દૂતરાએ રખડવા કરે છે.”
ઝગ મારીને છાકરા ચાલતો થયો
“ઝાતતારી ડી !” કહીને રતુભાઈએ છપને
મારી મૂકી

ધણીના ધણી કેમ થયો ?

સિંહને બતાવનારા કુશલ ગણાતા કાપડ સિંહાચી એમના પિતાનું મોત કેવી રીતે થયું તેનું
ક પાવનાર વર્ણન કર છે કાવડના પિતા રાજબાઈ તલવાર બાધતા અને તલવારથી ચિકાર કરતા એવામા
જૂનાગઢના નવાબને સિંહના ચિકારનો શોખ થયા જાનુ ડા-નેસની નજીક નવાબ માટ ચિકારનો માચડો
બ ધારે નવાબ અદર બેઠાં માણસોને ત્રણ બાજુએ ચોંટાળ્યા ચોથી બાજુએથી સિંહ મચાણુ તરફ
જાય એમ ગાડવ્યુ માણસોએ હાકો કર્યો સિંહ મચાણુ તરફ જવાને બદલ એક તરફ બેઠા અને આવ્યો
નહિ હાકો વારવાર થવા છતાં એનું માણી લ પુ નહિ એને મચાણુ તરફ જવામા માત દેખાતુ ત્રણ
બાજુએથી માણસોના બોલાવ હાકો એટલે ત્યાં તો એ જઈ શકે નહિ પાંજામ એ સમયના નવાબી
કાળના ચિકારી રાજબાઈ મચાણથી નીચ આવ્યા અને ખુલ્લી તલવાર કથી સિંહને પડકાર્યા

“ધણીની સામે ધણી થઈને બઝા છે શું ? ચાલ, ઊભો થા ફૂતા ! અને ગિરનો આ દૂતો
રાજબાઈ ઉપર ગાંડકા બને વચ્ચે રમખાણ થયું ચરતું પુખ્તપૂની ભે સને ચણુ ગળેથી ઉચવાવી નાખે
અના આ બગવાન સિંહે છેવટ રાજબાઈને ચૂથી નાખ્યા

શ્રી. નુરમહમદલાઈએ નવાબસાહેબના જમાનામાં વધે સુધી ગિરમાં રહીને નોકરી કરી છે, ગિરમાં હજી સિપાહી, સંધી, બલોચ, મકરાણી વગેરે છુટા છવાયા રહેતા મળી આવશે. નુરમહમદલાઈ ગિરના મોમિયા ને સિંહના અચ્છા બાણુકાર છે. મળવા જેવા મરદ આદમી છે. તલવારની ધાર જેવાં એ જમાનાનાં ખમીર બુદ્ધાં હતાં. કરડા. મીઠા, ડાંખરા, દિલાવર અને ભડ આદમીઓ હજીએ ગિર અને એની આસપાસની ધરતી મંધરીને ખેડી છે. જમાનાની પલટ જરૂર થઈ છે. પણ અસલી તોખમના આદમી મળે. નુરમહમદલાઈ આજે બિના તાલુકાના ભાચા ગામે ખેતી કરે છે, ખેતી કેળવી જાણી છે. - સં.]

નવાખ મહોબ્બતખાનજી જૂનાગઢથી સિંહના શિકારે સાસણુ આવ્યા છે. એમના આવતાં પહેલાં એક સિંહને મારણુ આપી આપીને એક અંધવાડિયાથી હેળવવામાં આવ્યો છે. વીસ સાલ પહેલાંની આ વાત છે.

નવાખ સાહેબની સાથે એમનો કેમપ ફોજદાર તમાચી હોથીભાઈ પણ છે. પૂરા માપનો આદમી. અંગે રૂઢ પુષ્ટ ને અમરુચી કાઢીને સામે મળ્યો હોય તો સાવડ જેવો લાગે. શિકાર માટેના કેમપની પૂરી જવાબદારી આ તમાચી હોથીભાઈને સોંપાણી છે.

મચાણુ - માચડો બરાબર બંધાઈને એની પૂરી તપાસ થઈ ગઈ છે. અને નવાખ સરકાર માચડા ઉપર ગોઠવાણા. ખંદેકા નિશાન લેવા તૈયાર રાખીને બેઠા છે.

મારણુથી હેળવેલો સિંહ નજીકના જ જંગલમાં હતો ત્યાંથી સિંહને મચાણુ સુધી લાવવા હજી શરૂ થયો. એ વખતના નવાખના ગિરના શિકારી સિપાહીઓ સિંહની પૂરી તકદારી રાખતા આવે છે, જેથી સિંહ સીધો મચાણુ તરફ જ જાય, અને છટકી ન જાય. આમ બધા સિપાહીઓ સિંહ સાથે પૂરા અંતર સાથે આવ્યા આવે છે.

એમાં સિંહ વીકેરો અને બીજા રસ્તે વળી કરમદીનું એક ઝાડ હતું તેમાં ઘુસી જઈને બેસી ગયો. સિપાહીઓએ ઘણી મહેનત કરી પણ સિંહ

કરમદીના દૂવામાંથી ધરાસાર બહાર ન નીકળ્યો.

બહુ મોડું થવા માંડ્યું. સરકાર માચડા માથે તપતા હતા. કેમપ ફોજદાર તમાચી હોથીભાઈ સિપાહીઓ પાસે ઝડપથી પહોંચ્યા ને જરા ભંચે અવાજે કહે :

“શું થયું ? આટલી બધી વાર કેમ થાય છે ?”
સિપાહીઓ કહે : “સાહેબ ! શરૂઆતમાં તો સિંહ સીધો સીધો ચાલ્યો આવતો હતો. પણ અચાનક બદલ્યો ને કરમદીના દૂવામાં ગરીને બેસી ગયો છે. અમે બધાય પ્રયત્નો કરી છૂટ્યા પણ બહુતો નથી. પૂરા જગડી બેઠો છે. પરાણે જોતો કરશું તો કાંકને હુકસાન કર્યા વગર નહીં રહે !

ત્યાં તો હોથીભાઈ સાવડની જેમ ગજી બહારો કહે : “આપણો ધણી મચાણુ બેઠો છે ને આવી કાયર જેવી વાત કેમ કરો છો ? ગમે તેમ કરીને બિતો કરો. સરકાર તૈયાર થઈને માચડે બેઠો હોય ત્યારે સૌનું પાણી ચુપાવવું છે ? સિપાહીના દોકરા છો કે કોણુ છો ?”

સિપાહીઓ પણ ત્યારે મરદા મરદ હતા બધા. કચ્છી જમાદાર ડોસલ, તથા સાલેમદમદ, નુરમહમદ જમાદાર, નુરમામદ ગંઝી ને મકરાણી દોસ્ત મહમદ સવનીવાલા. બધાયને જાટકો લાગી ગયો. એમ ગુઆ મારવાની વાત હોય તો ક્યાં પાછી પાની કરવી છે ? ફોજદાર તમાચી હોથીભાઈ કહે “હાલો હું ય તમારા બેગો આપું છું.”

અને ઉપડ્યા સૌ. આગળ બધા સિપાહીઓ અને
જમાદાર અને પાછળ હોથીભાઈ ફેજદાર. જ્યાં
સાવજ ખેડો હતો એ કરમદીના દૂવાથી થોડે અંતરે
જઈને માંડ્યા હાથ કરવા.

એક પછી એક આગળ હાલવા માંડ્યા અને
જ્યાં હોથીભાઈ દૂવાથી થોડેક આવા રહ્યા હશે ત્યાં
ખદશી ખેડેલા સાવજે લા સાધી. લાગલો જ આવ્યો
હોથીભાઈ માથે. પહેલી જ તરાપે પાડી દીધા હોથી-
ભાઈને અને ચડી ખેડો માથે. રાડય ભાલી ગઈ.

આગળ હાલ્યા જતા બધાએ પાછળ જોયું
ને ગભરાયા. સાવજ તો પલકારામાં સૌ ચઇ બધા
પથુ માથુસ માથે ખેડેલા સાવજને ગોળાએ ઠેક દેવા ?
હાં તો સાવજની માથે ચડી જઈને મોતનું નેખમ
વહોરવું ને ડાં માથુસનું નેખમ વહોરવું.

તુરમહમદ ગંજી આબાદ નિશાનબાજ, ઘડી-
નોય વિલખ કરે તો હોથીભાઈને સાવજ ચૂંથી
નાખે. હેડો બેસીને એણે બંધુકનું નિશાન લીધું ને
અવાજ બેણું સાવજનું પડણું વીધી નાખ્યું.

મરતાં મરતાં સિંહ મોડું ખદલાવવાની હોથી-
ભાઈ ઉપર ખીજી વડકું ભરવાની તોફારી કરતો
જથ્થાતાં બંધુક ચડાવીને ખેડેલા મકરાણી દોસ્ત અહ-
મદે બરાબર ગરદન માથે ગોળી મારતાં સાવજ હોથી-
ભાઈ ઉપરથી નીચે ગોથલાઈ ગયો.

હોથીભાઈને સિંહ પાસેથી એકદમ જેવો
લીધા. જોયું તો ખભા ઉપર નજીવી ધબ ધગેલી.
હોથીભાઈ માથે સાફો બાધતા, તે સાવજે પછાડ્યા
ત્યારે સાફો ખખ ઉપર પડી ગયો. સાવજે ત્યાં જ
પહેણું જોર ક્યું. એટલે સાફોને કારણે ધબ જોઈ
થઈ. સિંહ ખીજવાર મોડું ખદલીને મારે ત્યારે
જીવતો રહેવા દેતો નથી. પહેલી પકડમાં એટલું
જોર મોતનું નથી ખીજી વખત સાવજ હોથીભાઈ
માથે પકડ કરે એટલો વખત જ દોસ્ત મહમદની
ગોળાએ રહેવા દીધો નહિ.

હોથીભાઈને કપડાં ખંખેરી ઊભા કર્યાં. જ્યાં
નવાખ સાહેબ મથાણે ખેડો હતા ત્યાં સૌ આવ્યા. બધાને

જોઈને સરકાર કહે :

“કેમ બધા અહીં આવ્યા ? બંધુકોના
અવાજ કેમ કર્યા ? સિંહ ભાગી જ નખ ને !”

પણ જવાબ આપવાના કોઈનામાં શરૂ
ન હતા. નવાખ સાહેબે હોથીભાઈ સામે જોયું તો
પંખદાર આઘમી વેંત એક નીચા વરતાણા :

“કેમ તમે આમ છો ?”

એટલે ધીરે ધીરે બધો હકીકત જણાવી.
ત્યાં નવાખ સાહેબ એકદમ નીચા ઊતર્યા. પોતાની
સાથેના માથુસોને હુકમ કરતાં કહે :

“તમાગીને એકદમ જૂનાગઢ હે રપીટલે લઇ
જાઓ અને ડો. મારટીનને કહેજો કે ખાસ કાઈ
ધબ નથી ચઇ એટલે તમાગીને કાઈ ન થયું
જોઈએ.”

તાબડતોળ તમાગીને જૂનાગઢ લઇ ગયા.
દોરુપીટલે પહોંચતાં નવાખ સાહેબના હુકમની જાણ
ડો. મારટીનને કરી મારટીન બહુ કુશળ ડોક્ટર
હતા એકદમ તમાગીને ઓપરેશન હોલમાં લઇ
ગયા. હજી તો ઓપરેશનની શરૂઆત કરી ત્યાં તો
તમાગી ટેબલ ઉપર જ ચુંબરી ગયા. ડોક્ટરને ય
આશ્ચર્ય થયું કે આ શું બન્યું ?

નવાખ સાહેબનો રસાસો શિકાર બંધ રાખી
જૂનાગઢ આવ્યો. નવાખ સાહેબે તરત ખબર
પૂછાવ્યા. ખબર મળ્યા કે તમાગી તો હજી ટેબલ
ઉપર લીધા કે ચુંબરી ગયા. નવાખ સાહેબના ય
આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો.

ડોક્ટરને પૂછાવ્યું. ડોક્ટરે ત્યાં સુધીમાં
તપાસ કરી લીમેશી કે ક્યા કારણસર તમાગી ચુંબરી
ગયા છે. ડો. મારટીને નવાખ સાહેબને કહેવરાવ્યું
કે “તમાગી ઉપર સિંહે અચાનક તરાપ મારતાં
તમાગી એકદમ દેહસત ખાઈ ગયા હશે તે એના
લીવરના-કાળજીના ત્રણ કટકા ફડકી થઇ ગયા
છે. એને કારણે તમાગી મરણ પામ્યા છે. ધબને
કારણે નહિ.”

કહે છે કે રોચણનો વધ કરી લંકા કબજે કર્યા પછી રામે સિંહની જેમ હુંકારીને ગર્જના કરેલી કે હું ક્ષત્રિય, દશરથનો પુત્ર રામ, મારી પત્નીનું હરણ કરી જનાર રાવણનો વધ કરી મેં મારું પરાક્રમ પુરવાર કર્યું છે. મારું કામ પૂરું થયું છે. કહે છે કે વાલ્મીકી રામાયણ પ્રમાણે રામે ત્યારે રીતાની પરવા નહિ કરેલી.

બળ એ જ ન્યાયે રાવણે હરણ કર્યું અને એ જ ન્યાયે રામે રાવણનો વધ કર્યો. આદિકબળથી આજ સુધી આ બળનો ન્યાય જ રાજાશાહીથી સામ્યવાદી સરમુખત્યારશાહી અને ઠેઠ લોકશાહી સુધી એક સરખો પ્રવર્તમાન નથી શું ?

અને બળ એ જ ન્યાય હોય તો તે સદા પુરૂષને પહેલે જ રહ્યો છે ? રામે ધનુષ ટંકારથી રીતાને મેળવ્યાં પછી ખરાં. રાવણનો વધ કરી છોડાવ્યાં પછી ખરાં અને છેવટે રીતાને વનવાસ પછી આપ્યો. એ શું સૂચવે છે ?

શું માનવ જગતમાં કે શું પશુ જગતમાં પછી આ ન્યાય એક સરખો પ્રવર્તમાન છે. આ પુરૂષ પ્રધાન સમાજ રચનામાં પુરૂષે એક કરતાં વધુ સ્ત્રી કરતાં પાછું વાળીને નથી જોયું. સર્વેલાં કે પરસ્ત્રીનાં હરણ કરવાં, જુગારે રમીડીને પછી પરસ્ત્રીને પોતાની કરવી, એકથી અનેકને પરણવી એ એક દિવસ ધર્મ મનાયું. આજે ય ધણે ઠેકાણે મનાય છે.

એટલે કે પરસ્ત્રીના રૂપ માથે લોભાનું, પરસ્ત્રી હેલ ઊતરાવવાનું કહે તો બનનાં બાબમ ખેડીને પછી એને ધરમાં ખેસાડવી એમાં એક માત્ર રામના અપવાદ સિવાય અધર્મ મનાયો નથી. જ્યારે પોતાની સ્ત્રી માથે કાષ્ટ ખીંચે લોભાય તો એને ધરાશાયી કરવાનો ધર્મ મનાયો છે.

ધર જાતાં, ધર પલટતાં, ત્રિયા યડતા તાવ; તીનું ટાણું મરણુરા, કોણ રંક કોણ રાવ.

એટલે કે પોતે જેની છૂટ લેવામાં ધર્મ માને છે તે છૂટ સામે લે તો તે અધર્મ આચર્યો કહેવાય. અને આ બધા સમય દરમિયાન સ્ત્રીએ તો સતી જ રહેવાનું. પુરૂષે હરણ કરવું એ એનો ધર્મ અને સ્ત્રીએ પોતાનું હરણ ન થવા દેતાં જોડર કરવું એ સ્ત્રીનો ધર્મ. એમાં પછી જોડર થયાં એને ખાદ કરતાં હરણ જ વધારે થયાં છે અને બળનો જ ન્યાય પ્રવર્ત્યો છે ને ?

એનું ચોણું પરિણામ એક એ આવ્યું છે કે જ્યાં સોરડી સિંહણ રૂપાં જેવી કાષ્ટ ભેટી જાય (જુઓ 'સ્વયંવરના મુઠ્ઠો ચડતી સિંહણ') ત્યારે જોવા જેવી થાય. પછી એવી સિંહણ હોય તો જ વટકે ને ? બાકી તો ચાંપલે સાવળે પોતાથી પાડે. વાંકાનાને કાંટે ન ફેંકાયો ને સિંહણે વધુ બળ દાખવી કાંટે ફેંકી દીધો (જુઓ 'ચાંપલા સાવળનું નરપણું') એ પછી માદા માટે-નારી માટે મોતનાં જોખમ ઉતારે છે. જેવી રીતે ચાંપલા સાવળે વધુ બળ દાખવતી પોતાની સિંહણને બોંધ ભેગી કરી નાખી તેમ.

એટલે કાષ્ટ એક સિંહણ માટે લડતા બે સિંહાનું દાંડ તે પ્રેમનું ગળણું કે માલિકી હક્કનું-પ્રભુત્વનું ગળણું તે એક ગ્રંથ જ રહે છે. માનવ જગતમાં એવી ઉદારતા અપવાદરૂપે કાષ્ટ એક પ્રેમી દાખવી શક્યો હશે, પણ સિંહને માટે તો એ શક્ય જ નથી. એમાં તો બળ એ જ ન્યાય નથી ? ને એ બળને આધાર સિંહણને એ સિંહની પાછળ ચાલી નીકળવું નથી પડતું ?

આફ્રિકન સિંહણ મિમિતિવાળ સાથે સોરડી સિંહ મોહન પોતાની સિંહણ રૂપાંને પડતી મૂકીને પ્રેમ કરી શક્યો, પણ રૂપાંને આફ્રિકન સિંહ ધિઓ-ડારના પ્રેમમાં પડી હોત તો ! અગર ધિઓડાર રૂપાંના પ્રેમમાં પડ્યો હોત તો ! સોરડી સિંહ મોહન આ સાંખી શકત ખરે ?

ખ્યાતનામ સિકારી કર્નલ શ્રી. જોરાવરસિંહજી

પોતાના દક્ષિણ આફ્રિકાના પ્રવાસનો એવો એક સુદર પ્રસંગ વર્ણવે છે કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં પ્રવાસ દર નિયાન એક રથને એક સિંહ અને સિંહણ ઉપર મારી નબર પડી. પણ બન્ને પ્રેમમાં ચકચૂર. પરાક્રમી નરનારીના પ્રેમ પણ પરાક્રમી હોય છે.

થોડા દૂર એક સિંહ લપાઇને બેઠેલો. આ પ્રેમમસ્ત બેલાડનો રંગ જોઇને પોતે પણ કામાતુર થઇ બેઠેલો. અચાનક સિંહણ સાથે મસ્તીએ ચડેલા સિંહની નજર પેલા લપાઇને બેઠેલા સિંહની માથે પડી. વરતી ગયેા કે આ લખાડ મારી સિંહણને પડારી જવા જ આવ્યો છે.

જેતા બેળી જ એની આખમાથી કાઢવી જાણા બહુડી બેઠી. આંખોમાંથી અગારા ખરે એરી વાતો જ સામગ્રી, પણ એ અડી નજરો-નજર દીકું.

આખના પલકારામાં પ્રેમની મરતીમાંથી મગનમેગી મર્જના સાથે સિંહ લપાઇને બેઠેલા સિંહ માથે તૂળી પડ્યો. સામે પણ સિંહણમાળ જ હતો. ગાળ્યો ભય એવો હોય તો બેલાડની મસ્તી વચ્ચે સિંહણને લઈ જવાની લાલચ કરી કેમ બેઠો રહે ?

બે ય બુદ્ધિ ચડ્યા. આમ અમારા જોતજોતા-માં જુદા જામી પડ્યું બન્નેની ત્રાકોથી આપુ જ મલ ગાછ બેઠું જ મલ ભયંકરતાથી હવાઈ મથું પણ ભેય પૂરા ભળથી એક ખીજ સામે વડી પડ્યા.

ધડીક એક જીતતો લાગે તો ધડીક ખીજો. આમે ય સિંહોની લડાઈ જુદુ ભયંકર હોય છે. એમાં સિંહણની હાજરી હોય તો તે વધુ ભયંકર બને છે. (સ્વયંવરોમાં આમ જ બનતું આવ્યું છે ને ? પૃથ્વીરાજે સંયુક્તાનું હરણ કર્યું ત્યારે ખીજુ શુ મનેલું ? સંયુક્તા ને નામે જેટલા ફૂલ ચડાવવા બેતારવા હોય એટલા ચડાવી બેતારીએ. પણ છેવટે એ જ સંયુક્તાએ પૃથ્વીરાજને ધોરીતો બેઠાવાન બતાવવાની દશાએ પહોંચાડ્યો ને દેશને માથે ખર બાઢી બેસાડી, પણ સિંને એવા સામાન્ય ખોવાની

તરખડ પોતાના પ્રદેશ પૂરતી જ, માડી સિંહણ જ એનું સાત્ર જ્ય.)

અતે પ્રેમી સિંહે આખતુક સિંહને-પોતાના હરિફને પરાસન કરી દીધો ખબની ચપાટ ખાઈ ખાઈને ખીજમાં લડવાનું શકુર નહોતું રહ્યું. હિમત ખાઈ બેઠો ગોચા ખાઈ ગયો મહામહેનતે બેઠો થયો ને નીચી મૂકીએ, ચૂપ ચાપ લગાડતો લગ ડાલો જ મલમાં ચાલ્યો ગયો.

સિંહણ તો વિજયીને વરમાળ પહેરાવવાની પ્રતિજ્ઞા કરતી જ બેઠી હતી પેલા સિંહે વિજયી નજરે પેલા હરિફને પીઠ ફેરવતો જોયો અને એક લામે આસ લઈ વિજયીને કુહાર કરતી ભયંકર ત્રજની કરી આખા જ મલને ધુળવી દીધું. પરાજિત સિંહે પાછું વાળીને ન જોયું. સિંહણને પોતાનો અપમાનિત ચહેરો બતાવે કંઈ રીતે ?

સત્રામ પૂરો થઈ ગયો, હવે સિંહણ આગળ આવી એના ચહેરા ઉપર લાક્ષીમાં પથરાઈ ગયેલી દેખાઈ. મલક ચાલે સિંહ પાસે આવી ગેલ કરવા લાગી સિંહે તીરછી નજરે સિંહણ તરફ જોયું એની આખમાં હજી કોઈ અલકતો હતો. પણ ન્યારી હટાથી કોઈ સમગ લાગ્યો.

સિંહણની ગેલ વધતી થઈ તેમ તેમ સિંહનો કાપાગિન શાન થવા લાગ્યો. પૂર્વવત્ત સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત થતાં સિંહે પોતાનો વિજયી પળે સિંહણના માથે મૂક્યો. સિંહણ જીતુભાવે સિંહના ધાવ ચાટવા લાગી આ પ્રેમાળ સ્પર્શે સિંહના કોષથી તગ બનેલા સ્નાયુઓ સિયલ કરી નાખ્યા અને સિંહણની ગેલમાં માથું મૂકી સુઈ ગયો.

એ સમયે સિંહણની મુખમુદ્રા દર્શનીય હતી. એનો ચહેરો અપૂર્વ આલાયી અલકતો હતો. નારીની આ સાહજિક આતર ચેતનાનું મહત્ત્વ સ્પષ્ટિતું એક અમોહનું તત્ત્વ છે વિજયી નરના ધાવ રૂઝવવાની એક માત્ર શક્તિ નારીમાં જ છે,

(૨)

ત્યારે શુ માલિકીનું જ પ્રાપ્ત્ય છે ? મહો જગતનું નહિ સિંહના અતુલ પરાક્રમ પાછા

સિંહણનું-નારીનું પ્રેરણા બળ નહોતું કામ કરતું? એક માતેલા સિંહને પરાસ્ત કરીને વિજયી બનેલો સિંહ સિંહણની ગાદીમાં માથું ચૂકીને જ'પે છે' તે શું બતાવે છે? નારી શક્તિ પણ જ્યારે વાતસલ્ય મૂર્તિ બને છે ત્યારે વામણામાંથી વીરભદ્રો નથી સર્જવતી શું? અને પ્રખળ બને છે ત્યારે જગતને ઊંઘુચતું કરવાની શક્તિ નથી ધરાવતી? બળ જેમ પુરુષમાં છે તેમ નારીમાં પણ નથી? માત્ર પ્રકારો જુદા છે. ત્યારે નારી પોતાના બળને પ્રાદુર્ભાવ નહિ કરી શકી હોય કે પુરુષે નહિ થવા દીધો હોય?

માસિકી અને મહોબ્બત-પ્રભુત્વ અને પ્રેમનો આ સંઘર્ષ આનાદિ નથી શું? છેવટ પ્રેમના બળ આગળ પ્રભુત્વને પરાસ્ત થતું જ પડે છે. એ પછી વિજયી સત્રાટ હોય, સિંહ હોય કે ચૌદ ભુવનનો નાથ હોય.

જેમ વધુ પરાક્રમ તેમ પ્રેમ વધુ ઉદાત્ત. પરાક્રમીનો પ્રેમ સીધું સ્વાર્પણ માગી લે છે. એમાં નફા તોટાના હિસાબ નથી-મંડાતા. પછી શું નર હોય કે શું નારી.

વધુ નહિ હજી ચાર પાંચ વરસ પહેલાંની જ વાત છે. ગિરનો એક વિલાસ તે ધાંટવડ અને દલ-ખાણિયાનો. આ વિસ્તાર-દુધાળા ઢોર અને હિંસક પ્રાણી એમ બેયને કાવતો આવે તેવો છે. અરે માણસો ય સિંહ દીપડાને માથે પછાડે એવાં પાકે છે. જેકે અંગે ઘણો કિતાર આવી ગયો છે, પણ પ્રવૃત્તિ કપાલા તોડી નાખે એવી. અમસ્થું શૌકું જંગલમાં જીવાય છે? નામખ્યાત સાવજ ટીસિયો પણ આ પ્રદેશમાં ટલ્યા દેતો.

મીચ ઝાડી, વળાંબર નદી શીંગવડો, શીંગ-વડાનાં જાંડાં કેતરો અને હાથ તાળી દઈ ક્રોધ હાલ્યું બપ પછી ભાર છે કાંઈના કે પાંચ પંદર દી પાછા હાથ પડે?

આવા ગિરના પ્રદેશમાં દુધાળાં ઢોર મળતાં હોવાથી અવાર નવાર સિંહ જીતરી પડે છે. એમાં એક બેલાડ સિંહ ને સિંહણ આવી ચડેલાં. વિહરતાં વિહરતાં એક નપાણિયા દૂવાને કાંઈથી પસાર થતાં બેધ્યાન સિંહણનો પગ લપડ્યો ને દૂવામાં ગેથું

ખાઈ ગઈ.

તરત સિંહ થંભી ગયો. જોયું તો સિંહણ દૂવામાં જઈ પડેલી. બેમાકડો થઈ ગયો. ડગલાં માંડી ને ડોહાં ટાણે પણ સિંહણ એમ ક્યાંથી ઉપર આવે? આકળ વિકળ થઈને માંડયો ત્રાકું દેવા. જંગલ ગળાવ્યું. દૂવા પાસે બપ, પાછાં પગલે પાછો ફરે ને ત્રાકું દ્યે.

ફરતાં સીમ જંગલનાં માણસો સત્તમ થઈ ગયાં કે સિંહ કાંઈક ભરાટો થયો છે. નજીક હતો તેમણે નોંધી ને જોયું તો અવાવર દૂવા માથે આધો પાછો થઈને સિંહ અળખ્યા કરે ને ત્રાકું દીધા કરે.

છેવટ સિંહ વધુ ધીરજ ન ધરી શક્યો અને એણે સિંહણ પાછળ દૂવામાં પડતું મેલ્યું, પણ અટા-ટનો પડ્યો તે લોહી આણુ થઈ ગયો.

સિંહણના પ્રેમથી સિંહ દૂવામાં ખાખકયો. લોહીગાણુ થયો. ન ચાલ્યું ત્યાં નરતું નરપણું, ન ચાલ્યું પૌરણું પ્રભુત્વ કે ન ચાલ્યું સિંહનું વિશ્વ-ખ્યાત પરાક્રમ. એક પ્રેમનું બળ જ ચાલ્યું. પ્રેમના પ્રભુત્વે સિંહને દૂવામાં ખમકાવ્યો.

પણ સિંહ અને સિંહણને દૂવામાંથી કાઢે કોણ? સિંહ પડ્યો અબજીએ, કાઢે એને ખાવ. લોહી લાગણીથી દ્રવી ગયા. સિંહ અને સિંહણ દૂવામાં ત્રાકું દઈ દઈને થાકી ગયાં. એવી તણ તણ રાત ને તણ દી પસાર થઈ ગયા.

છેવટ જંગલ ખાતાના અધિકારીઓને તેડાવ્યા. એમણે બેયને ઝકડાવીને કાઢ્યાં અને જૂના-ગદના વન્ય પ્રાણી સંગ્રહાલયના દવાખાને દાખલ કર્યાં. સારવાર શરૂ થઈ. ઇન્જેકશનો માસિક વગેરે માણુ થયાં.

સિંહણને બહું ગોથું લાગેલું. પણ સિંહ-ને એટલે બધું લાગેલું કે તે ખાઈ શકતો નહિ. આબર થઈને પડ્યો. સિંહ નથી ખાતો એટલે સિંહણે પણ ખાવાનું છોડ્યું. સિંહનું નામ પાડ્યું ■ શેહિત અને સિંહણનું નામ પાડ્યું છે શેહિશી.

રડાં નામ પાડવાથી કાંઈ ખિમારી ઘટે? સિંહની સાથે સિંહણે પણ માંડી લાંઘણું ખેંચવા.

એમને એમ છેવટ આજર સિહનું અવસાન થયું
પછી રાહિણીના આંકડનું પૂછતુ જ શું ? એણે
અનન્યબળે ત્યાગ કર્યો અને સિહનું મરડું કાઢીને
ખસેડવા દેતી નથી પ્રાણી સમ્રાજ્યના સચાલકોને
મૂંઝવણનો કોઈ પાર પાર નથી

છેવટ રાહિણીને ઘેનનું ઈન્કેચન આપી
બેભાન બનાવી ખીજ પી જરામાં ખસેડવામાં આવી
ત્યારે જ રાહિણીનું મરડું ખસેડી ચકાચુ ધીરે ધીરે
રાહિણીને શોક ને ઉત્તેજનામાંથી વાળવાનું શરૂ કર્યું
સતત નશુ ફિવસતી મહેનત પછી રાહિણીએ થોડી
રસમતા મેળવી અને થોડું થોડું ખાવા પીવાનું
શરૂ કર્યું

રાહિણી હજુય જૂનામઠના પ્રાણી સમ્રાજ્યમાં
ખદીવાન ૥ જ્યારે રાહિણીના મૃતદેહમાં રટકે ભરીને
કાચના પિંજરે રખાયેલ છે

પીંજરે પુરાયેલી રાહિણી હજીયે જોના
સાજણને શોધા કરે છે ને વેળા ક્ષેણા ગમગીન
ખતી જાય છે

સાજણ સીધાયા હે સખી, સૂના કરે અવાસ,
મળે પાણી ન ઊતરે, ટેચે ન માથે સાસ
સાજણના સપના રિયા, વા'લા રિયા વિદેશ,
સ દેશો ને સાપડે, છવન છવે વિશેષ

(૩)

માનવીનું હૃદય વધુ સરકારી હોવાને કારણે
પ્રાણીના ગ્રેમ જેટલી ઉત્કટતા નહિ હોય ? ઉત્કટતા
એ જડતાની નિશાની હશે ? તો પછી તાદાત્મ્ય જોને
કહેવાતું હશે ? ચોતાના પ્રિયતમના અધુરા મૂંઝેલા
કામ એની પ્રેમસી કરે અને પ્રેમસીના અધુરા પ્રિય
તમ કરે એવી એક ખીજના અધુરા પૂરા કરવાની
આપણી મહાન શીલસુદ્ધી પ્રાણી સુધી કોણ પહોંચાડે
કા ? સિહના કયા અધુરા સિહણ પૂરા કરે અને
સિહણના કયા અધુરા સિહે પૂરા કરવાના ?

કારણ કે માનવતાનું, માનવ ઉત્કર્ષના, માનવ
સેવા જોવા કોઈ કામ આ પ્રાણીઓને કરવાના હોવા
જ નથી ને ! એટલે જ કદાચ એકની પાછળ મરી
જવાનું ખીજુ ઉતાવળ કરતું હશે જડસુ રે જડસુ

શુ કહેતું પશુને ! આપણે તો એક મૂંઝા ને ખીજો જોએ

પદરેક વરસ પહેલાં સૌરાષ્ટ્ર સરકાર હતી
ત્યારે એણે ગિરના બેરિયાનેસમાંથી પકડેલાં એક
સિહને સિહણ બેલાડને અમદાવાદની મ્યુનિસિપલ
કારપોરેશનને બેટ આપેલા એને કારિયાના વય
પ્રાણી સમ્રાજ્યમાં રાખેલાં

ગિરના જ છુરમાં મેળે એક સીદી નામે બાણ
એને રખવાળ તરીકે નીમેલો આ સીદી બાદશાહ
સિહોને સાચવે ખવરાવે પીવરાવે, ખધી રીતે બેથનું
લાલન પાલન કરે અને સિહ સિહણ અદરના
ઝોરમાં આત્મ્યાંજલ ત્યારે એનું એનકલોઝર (વચ્છ
બારણું) બંધ કરી આમળનું મોડું પીંજર સાફ
કરે, પાણીની કુડી ભરે અને ખારાનું પથ્ય મુખી
આવે આમ સિહ સિહણના લાલન પાલનથી સીદી
બાદશાહ સાથે બેલાડ સારીપેટ હેવાપાધ ગયેલ

એમાં એક ફિવસ વચ્છ બાણ બંધ કર્યાં
વિના બાણ બહારનું પાંજર સાફ કરવા અદર ગયો
અને સિહણે એને જોયો આવી અદરના પીંજર
માંથી બહાર, ત્યાં સિહ પથ્ય એની પાછળ બહાર
નીકળી આવ્યો મોટા પીંજરમાં ત્રા મેગા થયા
પથ્ય સિહણ છુરાઈ હતી એ બાણની નજીક જવા
માડી ખરાબર નજીક આવી રહી ત્યાં સિહે ઝડપથી
આવીને સિહણને પાછી હડસેલી ઢીધી તીરછી
નજરથી ધકો મારતા જણે કહેતા હોય

કે જોતી નથી આ ફિવસત આપણુ ધ્યાન
રાખે છે આપણું લાલન પાલન કરે છે તે ! એના
ઉપર જ નજરથી ઘટ્ટને ધસી ?”

સિહે સિહણને વારી ને બાણનો જન
ખચાવી લીધી સિહણ પથ્ય સમગ્ર ગઈ સરદાર
પાણીકરે આ સિહનું નામ વનરાજ અને સિહણનું
નામ વનરાણી રાખેલું

કેટલોક વખત તો બેલાડનું છવન આનંદથી
નિર્ગમન થયું કુટુંબ પરિવારમાં બે બચ્ચાં પથ્ય
થયાં પથ્ય વનરાણી ગિમાર પડી ખૂબ સેવા સાર
વાર થઈ વનરાણીની ગિમારીથી વનરાજ અચૂક
થઈ ગયો ઉદારીનતા ધેરી વળી અને એક ફિવસ

વનરાણી બે ગર્યા ને વનરાજને છોડીને ચાલી નીકળી.

વનરાજ એકલો થઈ રહ્યો. એનો સ્વાદ જીવનમાંથી જતી ગયો. ન ખાવ, ન પિયે. પરાણે ખવરાવવાનું કરે, બાણ સીદી પૂરા પ્રેમથી સિંહને હેત કરે પણ સિંહણની ખોટ કેમ કરીને પુરાય ?

સિંહને જીવનમાંથી સ્વાદ ગયો અને એણે સિંહણ પાછળ દેહ છોડી દીધો.

મૂં મન લાગી તૂં મના, તૂં મન લાગી મૂં;
લૂણ વળું લ્યે પાણીએ, પાણી વળું લ્યે લૂણ.

પણ એનો કાળજી ધા લાગ્યો સીદી બાણને. એનાં કંઈ બૂખ હરામ થયાં. ન સમજ્યો કે આ કંઈ આપ્તજન થોડાં યુગ્મી થયાં છે? કે ન તો એના જાણ બાઈ અવસાન પામેલાં. પણ પ્રિત એવી છે મારા બાઈ !

“આપ જલે ને જગ હસે.”

છેવટ કાંકરિયા પ્રાણી સંગઠાલયના સંચાલક રમીન ઉર્વીરે હૈયાધરી આપો આપો ને ખાતો ખાતો કર્યો.

(૪)

રામાયણમાં સીતા, મહાભારતમાં દ્રૌપદી અને હલિયડમાં હેલન યુદ્ધોનું યુગ્મ્ય કારણ બનેલ છે. એટલે જ કહેવાયું હશે ને ! કે :

જર જમીન અને ભેર,
એ ત્રણે કનિયાનાં છોર.

મૂડીવાદ અને સામ્યવાદનો ઝગડો જ આ જર ને જમીનનો છે ને ? પણ લોકસાહીમાં સત્તાની એક ખુરશી માટે અનેક અહિંસક યોદ્ધાઓનાં યુદ્ધો માટે વધુ અવકાશ રહે છે. કારણ કે સત્તા એ ભેર-સ્ત્રી સ્વરૂપ છે. ત્યારે સિંહોના જીવનમાં સિંહણને સ્ત્રી ગણેા, સત્તા ગણેા, જર ગણેા કે જમીન ગણેા એ એક જ યુદ્ધ માટેનું સાધન બની રહે છે. શેષ

માનવ જગતમાં અને પ્રાણી જગતમાં બધું સરખું જ છે.

ઝિરના જંગલમાં સિંહનો શિકાર કરવાની મનાઈ થઈ એ પછી પણ સિંહના અકાળ મરણના બનાવો બનતા જ રહ્યા છે.

એક વખતે સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યના સમયમાં એક સાથે સાત સાત સિંહો મરણ પામેલા મળી આવ્યા. અખબારોમાં ઉઠાપોહ મચ્યો. સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની વિધાન સભામાં પ્રશ્ન પૂછાયો :

પ્રશ્ન : સિંહોનાં મરણ કયા સંજોગોમાં થયાં અને કેમ થયાં તે ચાનનીય મંત્રીશ્રી કહી શકશે ?

જવાબ : હા, જરૂર કહી શકશે. ખાતાને અગેલા અહેવાલ મુજબ આ સાત સિંહોમાં છ નર અને એક માદા-સિંહણ હતી. આ માદાનો પ્રેમ જીતવા સિંહ સામસામા લડ્યા અને લોહીક્રુડાણ થઈ ગયા. એક ખીજને પંજા મારી ઊતરડવા લાગ્યા અને આખરે મરણને શરણ થયા.

પ્રશ્ન : તો વન્યમંત્રીશ્રી કહેશે કે સિંહણનું મૃત્યુ કેમ થયું ?

જવાબ : પોતાના ચાહકોને પોતાની ખાતર અંદરો અંદર લડતા બોધને છેવટે એ સિંહણે આપઘાત કર્યો.

સિંહ હંમેશાં સ્વયંવરથી વરે છે. અને બળવાન તથા ભેગમનવંતો સિંહ સિંહણ માટે વધુ આકર્ષણરૂપ બને છે. સ્વયંવરમાં ઘણીવાર સિંહો સિંહણ માટે સામસામા યુદ્ધો જોયે છે. આવાં યુદ્ધોમાં પરાજિત સિંહ નાગેશી વ્હોરી ને ચાલતો ધાવે છે ને ઘણીવાર આવા યુદ્ધોમાં એકાદ હરિફ મૃત્યુ પણ પામે છે. આવા પરાજયોમાં પરાસ્ત થયેલો સિંહ પાછો બારણેથી પ્રવેશ કરીને વિજ્યી સિંહ માથે હુમલો કરવાનો બનાવ હજી સુધી નથી નોંધાયો.

*

માણસથી માછાં લલાં, સાચી પ્રીત જ બાણ;
ને પાટે જળ જૂઝવાં, નિશ્ચે છાંટે પ્રાણ.

[આ પ્રસંગોના આલેખક જીવાનભાઈ રાજવીર ગઢવી ત્રિમાજી રહે છે તે ઘોઠકા ગામે સર્વોદય ઉપકેન્દ્રનું સચાલન કરે છે—સ.]

કેસર, ચંદન ને નિજ કુરંગ,
ચારણ સે દુર ને સિદ્ધ,
એતા નગર ન નીપજે
પહોડાંમાં ય પ્રસિદ્ધ

સિદ્ધ અને ચારણોના આદિ વસવાટ જ પહોડો હતા આજે પણ ગિરના જંગલમાં જન્મે સાથે જ વસે છે અને સિદ્ધની સાથે વસનારા પણ સર્વદમન જેવા જ ધાયને? ત્રિમાજી વસનારા ચારણના બાળકો સર્વદમનથી ચાર છોડાવા અડે એવા પાકે છે

માલધારી ચારણો એટલે દિન બધો દેરને લઇને જંગલમાં જ ભ્રમવાનું એક ગોળા (લાકડી) સિવાય એને બીજી હથિયાર ન હોય તુલસીરાય પાસે જૂનો મીઠાનો નેસ છે આ નેસમાં એક માલધારી ચરણ હતો એને બે દીકરા એકનું નામ રાણો અને બીજાનું નામ રામ હજી તરૂણ વરયામાં જીવાનીના મહારવ નહિ ફૂટલા એવ બેસુના ખાડમાં જાય નવરા પડે ત્યારે માતાજીની સ્તુતિએ ગાય

પણ એવ રમતિયાળ સિદ્ધ કે સિદ્ધજીને જુએ એટલે અટક્યાળો કર્યા વગર ન રહે જાનવર (સાવજ) ભાગે એટલે મનમાં અટપટી ધાય ક્યારેક પાણી મારીને માણે કરે ક્યારેક લાકડીના થોલા મારીને સિદ્ધને કરે બાડે સંદેશ નેસથી થોડે દૂર આવા અટક્યાળા કરવામાં આઠ દસ છોકરા એક દી ભજના એક સિદ્ધજીને કરમદીના હૂવાને છાયે સૂતેલી ત્યાથી તગડી સિદ્ધજી બિધમાં લીધે જાય તે આને જઇને એક નાગમાં જઈને સતી

છોકરા ત્યાં પહોચ્યા પાપ મારી મારી ને પાઠી ઉઠાડી એમાં સિદ્ધજી જ એકાદ ને મારી તરાપ, તે આગવા છોકરાના ઉઠરા માથે ઝાલુ કરી લીધુ

છોકરાઓએ મોડારો કર્યો માલસ બેગુ થઈ ગયું ને સિદ્ધજીને બચાડી પણ છોકરાને ખાટલે નાખીને લાવવો પડેલો

રામ ને રાણો એવા અટક્યાળા એક દી ખરા ખપોરનું ટાણુ, ભેયું તો એક ભેખડ નીચે વેળુમાં છાયો દળેલો એમાં એક સાવજ ધોધા કરે એવ છોકરા ભેખડ ઉપર ચડી ગયા એવ ભાઈ વાતું કરે કે “કેવો મીઠી ની દરમાં ધેરે છે? હાલો એને જગાડીએ, ખારે મળે આવશે”

બીજીને કહે “પાણી લાકડાંથી જગાડવામાં શુ મળે?”

રેલો કહે “તમે સિદ્ધને માથે જ ખખ કિચે જોવા જેવી યાશે”

“હા, ઈ વાત સાચી હો! ભાર રગ જમે, ન ચે ખાળકવા દે મને!”

એવ નાના મોટા ભાઈ હુસા તુસી કરે ૩ નાનો કહે કુ પડુ અને મોટો કહે કુ પક ધડીક વહેવાડ જેવું કયું છેવટ રામ કહે “તુ મોટો છુ, એટલે મને જ પડવા દે”

રામ તો થયો તૈયાર મોખો રાણાને આપીને પછીડીનો માર્ગો કછોટો અને “હૂપ!” કરતોકને ભેખડ ઉપરથી ખામકયો ખરાબર સૂતેલા સિદ્ધને માથે

સાવજ પણ ઝાઈ ભાગ્યો છે! કાછ ભાગ્યો છે! પાણુ વળીને જુએ ઇ ખોળ અને એવ ભાઈ દાત કાઢી કાઢીને બિધ થઈ ગયા “કેવો ભયાડયો ફૂરારો?”

આ મહા જળવન પ્રાણી નેટલું મળવાન છે એટલુ જ લાકડજી છે નેટલુ પરાક્રમી છે એટલુ

૪૨૩૩૭ છે. એક વખત જો જાગી ગયોને કોંઈમાં આવી ગયો પછી તો બીજી સાત્ય છે, પછી તો મોત સામે આવીને ઊભે તો ય જીજ્ઞાસા ઊડાવી નાખે.

આ ચારણબાળ રામ અને રાણા પછી તો ચળતા ગયા. નાનો લાઈ રાણા એક છી રામને કહે: “તું” સિંહને માથે ખાખક્યો તો હું” સિંહને ગળે ચામડાની ઢાલ પહેરાવી આહું.”

ભારી ભેખમનું કામ. જમતા સિંહને ગળે હાથ નાખવાનું. પણ ભેખું તો રામ કે રાણાને નામ નિશાન ન મળે. ભેખ જણાએ જોઈવળ કરી. ભેખડ પાસેથી સિંહ પસાર થાય ત્યારે એ અસાવધ હોય. એટલે ભેખડને અધોલે ભેખ લાંતાઈ રહે.

એમાં એક દી લાગ આંગ્યો. સિંહ બરાબર ભેખડની અડોઅડ ચડને નીકળ્યો. જેવું સિંહનું માંધું બહાર આવ્યું કે રાણાએ અખ દઈને ગળામાં ઢાલ પરાવી દીધી. સિંહ અચાનક પહેરામણીથી લાડક્યો ને લાગ્યો. ઢાલ સોંતો લાગ્યો જાય. ચૂંઝવણનો કાંઈ પાર નહિ. ગળે ભૂત વળગ્યા જેવું લાગે પણ ઢાલ રમે નીકળે ?

ધણી ઝાવાં નાખ્યાં હશે, માથાં ઉલાળ્યાં હશે, પંજા લરાળ્યા હશે. પણ લાગ્યો જ જાય. બીજો દી છોકરા ઢાલ ગોતવા નીકળ્યા. એ ય તે સિંહના સગડે સગડે હાથ્યા જ ગયા. ગોતતાં ગોતતાં ખારેક ગાઉ જતાં ચૂંચાઈ ગયેલી ઢાલ મળી આવી.

(૨)

ગિર-સાસલુથી દસેક માઇલને અંતરે કીટા અને કાંતાનેસ આવેલ છે. આ કીટા નેસમાં લખ-મણી નામે ચારણ માલધારી રહે. લખમણની સાખ ગેલવા એટલે લખમણ ગેલવાના નામથી સૌ ઝોળાળે.

આ લખમણને દસ બાર ભેંસો, એટલે નાનો એવો માલધારી. પણ ગિરના નેસમાં ગમે તેવી મુરકેલી કે સારા નરસા વરસમાં પણ અતિથિને કદી વરસ વરતાવા ન દે એવા દલગજા. આવ્યા ગયાના આદર સત્કારમાં ઝોળાયોળ ચડ જાય.

લખમણ ગેલવો માલધારી નીનો પણ જન્મ-

વાળો આદમો. એના દહતું કાહેં જાગ્યર. ભેંસું થોડી પણ ચૂંદ વિનાની હાથણી ભેખ દ્યો. ચાવડની સામે બથોડાં દ્યે એવી. અને રાત દી સાવજ સાથે રહેનારાં માલઢોર હાડબળકું જ થાય. એ તો જેવો જેનો વાસ અને જેવો જેનો અભ્યાસ. હાલતાં સાવજ મારણની લાલચે આવી ચડે અને હાલતાં ભેંસું એને તગડી ચૂકે.

એકવાર જંગલ ખાતાના ઉપરી અધિકારી અને બીડગાર્ડ (જંગલ ખાતાના રંખવાળો) લખમણ ભેંસું ચારતો હતો ત્યાં શેખતા શેખતા આવી ચડયા. આવીને કહે :

“ગઢવી ! આ બાબુના કરમદીના દૂવામાં સાવજ બેઠો છે. એને અમારે ઉઠાડવો છે પણ કેમે ય કરતાં બેઠો નથી. તારી ભેંસુને પાણીમાંથી ઉઠાડય ને ધ હાકા કરે તો કદાચ સાવજ બેડે.”

“હવે ધમાં કંઈ મોટી મામલત હતી ! સાવજ ઉઠાડવો છે ને ! તે તમારાથી ન બેઠયો ? ધ ને ગર્ધનો કૂતરો કેંવાય. અળખડી ઉઠાડી દે.”

લખમણ ગેલવે ભેંસુંને પાણીમાંથી ઉઠાડી સીસકારો કરતાં તો દસે ય ભેંસે પૂંછડાને વળ દઈને માથાં ઉઠાળ્યાં. અંગ કપાન જેવાં કરી ત્રસે શીંગડે દસેધ ધોડરિયું. કરમદીના દૂવા કરતી ગોઠવાઈ ને સિંહને વચ્ચે લપ્પ લીધો. ધોડી ધોડીને સિંહને ઢીં લીધો.

અચાનકના આક્રમણથી સિંહ બેખાકળો થઈ ગયો. ભાગી છૂટવાનો મારગ ન મળે. એક બાબુ ધસારો કરે તો ત્રણ બાબુથી ભેંસું શિંગડે ઉઠાડે. કૂટબોલના દડા જેવી દશા કરી મેલી. થોડીવાર તો જીલ્લ જાગ્યું. પણ સિંહ ધા કરવા કરતાં તો લાગવાની જ વેળા સાધતો હતો.

લખમણ ગેલવે ધડીક ભેંસુને સિંહ સાથે રમડીને સિંહને જાવા દીધો. પણ લાહડા કાઢતો ગયો. આ બધું નજરોનજર જોનાર અધિકારીઓ અને બીડગાર્ડો તો ખુશ થઈ ગયા. ભેંસું પાછો આવી ને લખમણને આટવા માંડી. લખમણે લલ-કારિયું દઈ દઈ ભેંસુને સાથે હાથ ફેરવી પોરલાવી

[આ પ્રસંગોના આલેખક જીવાનભાઈ રાજવીર ગઢવી ત્રિસર્ગ જ રહે છે તે ઘોડકા ગામે સ્વૈચ્છિક ઉપકેન્દ્રનું સંચાલન કરે છે—સં.]

કેસર, ચંદન ને નિજ કુરંગ,
ચારણ સેંદુર ને સિંહ;
એતાં નગર ન નીપજે
પહાડાંમાં ય પ્રસિદ્ધ

સિંહ અને ચારણોનો આદિ વસવાટ જ પહાડો હતો. આને પશુ ગિરના જ ગણમાં જ-ને સાથે જ વસે છે. અને સિંહની સાથે વસનારાં પશુ સર્વદમન જેવાં જ થાયને? ત્રિસર્ગ વસનારાં ચારણના ખાળકો સર્વદમનથી ચાર છોટાંવા ચડે એવા પાકે છે.

માલધારી ચારણો એટલે દિન જયો ઢોરને લઇને જંગલમાં જ ભગવાનું. એક ગોખા (લાકડી) સિવાય એને ખીનું હથિયાર ન હોય. તુલસીસ્થાય પાસે જૂનો મોંઢાનો નેસ છે. આ નેસમાં એક માલધારી ચારણ હતો. એને બે દોકરા. એકનું નામ રાણો અને ખીનનું નામ રામ. હજી તરણા વરયામાં જીવાનીના મહરેમ નહિ ફૂટેલા. બેય ભેંસુના ખાકુમાં જાય. નવરા પડે ત્યારે માતાજીની સ્તુતિઓ ગાય.

પશુ બેય રમતિયાળ. સિંહ કે સિંહણને જુએ એટલે અટક્યાણો કર્યા વગર ન રહે. જનનવર (સાવજ) બાળે એટલે મનમાં અટપટી થાય. ક્યારેક પાણી મારીને આળો કરે ક્યારેક લાકડીના ઘોલા મારીને સિંહને ફરે લગાડે, સાંઢબેસ નેસથી થોડે દૂર આવાં અટક્યાણાં કરવામાં આઠ દસ છોકરા એક દી ભણેલા. એક સિંહણને કરમદીના દૂવાને ડાંચે સૂતેલી ત્યાંથી તગડી. સિંહણે બેંધમાં લીધે જાય તે આથે જઇને એક નાગમાં જઈને સલી

છોકરાં ત્યાં પહોંચ્યાં. પાણી મારી મારી ને પાછી ઉઠાડી. એમાં સિંહણું હંઠાઇ ને મારી તણપ, તે આગલા છોકરાનાં હેરા માથે ગાળું કરી લીધું.

છોકરાઓએ જોયોરા કર્યો માથે સ ભેંસું થઈ ગયું ને સિંહણને ભગાડી. પશુ છોકરાને ખાટલે નાખીને લાવેલા પડેલા.

રામ ને રાણો એવા અટક્યાણા. એક દી ખરા જયોરનું ટાણું, બેયું તો એક ભેખડ નીચે વેળમાં ડાચો ઢળેલી એમાં એક સાવજ ઘેરાં કરે. બેય છોકરા ભેખડ ઉપર ચડી ગયા. બેય લાકાં વાળું કરે કે “કેવો મીઠો નીંદરમાં થોરે છે? હાલો એને જગાડીએ, ભારે મળે આવશે.”

ખીનને કહે: “પાણી લાકડાંથી જગાડવામાં શું મળે?”

યેલો કહે: “તમે સિંહને માથે જ ખાખ-કિયે. જોવા જોવી ચાશે.”

“હા, ઈ વાત સાચી હો! ભારે રંગ જામે, તમે ખાખકવા દે અને !”

બેય નાના મોઢા ભાઈ હુંસા તુંસી કરે છે. નાનો કહે ફું પડું અને મોટો કહે હું પડું. ઘડીક વહેવાડ જેવું કથું. એવટ રામ કહે “હું મોટો છું, એટલે અને જ પડવા દે.”

રામ તો થયો તૈયાર ગોથો રાણાને આપીને પછેડીનો માર્યો કહોરા અને “હૂપ!” કરતાકને ભેખડ ઉતરી ખાખકયો ખરાખર સૂતેલા સિંહને માથે.

સાવજ પશુ કાંઈ લાગ્યો છે ! કાંઈ લાગ્યો છે ! પાણું વળીને જુએ ધ ખીન. અને બેય લાકાં દાંત કાઢી કાઢીને બે ધા થઈ ગયા. “કેવો ભગાડયો ફતરાને ?”

આ મક્કા જળવાન પ્રાણી એટલું જળવાન છે એટલું જ લાકડાં છે એટલું જ લાકડી છે એટલું

૪૨૩૩૭ છે. એક વખત જો જાગી ગયોને કોંધમાં આવી ગયો પછી તો બીજી સાત્ય છે, પછી તો મોત સામે આવીને ઊભે તો ય છક્કા છોડાવી નાખે.

આ ચારણુભાજી રામ અને રાણો પછી તો ચગતા ગયા. નાનો ભાઈ રાણો એક દી રામને કહે: “તું” સિંહને માથે ખાખક્યો તો હું સિંહને ગળે ચામડાની ઢાલ પહેરાવી આવું.”

ભારી ભેખમનું કામ. જગતા સિંહને ગળે હાથ નાખવાનું, પણ ભેતું તો રામ કે રાણાને નામ નિશાન ન મળે. ખેચ જણાએ ગોઠવણ કરી. ભેખડ પાસેથી સિંહ પસાર થાય ત્યારે એ અસાવધ હોય. એટલે ભેખડને અધોલે ભે ચ લંતાઈ રહે.

એમાં એક દી લાગ આવ્યો, સિંહ બરાબર ભેખડની અડોઅડ ચડને નીકળ્યો. જેવું સિંહનું માંથું બહાર આવ્યું કે રાણાએ ઝમ દઈને ગળામાં ઢાલ પરાવી દીધી. સિંહ અચાનક પહેરામણીથી લાડકયો ને ભાગ્યો. ઢાલ સોંતિ ભાગ્યો જાય, ચૂંઝવણનો ફાંધ પાર નહિ. ગળે ભૂત વળગ્યા જેવું લાગે પણ ઢાલ દયે નીકળે ?

ધણાં ઝાવાં નાખ્યાં હશે, માર્યાં ઉલાળ્યાં હશે, પંજાં ભરાળ્યાં હશે. પણ ભાગ્યો જ જાય. બીજો દી છોકરા ઢાલ ગોતવા નીકળ્યા. એ ય તો સિંહના સગડે સગડે હાલ્યા જ મથા. ગોતતાં ગોતતાં પારેક ગાઉ જતાં ચૂંઝાઈ ગયેલી ઢાલ મળી આવી.

(૨)

ગિર-સાસણથી દસેક માઇલને અંતરે કીટા અને કાંતાનેસ આવેલ છે. આ કીટા નેસમાં લખ-મણી નામે ચારણુ માલધારી રહે. લખમણની સાખ ગેલવા એટલે લખમણ ગેલવાના નામથી સૌ જાણખે.

આ લખમણને દસ પાર ભેંસો, એટલે નાનો એવો માલધારી. પણ ગિરના નેસમાં ગમે તેવી મુશ્કેલી કે સારા નરસા વરસમાં પણ અતિથિને કદી વરસ વરતાવા ન દે એવા દલગજી. આવ્યા ગયાના આદર સત્કારમાં જાણીયાળ ચડ જાય.

લખમણ ગેલવો માલધારી નીનો પણ જળ-

વાળો આદમી. એના દલનું કાડું જળખર. ભેંસું થોડી પણ સુંદર વિનાની હાથણી ભેખ દ્યો. સાવજની સામે બથોડાં દ્યે એવી. અને રાત દી સાવજ સાથે રહેનારાં માલદોર હાડખણકાં જ થાય. એ તો જેવો જેનો વાસ અને જેવો જેનો અબધાસ. હાલતાં સાવજ મારણની લાલચે આવી ચડે અને હાલતાં ભેંસું એને તગડી ચૂકે.

એકવાર જંગલ ખાતાના ઉપરી અધિકારી અને બીડગાર્ડ (જંગલ ખાતાના રખવાળો) લખમણ ભેંસુ ચારતો હતો ત્યાં શોધતા શોધતા આવી ચડયા. આવીને કહે :

“ગઢવી ! આ બાબુના કરમદીના દૂવામાં સાવજ બેઠો છે. એને અમારે ઉઠાડવો છે પણ જેને ય કરતાં બેઠો નથી. તારી ભેંસુને પાણીમાંથી ઉઠાડય ને ધ હાકો કરે તો કદાચ સાવજ બેડે.”

“હવે ધમાં કંઈ મોટી મામલત હતી ! સાવજ ઉઠાડવો છે ને ! તે તમારાથી ન બેઠયો ? ધ તો ગંધનો ફૂતરો કેવાય. અબધી ઉઠાડી દઈ.”

લખમણ ગેલવે ભેંસુને પાણીમાંથી ઉઠાડી. સીસકારી કરતાં તો દસે ય ભેંસે પૂંછડાને વળ દઈને માથાં ઉજાળ્યાં. અંગ કપાન જેવાં કરી ત્રિસે રીંગડે દસેય ધોડીયું. કરમદીના દૂવા કરતી ગોંધાઈ ને લંહને વચ્ચે લઈ લીધો. ધોડી ધોડીને સિંહને કીંકે લીધો.

અમાનકના આક્રમણથી સિંહ બેખાકજો થઈ ગયો. ભાગી છૂટવાનો મારગ ન મળે. એક બાબુ ધસારો કરે તો ત્રણ બાબુથી ભેંસું શિંગડે ઉઠાડે. ફૂટબોલના દડા જેવી દશા કરી મેલી. થોડીવાર તો જુદા જમ્યું. પણ સિંહ ધા કરવા કરતાં તો ભાગવાની જ વેળા સહિતો હતો.

લખમણ ગેલવે ધડીક ભેંસુને સિંહ સાથે રસાડીને સિંહને જવા દીધો. પણ લાલોડા કાઢતો ગયો. આ બધું નજરોનજર જોનાર અધિકારીઓ અને બીડગાર્ડો તો ખુશ થઈ ગયા. ભેંસુ પાછો આવી ને લખમણને ચાટવા માંડી. લખમણે કારિયું દઈ દઈ ભેંસુને સાથે હાથ દેરવી ને

પૌરહાવીને હેત ક્યું. સરકાર તરફથી એને ૧૦૦ રૂપિયા ધનામ મળેલું.

(૩)

નમવાળાથી ૭ એક માઈલને અંતરે મોતીડી અને સોમાનીસર નામના નેસ છે. ધાતરડી નદી કાંઠાના આ નેસમાં ચારણ માલધારી વાજસુર રહે. સાબે કેરવા. ત્યારે આ નેસમાં ૭ સાત જૂંપડા. બેંસુ ચારે ને માતાજીના મંગળ ગાઇ આનંદ કરે.

એક દીને સમો, વાજસુર અને પાંચ ૭ ચારણો બેઠા બેઠા કાલી ઘેલી લાવામાં માતાજીના ૭૬ ગાય ને વાળુંના ગલત્યા કરે. એમાં કોઈ શિકારીએ જંગલમાં સિંહને માથે બંધૂકનો ધા ક્યો તે થોડો ઘણો ઘાયલ થઇને ભુરટા થયેલો. સાવજ એમિતાનો માલના કોઠામાં પડ્યો.

અમાનક સાવજ લાગતાં તો બેંસુમાં બંગાળી પડ્યું ને જૂંપડામાં બેઠેલા ચારણો મડયા જેમ આવે એમ લાગવા. પણ સાવજ તો સીધો કૂદ્યો. જૂંપડામાં અને વાજસુરનો જમણો પગ મોઢામાં પકડીને માંડ્યો કોટા ચારવા.

વાજસુર ખાટલા માથે બેઠેલ. અમાનક સાવજે પગ મોઢામાં લઇ લેવા છતાં જળી થકક્યો નહિ. એમને એમ બેસી રહી સાવજના બે કાન ક્યકચાવીને પકડયા ને માંડ્યો આગળવા. સાવજ વાજસુરના પગમાં દાઢા બરાવીને ઝંઝેડવા મથે અને વાજસુર સાવજને જોર કરવા દયે નહિ. વાજસુર પણ સાવજના કાનને જૂડની જેમ વળગ્યો.

વાજસુરે ઘણા ચક્રા કર્યા કે “ધોડો ! ધોડો ! કોઈ આ સાવજને મૂડી નાખો. મેં જરાખર કાન પકડ્યા છે. ચક્રવા નહિ દઉં. મરી જાઉં તોય નહિ છોડું.”

પણ કોઈની દિમત ન હાલી. વાજસુરને તો મરવા મારવાના જ ખેલ હતા. છેવટ એણે સાવજની ગરદનમાં ડાબો પગ બરાવ્યો અને જોર કરીને એક બાજુ સાવજ કૂંજોળ્યો ને બીજી બાજુ પોતે પડ્યો. ખાટલો ઉલળ્યો ને ધખાકા ખોલ્યા. એમાં સાવજ ભાગ્યો.

સાવજે જમણો પગ વીંધ્યો. પણ સાબે સાચો રહી મથ્યો. આને વાજસુરની ઉંમર ૩૭-૪૮ વરસની છે. પગમાં સાવજના દાઢાની નિશાનીઓ રહી ગઇ છે. આ વાતને હજી દસ અગિયાર વરસ માંડ થયાં હશે. ત્યાંમાં સાવજની ઠારે જીવનારાને સાવજ ઘઈને રહેલું પડે છે. એમાં કોંક દી સાવજ શરમાં આવે તો કોંકદી માણસ શરમાં આવે. અને સાવજ જેવા સાવજ ભડકે તથે માણસ પણ ભડો તો ખરાજ ને !

(૪)

ગિરમાં રહેનારાંએને જનવર (સિંહ)ની બીક નથી હોતી એટલી ગર્વ (ગિર)ની બીક લાગે છે, એટલે કે ગિરમાં ઝાડનાં શુષ્કિયાંના ધોવાણવાળું પાણી પીતાથી ‘પીઓ’ ઘાય છે. પેટ આફરી ગયા જેવું મોઢું થઈ જાય અને શરીર ગળી ને પાણું થઈ જાય છે એની બીક ભારે હોય છે. એક નદી બીજી ગિરની નદીને પૂછે છે :

શવલ પૂછે જમરીને કે તારાં પાણી કેવાં ? (તો, કે) હાંકે કોકેને આફરે, સવારે એવાં ને એવાં.

નદી જમરીને ૫ તે બરો ઓછો ! પાણી એમાં અલિખાન લેતી હોય એમ કહે છે :

જમરી કે’ હું’ જોરાવરી, કાખરો મારો જેક; પે’લાં નાણુ ખાટલો, ને પછી વધારું પેટ.

આ જમરી નદીમાં ટેક ટેકાણે ધૂતા છે. માલધારીઓ એને પાટ કહે છે. કાળાપાટ, પીળા પાટ, નીંજસની પાટ ને ધોકડવાની પાટ ને એવી બધી. જે વાધાભાષ માલધારીની વાત કહે’ છું’ એમનું ૫ ડેણું અત્યારે ગર્વ લાગી હોય એવું વધી ગયેલું છે. પંચાવનેક વરસની ઉમર છે. પણ આ વાત તો પંદરેક વરસ પહેલાંની છે. તે દી વાધા-ભાષની ભરજીવાની. ચાળાસેક વરસનો લોંઠકા આદમી.

દોઢીનેચના આ રમારી વાધાભાષનો નાનો ભાષ બેસુ લઇને ચારવા ગયેલ તે ધોકડવાની પાટમાં બેસાડેલી. જયોરનું ટાણું તે વાધાભાષ પોતાના નાનાભાષ ખાટે લાત લઈને નીકળ્યા.

પાઠથી થોડેક દૂર એક બેલાડ બટકાણું (સિંહને સિંહણ). જુઓ હશે કે જુરોડું ચડું હશે તે આપું વાધાભાઈની માથે. વાધાભાઈએ બેલાડને આધું રાખવા પત્થરા લઈને સિંહણ માથે ઠોકરો. સિંહણને જડખામાં વાગતાં તો સિંહ ઉરકરાણા અને લાગલી જ વાધાભાઈના પેટ માથે તરાપ મારી.

વાધાભાઈએ ધણું બચવાનું કયું પશુ બે વખત સાવડે મોઢેથી આલું કરી લીધું. સાવજના નહોરથી અંગ ઊતરડાઈ ગયું. પશુ વાધાભાઈએ મરણિયા થઈને સિંહની ગરદન પકડીને માથેથી ફાળિયું ખેંચી સાવજના મોઢામાં ભરાવી દીધું ને અપાઝખી થઈ પડી. વાધાભાઈ સિંહ હારે બટથો બટથ આવી ગયા ને ગોઠીરો ક્યો.

ગોઠીરો નાનાભાઈને કાને પડતાં ગોબો લઈને દોડ્યો. ભેંસુ પશુ પાણીમાંથી ઊઠી ઊઠીને દ્રોડી સિંહને સિંહણ માથે. ચારે કારથી ભીંસ કરીને બેલાડને લગાડ્યું.

વાધાભાઈને લોહી નીંગળતી હાલતમાં ઘેર લાવ્યા. માલધારીઓના આગ્રહથી પોકડવે દવાખાને દાખલ કર્યો, પશુ સુધારો ન થયો. પેટમાં અને નહોરના ઊઝાડામાં પાક થઈ ગયો. છેવટ ગિરની

દેશી દવા કરી. 'વદવેડીઓ નામના આડની છાલથી સાર' થયું.

આ વાધાભાઈને, અત્યારે જોઈએ તો જમરીનો દુહો યાદ આવે એવું મોટું ડેફરં (પેટ) છે. સિંહે મોઢાં માર્યાની અને નહોરના ઊઝરડાની નિશાની છે. એમને કોઈ દિવસ મેં કેડિયું પહેરતાં લાભ્યા નથી. કોઈ ગામ ગામતરે જતા હોય અને પહેરતા હોય તો ભલે. નહિ તો એક કાછડી ને હાથમાં ગોમેા લઈને જ બ્યારે જુઓ ત્યારે મળે. માલદોરમાં પાછા પડી ગયા છે. હાલ જમવાળા પાસે લાખા ગામે રહે છે.

(૫)

કાઠીનારનું હરમડીઆ ગામ. ગામથી એકાદ માઈલ છેટે અંતુમાઈ લદની વાડી છે. વાડી પાસે કરજળા નામનું નેરકું છે. આ નેરકું એલભડના પાદરમાંથી નીકળી ને સાંખાવાડી નદીને મળે છે.

જગ્યા રણિયામણી. આડેક વરસ પહેલાંની વાત. ત્યારે હજી દૂવાઓ ઉપર મશીન નહિ મૂકાયેલાં. નદી ઉવર ઝોરીઆથી કે કોસ ચાંડીને પાણી પવતાં. દૂવાના પૈવાથી સોએક ફૂટને અંતરે એક ઘેઘૂર વડલો છે. એક દીના સમે બપોરના અગિ-

૧૭મી સદીની આખરના બિકાનેરશીલીના એક ચિત્રમાં સિંહ અને પાડો

૧. પારકે વાગ્યે એક કાલામધ્યે અચાનક આવી ચડ્યો,
અને પૈના નજીક માલદોર બાંધેલ તેમાંથી વાહરડાને
પકડ્યો અને માંડ્યો બાગરોટો બોલવા.

ત્યારે બે કોળીના છોકરા ત્યાં એમાંથી એક
ચોટકે વરસનો લાણુ નામનો છોકરો ધમી ગયો.
લાકડી લપ્પને રોડ્યો. પથુ દેવા જ માંડ્યો સોપ
જાટપોને, લાકડીની પ્રાછટ બોલાવવા માંડ્યો.

સાવજનો ખરડો બેવડ વાગી દીધો. સાવજના
મે દામાં વાહડો ને માંડ્યો લાણુ સામે ધૂરકવા.

પથુ આ ચોદ વરસના કોળી બાળે લાકડીઓ
સખોડવા જ માંડી. ઝડક્યો જ નહિ.

સાવજ વાહડાની બોચી માથે ભેર કરી ચક્યો
નહિ, પથુ લાકડીની પ્રાછટે સાવજને વાહડાની બોચી
છોડી દેવી પડી લાકડીનો માર તો પડ્યા જ કરતો
હતો, ત્યાં તો હાકલા પડકારા થયા ને લાકડિયુંના
માર ખાતો સાવજ ઝુંઝાપ ને ભાગ્યો.

આજે એ વાહડો મોટો બળદ થઈ રહ્યો છે.
જાને ખેતીમાં સાફ કામ આપે છે, એનું નામ રાખ્યું
છે સાવજડો. લાણુ અટાણે ધુવાનભેષ થઈ રહ્યો
છે. કાષ્ટ, મેધાણી ઈ દોષણે હોત તો એની છાતી
ગજ ગજ ફૂલાઈ ને માલીકારથી ગીત મૂંજવા માંડત કે:

કિશોર કોળી

ચોદ વરસનો કિશોર કોળી
કાચો કુમળો કિશોર કોળી
આમ જરતો કિશોર કોળી
ત્રાડ ગજવતો કિશોર કોળી
ભોલો રહેજે !

ત્રાડ દીખી કે ભોલો રહેજે
ગિરના ફૂટા ભોલો રહેજે
કાથર ફૂટા ભોલો રહેજે
ગા ગોઝારા ભોલો રહેજે
ગોળો લીધો

હાથ હોલોળી ગોળો લીધો
કુમળી વધનો કિશોર ભેદો
હુધમલીઓ એ દોડ્યો. સીધો
મૂંગેન્દ્રના મૂંડામાં દીધો
પ્રાછટ બોલી

લાકડિયુંની પ્રાછટ બોલી
વાર કરી વેગ વટોળી
નાનકડા તો દેહ નીટોળી
સાવજના ખરડામાં ચોડી
ધૂમ મચાવી

ભડવીર લાણુ ધૂમ મચાવી
પંચાનનને પાક બણાવી
અખીના જડખાં ખોલાવી
વાહરને તો લીધ મચાવી
ડંકો દીધો

કિશોર લાણુ ડંકો દીધો
લાણુ નહિ તું લાણુ અટકો
બનખંકો બાળકથી બીધો
વનરાવનનો મારગ લીધો
લાણુ પ્રકાશે

ભારતમાં ભે લાણુ પ્રકાશે
જ્ઞાન તણી ભે જયોત છવાશે
યૌવનનાં અંતર અજવાસે
અંધારાં ઘટશે આકાશે

તરણુ ભગે
તરવરિયા ભે તરણુ ભગે
કુમળાથી કંઠીરો ભાગે
હુખિયાથી કૈત્યો ભાગે
છેરાથી છોગાળા ભાગે
જય વરતાશે

દીન હુખિયાનો જય વરતાશે
પુરાંત ખેતર છોડી જાશે
ટોખાંના ડચકારા જાશે
દેસતણુ બાવિ પલટાશે

[આ અંકમાં સિંહના પ્રસંગો આલેખનારા ધણુ ખરા સ્વાનુભવના જ પ્રસંગો આલેખે છે તે એની વિશિષ્ટતા છે. થોડીક જ કથાઓ એની હશે જેણે સ્વાનુભવી પાત્રેથી સાંભળીને લખી હશે. 'મરદોની મરણ મોજ'માં દ. શ્રી પુન્નવાળાએ વાંધણિયા દ. શ્રી અમરવાળાનો પ્રસંગ આલેખ્યો છે. આ 'મેણુના માર્યા' પ્રસંગમાં પણ દ. શ્રી અમરવાળા આવે છે. આ પ્રસંગના આલેખક શ્રી સુરગભાઈ વર વાંધણિયા દરબાર અમરવાળાના બનેલી થાય. એલ. એલ. બી. નો અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી શ્રી સુરગભાઈની વાંધણિયા તાલુકાના મેળુસ્ટ્રેટ તરીકે વરણી કરવામાં આવેલી. બૂપત (ગડુ) ત્યારે દ. અમરવાળાનાં ઘોડાં સાચવતો અને ફાઈવીંગ કરતો. 'બહારવટીઆને બદલે સિંહ દર્શન'માં એ સંબંધે પણ બૂપતને મળવા શ્રી સુરગભાઈ શ્રી રતુભાઈ સાથે જોડાયેલા. આમ ધણુખરા આ પ્રસંગો સ્વાનુભવના જ છે. અને 'મેણુના માર્યા' પ્રસંગ તો સિંહના શિકારમાં અને સિંહના જીવનમાં એક નવો જ પ્રકાશ પાડે છે.-સં]

વાંધણીઆ દરબાર શ્રી અમરવાળાના કૂંડના દીકરા નાનાભાઈ બસીઆ ભારે મસ્કરા. પંડ્યનું છ મળ્યું વજન, શરીર અઠોદળું, માંડમાંડ હાલી શકે, પણ શિકારનો ગજબનો શોખ.

એક વખત "અમરભાઈએ દીપડાનો શિકાર કરીને નાનાભાઈને બીડવવા મોટરમાં નાખીને વાંધણીઆ ક્ષાત્રી નાનાભાઈને દીપડો દેખાડ્યો.

"આપુ! મને તો સાથે તેડતા જ્યો તો!" અમરભાઈને કપડે આપતાં નાનાભાઈએ કહ્યું.

"નાનાભાઈ! દીપડાના શિકારમાં તમે સાથે હો તો તમને મેડે (માચડે-મચાણે) માંડ માંડ ચડવવા, અને બધાયે છુપાઈ ને દીપડાને શંકા ન જાય તે માટે શાંત બેસવાનું હોય તે વખતે તમે ઝોલે ચડો તે તમારાં નાખોરાં (નરકોરાં)ની શરણાઈ આજુ થાય તમને છુંધિયાળને તે સાથે કોણ લઈ જતું?" નાનાભાઈની મસ્કરી કરતાં અમરભાઈએ કહ્યું.

"તો પછી માઈ પેટ આળવા અને મને દેખાડવા આ દીપડો શું કામ લાવ્યા?" નાનાભાઈએ ખીખડીને કહ્યું.

"તે તમે ૫ શિકાર કરીને અમને ખીજવોને!" નાનાભાઈને વધુ ખીજવવા અમરભાઈએ મહર કર્યો.

"હવે જ્યાંની દીપડી મારી એમાં તો શું

ગડો છે? એ...સાવજ મારીને ન કાઢું તો માઈ નામ નાનો બસીઆ નહિ." નાનાભાઈએ મૂંછે તા દબને કહ્યું.

આ વાતને મહિતાક દિવસનાં વહાણાં વિત્યાં હશે. રાતના દસેક વાગ્યાને સુમાર હશે, દરબાર-મકના ચોકમાં દ. શ્રી. અમરવાળા ખીત્રીક એલતા હતા ત્યાં હુકુકુ કરતીકને મોટર પાસે આવી અને હોર્ન ઉપર હોર્ન વગાડતા નાનાભાઈ મોટરમાં બેઠા બેઠા મસ્કતા હતા.

"નાનાભાઈ! તમે તે શું ઇડરિયો ગડ જીતી આવ્યા તો તે આટલાં હોર્ન વગાડો છો?"

"એ હો! હા! અહીંઆ આવો, કાંક દેખાડું!" નાનાભાઈએ કહ્યું.

"છ દેખાડ્યાનું તમારી પામે રાખો, તમારે પગે મેંદી થોડી દીધી છે? ને હેડા જાતરો નહિ તો ટીંગાટોળી કરીને ઉતારવા પડશે!"

"હું મસ્કરી કરતો હોઉં તો મારા સમ, અને તમે અહીં ન આવો તો મારા સમ." નાનાભાઈએ અમરભાઈને સમ દેતાં કહ્યું.

સમ દેતાં અમરભાઈ મોટર પાસે ગયા. એટલે મોટરની પાછળની સીટમાંથી તાગ જ મારેલા સાવજનું આમટું કાટીને અમરભાઈને દેખાડીને પૂછ્યું :

૧. પારકે વાગ્યે એક ડાલામથો અમાનક આવી ચડ્યો,
અને પૈયા નજીક માલદોર બધેલ તેમાંથી વાછરડાને
પકડ્યો અને માંડ્યો બામરોડો બોલવા.

ત્યારે બે કાળીનાં છોકરા ત્યાં એમાંથી એક
ચોટક વરસનો લાણુ નામનો છોકરો ધમી ગયો.
લાકડી લપ્પને દોડ્યો. પછુ દેવા જ માડ્યો સોધ
જાડીને, લાકડીની પ્રાછટ બોલાવવા માર્યો.

સાવજનો ખરડો બેવડ વાળી દીધો. સાવજના
મેઢામાં વાછડો ને માડ્યો લાણુ સામે ધૂરકવા.

પછુ આ ચોદ વરસના કાળી બાળે લાકડીઓ
સખોડવા જ માંડી. ઝઝક્યો જ નહિ.

સાવજ વાછડાની બોચી માથે જોર કરી શક્યો
નહિ, પછુ લાકડીની પ્રાછટે સાવજને વાછડાની બોચી
છોડી દેવી પડી લાકડીનો માર તો પડ્યા જ કરતો
હતો, ત્યાં તો ઢાકલા પકારો થવા ને લાકડિયુંના
માર ખાતો સાવજ મુંઝાઇ ને માર્યો.

આને એ વાછડો મોટા બળદ થઇ રહ્યો છે.
ને ભીતીમાં સારું કામ આપે છે. એનું નામ રાખ્યું
છે સાવજડો. લાણુ અટાણુ જુવાનબેધ થઇ રહ્યો
છે. કાઢ મેધાણી ઈ ટકિણે હોત તો એની છાતી
ગળ ગળ કૂલાઈને માલીકારથી ખીત મૂંજવા માંડત કે:

કિશોર કાળી

ચોદ વરસનો કિશોર કાળી
કાચો કુમળો કિશોર કાળી
આગ ઝંદતો કિશોર કાળી
ત્રાડ ગજવતો કિશોર કાળી
ભેલો રહેજે !

ત્રાડ દીધી કે ભેલો રહેજે
ગિરના કૂત્તા ભેલો રહેજે
કાયર કૂત્તા ભેલો રહેજે
ગા ગોઝારા ભેલો રહેજે
ગોળો લીધો

હાથ હીલોળી ગોળો લીધો
કુમળી વથનો કિશોર ભેલો
હુમલીઓ એ દોડ્યો સીધો
મુળે-દ્રના મૂડામાં દીધો
પ્રાછટ બોલી

લાકડિયુંની પ્રાછટ બોલી
વાર કરી વેગે વટોળી
નાનકા તે દેહ નીડોળી
સાવજના ખરડામાં ચોડી
ધૂમ મચાવી

ભડવીર, લાણુ ધૂમ મચાવી
પંચાનનને પાઠ લણાવી
જાળીનાં જડમાં બોલાવી
વાછરને તે લીધ બથાની
ડંકો દીધો

કિશોર લાણુ ડંકો દીધો
લાણુ નહિ તું લાણુ અટકો
બનખંકો બાળકથી બીધો
બનરાવનનો મારગ લીધો
લાણુ પ્રકાશે

ભારતમાં એ લાણુ પ્રકાશે
જ્ઞાન તણી એ જ્યોત છવાશે
યોવનનાં અંતર અજવાસે
અધારાં ઘટશે આકાશે

તરણુ ભગે
તરવરિયા એ તરણુ ભગે
કુમળાથી કંડીરો ભાગે
હુબળિયાથી હૈત્યો ભાગે
છોરાથી છોગાળા ભાગે
જય વરતાશે

દીન હુખિયાંનો જય વરતાશે
પુરાંટ ખેતર છોડી જાશે
ઢોળાંના ડબકારા જાશે
દેશતણું લાવિ પલટાશે

[આ અંકમાં સિંહના પ્રસંગે આલેખનારા ધણા ખરા સ્વાનુભવના જ પ્રસંગે આલેખ છે તે એની વિશિષ્ટતા છે. થોડીક જ કથાઓ એવી હશે જેણે સ્વાનુભવી પાસેથી સાંભળીને લખી હશે. 'મરહોની મરણ-મેળ'માં દ. શ્રી પુન્નવાળાએ વાંધણિયા દ. શ્રી અમરવાળાનો પ્રસંગ આલેખ્યો છે. આ 'મેણુના માર્યા' પ્રસંગમાં પણ દ. શ્રી અમરવાળા આવે છે. આ પ્રસંગના આવેખક શ્રી સુરગલાઈ વર વાંધણિયા દરબાર અમરવાળાના બનેલી થાય. એલ. એલ. ખી. નો અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી શ્રી સુરગલાઈની વાંધણિયા તાલુકાના મેટરસ્ટેટ તરીકે વરણી કરવામાં આવેલી. ભૂપત (ડાકુ) ત્યારે દ. અમરવાળાનાં શોડાં સાચવતો અને રૂાઈવીંગ કરતો. 'બહારવટીઆને ગદલે સિંહ હર્શન'માં એ સં'ગ'ધે પણ ભૂપતને મળવા શ્રી સુરગલાઈ-શ્રી રતુલાઈ સાથે જોડાયેલા. આમ ધણાખરા આ પ્રસંગે સ્વાનુભવના જ છે, અને 'મેણુના માર્યા' પ્રસંગે તો સિંહના શિકારમાં અને સિંહના જીવનમાં એક નવો જ પ્રકાશ પાડે છે. -સં]

વાંધણીઆ દરબાર શ્રી અમરવાળાના ડૂંધના દીકરા નાનાલાઈ ખસીઆ ભારે મરકરા. પંડયનું જ મળનું વળન; શરીર અદોદળું, માંડમાંડ હાલી ચકે, પથુ-શિકારનો ગળગનો-શોખ.

એક વખત અમરવાળાએ દીપડાનો શિકાર કરીને નાનાલાઈને ચીડવવા મોટરમાં નાખીને વાંધણીઆ લાવી નાનાલાઈને દીપડો દેખાડ્યો.

"આપુ! મને તો સાથે તેડતા જવો તો!" અમરવાળાને કપકો આપતાં નાનાલાઈએ કહ્યું.

"નાનાલાઈ! દીપડાના શિકારમાં તમે સાથે હો તો તમને મેડો (માચડો-મચાણે) માંડ માંડ અગવવા, અને બંધાયે છુપાઈ ને દીપડાને શંકા ન જાય. તે માટે શાંત બેસવાનું હોય તે વખતે તમે ઝોસે ચડો ને તમારાં નાખોરાં (નરકોરાં)ની શર-ણ્યું આહુ ધાય તમને જીંધિયાળને તે સાથે કોણ લઈ જાનુંતું?" નાનાલાઈની મરકરી કરતાં અમરવાળાએ કહ્યું.

"તો પછી મારું પેટ આળવા અને મને દેખાડવા આ દીપડો શું કામ લાગ્યા?" નાનાલાઈએ ખીનબીને કહ્યું.

"તે તમે ય શિકાર કરીને અમને ખીનબીને!" નાનાલાઈને વધુ ખીનવવા અમરવાળાએ મહર કર્યો.

"હવે ગયાડી દીપડી મારી-ઝૂમાં તો શું

ગડો છે? એ...સાવડ મારીને ન લાવું તો મારું નામ નાનો ખસીઆ નહિ." નાનાલાઈએ મૂંછે તા દબને કહ્યું.

આ વાતને મહિનાક દિવસનાં વહાણાં ચિત્યાં હશે. રાતના દસેક વાગ્યાનો સુમાર હશે, દરબાર-ગદના ચોકમાં દ. શ્રી. અમરવાળા ખીઝીક ખેલતા હતા ત્યાં હુકુકુ કરતીકને મોટર પાસે આવી અને હોર્ન ઉપર હોર્ન વગાડના નાનાલાઈ મોટરમાં બેઠા બેઠા મરકતા હતા.

"નાનાલાઈ! તમે તે શું ઇંડરિયો ગડ જીતી આવ્યા તો તે આટલાં હોર્ન વગાડો છો?"

"એ હા! હા! અહીંઆ આવો, કાંક દેખાડું!" નાનાલાઈએ કહ્યું.

"ઇ દેખાડવાનું તમારી પાસે રાખો, તમારે પગે મેંદી થોડી દીધી છે? ને હેઠા બાતરો નહિ તો દીંગાટોળી કરીને ઉતારવા પડશે!"

"હું મરકરી કરતો હોઉં તો મારા સમ, અને તમે અહીં ન આવો તો મારા સમ." નાનાલાઈએ અમરવાળાને સમ દેતાં કહ્યું.

સમ દેતાં અમરવાળા મોટર પાસે ગયા. એટલે મોટરની પાછળની રીટમાંથી તાજ ન મારેલા સાવ-જનું ચામડું કાઢીને અમરવાળાને દેખાડીને પુછ્યું:

૧ ધારેક વાગ્યે એક ડાહ્યામથે અચાનક આવી ચડ્યો,
અને પૈના નજીક માલદોર બાધેલ તેમાંથી વાછરડાને
પડડ્યો અને માડ્યો બાગરોડો બોલવા.

ત્યારે બે ફાળીના છોકરા ત્યાં એમાંથી એક
ચોટક વરસનો લાલ્હા નામનો છોકરો ધગી ગયો.
લાકડી લઇને દોડ્યો. પથુ દેવા જ માડ્યો સોઇ
ઝાડીને. લાકડીની પ્રાછટ બોલાવવા માડ્યો.

સાવજનો બરડો બેવડ વાળી દીધો. સાવજના
મે દાખા વાછડો ને માડ્યો લાલ્હા સામે ધૂરકવા.

પથુ આ ચોટ વરસના કાળી બાળે લાકડીઓ
સબોડવા જ માડી. ઝડક્યો જ નહિ

સાવજ વાછડાની બોચી માથે ભેર કરી સક્યો
નહિ, પથુ લાકડીની પ્રાછટે સાવજને વાછડાની બોચી
છોડી દેવી પડી લાકડીનો માર તો પડ્યા જ કરતો
હતો, ત્યાં તો હાકલા પડકારા થયા ને લાકડિયુંના
માર ખાતો સાવજ યુઝાઈ ને બાગ્યો.

આજે એ વાછડો મોટો બળદ થઇ રહ્યો છે.
ને બેતીમાં સાફ કામ આપે છે. એનું નામ રાખ્યું
છે સાવજડો. લાલ્હો અટાણે જુવાનભેષ થઇ રહ્યો
છે. કાઇ મેધાણી ઈ ટોકણે હોત તો એની ખાતી
ગજ ગજ દુધાઈ ને માલીકારથી ખીત ચૂંજવા માંડત કે :

કિશોર કાળી

ચોટ વરસનો કિશોર કાળી
કાચો કુમળો કિશોર કાળી
આગ ઝરતો કિશોર કાળી
ત્રાડ ગજવતો કિશોર કાળી
ભિલો રહેજે !

ત્રાડ દીધી કે ભિલો રહેજે
ગિરના ફૂતો ભિલો રહેજે
કાથર ફૂતો ભિલો રહેજે
ગા ગોઝારા ભિલો રહેજે
ગોબો લીધો

હાથ હીલોળો ગોબો લીધો
કુમળી વથનો કિશોર ભેલો
દુધમલીઓ એ દોડ્યો સીધો
મૃગેન્દ્રના મૂંડામાં દીધો
પ્રાછટ ગોલી

લાકડિયુંની પ્રાછટ ગોલી
વાર કરી વેગે વટોળી
નાનકડા તેં દેહ નીટોળી
સાવજના બરડામાં ચોડી
ધૂમ મચાવી

સાડવીર બાણે ધૂમ મચાવી
પંચાનનને પાઠ લણાવી
જાળીનાં જડખાં ખોલાવી
વાછરને તે લીધ બચાવી
ડકે દીધો

કિશોર બાણે ડકે દીધો
લાલ્હો નહિ તું બાણ અટકે
બનખ કે બાળકથી બીધો
વનશવનનો મારગ લીધો
લાણુ પ્રકાશે

બારતમાં જો બાણુ પ્રકાશે
શાન તણી જો જયોત છવાશે
યૌવનના અંતર અજવાસે
અધારાં ઘટશે આકાશે

તરણુ બગે
તરવરિયા જો તરણુ બગે
કુમળાથી કડીરા ભાગે
દુખજિયાથી ફેલ્યો ભાગે
છોરાથી છોગાળા ભાગે
જય વરતાશે

દીન દુખિયાંનો જય વરતાશે
પુરાંટ ખેતર છોડી બાશે
ટોખાંના ડચકારા બાશે
દેશતણુ ભાવિ પલટાશે

“પણ ખૂબ જ ભૂખ્યા હોય કે કોણ જાણે
 પણ પાછા આવ્યા ને ત્યાં પડેલા એ સાવજને ખાવા
 મંડ્યા. મને ય નવાઈ લાગી સાવજને સાવજ ખાય
 નેની. એ સાવજને આ જ સાવજ અડધા અડધા ખાઈ
 ખયા. એટલે મારે હાથ સખણો ન રહ્યો. એ જોડાળી”
 એકસપ્રેસ ભરેલી હતી તે ઉપાડીને મેને વીંધી નાખ્યા.

“આમ બધા થઈને ચૌદ માર્યા. આ બંદૂકના
 નાશોરથી અને સાવજની ગજ નાથી ગામેડુંએ બેચું
 થઈ ગયેલું. એટલે પછી મેં ઉનારામાં પડેલી મોટર
 પહાર કઢાવી ને સિંહો માથે નખાવી અને ગામેડુંએ
 કાકલા પડકારા કર્યા ત્યારે બાકીના લાગી ગયા.

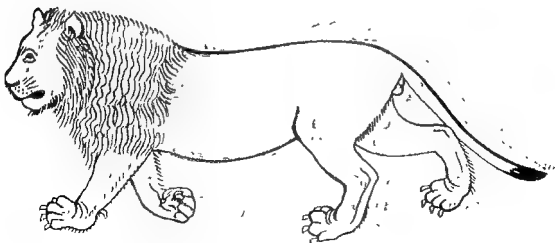
“ખોશો બાપુ ! કોણ શુધિયાળ ?” નાનાબાઈ
 એ મૂંછે તા દબને હસતાં હસતાં કહ્યું.

“અવરતિયાની જાત જ આળવીતરી, એક
 મે ત્રણ નહિ ને ચૌદ સાવજ ધમેડી નાખ્યા.”
 અમરભાઈએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

નોંધ : આ બધે બનેલો ‘પ્રસંગ’ છે. આ
 પંથાંય આમડાં શ્રી. રતુભાઈ અદાણી અને મિત્રો

અમરેલીની તરવણ-ગામેઅર્ધાલય ચલાવતા એ અર્ધા
 લયમાં રંગાવેલાં. આ પ્રસંગ જોતાં હું માનું છું કે
 આટલી મોટી સંખ્યામાં અત્યાર સુધીમાં એક સામટા
 ચૌદ સાવજ કોઈએ નહિ માર્યા હોય. અને તે રેકર્ડ
 તરીકે રહે તેટલા માટે સમાચાર ઉપર લખી મોકલેલ
 છે. બીજું આમાં ઘણી વિચિત્ર વાત જાણવા મળે
 છે તે સિંહને સિંહ ખાઈ જાય તે સિંહને સ્વભાવ
 જોવા મળે છે. વાઘણીઆ દરબારે પણ એક વખત
 સિંહ મારેલો ને બીજા સિંહ લાગી ગયેલા, ને
 થોડીવાર થોભ્યા એટલે લાગી ગયેલા સિંહોએ પાછા
 આવીને ભરેલા સિંહને ખાધેલો. પહેલાં કહેવાતું કે
 કે ગિરમાં મરેલ સિંહનું પાહું (મડું) જડતું નહિ.
 આ ઉપરથી અનુમાન કરી સકાય કે મરેલ સિંહને
 સિંહ ખાઈ જતા હશે. મારણ ઉપર જીંદર મારવાની
 દવા જાંટવાથી એ મારણ સિંહ ખાય એટલે સિંહ મરી
 જાય છે તેમ એવા સિંહને ખાવાથી પણ બીજા
 સિંહો મરી જાય હશે. અત્યારે તો જીંદર મારવાની
 દવાથી જેમ આપધાન સહેલા થઈ પડ્યા છે તેમ
 સાવજનો પણ સોથ જોલાવી દીધો છે. પરિણામે
 સિંહની વસતી ખૂબ જ ઓછી થઈ ગઈ છે.

૪

“બોલો, તેને પાપુ ! આ રોનું ચામડું છે ?”

“ છે તો સાનઝનું ” અમરભાઈ કહ્યું

ખીજી ચામડું ઉપાડીને નાનાભાઈએ ફરીને પૂછ્યું “ આ રોનું છે ? ”

“ હે ! હે ! નાનાભાઈ તમે ખરેખર એ સાનઝ મારાં ? ” અમરભાઈએ નવાઈ પામીને પૂછ્યું

“ હવે હે હે શું કરે છે ? તમે તો એક દીપડી મારી તી અને મારે જે બાજુનું હવે કોઈ દી જે બાજુએ ? બોનો, કેટલા ચામડા દેખાડે ? ”

‘ બહિ બહિ તો ત્રણ સાવજ મારાં હશે એમા તો ચમતી કૂચેકે ચડી ’ અમરભાઈએ મજકરી કરતા કહ્યું

‘ નહિ વહુ, ’ ‘ નહિ વહુ એ તમારા રામના નખણુ ભારે રૂપ બોનો બેઠો ! કેના મારાં હશે ? ’

‘ તમે ત્રણ માર્યા હોય તો એક ઘેટા સાચો ને મોણુ મારા નગર આ અટોદગા હીન કેના સાવજ માર્યા એ કહેને ! ’

‘ હોય ત્યારે મણુ ! ’ એમ કહીને એક પગી એક ચામડા ઉપાડતા બંધ અને એક મે ત્રણ ચાર પાંચ એમ ચોદ ચામડા ગણી દેખાડ્યા તેમા બે અર્ધા ખનાઈ ગયેના ચામડા હતા

‘ અરે આ તો ચકો રાગો રણુ છતીને સાનઝ મારીને પધાર્યા છે શાહમાસ નાનાભાઈ ! તમે તો શિકારમા અમારૂં પાણી ઉનારી નાખીને સાનઝ મારવામા દુનિયાનો નવો રેકર્ડ બોલો કર્યો ’

“ હિ રેકર્ડની વાત કશાક છપાવતા નહિ નહિ તો એજન્સીને બંધુ થઈ તો અનીમ તાતુકાને પી ખી નાખશે એને કોઈને ખમર ન પડે એમ તરનજ આ ચામડા રગના મોકળી હશે ”

“ એ તો બધું થઈ રહેતો પણુ માડીને વાત તો કરો ! આટલા સિંહ કેમ અને કયાથી મારાં ? ” અમરભાઈએ પૂછ્યું

નાનાભાઈએ માડીને વાત શરૂ કરી

‘ ગિરમા અનીમ તાતુકાના ડેડકિવાળી ગમે વળે (ખાગનો દરવાર ભાગ) નેખરા ગયેનો

ગામના ખેડૂતોએ અને કહ્યું કે “ નાના બાપા આ સાનઝને ભારે ઉપાડા લીધો છે અદાર સાનઝનું ટોળું એનું હળી ગયું છે કે રોજ ને રોજ એકાદ ગાય, બગદ કે બેસ મારી નાખે છે આનો બે ઉપાય નહિ થાય તો અમારા ટોર સાફ થઈ જશે ’

‘ મે કહ્યું કે આજે બે સાનઝ મારણુ કરે તો મને ખમર દેને ! ’ એ પેટોમેકસમા ગયાસતેન પુરાની ને તેમર રખારીય

‘ થોડું અધાર થયું ત્યાં ગામના ઉનારાની બાજુમા જ ગામખાડ દાખવ મળુ ’ તુ ત્યાં ખામ ઉપર અદાર સિંહ ખામકયા ને એક બે સને મારી નાખી બે સની મરણુ ચીસ સાબાળીને એકદમ પેગવેની પતીઓ ઉપડારીને તરનજ બહાર આ થો ભરેની ત્રણ બદ્ધકો પસાવતા પાસે ઉપડારી

પાદરમા બેધુ તો અમર સિંહ બે સને ખાવા નળી પડાવતા મે બળિયુ સાનઝ ખરોમર દેખાય તે રીતે જામી ડાંગે બધારી દીધી ને પામે આવેના ઉકરજા ઉપર હુ ચડ્યો એડકે લઈને પસાવતાને મે બદ્ધક ઝાંટી રાખતા કહ્યું

‘ અને મહિજર (મદૂકની જાત) ખમે ચડારી ને નિશાન લઈને ભાડકો કર્યો એક ભાડે એક સાનઝ પડ્યો એને સાનઝ ભાડ્યા ભાગતા માથે બીજી ભાડકો કર્યો એટલે બીજી પડ્યો થોડેક સાનઝો ભાડ્યા ને પાછા ફર્યા ને પાછા બે સને ખાના ભાડ્યા ’

‘ એને મે પાછો ભાડકો કરી ને ઝીમને પાડ્યો સાનઝ ભાડે ને પાછા આવે પતીના નેજમા અમર જર એને કરાથી મદૂક ફેટે છે એ ખમર ન પડે એમ મે જ આજે જ સાનઝ મારી દીધા ’

એને તો સાનઝ ખરેખર ખારા થઈને કુડાગે પડી ને બે બે કરીને ધૂનરા માડ્યા એને પચારતો કહે

પાપુ ! આ જ છે મારેના સિંહ જીવતા રહેશે તો કોક માણસને વેડ્યો એને મે તેની ભરેલ મેડનીમર (મદૂકની જાત) હતી તે ઉપાડી અંતે ખીમ જ અસાજ કરી ખીમ જ ને મારી દીધા આથી માડી રણુ તે જ પાછા હળી ગયા

ક્રીમા જંગલ વિસ્તાર કે જ્યાં માનવલક્ષી સિંહે મળ્યોને મારી ખાધેલા ત્યાં આવ્યા. તેઓએ રે-
શન નજીક ઉભો એક બાબુએ ઊભો રાખ્યો. એ
ઉપાને એ બાબુએ ખારણું હતું. એ ઉપામાં રસોઇ
કરવાનો પથ્થુ વિભાગ હતો. એ ઉપામાં એક
બાબુએથી પ્રવેશીને ખીજી બાબુએ જવાની કે
નીકળવાની ગોઠવણ હતી. વળી આ રેલ્વેના ઉપાને
ખારીઓ પથ્થુ હતી, જે બંધ કરી શકાતી હતી.
આ ખારીઓથી બહાર કોણ જઈ તે પથ્થુ ખેંચ શકાતું
હતું. વળી એ ઉપાના એક ભાગ ઉપર નીચે ઊત-
રવાનાં પગથિયાં પણ હતાં. આ ઉપાના બંને ખારણું
રાત્રે બંધ કરવામાં આવ્યાં. ખારી ઉઘાડી રાખીને
માનવલક્ષીના આગમનની રાહ જોવામાં આવી. એવું
નક્કી કરવામાં આવ્યું કે અર્ધી રાત્રે સુધી એકબીજાએ
જાગતા રહેવું. તેમજ માનવલક્ષીના આગમન ઉપર
નજર રાખતા રહેવું. આ પ્રમાણે નક્કી કરીને પહેલી
અર્ધી રાત્રે પેરેન્ડીએ પહેરો ભરવાનું નક્કી કર્યું
અને અર્ધી રાત્રે તે સુતા જાય ત્યારે હેનરી રિયા-
લને જગાડીને જાય. એટલે એ પછીના ભાગમાં હેનરી
રિયાલને પહેરો ભરવાનું કામ સોંપાયું અને સવાર
પછી ત્રીજા જર્મન પ્રવાસી હથુનરે પહેરો ભરવો
એમ નક્કી થયું.

રાત્રે એ ત્રણેય જણાએ જોજન લીધું. બાદ
હથુનરે ઉપાના ઉપલા પાટિયાં પર સૂતા માટે
લંબાવ્યું. એના જગવાનો વારો તો સાવ છેલ્લો
આવતો હતો. એમણે સૂતી વખતે હેનરી રિયાલને
કહેલું કે 'છેલ્લે પોતાને જગાડી દે. હેનરી રિયાલે
ઉપાની નીચેની બેઠકના પાટિયા ઉપર લંબાવ્યું
જ્યારે એક બાબુનું બારણું ખોલીને પેરેન્ડીએ પહેરો
ભરવાનું શરૂ કર્યું. પેરેન્ડીનો પહેરો શરૂ થયો. અર્ધી
રાત્રે થયે એટલે હેનરી રિયાલનો વારો આવ્યો.
એમણે શિકારી રિયાલને જગાડ્યા અને કહ્યું કે હજી
સુધી કંઈ જોવા મળેલ નથી. તેમજ માનવલક્ષી
સિંહ પણ દેખાયો નથી એટલે હેનરી રિયાલે ચોક્કસ
ભરવાનું કામ શરૂ કર્યું અને તેમની જગ્યાએ પેરેન્ડી
ધાવ્યો. એકાદને સંદેશ ગયા.

રિયાલ ચોક્કસ ભરતાં લાંબા ચુકેને બેઠા.

તેમની ભરેલી બાંદક બાબુમાં પડી હતી અને સામે
ઉભામાં પ્રવેશવાનું બારણું ખુલ્લું રાખી માનવલક્ષીને
માટે વાટ જોતા રહ્યા. એ અચ્છા શિકારી તો હતા
જ, કદી એમનું નિશાન ખાલી જતું નહિ. એટલે એ
નરલક્ષીને પૂરો કરવાની રાહ જોતા બેઠા હતા. નર-
લક્ષી આવે એટલે સામે ખુલ્લા ખારણામાં એને
આવવાનું આમંત્રણ હતું, એ અંદર આવે એવો
જ એને પૂરો કરવો એવું નક્કી થયું.

સ્ટેશન માસ્તરના કહેવા અનુસાર આ ત્રણેય
રાતના ૧૦ વાગ્યા સુધી તો અંદરોઅંદર વાતચીતો
કરતા હતા, અને એમનો અવાજ સાંભળવા મળતો
હતો. પરંતુ અર્ધી રાત્રે પછી ઉપા તરફ જોઈ તો
ઉપાની રોશની સાવ ઓલવાઈ ગયેલી અને ઉપામાં
બધું સનમૂન હતું. કંઈ પણ અવાજ સાંભળવા
મળતો નહિ.

મેજર બનરલ મેળઈના પ્રમુખપદે એક
તપાસ સમિતિની સમક્ષ એ રાતના બનાવનું બ્યાન
કરતાં પેરેન્ડીએ કહ્યું કે પોતે જ્યારે બંધમાં બંધકી
ગયેલા ત્યારે હેનરી રિયાલને એમ કહેતાં સાંભળેલા
કે સામે બંદરની બે ચમકતી આંખો દેખાય છે. આ
વાત સાંભળીને સૌ હસી પડ્યા કે આવા કુશળ
શિકારી હેનરી રિયાલ સિંહની ચમકતી આંખોને
બંદરની આંખો કેમ માની બેઠા હશે? પરંતુ ખરીવાત
તો એમ લાગી કે જાને માણસ પાઉ સિંહ ધીમેધીમે
યુક્તિથી ખારણા સુધી આવી લાગ્યા. જરા થ અવાજ
પથ્થુ ન થવા દીધો. એ રિયાલનો ચહેરો દ્રશ્યો જેઈ
શકતા હશે અને એમનું નિશાન પથ્થુ રિયાલ રહેલું
હશે. એ સમયે એક નરલક્ષી સિંહ હજવેથી આગળ
વધીને પેલા ખારણામાં ધૂસીને રિયાલ ઉપર તરાપ
મારી અને રિયાલને ગભરાવી મૂકેલ. રિયાલને
આવી ઓચિંતી એમના ઉપર તરાપ આવશે એવો
ક્યાંથી ખ્યાલ હોય? રિયાલને ખમરે થ નહિ હોય
કે એની સામે મોતનો પંજો ખડો હતો. એની સામે
મોત ઊભું હતું. આવી કલ્પના કરવાનું આ ખ્યાત-
નામ શિકારી માટે મુશ્કેલ હતું.

રિયાલ પાસે આવતાં સિંહનો એક પંજો

[શ્રી. વજુભાઈ વ્યાસે સિંહના જીવનના અભ્યાસમાં એકે વ પાંચ ફેરવ્યા વચ્ચેનું બાકી નથી રાખ્યું, ખૂલે ખાચરે જ્યાં કાંઈક મળે ત્યાં વજુભાઈ પહોંચ્યા જ હોય. સિંહ અંગે જે કાંઈ પૂછે તે એમની પાસેથી અચૂક મળી આવે. એમણે જૂનાગઢના એક રત્ન ફાટક સાહેબ અંગે નોંધ કરી છે કે ફાટક સાહેબ એટલા સિદ્ધમ થઈ ગયેલા કે સામા મળે એટલે સિંહની જેમ જ ગર્જના કરતા. તેમ શ્રી. વજુભાઈ એટલા સિંહવેલા થઈ ગયા છે કે એક ગર્જના કરવાનું બાકી રાખ્યું છે, આ પહેલાં 'કોર્મિ નવરચના' માં સિંહના વિવિધ અંગોના ૧૮ લેખ તેઓ આપી ચૂક્યા છે. આ સિંહકથા વિશેષકર્તા પછુ તેમણે અઢત્તાક સામગ્રી આપી છે. પછુ એમાંની ઘણીખરી ત્રિરના સિંહ અંગેની છે. અડી આ સત્વ ઘટના તેઓ દક્ષિણ આફ્રિકાના સિંહની રજૂ કરે છે. અર્ધજીન ને રોમાંચક ઘટના છે. ગિરના સિંહોનો તો એમનો ઘણો ખરો સ્વાનુભવનો પછુ અભ્યાસ છે. જ્યારે દક્ષિણ આફ્રિકાના સિંહ અંગે પછુ તેમણે ખૂબ વાન્યું છે.-સં.]

દક્ષિણ આફ્રિકાના યુગાન્ડામાં રેલવે બંધાતી હતી ત્યારેના એટલે કે ૬૫ વર્ષ પહેલાંનો એક રેલવેનો ડબ્બો નૈરોબી રેલ્વેના પર હજુ મોજુદ પડેલો છે. એ રેલવેના ડબ્બો ઉપર કોય નંબર ૧૩ નો આંકડો લખેલો છે. એ ડબ્બો એક સ્મૃતિરૂપે છે, જે સ્મૃતિ બયાનક વાતાવરણ ખડું કરે છે, જેની પાછળ એક માનવખાઉ સિંહની લોહિયાળી કથા રહેલી છે.

દક્ષિણ આફ્રિકાના જંગલોમાં સિંહનો કુદરતી વસવાટ રહેલો છે, અને સિંહને માટે આફ્રિકાના જંગલો જાણીતાં છે, યુગાન્ડાની સરકારે રેલવે બાંધવાનું કામ ૬૫ વર્ષ પહેલાં હાથ ધરેલું ત્યારે એ સરકારે સ્થાનિક તેમજ બહારથી મજૂરોને બહુ મોટી સંખ્યામાં બોલાવેલા, પરંતુ રેલવે જંગલ વિસ્તારમાં પસાર થવાની હતી ત્યાં એક સિંહ માણસખાઉ બનેલ અને આ સિંહે મજૂરોને બહુ સંખ્યામાં મારી અને ત્રાસનું વાતાવરણ ઊભું કરેલું. જાણવા યુગ્મ માણસખાઉ સિંહે દોઢસોથી વધુ માણસોને ફાડી ખાધેલ. પરિણામે રેલવે નાખવાનું કામ અટકી પડેલું અને ફાઈ પછુ મજૂર જંગલ વિસ્તારમાં કામ કરવાને તૈયાર ન થાય તેવી સ્થિતિ ઊભી થવા પામી એથી યુગાન્ડાની સરકારે એ માણસખાઉ

સિંહનો શિકાર કરવાને લગતી જહેરાત કરી અને એને માટે ધનામતી જહેરાત કરેલ. એ માણસખાઉ સિંહે એવો ત્રાસ ફેલાવેલો કે ત્યાં જવાનું નામ બલભલા શિકારી લે એવી સ્થિતિ રહી નહોતી. અને માણસખાઉ બનેલા સિંહનો શિકાર કરવો, એને મારી નાખવો એ કામ ખૂબ જ મુશ્કેલ બની રહેલું. કારણ એણે ત્રાસનું વાતાવરણ ઊભું કરેલું હતું. છેવટે એ માણસખાઉ સિંહને મારવાનું ખીકું પંખાબની પોલીસના વડા અંગ્રેજ અફસર અને અરબ શિકારી ચાર્લ્સ હેનરી રિયાલે હાથ ધર્યું અને તેઓએ આ માનવલક્ષીને કોઈ પછુ રીતે મારી નાખવાનું કામ હાથ ધર્યું. એથી હેનરી રિયાલે ખાસ રેલવેનું સહુન લઇને માનવલક્ષી સિંહનો શિકાર કરવાનો કાર્યક્રમ હાથ ધર્યો. તેઓની સાથે ખીજા બે મિત્રો પછુ રહેલા હતા. એક હતા હથુનર અને બીજા તે મેરિયો પેરેન્ટી. આ મનને વ્યાપારી-ઓ નૈરોબી પોતાને કામે આવેલા હતા. પરંતુ જ્યારે એમણે જાણ્યું કે એક ત્રિખ્યાત બ્રિટિશ શિકારી રિયાલે આ માનવલક્ષીને શિકાર કરવાના છે એટલે તેઓએ સાથમાં રહેવાનું સ્વીકાર્યું. તેઓ પછુ સાહસિક મજાવના હતા.

હેનરી રિયાલે રેલવેના ઇન્સ્પેક્શન ડાખાઈ

“એ પરબત આપુ રામ રામ !”

“રામ રામ છોકરા ! ક્યા રેધા ?”

“રેવાનું તો હતું ઠાંપ-દીમનું. અટાએ તો ઢેકાણું નથી. માલધારી આવરનું છોડે ‘હકે’ નામ કાનુડો. સાંપે ચલાડ. માવતર ને મોસાળમાં પ્રધાં મરી ખૂટ્યા છે. હોઈએ કહ્યું કે પરબત રાવળને આશરે જ. ધ્ર જનકારો નંઈ દયે. તો-તમારા ભેળો રેવા આવ્યો છું. તમારા વાહરે પાડર ચારીય. તમારા રોટલા ખાલી નહિ ખગાડું.”

સાત આઠ વરસની હિમર, રૂપાળી કાયા, ટૂંકી પોતડી, ખભે નાનો રાખળો બેડિયો, અને માથે ફક્ત જૂના હુમડાનો ફેટકો બાંધ્યો છે. બાઈ શરીર ઉધાડું એવે અનાથ છોકરે નેસમાં આવી પરબત રાવળને રામરામ કરી આશરે આપવા કહ્યું.

પ્રામાણની ખડખાટી ધરતીમાં ધીંગા નેસડાને આગેવાન પરબત રાવળ પશુ-ગુણજનરૂપ પાખીએનો પ્રાગવડા એની હિપર ભેગસાવાના ચારેય હાથ ધરમાં કારપુર રિદિ સિદિ. ધણ ખાડાનાં ભોળાં દુઝાણાં. ધરનેા સુખા માણસ છે. કાષ્ટ પોતની કમીના નથી. અને મેમાને તો કાલપના રોઠાવળોડી જન્ય એવો. કાપમ દસ વીસ મહેમાનો તો હોય જ.

આપા પરબતને છોકરો જીવશે ને પાણીકાર લાગ્યો. છોકરાને કહે છે :

“વાહા મેઠા ! તારું રહેરું નામ, કાનુડો ચલાડ. તુ રે રહી જ. કાને ખબર છે કોના કાગ્યનું ખાતાં-હથું ?”

કાનુડો ચલાડ પરબત રાવળ ભેળો રહી ગયો. મેમાને હોતો ત્યારે વાહરે પાડર ચારતો, જીવાન થયો ત્યારે ભેંસું ચારવા માંડ્યો. આ પાડમાં સવાસો નેટલી ભેંસું. એક જુઓ ને એક જુલો.

મૈયું અમાડાળિયું
રોટી શીંગોડા કૂદ

એ ખાડામાં એક પાડો, પણ હાથીનો મટો હોય એવો ને શીંગના ત્રણ ત્રણ આંટા વળી ગયેલ, આંખમાં ટોપા મઢી ગયેલ, આંખમાં માંડ કળાવ. જાણે મેખાસુર, (મહિષાસુર) પાડાનું નામ ભૂટિયો.

એક રાતને સમે કાનુડો ભેંસું ધોળાને પહર (પાછલી રાતે ઢેર ચારવા જાય તે) ચારવા ગયો છે. ભેંસું ફડ ફડ સમાથા ખડમાં ચરી રહી છે. સામટી ભેંસુંના ચરવાનો અવાજ વડજ વડજ વડજ સાંભળાય છે. જૂટિયો પાડો જ ભેંસું ચારી રહ્યો છે. કાનુડો તો પાણાનું જોડિયું કરી લાંબું ઢીલ કરીને સૂનો છે. પાડો ભેંસુંને એકલ દેખું રાખે છે. આડા અવળિયું થાવા દેતો નથી.

એમાં એક જનાવરે (સિંહે) આવી વાણ નાખી. (સિંહ પોતાના નસ્તરામાંથી જે બંધ કાઢે છે તેનાવી ઢેર સમજ જાય કે સિંહ આવ્યો છે, ને પછી લાગે. લાગતાં ઢેરમાંથી એકાદને તોણું તારવી ને ચાપો મારી પાડી દયે) પાડો સમજ ગયો. એક-દમ ચરતી બંધ ચર્મને ભેંસું તોખનોખી ભાગતી હતી એને એક જથ્થે કરી અને પોતે સાવડ સામે મંડાક ગયો.

ભેંસું જૂટિયે પાડે એકલ દેખું કરી નાખતાં સિંહનો લાચ ફાળ્યો નહિ. એટલે ખીનખીને પાડા સામે મંડાણો. કાનુડો જાગી ગયો. પામી ગયો કે જૂટિયા ને સિંહનું જીવ જમવાની તૈયારીમાં છે. પશુ કાનુડાને જૂટિયા માથે પૂરો કારોસો એટલે પડ્યો પડ્યો જુએ છે. મનમાં વિચારું કે જો જનાવર પાડાને વેડે (તુક-સાન કરે) તો જ બિલા થાવું છે.

સિંહે લાગલી જ. પાડા માથે તરાપ મારી પશુ પાડો તો તૈયાર ચર્મને જીભો તો નેવે સિંહ કૂદ્યો કે પાડો એક છોટિયાવા પાછલે પગે હતી ગયો. અને સાવડના ભેંસ પંજ ભોંધે માથે લટકાઈ ને ભોંકા પડ્યા.

પેરેન્ડીના શરીર ઉપર પણ પડ્યો. એ પાંખો નર-
ભક્ષી, સિંહના ખાણા. પત્રોના હતા. એ પાંખથી
પેરેન્ડી જાણી ગયેલ અને જોયું તો નરભક્ષીએ રિયા-
સને બરાબર ગળાથી પકડ્યો હતો. આ સમયે હયુ-
નર પણ જાગા બીજે પશુ સિંહ એવી સ્થિતિમાં
હતા કે એને હટાવવો કે ભગાડવો મુશ્કેલ બનેલ.
કારણ એના જડખાની પકડમાં રિયાસ આળાદ રીતે
ફસાઈ ગયેલ. એટલે પેરેન્ડી તથા હયુનરના ગમે
તેટલા પ્રયાસો છતાં રિયાસ બચી શકે એમ નહોતું.
નરભક્ષી અંદર આવીને પોતાનો ચિકાર કરવા જે
આવેલ તે રિયાસને લઇને બારણામાંથી નાઠો અને
દૂર ગાયબ થઈ ગયો. ચોતરફ અંધારું હતું. એટલે
કંઈ બાજુ એ ગયો તેના પક્ષ અપર નરભક્ષી અને
રેલેના ડખામાં તો ગભરાટ અને અવ્યવસ્થાનું વાતા
વરણ ફેલાઈ ગયેલું હતું.

પેરેન્ડીની ભરેલી બંદૂક પણ બાજુમાં હતી.
છતાં એ ગભરાટને લીધે કંઈ ન કરી શકેલ.
જ્યાં નરભક્ષી ચિકાર લઇને બહાર નાઠો કે તરત
પેરેન્ડી બહાર આવ્યા અને શોરમાર મચાવ્યો.
પરંતુ કોઈએ માન્યું નહિ કે આવા મથકર ચિકારી
રિયાસનો આમ આખના કણાની જેમ ચિકાર થઈ
પડશે. એ વાત કોઈ માનવા તૈયાર પણ નહોતું.
પેરેન્ડી રોશન પાસે ગયા અને તુરત ચેતવણીની
ધંદળી વગાડી. રોશન માસ્તર પણ આવા સમયે શું
કરે? તાર કરીને ચોતરફથી મદદ માગી અને તાર
સુળમ મદદ આવી પણ ધણું મોડું થઈ ગયેલું.
ખીજે દિવસે પોલીસ આવી પહોંચી અને નરભક્ષીને
માટે તપાસ કરી. ખૂબ ખૂબ તપાસ કરી, છોવડે એ
રેલે ડખાથી બરાબર એક ગાઉ દૂર એ ખ્યાતનામ
ચિકારી રિયાસનું અર્ધ ખવાઈ ગયેલું શબ હાથમાં

આપ્યું. એ ખૂબ ખરાબ હાલતમાં ખવાઈ ગયેલું
હતું. આ ખ્યાતનામ ચિકારી ખુદ નરભક્ષીનો ભોર
થઈ પડેલ તો ખીજનું તો શું ગયું? એટલે આ ગત
રાટ ભાઈ વાતાવરણને કારણે બધા રેલેના મજૂરો
નોરોખી તરફ આલ્યા ગયા. કોઈ કામ કરવા તૈયાર ન થઈ
એ સમયે રેલે એન્જિનિયર તરીકે પેટરસન નામના
અંગ્રેજ હતા. તેમણે આ ખપરથી પ્રતિવાદ કરી
કાં તેઓ નરભક્ષીને મારે છે, કાં પોતે મરે છે
અને તેમણે એક માડા ઉપર મંચ ગોઠવ્યો અને
રાતે નરભક્ષીની શોધમાં એ અંગ્રેજ એન્જિનિયર
જોડાયો. તેવામાં સાથે જ નરભક્ષીનો ભોટા થયો
ધડ ધડ... જોખીએ છૂટી અને નરભક્ષી ત્યાં
હળી પડ્યો. આ એક આકસ્મિક રીતે જ
નરભક્ષીનો ચિકાર ખેલાયો અને એ હળી પડ્યો
આ મરેલો નરભક્ષી સિંહ બપોર સિંહ હતો
એની નાકથી પૂંછડી સુધીની લંબાઈ ૬ ફૂટ અને
૮ ઇંચ હતી. ત્રણ ફૂટ અને ૬ ઇંચ એ જોયો
એના માથા ઉપર બંને જોખી વાગેલી હોઈ એ
હળી પડ્યો હતો. એને ઉપાડવા માટે આઠ માણ
સોની જરૂર પડેલી. એ ખૂબ જોરવાર સિંહ હતો
ને માનવભક્ષી બતાવેલો.

આ નરભક્ષીના મોતના ખબર, દુનિયાભરમાં
ફેલાયા. અમેરિકાના પ્રમુખ ખુદ રજાવેલે પણ અભિ-
નંદનનો તાર મોકલેલો. એ પછી થોડા સમય બાદ
ખીજે માનવભક્ષી સિંહ પણ એવી રીતે મરણ્યો.
આજે એ સફેદ રંગનો રેલેના ડખો નોરોખી
રોશન પર મોલુદ છે, જે આ પ્રસંગને પૂરેપૂરો
સાક્ષી છે. ૧૫ વર્ષ પહેલાની આ ઘટના આડો
જોઈને તાજા થાય છે અને માનવભક્ષીનું બચાવનું
દસ્તાવેજ કહે છે.

*

છોટે ગોટે કાર્મનિહિ, કરને લાયક હોય;
સિદ્ધ કરત સો આહતો, સિંહન કે ગુન સોય
ગજ હણવાના ગવંથી, અધિક કરે ઉતપાત,
સાવજ તું શુરો ખરો, તદ્દયિતામસ તાત.

લડ કેસર ને ભૂટિયો

કાનજી ખારેલ

“એ પરબત બાપુ, ‘રામ રામ !’

“રામ રામ છોકરા ! ક્યાં રેલાં ?”

“રેવાનું તો હતું ઠાંત્રો દીમનું. અટાણે તો ફેકાણું નથી. માલધારી આપરનું છોડે જઈ નામ કાનુડો; સામે ચલાડ. માવતરે ને મોસાળમાં પધાં મરી ખૂટ્યા છે. દેઈએ કહ્યું કે પરબત રાવંજને આશરે જા. ધ જનકારો નઈ દરે. તો તમારા ભેળો દેવા આવ્યો છું. તમારાં વાછરે પાડર ચારીય. તમારા મોટલા પાલી નહિ બગાડું.”

સાત આઠ વરસની ઉંમર, રૂપાળી કાયા, દૂંઢી પોતડી, ખભે નાનો રાખ્યો બેડિયો, અને માથે ફેલે જૂના લુગડાનો ફેટકા બાંધ્યો છે. બાછી શરીર ઉધાડું. એવે અનાથ છોકરે નેસમાં આવી પરબત રાવળને રામરામ કરી આશરો આપવા કહ્યું.

આંધાળી ખડખાટ ધરતીમાં ધીંગા નેસડાને આગેવાન પરબત રાવળ પથ્થુ ગુણી જનરૂપ ખખખોને બાગવડ એની ઉપર નેજામાવાના ચારેય હાથ ધરમાં ભરપુર રિદ્ધિ સિદ્ધિ. ધણ ખાડનાં બોળાં દુઝાખ્યાં. ધરનો સુખી માણસ છે. દોષ તાતની કમીના નથી. અને મેમાને તો લલપના શેઠાવળોડી જાય એવો. કાપમ દસ લીસ મહેમાનો તો હોય જ.

આપા પરબતને છોકરો જીવરો ને પાણીદાર બાગ્યો. છોકરોને કહે છે :

“વાલ મેટા ! તારું રેડર નામ, કાનુડો ચમાડ. તુ ચે રહી જા. કાને ખબર છે, કાનાં લાખનું ખાતાં કહ્યું !”

કાનુડો ચલાડ પરબત રાવળ ભેળો રહી ગયો. નાનો હતો ત્યારે વાછરે પાડર ચારતો, જીવાન થયો ત્યારે બેંસું ચારવા માંડ્યો. આ ખાડમાં સવાસો નેટલી બેંસું, એક જુઓ ને એક જુઓ.

કોયું આખાડાળિયું
દોઢો શીખોડા પ્રક

એ ખાડમાં એક પાડો, ધણ હાથોનો પટ્ટો હોય એવો ને શીંગના ત્રણ ત્રણ આંટા વળી ગયેલ, આખુંમાં ટેપા ચકી ગયેલ, આંખસું માંડ કળાય. જાણે મેખાસુર, (મહિષાસુર) પાડાનું નામ ભૂટિયો.

એક રાતને સમે કાનુડો બેંસું ઘોળીને પહર (પાછલી રાતે ઢેર ચારવા જાય તે) ચારવા ગયો છે. બેંસું ફેડ ફેડ સમાણ પડમાં ચરી રહી છે. સામટી બેંસુંના ચરવાનો અવાજ વડછ વડછ વડછ સંભળાય છે. ભૂટિયો પાડો જ બેંસું ચારી રહી છે, કાનુડો તો પાણાનું જોશિકું કરી લાંબું દીલ કરીને સૂનો છે. પાડો બેંસુંને એકલ કુંથું રાખે છે. આડા અવળિયું થાવા દેતો નથી.

એમાં એક જનાવરે (સિંહે) આવી વાપ્ય નાખી. (સિંહ પોતાના નરહારમાંથી જે ગંધ ફાટે છે તેનાવી ઢેર સમજી જાય કે સિંહ આવ્યો છે, ને પછી ભાગે, ભાગતાં ઢેરમાંથી એકાદને તોણું તારવી ને થાપો મારી પાડી દરે) પાડો સમજી ગયો. એક-કમ ચરતી બંધ ચર્ધને બેંસું નોખતોખી ભાગતી હતી એને એક જથ્થે કરી અને પોતે સાવડ સામે મંડાઇ ગયો.

બેંસું ભૂટિયે પાડે એકલકિયું કરી નાખતાં સિંહનો લાચ ફાળ્યો નહિ. એટલે ખીમખ ને પાડા સામે મંડાણો. કાનુડો જાગી ગયો. પામી ગયો કે ભૂટિયા ને સિંહનું જીવ જામવાની તોયારીમાં છે. ધણ કાનુડાને ભૂટિયા માથે પૂરા ભરેસો. એટલે પડયો પડયો જીએ છે. મનમાં વિચારું કે જો જનાવર પાડાને વેડે (તુક-સાન કરે) તો જ ઊલા થાવું છે.

સિંહે લામલી જ. પાડા માથે તરાપ મારી ધણ પાડો તો તોયાર ચર્ધને જાંબો તો. જોવો સિંહ કુદ્યો કે પાડો એક છોટિયાવા પાછલે પગે હટી ગયો. અને સાવજના ભેય પંખ બોલ્યાં. લટકાઇ ને મોઢા પડ્યા.

સાવજ દા સાધે તે પહેલાં પાડે ગડગડતી
મેલી ને દીક બેગા છોટિયાવા ઉલાળી દીધા વળી
સાવજ બોલે થયો ને ધ ધ ધ ધ કરતો પાડાને
પળે ટપકારવા ગયો ને પાડો હડક હટી ગયો
સિંહનો પળે દેરો પડ્યા તો બૂટિયે દાડીને સવ
જને એવી જગમગ દીક મારી કે એક છોટિયાવા
ઉનાળી મેલ્યો

કાનુડાને તો જુદા જોરામાં બારી રસ પડ્યો
આડે પડખે ચઢને પડ્યો પડ્યો બૂટિયા ને કેમરીનું
જુદા નિરખના કરે છે સાવજ દીક ખાઈને પહલી
ગયો પશુ પાડા ભડકી ને પાઠો ભાગતો નથી તેમ
પળની લાજમાં આવતો નથી ખારો ચઢ જલ્લ
પશુ બૂટિયો બેકાર ખનીને છી કાટા નાખીને
સાવજને એવી દીક ચડાવે છે કે સાવજના હાડકા
ખાખરા ફરતો ઉલાળિયો કરે છે

આણુ ધી ગાણુ દી જગ્યા સુધી માલ્યુ દી
જગતા બૂટિયે એવી દીક સાવજને મારી કે સિંહના
નસોડા ખખડી ગયા જિભા ચાવાની સો ન રવી
પડી ધાપો મારવાની તેવડ કવાઈ રહે? અને
માડ માડ સાવજ ભાગ્યો

ગેર (આગળ) સિંહને પાછળ બૂટિયો રફ
રફ કરતો દોડ્યો જલ્લ છે ત્યારે કાનુડાને
ચલુ કે માણુ જતાવર (સિંહ) છે ગાઢવેરે લઈ
જઈને વેડી દેશે એટલે ખભે ગેરિયો લઈને ભેગની
પછવાડે હાથ્યો પશુ સિંહ તો પાણુ વળીને જીએ
ખીળ બૂટિયાનો બેગો હોય એમ જ જગડી ગયો

સાવજને અરધાક ગાઉ તજડી પાડો પાડો
વળ્યો કાનુડાને સામે આવતા બેયો ત્યાં તો બૂટિયો
જીતના પેરહમા ને પેરહમા રજીવના માડ્યો ને કોઈ
જોલો રજીવના જીતીને ઘેર આવતો હોય એવા
પેરહમા ડગલા દેતો કાનુડાના ખભે ડોક નાખી દીધી
બૂટિયાને કયાક કયાક સાવજના નહેર વાગવાથી ડીધે
કયાક કયાક લોલીના ટસિયા આવી ગયા છે

કાનુડે બૂટિયાનો વાસો ચાબડ્યો “રગ
બૂટિયા ! રગ મેવાડા !” (પાડો)

કાનુડાને ગોજના તજલ્લા ફરવા માડ્યા

રાત દિવસ પરજત રવળને ત્યાં સાધુ સત, કવિજન
ચારણ જાગેશનો કાનુડાને સહવાસ કયા કાવનો
અનુભવી બની ચૂક્યો

કરત કરત અભ્યાસ, ગડ બુદ્ધિ હોત સુખન,
રસરી આવત ભાતતે, શિલપર પરત નિશાન

ત્યારે કાનુડો તો વિચલ્યુ ઉતો જગમગ
કવિ હલ્લનો એમા પરજત રાવળના દિનરાત કુળતા
કવિ-પંડિતના ડાવરાનો સમાગમ થયા કયો અને
મોજમા આવી બૂટિયા પાડાને કાવ્યમાળા પહેરાવી
ભડ કેસર ને બૂટિયો, બે આબ્યા બાથે,
પડ લીધા પૃથ્વી તણુ, મેવાડે માથે

આઠા હાડા હા ધરવીર સિંહ અને બૂટિયો
પાડો મેવ બથો જલ્લ આ ના ત્યારે બૂટિયો વધ્યો,
એણે તો સચોડી પૃથ્વીના પડ માથે લીધા

બૂટિયો કવિતા સમજતો હોય તેમ ધીર
ધીર રજીવનો કાનુડાના દેહને પોતાની જીભથી ચાટી
રહ્યો છે બે વ આબ્યા ખાડ જીભુ હણુ ત્યાં બે સુ
હાકી કાનુડો નેચડે આબ્યા બે સુ દોવાનું ટાણુ
ચલું કાનુડો બે જોડણ વચાળે બોધર લઈ એક પછી
એક બે સ દોડી રહ્યો છે પશુ દેતા દોતા પેલો દુહો
શબ્દ કરે (બોલના)

ભડ કેસર ને બૂટિયો, બે આબ્યા બાથે
પડ લીધા પૃથ્વી તણુ, મેવાડે માથે

એ જ વખતે પરજત રાવળ ત્યાંથી નીકળ્યા
સફ માસ્તા નેવા કપડા, બગસરાની ગરેડી કારની
પછેડીની ભેટ મળી છે હસે આગળીએ વેડ અને
હાથમા રૂપેરી હોડો એમણે કાનુડાને દુહો બોલતા
સાંભળીને કહ્યું

“એલા કાનુડા ! કાણુ બક્ય છે ?”

કાનુડો કહે, “બાપુ ! આજ તો આપણે
બૂટિયે પરાક્રમ દરવાજું પશુ ન બૂતો ન લાવ્યાતિ
કાણુ પાડો સાવજ સામે ધી ગાણુ કરતા ડોલાયો છે”

“પણ ઈમા તને કાણુ લવરા ઊપડી ગયો છે”

“બાપુ એનો દુહો બની ગયો !”

પરજત રાવળ કહે “એલા પાડાનો !”

કાનુડો કહે : “હા બાપુ ! પાડાનો કેમ ન હોય ? મરદને તો બિરદાવવા જ જોઈએ ને !” આપો પરખત કહે : “ભણ જોઈ” !”

કાનુડો કહે :
ભડ કેસરને ભૂટિયો, બે આબ્યા બાથે;
પડ લીધાં પૃથ્વી તણા, મેવાડે માથે.
ત્યારે પરખતદેવ પથુ વેધુ પુરુષ. એણે કાનુડોને કહ્યું :

“એલા પૃથ્વીના પડ માથે લીધાંઈ તો દીક, પથુ સંજોડી પૃથ્વી પાડો માથે દ્યે ત્યારે ઈ પગ ક્યાં રાખે ? હે બોલ્ય !”

કાનુડો મનમાં કહે : “માણુ” ગપ તો ઘડયું પથુ પાયા વિનાનું ઘણું. વિચારીને કહે છે :

“બાપુ ! સાંજે જવાખ આલીશ. આપો પરખત કહે : સાંજે જવાખ નહિ દે તો કાઢી મેલીશ !”

કાનુડો કહે : “ભલે બાપુ !”

કાનુડો તો વળી ખાકુ હાંપી વગડામાં ગયો. બેંસુ ચરે છે ને વિચારે ચડ્યો કે પાડો પૃથ્વી માથે ઉપાડી દ્યે ત્યારે એના પગ ક્યાં રાખવા ? જૂનવાણી વિચારો પ્રમાણે સૃષ્ટિના મંડાણનો કાનુડે વિચાર કર્યો : અમર મેર આધાર, મેર ધરા આધાર; ધરા શેષ આધાર, શેષ કુરમ આધાર. કુરમ નીર આધાર, નીર અનિલ આધાર; અનિલ શક્ત આધાર, શક્ત કિરતાર સધારે. કિરતાર સદા નિરધાર કહાં,

લખતંગ વાતું ચું લાહે.

એટલાં થોડા અવની તણાં,

કવિત લેહ પિંગલ કહે.

આકાશને મેર પર્વતનો આધાર, મેરને ધરતી-પૃથ્વીનો આધાર, પૃથ્વીને શેષનો આધાર, શેષને કાચબાનો આધાર, કાચબો નીરને આધાર છે. નીર પવનને આધાર, પવનને શક્તિનો આધાર, શક્તિને કિરતારનો આધાર, કિરતારને તો કહે એને કાંઈનો આધાર નથી, અથવા એ નિરાધાર છે. એને કાંઈના આધારની જરૂર નથી. અવનીના થોડની વાતું કવિ પિંગળ કહી ગયા છે.

એમાંથી આકાશ પછી મેર, પછી ધરતી, પછી શેષ, પછી કુરમ કહેતાં કાચબો” ત્યાં કાનુડો

અંટકયો ને દુહાનો જવાખ રચ્યો :
બેંસે ભારથ માંચ, ધરણુ લઇ માથે ધરી;
કેરલ તણે કપાળ, ભૂટિયે ચરણુ ભરાવિયા.

બેંસે કહેતાં પાડે ધીંગા ગામાં પૃથ્વી માથે લીધી ત્યારે કેરલ કહેતાં કાચબાની પીઠ માથે ભૂટિયો પગ ભરાવીને ભોમો રહ્યો.

કાનુડાથી દુહો બની ગયો કે તરત બેંસું થોળાને મેસે આબ્યો. પરખત રાવળ સામા જ બિભેલા. તરત જ પૂછ્યું :

“કાં કાનુડા ! બણ્યો જવાખ ?”

“હા બાપુ ! સાંભળો.”

ભડ કેસર ને ભૂટિયો, બે આબ્યા બાથે;
પડ લીધાં પૃથ્વી તણાં, મેવાડે માથે,

પરખત રાવળ કહે : “પૃથ્વી પાડે માથે ઉપાડી પછી ભૂટિયે પગ ક્યાં મેલ્યા ?”

“ઈ જ કહું છું” બાપુ, સાંભળો :

બેંસે ભારથ માંચ, ધરણુ લઇ મ.થે ધરી;
કેરલ તણે કપાળ, ભૂટિયે ચરણુ ભરાવિયા.

“એલા કાનુડા તું સીધો !” પરખત રાવળ પ્રથમ યથ કહ્યું.

“બાપુ તમારે પરત્રાપ, હેં બાપુ ! તમારો દુહો ભણું ?”

પરખત રાવળ કહે : “એલા અમારો ?”

“હા બાપુ, કહેવા દ્યો ની ! મને મોજ આવી છે.”

“ભલે તાંઈ ભણ્ય !”

કાનુડો કહે :

પાથથ હો પયાં તણે, પાંજુ પરખતિયા;
આથર કોઈ નઈ તેના, રાહોળ રખોયા.

હે પરખત રાહોળ ! (રાવળ) એવો સમો છે કે દ્રાહ મોહડાનો ગાબોય ન પાથરી દ્યે, પજુ તું તો પયાં કહેતાં મેમાનુને પાંજુ કહેતાં હથેળિયું નાં પાથરણું કર છ, બાપ !

કાનુડાને પરખત રાવળ પાડિયાળી હાથણી જેવી બેંસ દઈને કહ્યું : “કાનુડા ! હવે તને રળ આપું છું. તું એક કવિ બણ્યાહ (કહેવાય).

કાનુડે રળ લીધી ને ફરતાં ફરતાં મોટાં તરીકે પકાઇ ગયો.

[ગિર જેમ સિંહની તેમ અન્ય પશુ પખીઓ અને નદીઓની પશુઓને તો છે. ગિરની એ એ અથોક સમૃદ્ધિ વચ્ચે જ સિંહ રૂપાળો લાગે છે. ગિરનાં રૂપકાં જાણી ને નાની મોટી નદીઓ એ પશુ, પક્ષી અને વનશ્રીની જનમદાતા છે. નદીઓને કાઝા સાહેબે લોકમાતા કહી છે, એનાં વર્ણન પશુ કાઝા સાહેબથી વધુ સારાં જડવા મુશ્કેલ છે. પશુ લોકકવિ એવા લેખને માથે એખ મારે એવા નદીઓનાં અઢળક રૂપને પોતાની પ્રાસાદિક શલીમાં રેલાવે છે. નવયુવાન ચરણ કવિ હાદુલાઇ પ્રતાપદાન ગિરની માના ઉપાં જેવી હેતાળવી હીરણ્ય નદીનાં અથેક રૂપને કલકલ નિર્નદિ પ્રસન્ન છટાનાં શિકરો વડે આ જીતમાં રેલાવે છે. -સં]

ડુંગરથી દડતી ધાર જિતરતી, પડતી પડતી આખડતી,
આવે જિછળતી જરા ન ડરતી, હરતી ફરતી મદ જરતી;
કીલકારા કરતી કંગલાં ભરતી, જાય ગરજતી કોરાળી,
હીરણ્ય હલકાળી જોખન વાળી, નદી રૂપાળી નળરાળી - હીરણ્ય
આંકડિયા વાળી વેલ્ય ઘટાળી, વેલડિયાળી વૃષ વાળી,
અવળાં આંટાળી જામી જાળી, લેખડિયાળી લે વાળી;
તેને હઈ તાળી જતાં ભાળી, લાખણિયાળી લટકાળી, - હીરણ્ય
જોગદ જટાળા, ભૂરી લટાળા, ચાલ - છટાળા ચરચાળા,
ડણકે ટાઢાળા સિંહણ આળા, હસ હયાળા હપ તાળા;
મોટા માયાળા ગજવે ગાળા, હીરણ્યાળા હું કારી - હીરણ્ય
ગાગડિયાવાળી મા મમતાળી, ખોડલ માડી ખપરાળી,
મેડી ત્યાં બાળી કાયમ કાળી, જતન - કરાળી જોરાળી;
થાનક લઈ થાળી નિવેલ વાળી, માનવ આવે સરધાળી - હીરણ્ય
ડેડાં કળવળતાં જડ જળજતાં, મધરાં ફરતાં મોં ફાડી,
જળ કૂકડાં તરતાં જતક વિહરતાં, દાદર ડહતાં દન દાડી;
માછલિયુ ટોળાં કરે કિલોળાં, અગલાં બોળાં બહુભારી - હીરણ્ય
ફળફૂલ ખીલતાં કીશ કલતાં, પૂચ્છ ફીરતાં પચરગી,
શૈય થનગનતાં મધુરાં કરતાં, નિત નાયતાં નવરગી;
ટેલડિયું ઢુંગાં ચલતી રુગાં, એવાં મૂંગાં દ્રશ્ય વાળી - હીરણ્ય
ખજાખજતાં જરણાં લીલાં તરણાં, ચરતાં હરણાં ઠેક ભરે,
કઈ મોત સુવણાં નિલ વરણાં, કંક ચરણાં ફૂલ કરે;
મધુકર મુંજર ભાત અદાર, બની બહીર બદ વાળી - હીરણ્ય
રાણ્યું કોળાં લઈ અવળાં, જુવે જળ્યાં જળ ખાંબા,
કરી કેશ કલંબા, બીખરી લંબા, જે જુગદંબા બન અંબા
'દાદલ' દિલરંગી છંદ તિલંગી, બની ઉમંગી અરદાળી - હીરણ્ય

તાલાળા મહાલના જંગલ વિસ્તારમાં આવેલ સાંઢબેડા વનરાજોના વસવાટના પાંડોશમાં આવેલ માલધારીઓની જીવન વસાહત છે. અહીં કેટલાક માલધારીઓ ઝૂંપડા બાંધી કાપમને માટે વસેલા છે અને પશુપાલન તેમનો વ્યવસાય છે. પાંડોશીના નાતે માલધારીઓ અને વનરાજો વચ્ચે નિકટનો સંબંધ સૌકા જૂનો છે. રસ્તા ઉપર આવતા માલધારીની પ્રાણુથી સિંહ પોતાનો રસ્તો બદલી માનવીઓની અદ્ય કરે છે.

સિંહ મોટે ભાગે પોતાનો ખોરાક જંગલના રાત્રી પશુઓમાંથી મેળવી લેતો હોય છે. માલધારીઓના પશુધનને તે લાગ્યે જ જફા પહોંચાડે છે. ભૂખના દેખાણને વશ બની માલધારીઓના ઝોક ઉપર આવતો સિંહ શરમ સાથે ચોરી કરવા જતો હોય તેવી લાગણીથી મારણ કરવા આવે છે. માટેલો મદમસ્ત સિંહ એક નાનકડા માલધારીના બાળકના હાકાથી શરમતો માર્યો મારણ છોડીને બાળી દેખાયો છે.

ચોમાસા દરમિયાન જંગલમાં ધાસ અને ખીજ વનરપતિ બીજી નીકળવાથી ઝાડવાના ઘટા ટોપમાં મચ્છર, માખી, અને ડાસડાનો ઉપદ્રવ વધી પડવાથી સિંહ પોતાની સુવાળી કાપમાં આવા ડંખ સહન કરી શકતો નહિ હોઈ જંગલના કિનારા ઉપરની હાવડ જગ્યામાં બેઠો આવે છે.

ગિરમાં બેઠેલી બેંસો સાવજની સમેવડી ગણાય છે. જંગલમાં પસર ચરવા ગયેલ બેંસોના ખાકુ ઉપર સાવજ લાગ્યે જ હુમલો કરી શકે છે, કારણ કેટલીક બેંસોને માલધારીઓએ બાણ નાખવાની તાલીમ આપેલી હોય છે. આવી બાણ નાખનારી બેંસો સાવજને જોતાંની સાથે મોઢામાંથી જીભ બહાર કાઢી જોરદાર રણકાટા સાથે સાવજનો પીછો પકડી તેને જંગલની સરહદ છંડાવી જહાર તગડી આવે છે. કેટલીક વખત, એક કરતાં વધારે

સાવજ સાથે ધીંગાણાનો વખત આવે ત્યારે બેંસ પોતાની પીઠનો ભાગ કરમદી અથવા ખીજ ઝાડના ટૂંકામાં ભરાવી સાવજની સામે કલાદ્ધિ સુધી શિંગડા ફેરવીને ઝડપે છે અને સલામત પોતાની ઝોક ઉપર પાછી ફરવાના દાખલા જંગલના જીવનમાં બહુ સામાન્ય ગણાય છે.

ચરાણની અછતવાળા વિસ્તારના માલધારીઓ માઠા મેના કારણે પોતાના પશુધનને જાગરવા માટે ગિરમાં જતા રહે છે. આમ સીમરોલી ગામનો રખારી સીદી કરમટો, પોતાની જોરત વાલી, બે દીકરાઓ અને ચારપાંચ બેંસો અને એકાદ બે ગાયો સાથે સાંઢબેડાના નેસમાં ઝૂંપડી બનાવી માલ નબાવવા માટે આવી વસેલ છે. સીદી કરમટો મૂળ તો મહંત સીમરોલી ગામનો વતની છે પણ પોતાનું સાચરિયું ગિરમાં હોવાથી વખતો વખત સાંઢબેડા જનવરો સાથે નળવા વરસ દરમિયાન આવ જ કરે છે. આમ વખતોવખતની અવરજવરથી ગિરનો મુલક તેનાથી અને જાતવરોથીથી અપરિચિત નથી.

એક રાતે બધા માલધારીઓ સૂતા બાદ પાછલી રાતના એક સાવજ અને શેણુ (સિંહજી) ઝોક ઉપર એમિંતાં ચડી આવ્યાં. સાવજ અને શેણુની પ્રાણુથી વાડામાં પૂરેલ બેંસુ બિચ્છું થઈ ગયું અને પાંચ વાજરને વચમાં રાખી ફરતી પોતાની કાપાની વાડ કરી છીંકાટા મારી સૂતેલા ગોવાળોને આવેલ આકૃતથી સાવધાનીનો સંજ્ઞા બતાવી. દરેક વાડના ધાંગણુવારા આગળ સૂતેલા ગોવાળોને જગાડે છે. જનવરોના સંજ્ઞાવાચક છીંકાટાથી પરિસ્થિતિ સમજી ગયેલા ગોવાળો જાગી ગયા અને ગોવાળોના હાકાથી આવેલ સાવજ અને શેણુ ભાગી નીકળ્યાં. સાવજ અને શેણુ જતાં જતાં સીદીના વાડા તરફ મરડાયા. પાછળથી માલધારીઓના હાકાથી શેણુ બાગી દૂધી પણ સિંહ સીદીના વાડાની બેંસુવાડોને

આથ લઈ લપાઈ ગયો હકિ આગળ નીકળી ગયો અને સીદી પણ બધા ગોવાળની સાથે રોજી પાછળ નીકળી ગયો વાડાની એથે લપાયેલ સાવજ લાગ જોઈ હલાગ મારી વાડામા ફરી પડ્યો જીભ ચઈ ગયેલ બેસોએ સાવજની સામે હી કોટા સાથે આક મજુ કયુ બહાર નીકળવા માટેનો રસ્તો બધ હોવાથી હલાગ મારી સાવજ ઝૂપડા ઉપર ઝૂદી પડ્યો જૂના અને મોળમળ ગયેલા લાકડાનું વળણ વાળા ઝૂપડાનું હાપર તૂટી પડ્યું અને સાવજ ઝૂપડાની અંદર જ્યાં સીદીની ઝોરત અને બચ્ચા સૂતા હતા ત્યાં જઈ પડ્યો

આચિતાના અવાજથી સીદીની ઝોરત વાલી જગી ગઈ જગતાની સાથે ઝૂપડાના સામા કરે બે આપો તગતગાવતો સાવજ બહાર ઝૂદી પડવા માટે ત્રાટાના ભીતડા ઉપર પળ લગાવી બહાર નીકળવા ફાળ ભરતો દેખાણો, પણ હાપર ઉપર ન પહેચિતારી પાછો નીચે પડ્યો આ તમાસો જોતાની સાથે વાલી પરિસ્થિતિ પામી ગઈ કે ઝૂપડામા જનાવર આવી ગયું છે છાતી સ્થિર રાખવા હીમત એકઠી કરી પણ જીવતા જનતા જોતાને નજરે નેવા બાદ લલલલા મૂઝાળાના પગ નીચેની વૂળ નીકળવા માંડ, ત્યારે આ તો ઝોરત જાત કેટલી હીમત કરી બતાવે ? વાલીના મોમથી ચીસ સરી પડી બહાર ઝૂડવા ફાણ મારતો સાવજ ઝોરતના અવાજથી અસિધાણો પડી સામેના ખૂણામા જીભી ગયો માને રાકે નાખતી સાભળી જીલભાયી છોકરા જગી ગયા અને માની સાથે તેમણે પણ આકંદ થર કયુ

વાલી ગભરાણી હતા તે રંગારીની દીકરી હતી, ગિરમી જીભીને મોટી થઈ હતી આવા અનેક

પ્રસંગોની વાતોથી તે વાકેફ હતી એટલે ખાટલા માથી જીભી ચઈ, કપડાં સલાખ્યા, મોટા દીકરાને બધિલા સીકામા મડાવી ઉપર પોતાનું ઝોઢણ સીકાને ફરતું બધી દીધું નાના દીકરાને ઝૂપડાની આડીએ બાધેલ કામચલાઉ ઘોડિયામા નાખ્યો, ખાટલાને ઉપાડ્યો પોતાના શરીરની આડે ખાટલા ને ઢાલ આકેફ રાખી બે ડગલા આગળ ચાલી ઝૂપડાનું ધાગજિયુ ખોલી નાખ્યું રસ્તો ખુલ્લો ચતાની સાથે સાવજ ભાગ્યો ભાગતા ભાગતા તેણે ઝૂપડાની આગળ બાધેલ વોડકી ઉપર હલાગ મારી પણ પાછળથી વાલીએ સમગતા લાકડાના વેડા સાથે હાક મારી વોડકીને બચાવી લીધી

ત્યાં તો ગોવાગો પણ રોજી (સિહજી)ને તગડી એકમા પાછા ફર્યા વાત સાભળતાની સાથે ગોવાગો માં સળેણાટો ફેલાઈ ગયો, એક નાનકડા ઝૂપડા મા એક ઝોરત અને બે માસુમ બાળકો સાથે પુરા ચેલ સાવજને ત્રણે જીવને મારતા કેટલી વાર ?

પણ અનુભવી ગોવાગોએ અભિપ્રાય આપ્યો કે આગણુમા સૂતા હોઈએ ત્યારે ઘણી વખત સાવજ બાળુમા આવી જાય છે રંગીન કપડે ઝોઢયુ હોય તો પણ ઢાણથી માણસને ઝોળખી કાઢે છે માનવીની ગરબાદા સાવજ બને ત્યાં સુધી ન લોપે સાકડમા આવી પડ્યો હોય તો બીવરાવીને પાતાનો મારગ મોકળો કરી જતો રહે એ માઝા મૂકે તો અડી વસાય કેમ ? એતો આપણો રાજ કહેવાન

વાલી જીવતી હતી ત્યાં સુધી પ્રસંગોપાત આ વાત ગર્વપૂર્વક કહી સભાગાવતી અત્યારે પણ તેનો દીકરો ભગવાન વાત કરતો હોય છે કે મારી માને સાવજ સામસામા આવી ગયેલા

*

નોરાવરસિહ રાઠોડે સાવજ સાથે બથોગથ આવી સંવડાવે જાણેથી દાર કરેલો તેના બે દુહા

ડકર કેર ડાલામથો,	કાથર ફડકે કેક,
અડર મહિપત એક,	નેથો રાઠોડ નેરસિહ.
મહિપત મારે કે'ક	સિહજીખરઝાડે ચડી,
નેરો અગડે એક,	બાહુળળ બાથે કરી

સાવજનાં સરવડાં

એકે હનરાં

સિંહ અને સિંહણને વાદ થયો. સિંહણ કહે કે આપણાં બાગ હાથીના કુંભ સ્થળ તોડી નાખે તે મારા દૂધનો પ્રતાપ છે. સાવજ કહે એ મારા ગિરદનો પ્રતાપ છે.

એમાં એક શિયાળનું બચ્ચું હાથ આપ્યું. સિંહ કહે જો તારા દૂધનો પ્રતાપ હોય તો આ બચ્ચાને ધવરાવીને મોકલું કર. એટલે સિંહણ તો ઇડે ઇડે શિયાળના બચ્ચાને ધવરાવવા લાગી. પોતાનું બચ્ચું ભૂખું રહે પણ શિયાળના બચ્ચાને વધારે ધવરાવે.

એક વરસ થઈ ત્યાં તો શિયાળિયો ફાટયો. આકાશ ખાઈ કે પાતાળ ખાઈ! જેને તેને સોષ-કાઈ માંડયો કરવા. સિંહ તો બેઠો બેઠો બહું ભય જ કરે. સિંહણ શિયાળીઆની સબળાઈ જોઇ મલ-કાયા કરે.

સાવજના બચ્ચાને દૂધની તાણે પંડય ઉપર પૂરાં રવાંડાંય નથી આપ્યાં. ખહુરિયા જેવું લાગે.

એક દિવસ મોકલો જોઇને સાવજ કહે “આજે આ હાથીના ટાળામાં છલ્લો મોટો હાથી છે તેને શિકાર કરવો છે. તો તારા શિયાળિયાને કહે કે હાથીને પાડે.” સિંહણે શિયાળિયાને ગિરદાવ્યો “જે જે હો, મારું દૂધ ન લાવે, મારું પેલા હાથીને!”

શિયાળિયો તો ભાયામાંથી તીર છૂટે એમ છૂટેયો. હાથીને સાત આંટા માર્યાં. વિચાર કર્યો કે ક્યાં બટકું ભરવું? અને હાથીના પૂછની ડોડીએ આધી પડયો. હાથીએ સંદેરવીને શિયાળિયને પકડયો. ત્રણ વખત હીલીગોને આકાશમાં ઉછાળ્યો તે ગયો ધરરર કરતો આકાશમાં ને હેઠા પડયો ત્યારે જમીન સાથે એવો ચોટી ગયો કે તાપીથે ઊંચેડવા મુકકેલ બન્યો.

હાથીએ પોતાના બચ્ચાને હાક્લ કરી. લડ-

થડિયાં લેતો સિંહ બાળ જીક્યો. પૂછ આટલી ડણક દીધી ને ઘણુણુણુ હાથીએ ઢેલ ઢેલ જેવડા પોદળા માંડયા કરવા. એ તો ફૂદયો તે ગયો કુંભ-ચળ ને માથે. પાછલા પગની ભીંસ દીધો. ચરકલી માથે સોષ આટકીને પંખે પ્રાછટયો માથામાં, તે હાથી પડયો મોઢવું પડે તેમ. સિંહણે અંખવાઈ ગઈ. સિંહ પોરહાણો. પણ શિયાળિયો સિંહણના પેટમાં પાકેલો નહોતો. (દંતકથા)

આપલસાઈ ગઢવી

જે થઈ છે !

એક વખત જમનગરના જમવિભાએ સિંહના શિકારની તોચારી કરી. હયદળ, પાયદળ અને શિકારી ફોજના માથુસો સાથે ગિરના સહિયોડાના નેસમાં પડાવ નાખ્યો ને કીધું કે : “મારે હાથણી ઉપર જેસીને શિકાર કરવો છે.”

ગિરના માલધારીઓએ અને ચોટીદારોએ સમજાવ્યા કે :

“બાપુ ! મેડા ઉપર રહીને શિકાર કરો તો સાફ”

પણ હડિલો જમ માન્યો નહિ. માથુસોને કીધું કે :

“જમ હાકેકરો અને જનાવરને આ તલાવડીના આરા પર લાવો, અમે અહિ હાથણીને ઊભી રાખીએ છીએ.”

આગલે દિવસે મારથુ કરી એક સિંહનું કુંડુંબ કરમહીના દૂગમાં સૂડું હતું. એમાં શિકારી ફોજના માથુસોએ દૂગ ફરતા હાક્લા પડકારા અને છીપરાં ઉડાડતા હાકો કર્યો. ચોટીયે સાંભળી સિંહના બે બચલાં બહાર નીકળ્યાં, પાછળ ખારી ખારી યાતી અને ધૂરકિયું કરતી સિંહણ પણ બહાર આવી. ફાંછના હાથને કાંટરો અડી જતાં ડાલામથ્યે સાવજ આળસ મરડીને જોતો થયો. પૂછને આમજેટી ત્રાડ દીધી અને પહાડમાં પડછંદ પડયા.

વિભોજન હાથણીને માથે અબાડીમાં બંધૂક લઇને બેઠો છે. કરતા સોળ હથિયારધારી અગરક્ષકો જે ઠાણા છે હાથણીના માવતે બરાબર કનજો રાખેલી હાથણીના સિંહની ત્રાડ સંભળીને ગાઢ છટી તથા ને કુડાળે પડી ગઈ, અગરક્ષકો ઉપાધિમાં પડ્યા કે હથિયાર સાચવવા કે પડને સાચવવું કે બાણને સાચવવા ! જનમિલાએ હાકલ કરી કે

માવત ! હાથણીને સભાળજો

ચારેકોરથી ત્રાબેડો બોલ્યો, અને હાથણી ભાગી પશુ જેમ ખરતીક પનો બાચકો લાગતાં

સગડાલવના પૂતળા પડે તેમ અબાડી પરથી અગરક્ષકો બહુ પડ્યા મોઢામા સૂઢ લઈ દોલ દોલ જેવા પોદળા પાડતી હાથણી ભાગી જનમિલાએ એક આવાની ડાળે બાગી પડ્યા ને કાકુ કે

“હાથણીને રોકો !”

પશુ ઘોડાં વાસે કરેય હાથણી શેની આગવા દે ! અબાડી તૂટી ગઈ માવત ઝાડવામાં કયાક અટવાઈ ગયો, સિકાર સિકારને ડોકાળે રહ્યો અને વિભા જનમના હાથીખાનામાં હાથણી પહોંચી ગઈ

કરશન પહિયાર

*

સુરગભાઈ વડે રચિત સોરઠાં

ડણક હીચે ઠાલા મથ્યો (ન્યા) બેસા દળ બગાણુ
છૂટે પેટેથી છાણુ વાણુ સૂણી વનરાજની
હરણુ રોજ ને શેમરા, (એ) વગડો વાઢી જાય,
કેકરા ફાટી જાય વાણુ સૂણી વનરાજની.

ડણકે કુગર ડોલતા, થહાડે પડે પડ્યાવ,
ગજદળ ભાળે ગાવ, વાણુ સૂણી વનરાજની

ધન્ય સોરઠ ધરા, ધન્ય ધન્ય ગિરનાર,
(ન્યા) ધીંગી બેસ ધરા સાવજ તગડે સૂરના

ગજદળ ગોત્યા ના જડે, શેમર જાય સતાય,
(ત્યારે) વારાહ વગડામાય, સિંહ જગાડે સૂરના

ઘેટા ઘૂમે ધમસાણુવા, કરતા હીકા હીક,
જરા ન ગાલે ઝીક, સાવજ વાળી સૂરના

પજળો લાળે પને, માથુ ઝોળા માણુ,
જમદદ ગરેડા જાણુ, જગૈયા નળે જાયા

*

સિંહ પ્રાચીન તથા અર્વાચીન

(પ્રકાશન અને સંપર્ક અધિકારી વનવિભાગ : ગુજરાત રાજ્ય)

પ્રસન્નકૃમાર વસાવડા

ઇતિહાસના આદિ સમયમાં સિંહો મધ્ય યુગમાં ગ્રીસ અને બાલ્કન દેશમાં મળી આવતા હતા. એ પછી પશુ ધણી સમય સુધી સિંહોનું અસ્તિત્વ હતું. ખ્રિસ્તિ ધર્મની શરૂઆતના સમયમાં સિંહો પેલેસ્ટાઇન, ઈરાન વિગેરે દેશોમાં પશુ હતા. આપણા દેશમાં સેંકડો વર્ષો પહેલાં સિંહથી બંગાળ સુધી ઉત્તર ભારતમાં સિંહો મળી આવતા અને દક્ષિણમાં છેક નર્મદાના કાંઠા સુધી સિંહો હોવાના ઐતિહાસિક પુરાવા છે. ૧૬૫૦માં માળવાના જંગલોમાં સિંહો હતા, અને મોગલ સલતનતના સમય વખતે શહેનશાહ જહાંગીરે માળવાના જંગલોમાં સિંહનો શિકાર કર્યો અને ઐતિહાસિક હકીકત મળી આવી છે. તે જ અરસામાં આબુ પર્વત ઉપર અને સાબરમતીના કિનારા ઉપર સિંહો હોવાનું માલુમ પડેલ છે. અંગ્રેજોના સમયમાં લગભગ ૧૮૩૨ સુધી થોડા ઉપર બેસીને સિંહનો શિકાર કરવાનો રિવાજ પ્રચલિત હતો. ગુજરાતમાં અમદાવાદ અને વડોદરા પાસે ૧૮૩૬ સુધી સિંહો જોવા મળેલા છે. ડીચા પાલનપુર અને આશુમાં ૧૮૮૧ સુધી સિંહોનું અસ્તિત્વ હતું. પોરબંદર પાસે ખરડાના કુંગરમાં ૧૯મી સદીમાં સિંહો હતા.

વાઘ અને સિંહનું સાથે રહેલું અશક્ય હતું, કારણ કે સિંહનો સ્વભાવ અને હિંમતની સામે વાઘની હુમ્મટ અને ઝપટ સિંહને માટે હાનિકારક નિવડ્યા. તે ઉપરાંત અંગ્રેજોના સમયમાં અંગ્રેજો તથા બીજા મોટા ભારતીય ઔદ્યોગિક અને લશ્કરી અધિકારીઓના સિંહના શિકારના શોખે હિંદુસ્તાનના લગભગ બધા જ ભાગમાંથી આ પ્રાણીનો સંદર્ભ નાશ કર્યો ને છેવટે ગિરના જંગલમાં રહ્યા બધા સિંહો ખતમ થયા, અને રૂઢબાગે તેમને રક્ષણ મળવાથી ભારતમાં સિંહનું અસ્તિત્વ કાયમ રહ્યું. સિંહની વસ્તી ગણતરી ઘણી વરસોથી કરવામાં આવતી. તેમાં જૂતકાળની ગણતરીઓ ખાસ કરીને

સાધારણ નિરક્ષણ પર આધારિત હતી, પરંતુ ૧૯૫૦ ના વર્ષથી દર પ્રત્યેક પાંચ વર્ષે વસ્તીગણતરીનું કામ હાથ ધરવામાં આવ્યું છે. અને અત્યાર સુધીની વસ્તી ગણતરીના જુદા જુદા આંકડાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

વરસ	સિંહનો અડકરો
૧૮૮૦	૧૨
૧૮૮૩	૩૧
૧૯૦૫	૧૦૦
૧૯૧૧	૨૦
૧૯૨૦	૫૦
૧૯૩૬	૨૮૭
૧૯૫૦	૨૧૯ થી ૨૨૭
૧૯૫૫	૨૬૦
૧૯૬૩	૨૮૫
૧૯૬૮	૧૬૦

સિંહ ખુલ્લા જંગલમાં રહેતું પ્રાણી છે. તેની લંબાઇ લગભગ નવ ફૂટ જેટલી હોય છે. તેનું વજન લગભગ બસોથી સવાબસો કિલો જેટલું હોય છે, સિંહ કરતાં સિંહણ કદમાં નાની હોય છે. અને સિંહના જેવી ફેશવાળી તેને હોતી નથી. બચ્ચાઓ ઉપર દીપડા જેવા જાંબા ચલ હોય છે. જે પુખ્ત ઉંમરે અદ્વય ચંદ્ર બને છે. સિંહ ખિલાડીની જાતનું પ્રાણી છે. આ જાતના પ્રાણીઓમાં સિંહ એક જ એવું પ્રાણી છે કે જેની પૂઝરી ને છેડે વળેના ગૂંચો હોય છે. સિંહની શારીરિક આસિધતા તેના માંસાહારી સ્વભાવની જરૂરત માટે સંપૂર્ણપણે બનેલી હોય છે. સિંહના મોઢામાં કુલ ૨૬ દાંત હોય છે. તેમાંથી આખજના નાના દાંત મારેલા જનવરનાં હાડકાં ઉપરનું માંસ તથા રેસાઓ કાતરી ખાવામાં વપરાય છે. આ દાંતોની બને બાજુ ઉપર તથા નીચે જડખામાં બે રાક્ષસીઓ હોય છે.

નીચેનું જડથુ આંકા ચાલતા મળખરાની માફક બધ થતા ઉપર નીચેની રાક્ષસીઓ એક બીજાને સાથે એની મળખુત પકડ કરે છે કે જેથી અરકય પકડ્યા પછી રાખપથુ શિકારને છટકુ અરકય બની બધ છે રાક્ષસીની બાબુમા ઉપરના જડથમા તથુ અને નીચેના જડથમા બે છરી જેવી ધારવાળી તિલ્લુ એવા કાપવાના દાંત હોય છે જે કાતરની માફક માસના ટૂંકડે ટૂંકા કરી નાખે છે

સિહની જીભ અત્યંત ખરખચડી હોય છે અને તેની ઉપર અણીબર નાની ગાંઠે હાથ છે જેનાથી તે તેના બચ્ચાને ધસની માફક સાફ કરી શકે છે અને તેનાથી તે હાડકા ઉપર ચોટાં મારી સહેવાઈથી ઉખેડી આટી બઈ થઈ છે સિહનો ખોરાક મોટા માસના ટૂંકડાઓ ગળી જવા સાથે સકળાયેલો હોઈ તેની જીભ ઉપર સ્વાદ ગિદુઓ ધણી ઓછા હોય છે તેમના પત્ર અને પળઓ શિકાર માટે સંપૂર્ણ ઉપયોગી અવધવો છે અને તેની મદદથી સિહ બિલકુલ અવાજ કર્યા વગર ઘાસ અને સૂકા પત્તામા યજ્ઞ આની શકે છે

પળના અઢાર નખો પ્રત્યેક આગલા પત્રમા પાંચ અને પાછળના પત્રમા ચાર તેઓ ચાલતી વખતે અંદર લપ્પને થાંલે છે પરંતુ લડાઈ કરતી વખતે અથવા શિકાર વખતે આ અઢાર તિલ્લુ છરીઓ કાઢપથુ પ્રાણીના ડુંકડે ડુંકડા ઉડાવી દે તેવી શક્તિ ધરાવે છે સિહના આ નખોની અંદરના પોલા થુમા હરહ મેચ ભયાનક જીવાત રહે છે જેથી તેનાથી થયેલો ધા તાત્કાલીક સારવાર ન લીધો હોય તો અવશ્ય તે જીવાતથી થતા ઝેરને લીધે પ્રાણુધાતક નીચે છે નરના પગની નિશાની માફક કરતા મોટી હોય છે અને લગભગ ગોળાકાર હોય છે બ્યારે માદાના પગની નિશાની સાધારણ લગભગ હોય છે

ચાલતી વખતે સિહના આગલા પગની નિશાની ઉપર જ પાછલા પગની નિશાની નીચી પડતી હોવાથી તેના નિશાનો એવડા માધુમ પડે

છે શિકાર કરતી વખતે સિહ માથુ નીચુ કરી પગના ટેવવા ઉપર જરાય અવાજ કર્યા વગર આગ ધસે છે અને છેવટે સંપૂર્ણ જડપથી તરાપ મારી પ્રાણીને પકડી પાડે છે સિહની સ્થાનિજવાની શક્તિ તથા જેવાની શક્તિ અત્યંત તીવ્ર છે પરંતુ તેની સુધવાની શક્તિ સાધારણ નબળી છે આ એક તેની ખોટ, બીજા પ્રાણીઓના ભાગ્ય માટે ઘણી જરૂરી છે કારણ કે પરમાત્માએ જે સિહને તેની જેવાની અને સ્થાનિજવાની શક્તિ જેવી જ શક્તિ વાળુ નાક આપ્યું હોત તો દુનિયાનું એક પથુ પ્રાણી બચવા પામ્યું ન હોત

સિહ કુદ જંગમી છે અને ઠમેશા ટોળામા ફરે છે આવા સિહના ટોળાને અંગ્રેજીમા "પ્રાઇડ" કહેવામાં આવે છે શિકાર વખતે નર એક બાજુથી શિકારના પ્રાણીને હાકારે છે બ્યારે બીજી બાજુ માદાઓ તથા નાના બચ્ચાઓ તોયાર જ મેંદા હોય છે જે જડપનેર શિકારને પકડી પાડે છે સિહો માટે નર માદાના સંયોગ બાબતે કોઈ ખાસ નહીં નથી, પરંતુ ગિરમા આ સંયોગ ઓછાટોચર, નવે મનર માસમા થાય છે અને લગભગ ચાર મહિના પછી બન્યુઆરી, ફેબ્રુઆરી માસમા માદા ધણુ ખુબુ બે બચ્ચાનો જન્મ આપે છે કે કેટલીક વખતે ત્રણુને કરચિત પાંચ બચ્ચાનો જન્મ આપે છે બચ્ચા ઓની ઉછેરવાની તાલીમ આપવાની ક્રિયા માદા ફરે છે પરંતુ નર તેઓની સાથે રહીકે તરીકે રહે છે બચ્ચપથુથી બચ્ચાઓને તેઓને શિકાર કરવાનો બધ ફર ખેલ સારી રીતે શીખવાડવામા આવે છે આ તાલીમ પૂરી થય લગભગ પાંચ વર્ષની ઉંમરે તર તથા લગભગ ત્રણ વર્ષની ઉંમરે માદા સંપૂર્ણ યુવા અવસ્થામા પહોંચે છે આપણા દેશમા અમુક મા પ્રાણી સગ્રાહલવના સિહ પિતા અને વાધથુ માતાથી ચયેલા બચ્ચાને "લખગર" કહેવામાં આવે છે બ્યારે વાધ પિતા અને સિહનુ માતા તરીકે હોય અને તેનાથી ચયેલા બચ્ચાને "ટાઇગેન" કહેવામા આવે છે

સેંજળના સાદુળનો સાવઝ

કાનજી બારોટ

‘સરવો સોરઠ દેશ, જ્યાં સાવઝડાં સેંજળ પીએ;
બાળું પાટણ દેશ, જ્યાં પાણી વિષુ પોરા મરે.’

એમ રાણક દેવડીએ અમથું નહિ કીધું હોય.
જેવા સરવા સોરઠ દેશમાં દસ દસ માઈલે કુંગરા;
કુંગરે કુંગરેથી દડતી સેંજળ નદિયું અને નદીએ
નદીએ સાવઝડાં સેંજળ પીતાં છ ઝાઝા વરસની
વાત નથી.

ફટલાક કુદરતી ભેગ બાધી ભય છે. સોરઠના
પ્રમાણ પંથકમાં સેંજળ ગામ, ઘટાટોપ ઝાડી,
સેંજળ નદી અને સાદુળ પ્રમાણની વારિયું. આ
સેંજળ નદીમાં આજથી સવાસોઠ વરસ પહેલાં
સાવઝડાં પાણી પીતાં.

સાદુળ પ્રમાણ પણ નામ જેવા જ શુણ.
એમણે કેંડે સાવઝ દીપડાના શિકાર ખેલેલા. સાદુળ
પ્રમાણને આજને ટેકા દયે જેવા બે દીકરા. મોટાનું
નામ કાથડ અને નાનાનું નામ માણસિયો.

સેંજળ પાસે જ મદાવાનો ને બાવળાનો
કુંગર. એમાં મેપો કરી ને એક ભરવાડને દંગો. આ
મેપાની એક ખડાઈ બેંસ ઉપર સાવઝ ત્રાટક્યો ને
મેપો મેખાસુર થઈને દોડ્યો. હાથમાં કુવાડી ને કોડી
ને સાવઝને ફટકારી. ધવાયેલો સાવઝ ખડાઈનું મારણ
પડતું મેલી ને લાગ્યો. હાકલા પડકાર થયા, ગામેકું
ભેળું મળ ગયું ને ધવાયેલો સાવઝ કાંટયમાં ભરાઈ ગયો.

સાદુળ પ્રમાણ ડાયરો ભરીને બેઠો છે. ત્યાં
ખચર પડી. સાદુળ પ્રમાણનો નાનેરા દીકરા માણ-
સિયે બંધૂક ઉઠાવી. સાવઝના લોહી નીતરતા અગડ
શીધા, કાંટયમાંથી ગોતીને પડકાર કરી બંધૂકની
ગોળીએ ઠાર માર્યો.

કવિજનની તો રત પાડી. માણસિયાની મર-
નાતમીરી બિરદાવણીએ રસાવા માંડી. પંદર દી બ્યા
થી અને એકાદ ચારણુ બારોટ બિરદાવણી રચી

નથી. કોઈને કેવરાવવાની જરૂર ન પડે કે આપા
માણસિયે સાવઝને બંધૂકે દીધો. સાદુળ પ્રમાણના
ડાયરામાં કસુજાની ને કવિતાની ધક બોલે છે.

એક દીનો સમો ને ડાયરો જામ્યો છે, સાદુળ
પ્રમાણના મોટા દીકરા કાંથડ પણ બેઠો છે. એણે
બોલા પણ બોલ્યે પણ જેવા, કવિઓની જુકિત બેળા
કરે છે. એમાં આવી ચડ્યા એક કવિ અને માણ-
સિયાની મરદાનગીનો દુહો ફટકાર્યો :

ધીંગો ગરવરનો ધણી, ડણકતો ઠહીવાણ;
માર્યો સાવજ માણસી, રંગ ખુમા મજરાણ,

દુહો સાંભળીને ડાયરાએ વધાઈયું દીધી. ત્યાં
કાથડ પ્રમાણ પોતાના બાપને કહે : “બાપુ !
ભાઈએ સાવઝ માર્યો છ તો જલ્લે બરાબર, પણ
એમાં આ બિરદાવણીનાં લાંબાં લપસીંદર આજ-
સત્તાં જ નથી અને કાણુક આ બધાય વારાધડીએ
વખાણુ કરે” રિયા છે ? સાવઝ બંદૂકે માર્યો છ તો
સંદેશે મોત !”

એમાં એક કાડી મરમ ક્યાં વગર ન રહી
શક્યો :

“સાદુળ બાપુ ! આપણા કાંથડભાઈ તો
બંધૂકને અડે થ નહિ હો ! સાવઝને જપ્તે તરવારે
જ વાંતરે નાખે હા આઆ !”

કાંથડ પ્રમાણ મરમને પી ગયા. જવાબ ન
વાળ્યો. સુનિની જેમ જ અબોલ બેઠો રહ્યો. પણ
આપા સાદુળ સમજ ગયા કે વાત વહમી થઈ ગઈ.
પોતાના પેટને તો એ જોળ્યો જ કે કાંથડ બોલ્યું
પાળ્યા વગર નહિ રહે, એટલે સૌને સ્થાનમાં સમ-
જાવી દીધું કે હવેથી સાવઝના ખચર કાંથડને કાને
ન પડવા દેવા.

એવામાં એક દી સેંજળની સીમમાં સાવઝ
ભિતર્યો, પણ કેવો સાવઝ !

ઓપે કુંગરાં જંગરાં નહીનાળા ગામ મીતિયાળા,
જેરાળા પળાળા સિંહ વસે છે જરૂર;
કરે કાણ હાળા ચાળા લુહરી લટાળા કહું,
કોધાળા ખેધાળા તેમ હઠાળા કરર.

જેરે જેની બેય આંખો ખેરના ઇગારા જેવી,
ખરા હાત ગરેડીના ખીલા જેવા ખાસ;
તીવ્ર શસ્ત્ર ધાર જેવા અમકે નખાળા તેજ,
તેને ભેતાં વેત લાગે કાયરાને ત્રાસ

ખીજ્યો નખમે ઠારા રહે સદા ખારા ખારા,
પીઠ ડોલે વસુધરાથી ક સાંભળી ડચ્છક,
મેખારા પછાડ તાડકાડ છે અન્નરા આર,
ખડા હાથિયારા આહ કરકે જણક.

છોકરા છાનાં રિયે જોવા ડાનામર્યો. પીઠ
વડીને મારગે આવેલ આપા સદુળની વાડીમાં એક
વેડપ (વિવાલ્ય વચરની) ગાયને મારી ને ખાય છે.

આપા સાદુળને સાદુગ નામના કાળીએ
વાવડ દીધા કે

“માપુ ! સેંજળમાં બે સાદુળા છે ને એક
ત્રીએ આવ્યો.” [બીએ સાદુળ કાળી પોતે]

આ સંભળીને આપા સાદુળે તો સાવ-
જના શિકારે ચડવાની કરી તૈયારી. હજી સાદુળ
પ્રમાણ સિદના શિકારે બિપડે તે પહેલા તો કાયક
પ્રમાણ હાલ ને તરવાર લઇને નીકળી ગયા. જીવતા
ગોવાળે કાયક પ્રમાણને ભતા જોવા એટલે કહે :

“ભાઈ ! કુ ચે આપુ ?”

“તુ ચે હાલ !”

બેય નીકળ્યા.

સે જળિયા નદીને કડિ વાડીમાં રવણના
ઝાડ હેઠ ગાયનું શરીર નેરને મોઢાથી ઝાંઝેડી
માંસના સોચા ગળી રિયો છે

કાયક પ્રમાણે જીવા ગોવાળને આયમણી ડાર
રહેલાનું કહ્યું, પોતે ભગમણો બાળુ આવ્યા જીરા
ગોવાળે સામી બાળુ જઈ સાવજને પડકારીને કુવાડી
તોળી

કાંચડે જાણ્યું કે જીવસો ગોવાળ જસ ખાટી
જતો, એટલે પોતે સિંહ જેવી જ ત્રાડ મારીને કહે

“હે ગાયના ખાનારા ! માટી થાનો !”

સારકે જાણ્યું કે ખરો શત્રુ તો આશ્ચર્યકાર
છે, અને એટલાંને કાયક પ્રમાણ માથે દોડ દીધી
ધ-ધ-ધ કરતોક ને કાયકને ફીણને ફેફે બરી
મેલી તરાપ મારીને કાયક ઉપર પડે ઝીંકયો

ત્યા તો કાયક પ્રમાણ ગોઠાવિતમર થઈ
ગયા ને ડાબે હાથે દાહ ઉપર સાવજનો પડે ત્રીની
જમણે હાથે સાવજના પેટાગ માથે તરારનો ધા
કર્યો. પેટના નળ કાપી નાખ્યા, સાવજનો ખરકો
વજગ્યો રિયો.

કાળજાળ સાવજે જોવા કપાલ ગયેલા દેહે
કાયક ઉપર ઝપટ કરી પોતાના સોઢીથી આપાને
તરબોળ કરી દાહ માથે બેય પળ ઝીડી દાહને
ડાચામાં લઇ લીધી

લાગ મળતાં આપાએ અગને સેરવી લીધુ.
સાવજે મરતા મરતા દાહને ચાવીને જમીનમાં ધાલી
દીધી.

હજી આપો સાદુળ તો શિકારીએ સાથે
હાલ્યા આવે છે જ્યા વાડીએ આવી ને જીએ ત્યા
તો દીકરાને લોહીજ બોળ દીડે. બાપે નવાઈ કરી.

“જનાવરે લગાડ્યુ ?”

“ના, માપુ ! આ તો સાવજનું સેડી છે.
મને જરાય ઈજ નથી થઈ. અને કવિએ મહેકી
બીધા :

કટો કૂલ તો મદમા ! સંહ, ઝુલ તો સેલાન કહા,
કોથમે હુવંતો જોર ભરતો કઠાર;
ગરવરા ધરા માથે, કેરહી કરતો ગાઢો,
ઝડાફેહી માલ ઢાર ભાંગતો જગીર-૧

ધરંતો મદ ફરતો બિતરતો કાઠિયા ધરા,
અજગી બારથે જગી ભાખ્યો અદ્ભુત,
અરાડો ભરતો કાળ, ભાગિયા સધીર કેતા,
ફેડે ફેડા આધી રાડય પડાવે કપૂત-૨

મઠમેં તોડતો માલ, મેલાવે મનુષ્ય પ્રોણ,
પ્રચંડ થાપહી જોંટ પાડતો પંખળ;
ખંકા વાત સૂણી અંકા સેજગકા નાથ ખંકા,
કડકી ઉઠાયા ભડાં વેરિયા કા કાળ -૩

સાહુળકો નંદ ચાલ્યો, સિંહપે યોગાન સામે,
કરી હાક જંગી વીર ભડાંક કાંથડેશ;
ખંકા શૂર ધીર થઈ જા સિંહકા બેટા,
છોડું નહિ ધીંગાણે મેં ખડા સમરેશ -૪

ખડા એક ઘાયે કાયા ટુકડા બિલંક ખાંકા, વિધ્યાકુળ સુભટરા રાખવા વેંડુર;
પટાળા પાહોર પતિ નાહોર મારિયો પંડે, કહે સામતેશ કવિ રાખિયું શહુર-૭
આ કાંચક પ્રમાણુ સં. ૧૮૯૯માં કમળપૂજા આપને દેવલોક પામેલા.

૨

*

વનરાજ વિહોણું વન

રજુઆત : કવિ કાનજી ગણુભાઈ લીલા

એક સમયે એક જંગલમાં હાથી, વરાહ, વાઘ, ચિત્તા, હરણાં, શિયાળ ને સસલાંને ઉન્મત્તપણે
વિચરતાં જોઈને કવિને કંપના આવે છે કે :

ઉન્મત્ત મતંગ લતા દુમ તોરે, નિશંક વૈ દોરે હે સ્યાર સસા;
બિનચિંત વૈ ચિત્તો ચરિત્ર કરેડ, અથેરે ખડાપન લાય નસા;
મૃગ વૈ ગતિ મંદ તહાં બિહરે, મિલિ ખોદત સૂકર વૃંદ રસા;
બનરાજ બિહન ખડે બનકી જુ, ભઈ કછુ બોરકી બોર દસા.

જુઓ તો ખરા ! હાથીઓ મદોન્મત્ત થઈ આવે વેલીઓ ને વૃક્ષો તોડી રહ્યા છે, શિયાળ
અને સસલાં જેવાં નમાલાં પ્રાણીઓ પણ નચિંત ધઈને દોડી રહ્યાં છે. ચિત્તાઓ મનથી ચિંતવી
પણ ન શકાય તેવાં ચરિત્રો કરી રહ્યા છે, અને વાઘ તો મોટા બની વનનો રાજા બની બેઠો છે.
હમણાં જે હઝાગતાં હોય તે ધીમી ગતિથી નિર્ભયપણે ફરી રહ્યાં છે. આ સુરવડાંનાં જૂથનાં જૂથ
દાતરડીઓથી ધરતી ખોદી ને ધૂળ ઉછાળી રહ્યાં છે. નક્કી આ વનમાં વનરાજ ચાલ્યો ગયો છે. નહિ
તો આવા વનની આ દશા ન હોય.

સૂળ તો ચિતોડના મહારાણા સબજનસિંહજી ગુજરી જતાં ચિતોડમાં નાના માણસોનું જોર
બમ્બુ, પડોશી રજવાડાં પણ ભીંસ કરા લાગ્યાં, આ બધી પરિસ્થિતિ જોઈ સાહ જોવા પુરૂષ
સાધ્યો જતાં આ બધું થઈ રહ્યું છે તેવી કવિએ વૃણના કરી છે.

*

મોનવ માળાપની સિંહણ દુહિતા

સંક્ષેપક : વળુભાઈ વ્યાસ

1 જેની ફિલ્મે જગત આખામાં સનસનાદી મચાવી અને જે પુસ્તકનો જગતની ૨૧ ભાષામાં અનુવાદ થયો છે, ને જેની લાજ નક્કો ખપી ગઈ છે તે BORN FREE પુસ્તકનો ગુજરાતી સંક્ષેપ કરી ને અઢી સિંહણનના વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસી શ્રી વળુભાઈ વ્યાસે રચ્યું કરેલ છે એ પુસ્તકના લેખિકાનું નામ છે જેથ એડમસન એના પતિનું નામ છે જ્યોર્જ એડમસન એમના જીવન અંગેની વિગતો તો આ સંક્ષેપમાં જ આપેલ છે. આ પુસ્તક સૌ પ્રથમ ૧૮૬૦માં પ્રગટ થયેલું, ગ્રાંથગોની પ્રકાશક પેટી વિલિયમ ફોર્બીસ તરફથી એ પ્રગટ થયું છે દુનિયા આખીમાં આ સત્ય ધર્મનાની ફિલ્મ ખતાવાય છે, મુબઇના માદુગાના થીએટર ‘અરોરા’ માં ગત ફેબ્રુઆરીમાં એ ફિલ્મ પાંચમી વાર આવી ગઈ

આ સિંહણ એલ્સાને ચાર વાસાથી દીકરી તરીકે રાખેલી તે અઢી વર્ષની પુખ્ત વયની થઈ ત્યાં સુધી એના માનવ માળાપને હોડા મારતી નહતી એની રમ્ય, વાત્સલ્યમય, ભય, માનવ અને હિંસક પ્રાણીના અદ્ભુત રનેહની આ રોમાચક ઘટના પુસ્તકના પ્રકાશક સત્ય માનવા રોયાર ન હતા એથી તેમને ઇંગ્લાંડથી વિજ્ઞાનમાં એસાડીને એડમસન દંપતી કેનિયાના જંગલ વિસ્તારમાં લઈ ગયા, જ્યાં એલ્સાનું રહેઠાણ હતું તે વિસ્તારમાં

પોતાના માટે તણુ ખેતીને જંગમમાં અદરના લાગે જઈને એલ્સાને સાદ પાડના જે રીતે જ્યોર્જ એડમસન બદ્ધકોના અનાજ કરતા તે રીતે અનાજ કર્યો અને એમના પત્ની જેથ એડમસન જેમ પોતાની બોલાયેરી પુત્રીને સાદ કરતા હોય તેમ સાદ કર્યો “એલ્સા! એલ્સા!” ને માળાપના રિયે ગથી દુખી એલ્સા હજમ્બેર આવી દોડતી પણ સાચા રિયેએ માળાપને મળના દીકરી દોડે તેમ આવી અને જેથ એડમસનને ભેટી પડી પુસ્તકના પ્રકાશક પેટીના સચાનકો હેરા પામી મવા એલ્સા આવી, ભેગા એના ત્રણ બચ્ચાને તેણી આવેલી અને સાથે એને સિંહ પતિ પણ અરે સિંહ આરો જોએ રહી ગયેનો છેવટે એલ્સાને પટારી ફેસનારી અને કુટુંબ પરિવાર સાથે જંગમમાં અદરના ભાગે દૂર સુધી મૂકી આરના પડ્યા

આ બેનાવે જંગમને હેરામાં મૂકી દીવુ પુસ્તક પ્રકાશન પામ્યું પછી તો એની ફિલ્મ પણ જાતરી અને જગપ્રસિદ્ધ બની સૌરાષ્ટ્રમાં સિંહ સાથેની ભાઈપથી સિંહ સાથેના રનેહ એ કોઈ નરી સાત તરીકે કુનાતી મોહાપરીના કાઠી ડગ્ગર મારા આપાની વાત ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે અને આપણા ક્ષેત્રો વચ્ચે સિંહ પગના આવે છે એ તો હજી ગિરના જંગમ માટે રોજમરોજની મિના છે આ ધર્મના અર્હો આપી છે જ એવના માટે કે સિંહ સાથેના માનવ રનેહની પ્રતીતિ થાય ચિત્રો ધણુમાંથી માત્ર ચાર જ અર્હો આપ્યા છે અને પુસ્તકમાંથી સિંહના, શિકારના, જંગમના વણુનો હોડીને, સિંહણ પાળાની ખીણ માળેના હોડી ને માત્ર રનેહભાગ જ આપ્યો છે—સ]

‘એવ જેન, જે તો ખરી હું તારે માટે ખાનુ ઉઠાડીને જેવું તો એમાં તણુ બચ્ચા લથડિયા કંઈક ભેંસા થો છું!’ એમ જ્યોર્જે કહ્યું એવે ખાતા અને જુઓથી પીગતા મ્હાઉ મ્હાઉ કરતા હતા જે બચ્ચા ને જેથ ને જેવનું માતાપિતાનું છનકાઈ

હાડથું અને એણે ત્રણેય અગ્નિઓને જાંચી લીધાં.

માઉન્ટ કેનિયાથી એગેસિનિયા સુધી ઝાડાં
જાંખરાં અને અર્ધજંગલ જેવો વિશાળ પટ પથરા-
યેલો છે. ત્યાં જાંચા જાંચા ઘાસ ચાપ છે. ત્યાં
ઘણાં પશુપક્ષીઓનો કાલમી કુદરતી વસવાટ છે. એ
પ્રદેશના એક ભાગ તરીકે દક્ષિણ આફ્રિકાના કેનિયાની
પૂર્વ સરહદ પર ન્યોર્ગે એડમસન તે એમનાં પત્ની
અને જંગલનું છવન ગાળતાં હતાં. ન્યોર્ગે એડમ-
સન એ સરકારી વનપ્રાણી રક્ષક તરીકે હતા. તેમનું
કાર્ય પ્રાણી રક્ષા ઉપરાંત જંગલી પ્રાણીઓથી લોકોને
અચાવવાનું પણ હતું. તેઓ એક અગ્નિ સિંકારી
હતા. એડમસન દંપતીને જંગલી પ્રાણીઓ પરત્વે
ભારે મમતા હતી. ઈરિઓલો (ગામ) નજીક એમનું
નિવાસસ્થાન હતું. જંગલમાં આ એડમસન દંપતી
અવારનવાર સફેર સાથે ફરતાં હતાં.

૧૯૫૬ના ફેબ્રુઆરીમાં આ પ્રદેશમાં એક
કચ્છ બનાવ બની ગયો. ભોરન જાતિના એક સીંહને
તે જંગલમાં કામે ગયેલ ત્યારે માણસખાઉ સિંહે
ફાડી ખાધો. આ સિંહની સાથે એ સિંહણે પણ
હતી. આ માણસખાઉ સિંહના ભયથી આખું ગામ
થરથરી ગયું. સીંહોએ ન્યોર્ગે પાસે આવ્યા અને
આ માણસખાઉનો નાશ કરવા વિનંતી કરી. એથી
ન્યોર્ગે અને તેમના સાથીદારો રેશનવેગન લઈને
માણસખાઉનો નાશ કરવા બેઠા. આ માણસખાઉ
સિંહનો ઝાડી ઝાંખરાવાળા એક ખડકાળ પ્રદેશમાં
વાસ હતો, ત્યાં ન્યોર્ગે અને એમના સાથીદાર ગયા.
સિંહને શોધીને એને ગાળીએથી ઠાર કર્યો, પરંતુ
સિંહણે મારવી પડી કારણ કે એ સિંહથી વિખૂટી
પડવા માગતી ન હતી, અને સિંહના રક્ષણ આડે
બીધી હતી. સિંહ અને સિંહણ બંને ઢળી પડ્યાં.

ન્યોર્ગે સિંહણ પાસે ગયા તો એના આંચળ
દૂધથી ભરેલા હતા. એટલે એ તાજી વિચાણી હતી.
થોડે દૂર બેખડ તરફ જતાં એની આખળી (વિષાંવાનું
સ્થળ) જોઈ અને બેખડ નીચે ત્રણ અગ્નિ મ્યાંડિ
મ્યાંડિ કરતાં હતાં. ન્યોર્ગે એને જોઈ કાઠમાં અને
રેશન વેગનમાં નાખ્યાં. મા વિનાનાં અગ્નિઓ થોડાં
ભૂખે મરવા દેવાય ! એટલે એ ઘેરુ લઈ આવેલ.

જેમ તો એને જોઈને રાજ રાજ થઈ ગઈ. એ ત્રણેયને
ઘરમાં લઈ ગઈ અને સુવાડ્યાં.

પણ હવે કરવું શું ? એ ખૂબ નાનાં માંડ
ત્રણ ચાર દિવસનાં હશે. એને પાવું શું ? દૂધ પાવું
જોઈએ પણ કેવી રીતે પાવું ? એટલે ૫૦ માર્બલ
હૂના શહેરથી દૂધ પાવનાની શીશી અને ટોટી મંગાવ્યા.
બાળકની માફક દૂધ પાવવાનું શરૂ કર્યું. પણ રખમરની
વાસ મારતી ટોટીથી અગ્નિ શે દૂધ પીએ ? એ તો
છી....છી....છી કરવા લાગ્યાં. જેમ નિરાશ થઈ
ગઈ. એને થયું અગ્નિ મા વિનાના ભૂખે મરી જશે !
પરંતુ ન્યોર્ગે શુદ્ધિ લગવી, દૂધનાં ટીપાંને આંગળી
ઉપર લઈને અગ્નિને ચટાડવા લાગ્યા, અગ્નિને રવાદ
લાગ્યો અને આંગળી ચાટવા લાગ્યાં, આમ ધીમે ધીમે
એને શીશીના દૂધ ઉપર ચડાવ્યાં.

પરંતુ આ એકલા દૂધથી એને શે નિરાંત

બાળક વિહોણા જેવ એડમસનને બાળક મળ્યાં. માના
હૃદયથી ત્રણેય સિંહખાળને ઉછેર્યા. આ ત્રિત્રમાં પથારીક
દિવસનાં ત્રણેય અગ્નિને પ્રેમથી દેવા સરસાં લઈ જેમ
એડમસન બેઠાં છે.

રહે ! અને તમા પાઉડરના દૂધમા કસ પણ કેટલો ?
એમ્મે જેણે રુકોડ, કોડનીયર તેન વગેરે ગમતી,
દૂધમા એળીને પાસા માસુ બચ્ચા હોશે દોરો
પાવા લા થા અને મોગ થરા લાગ્યા

મચ્ચાને રાખરા માટે રજા લઇને નિસિઓનો
જર્મ લાકડાનું પીજર તૈયાર કરા યુ અને બ્યોજર્
એડમસનને એ પ્રદેશનું કામ પૂર કરીને ઝાનણી સકેતી
ઈસિઓનો બાજુ રહેકાણુ ફેર યુ સાથે આ ત્રણેય
બચ્ચાને પણ ભેગા રાખ્યા આખો દિવસ આ બચ્ચા
એડમસન દપતીની સાથે જ ઘરમા રહેતા રાત્રે
ધરમા જ લાકડાના પીજરામા સૂઇ રહેતા નાના
નાના બાળકોની જેમ જ એડમસન દપતીને બોલે
બોલવા લાગ્યા

આ ત્રણેય બાળ માદા હતા સિહબો હતી.
મોટાનું નામ રાખ્યું મોની નચીનું નામ રાખ્યું
લાસીકા અને સૌથી નાનું જે દેખાવે સુદર હતું,
નમનું હતું તેનું નામ રાખ્યું એસા, એસા દૂધનું
ખરૂં પરતુ તરવરિધુ અને સમજુ હતું, મમતાનું
હતું એ જો એની મા સિહબો પાસે રહ્યું દોન તો
કદાચ જીવન પણ નહિ સામા થત આના નમન
બચ્ચા મરી જતા હોય છે પરતુ અહીં તો ત્રણેય
ઉપર ધ્યાન અપાતુ હતું નમન ઉપર વિશેષ ધ્યાન
અપાતુ હતું

સિહબો મચ્ચા નાના હોય છે, ત્યારે એના
શરીર ઉપર દીપક-વાધવી જેમ આજા આજ બૂલ
હોય છે જે મોગ થયે બૂસાર્થ ભર્ષ છે એમ આ
ત્રણેય બચ્ચા ગૂનથી શોભતા હતા અને રમતિયાગ
દોષ, આખો દિવસ ફાફા કરી મૂકતા તોફાન કરતા
અને ભાગફાડ કરતા હતા રસોડામા જઈને બધું
વેરણુ છેરણુ કરી મૂકતા દોળી મૂકતા અને કનડગત
કરતા હતા પણ જોય એડમસન મા તરીકે એમને
શાડ લગવીને ખુશ રાખતી બચ્ચાને સાચવતા માટે
નુર નામના એક માઈને (હામરીની ગત) નોમર તરીકે
રાખેલો, જે આખો દિવસ બચ્ચાની દેખભાગ રાખતો
અને તેની પાછા પાછા ભમતો હતો

આ સિહબોના નાના બચ્ચાએ જ ગવનુ જીવન

જેનુ ન હતું એને મા પણ યાદ ન હોતી જોય
એમની મા અને બ્યોજર્ એમના પિતા હતા એ
મસનનું ઘર એ એમનું વર હતું આ પાતક મા-
માપ બચ્ચાને રમરા માટે ફૂટમેન ૨ મરતા ટ્યૂન
ટાચર, દડા વગેરે આપતા હતા દીવાનખાનામા ત્રી
સયનખડમાથી એશિકા નાલર અને કપડા એથી
જતા અને તેનાથી રમતા એક મીઠાની સામે ધૂરકના,
તોફાન મરતા અને શિકાર કરતા દોન તેમ જમતો
પણ કરતા શિકાર માટે લપાતા છુપાતા અને જે
આ યુ તે પાડી દેતા કોઈનાર એડમસન દપતી ઉપર
પણ ફૂમનો કરતા પરતુ એ નિદોર ભાવે ખાસ
કરીને જોય એમને ખૂન સાચવતી પોતાના સ્થાન
હોય નેમ એના પર પ્રેમ કરતી, રહાન કરતી આમ
સવારથી રાત સુધી ધીજામરતી અને તોફાન કરતા
રાત્રે પણ માડ સૂએ અને કોઈનાર દોડીને અધારામા
દૂર ચાલના જાન તો એને શોધવા જતુ પડે રાત્રે એ
તો દેખે, પાછા જનાર જોઈ શકે નહિ

એક દિવસ એડમસન દપતીને ત્રી મહેમાન
આના એ તો આ સિહબોને જોઈને ગમકી ગયા
અને જોડામા ફરે એનો સામાન પડેલો હતો તે આ
ત્રણેય મહેતોએ વેગજુછેરણુ કરી મૂક્યો ફેલી નાખ્યો
રમકડાની જેમ રમરા લા થા

આમ કરતા કરતા કરતા નયુ માસના થયા
એટલે દૂધને બ ને માસ રમ પાનાનું શરૂ કર્યું પણ
તે શે પીએ ? પરતુ ધીવેધીમે માસરસ ઉપર ચડાચ્યા
એટલે તો હટપુટ થરા લા થા જેત નેનામાં ત્રણેય
બહેનો વધી ગઈ પાચ મહિને તો મોટી ડિના
ફૂતરા જેની લાગના માડી એ ત્રણેય ને ધરમા કયા
સુધી રાખતી એ કોણે થયો એક માજુ મમત્ર
બીજા માજુ આરા જોખમી પ્રાણીઓને જાગરવાની
સમસ્યા હતી ગમે તેમ તો ય આ રાત્રી પ્રાણીઓ
અને એય સિહબુ એટલે સાચરવા મુરકેન હતા
વળી એક મે નહિ પણ ત્રણ દત્તા આટોરતી પોટોટી
સોને એના વિ। ચિતા અને ભય રહેતા મોની કરેલી
દીકરીઓને વિદાય આપનાનું પણ મૂડવણુભણું
હતું અને તેમાય મા-જેમને માટે તો વસમુ હતું
એક દિવસ દીકરીને ય સાસરે વળાવતી પડે છે,

એટલે એમ નહીં થયું કે મોટી બનને રોટરડમ પ્રાણીખાગમાં મૂકી આવવી, અને નાની એલ્સાને રાખવી. એ મુજબ મોટી બનને ખેનોને નૈરાળી વિમાની મથક પરથી વિમાનમાં રોટરડમ મોકલી. બહેનોને વિદાય થતી એલ્સા ભેંજ રહી, ભેંચને તો એથી ૫ વસમું લાગ્યું, એની આંખો આંસુઓથી ઊલસાઈ ગઈ.

હવે એલ્સા એકલી રહી, એણે થોડા દિવસ સુધી બહેનોને જોતી, વારંવાર ઝાડી તરફ જાય અને પાછી ફરે, પણ એ બહેનો ન મળી એટલે એડમસન દેખતી તરફ વધુ ખેંચાઈ. ખાસ કરીને જ્યે તરફ. એ એની પાછળ પાછળ પડછાયની માફક ફરતી. એલ્સાને જ ઊંડી બીક લાગી કે રજેને એને એની બે બહેનોની જેમ છોડી દેવામાં આવે ! રાત્રે એ લાકડાના પીંજરામાં સૂતી નહિ, એને બદલે એડમસન દેખતીની સાથે કે નજીક સૂવા લાગી અને ઘણીવાર તો રાત્રે એક પગ ભેંચને અડાડી રાખતી. અંગૂઠો મોંમાં લઈને ચાટતી પરંતુ એમાં ૫ ભેંચમ તો હતું,

કારણ એની કાચકાગળ જેવી છબ વધુ ચાટવા દેવામાં આવે તો ચામડી ઉખેડીને લોહી નીકળી આવે.

એલ્સા મોટી થઈ હતી, એનો ધક્કો લાગે તો પણ પડી જવાય. એ એડમસન દેખતી સાથે રેશન વેગનમાં ફરવા જતી, ગાડીમાં પણ ભેંચની ખાલુમાં એસવાનો આગ્રહ રાખતી અને ન એસાડે તો મસ્તી કરતી, તોફાન કરી લાડ લડતી એટલે એના તોફાનમસ્તી આ માયાપને ભારે પડવા લાગ્યાં. એક ખાલુ ભેંચની એકની એક દીકરી એટલે ખૂબ ખૂબ માતૃવાસંદ્ય, ખીંછ ખાલુ આ જાનરમાન

સિંહણને સાચવવાની જવાબદારી. આમ મનુષ્ય પ્રાણી વચ્ચેની અતુટ મમતાનું ખેંચાણ માનવ મા બાપ અને સિંહણ પુત્રી વચ્ચે સમરસા બની રહ્યું.

ભેંચને ઘણીવાર એમ લાગતું કે આ ત્રણેય બહેનોને જંગલ છવનની સ્વતંત્રતામાંથી ખૂંટતી લઈને ઘરમાં રાખવામાં બૂલ કરી છે. તેમનું સ્થાન ઘર નહિ, સરકસ નહિ, પ્રાણીખાગ નહિ પરંતુ વનવગડામાં જ હોઈ શકે. પેટની દીકરી કરતાં ૫ સારી રીતે મોટી કરેલી એલ્સાની જવાબદારી એડમસન દેખતીને ભારે ચિંતાનો વિષય બન્યો હતો.

એલ્સા પહેલાં પાણીથી ભરકતી પરંતુ એડમસન દેખતી રજા લઈને ઢિંદી મહાસાગરના કિનારે હવા ખાવા ગયાં ત્યારે એલ્સા દરિયામાં નહાવા પડતી અને ભેંચની પાછળ પાછળ પાણીમાં ફરતી, જગજગિયાં બોલાવતી. એ એક વર્ષની થવા આવી હતી.

એલ્સાને જંગલછવનની કચી જ તાલીમ નહોતાં એને શિકાર અને જંગલ-છવનની બધી તાલીમ આપવામાં આવેલી. આ તસ્વીરમાં એલ્સાને સ્નાન બેંચ એડમસન કરાવી રહ્યાં છે.

એને ૫-૫ પ્રાણીઓનો પરિચય થતા માડયો દાખીને
જેઠને એ ઉરકેરાની પરત્વુ ને ફરીને પાઠી માયાપને
વેર આવી જતી એડમસન દપતી માઠી મારી કરતા
જતા ને એ માઠીને મોમા નધને કિનારે મૂખ
આવતી અને સૌની સાથે જમવા મેસી અને કરતા
જતી રખતે નેયને રસાતી આવતી જ્યેને તો કેડો
છાવો એને ગમતો નહિ માના પડખામાથી દૂર જતી
નહિ જન તો પાઠી આવી જતી

પ્રસાસ દરમ્યાન એકવાર એસા માઠી પડી
ગઇ, એને માઠી થઇ ગયેલી એટલે વનવગડામા સ્થળેનો
મેળીને એને એનિમા આપવો પડેતો એકવાર તો
એ જાડે જ નહિ છેડે એને પનગ સાથે જાયકરી
પડી એનું એકાંતનું વજન ખાસતુ ૧૮૦ પાઉન્ડ હતું
દરમ્યાન ઉરનાપરે નદી નિરતારમા માણસખાઉ
સિંહનો રજડ નધી પડનાથી એડમસન દપતીને એ
ખાણુ હેતુ પડ્યું એસા પણુ સાથે રહી માણુસ
ખાઉ સિંહને મારનામા રાત દિવસ હેંગનગતિ વેઠતી
પતી અને જ્યોર્જ ધાકીને ટે થઇ જતા પરત્વુ
જ્યારે આવીને એસાને હાથ ફેરવતા ત્યારે એનો પોર
૫ થાક, એનો ગમે ૫ કદોગો એમણી જતા

એડમસન દપતી પાછા ધસીએનો આવી
ગયા એસી ૧૮ મહિનાની થવા આવી અને કાતુમા
મેસવા લાગી એના નસુકાળ દરમ્યાન શરીરમાથી
એક પ્રકારની સખન મધ આવતી હતી પાયેક માસ
એડમસન દપતીને જુદા જુદા રથગોએ ફેરવાનું થયું
તો બધા રથગોએ એસા સાથે જ રહી કેટલેક રથગો
તો એ સાથે આવતી અને રાત્રે ધાકી જન એને
પડખામા મૂક જતી પરત્વુ કોઇ કોઇ રાતે તે ઝાડી
ઝાખરામા ચાલી જતી લામો સખન રોકાઇને પાઠી
આવતી નસુકામા આવેલી યુવાન સિંહણુ એસાને
એક તરફથી સિંહને ભેગવાની ઉત્સુકતા જાગી, બીજી
માણુ મા માપને એમ ઊઘડતો નહોતો એડમસન
દપતીને પણુ ખનાન આવી ગયેનો કે હવે એ યુવાન
સાથીવારની ઓધમા એ માયેન છે

એકવાર નુર સાથે એ ફેરવા ગઇ પણુ નુરને
હાથતાળી આપીને એ સરકી ગઇ જ્યારે મા માપને

જણુ થઈ ત્યારે તેઓ માઠી લઇને શોધવા નીકળ્યા
તો એ રમહોગાયેલી હતી, શરીર ઉપર જીરડા હતા,
જખમ પણુ હતા એ સિંહને મેળવવામા બીજી કોઇ
સિંહણુની ધખાંનો ભોગ મતી હોય એમ લાગ્યું એ
સમા મે વડની થઇ એના અવાજમા ફેરફાર થઈ
ગયો એના શરીરમા ફેરફાર થઈ ગયો અને વારવાર
નાસી જઇને સિંહનો સમાગમ શોધના લાગી

એડમસન દપતી સાથે ફેરવા નીકળે તો પણુ
એ એરી દિશા તરફ દોરી જતી કે જરા સિંહ પાકડો
(યુવાન) ગયો હો. એડમસન દપતીને સ્પષ્ટ જણાયું
કે તે હવે સાથીની મતી છે એનું માનસ મહલાઇ
ગયેનું વારવાર જખનમા જરા લાગેલી માત્ર એ
જખમા માટે અને મા-માપના લાડ માટે જ ઘેર
આવતી હતી પરત્વુ એ રિથતિ જ્યોર્જ એડમસન
માટે માથાના દુઆવા સમાન બની કારણુ એસા
જ્યારે બહાર ચાલી જતી અને રાત પડતા છતાં ૫
પાઠી ફરતી નહિ ત્યાર જો વારવાર જ્યોર્જની
પાઠા લાગતી અને કહેતી “ઝ નાઓ, એને ગોતી
આવો, એ હજુ આવી નથી મિચારી બૂખી તરસી
હશે, કા થઈ હશે. અને જ્યોર્જ રક્ષન વેગન
લઇને આટા મારી આવે, સોધીને ધાકે પણુ એ સાનો
પત્તો ન લાગે અને ઘેર પાઠા ફરે ત્યારે એનું મૂત
મૂત બની ભેળી દોષ એને એની આંખ સાં છોકરી
વગર રખતુ જ નથી. એને જ્યોર્જને ફરીને શોધના
જતું પડતું અને મદૂકના અનાજ કરીને એ સાને
સાદ પાડવો પડતો એસા બધૂકનો અનાજ પારખી
શકતી અને ગમે ત્યાં હોય ત્યાંથી આવી જતી

હવે એડમસન દપતીએ એસાના ભાવિ
વિશે નિર્ણય કરી લેવાનો સમય પાડી ગયો હતો
પરત્વુ ત્યારે રિમાસનું જીવી થઈ તેને મુકન જખન
જીવન મહાનવા રેડી મૂકી દેતી જ્યોર્જ અને વેપ
એસા જખનમા વસીને તેનું ઘર માટે તેમ ધડગના
હતા અને એસા પણુ તેના પ્રિતમમતી શોધમા હતી
છતાં મા-માપ-દીકરી વચ્ચેના મેદ અને વાતસલ્ય
એમને છૂપ પડ્યા હતા નહિ મા-માપને લાગતું કે
હવે જ્યારે એ જખનના સિંહના સમાગમમા આવી છે
ત્યારે એને પરચૂની જખનમા સાસરે વળાની નોંધએ

એવામાં એક પ્રસંગ બની ગયો. ચાંદની રાત હતી. મધરાત થઈ હશે. દૂર દૂરથી એલ્સાને બોલાવતો સિંહનો અવાજ થયો. પરંતુ એલ્સા એડમસન દંપતીને જોડીને કેમ જઈ શકે? છતાં એ પેલા આકર્ષિત અવાજને કારણે બીબી થઈને ચાલવા લાગી તો જોયે જોરથી કહ્યું, “એલ્સા ત્યાં જવાનું નથી. ત્યાં ખીછ સિંહણ હશે તો તને મારી નાખશે.” એટલે એલ્સા પાછી આવીને બેસી ગઈ. પરંતુ એનું મન તો ચક્રવર્તી થઈ રહ્યું. પરંતુ એણે કહ્યું માન્યું. આથી એડમસન દંપતીને વિચારતું કરી મૂક્યું. આમ ક્યાં સુધી એને રોકા શકાશે!

દર અઠી મહિને એ ઋતુમાં આવતી ત્યારે એના શરીરમાંથી એક પ્રકારની ગંધ પ્રસરી જતી અને એના સ્વભાવમાં ફેરફાર થઈ જતો. ત્યારે એ ફરવા તુરંથી સાથે જતી તો પણ આગળ ચાલવાનો આગ્રહ રાખતી અને લાગ મળતાં દૂર કુંગરાળ લાગ તરફ સાથીની શોધ માટે સરકી જતી.

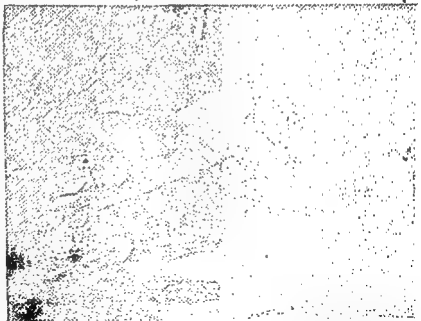
હવે એલ્સા ૨૭ મહિનાની થઈ હતી અને પૂરી યુવાનીમાં આવી હતી. હવે તો એ જે રાત સુધી બહાર ફરી આવતી હતી અને ઘરે આવતી ત્યારે નિશંતિ જોઈતી હતી. પહેલાં તો ગમે ત્યાંથી ખાવા અને પીવા આવતી પરંતુ છેલ્લે કેટલોક સમય તો એ ખાવા માટે પણ આવતી નહિ. એને ધીમે ધીમે શિકાર કરતાં પણ થોડું આવડી ગયું હતું. અન્ય સિંહના ટોળામાં જઈને એ ખાવાનું પણ મેળવી લેતી હતી.

એડમસન દંપતી દેન્યા જોડવા માગતા હતા પરંતુ એલ્સાની ચિંતા હતી. એડમસન દંપતીને લાગ્યું કે માયાપનો દીકરી પર સાચો

પ્રેમ હોય તો દીકરીને સાસરે વળાવી દેવી જોઈએ. દીકરી ગમે તેટલી વફાવી અને લાક્ષી હોય તો પણ આખરે તો તેને પતિગૃહે જ મોકલી આપવી જોઈએ.

એવી વિદાય વેળા આવી ત્યારે માને ખાસ કરીને જોવને બહુ જ વસસું લાગ્યું. એમને લાગ્યું કે એલ્સાને જો હંમેશને માટે જંગલને અને સિંહને સ્વાધીન કરી દેવી હોય તો તેની સાથેનો સંબંધ કાપી નાખવો જોઈએ. અને માયાપે તેને અહિં મુકીને ચાલ્યા જવું જોઈએ. એથી તેમણે પોતાનું ઘર સમેટવાનું શરૂ કર્યું પણ એલ્સાને એનો વહેમ ગયો. એથી એ વધુ ને વધુ વિદ્યવળ બન્યે જતી હતી અને જોયને જોડવા માગતી નહોતી, એને વળગી પડતી હતી, એટલે બ્યારે બ્યોર્ન ઘર સમેટવાનું શરૂ કર્યું ત્યારે જોય એને દૂર લઈ જઈને તેની સાથે વધુ વફાલ કરતી, દીકરીને પહેલી જ વાર સાસરે વળાવતી વખતની માની મનોવ્યથા જોય અનુભવી રહી હતી.

એલ્સાથી હંમેશને માટે છૂટા પડવાનું છે એ

રાતની વખતે એલ્સા પોતાનાં માનવ મા બાપથી જરાય વિખૂટાં પડવાનું પસંદ ન કરતી. પડખે જ સુઈ રહેતી અને મા બાપ પથારીમાં છે કે નહિ તેની ખાતરી રહે તે માટે એક પંજો તેમની પથારીમાં જ રાખીને સૂતી.

ખ્યાલ દીકરી કરતાં ય મા જોયને બહુ સતાવી રહ્યો હતો. કેટલાય દિવસથી માની આંખો પાણીથી ભરાયેલી રહેતી દીકરીની વિદાય એને બહુ વસમી લાગી. ચારવાસાની હતી ત્યારથી જોળે લિપિલી આ દીકરીને એવા લાડકાડમાં રાખી, જીભરી, એની ખાતર દાઢ-તડકા સલાં, એની ખાતર લાંબા પ્રવાસે જવાનું પશુ દાખ્યું. પરંતુ છેવટે એ વેળા આવી પહોંચી કે એને કાયમ માટે છોડીને જવાનું છે.

ધર સમેટાઈ ગયું સામાન જંધાઈ ગયો. ગાદી ભરી લેવામાં આવી એટલાના જોળે આપેયા પછી છોડી લેવામાં આવ્યો. એમમસન દંપતી એ સાને લખેને જંગલમાં દૂર દૂર નીકળી પડ્યાં. લુદા લુદા રથગાએ જાવણી નાખી સિંહ-પાઠાણની શોધ કરવા માંડી. એમા એક અડવાડિયા પગી એક સિંહ-પાઠાણે જોવા મળ્યો. એ એટલાને માટે ચોગ્ય સાથીદાર જણાયો. એ યુવાન અને દેખાવડો હતો. એટલા એના તરફ આડપાંઈ પશુ એને ખ્યાલ આવી ગયો કે એમમસન દંપતી તેને છોડી જવાનાં છે, એટલે એ ગાદીથી નીચે જતરી નહિ, એક હરણાને જોઈને એટલા એના ઉપર ફૂદી એટલે લાગ જોઈને એમમસન દંપતી એને છોડીને ભારે ટેંચે પાછા ક્યાં

એમમસન દંપતીએ વિચારેયું કે અડવાડિયા સુધી જોવું કે એટલા એકલી રહી શકે છે કે કેમ ! એને એનો પ્રિયતમ તો એ જ રથગે મળી ગયો હતો, પરંતુ જોયનું હૃદય ઝાંઝુ ન રહ્યું, એ શુ કરતી હશે, એણે ખાધું હશે ? પાણી પીધું હશે ? પ્રિયતમે એને સાચવી હશે ? વગેરે વિચારમાં જોયને અડવાડિયાનો સમય તો અસલ થઈ પડ્યો માથાપ દીકરીને મળવા અધીરાં બન્યાં તેઓ તેને મળવા જ્યાં એટલાને મૂકી ગયેલા ત્યાં ગયા. જોયે જૂમ પાડી, “એટી એટલા ! એટલા !”

અને આશ્ચર્ય વચ્ચે એટલા નદીને સામે કાડેથી શ્વાસભર દોડી આવી. આનીને એકદમ એ ચાટવા લાગી, જોયના આમળા મોંમાં લખેને ધાવવા લાગી અને એનું આપુય શરીર જોય ઉપર ઢાળી દીધું. જ્યોર્જની સાથે શરીર ઘસ્યું, ઘુસરાટી કરી એના પ્રેમ અને સતોપ વ્યક્ત કર્યાં. મા એને ફેસલાવી

છોડી ગઈ એથી એ થોડીવાર તો જોયની સામે ટગર ટગર જોઈ રહી એની આંખોમાંથી પાણી ટપકવા લાગ્યાં. જોયે એના મોં પર હાથ ફેરવીને આશ્વાસન આપ્યું. વહાલ કરી મા-દીકરી બંને બેટ્યાં.

થોડા દિવસ માથાપ અને દીકરી સાથે રહ્યાં, સાથે ક્યાં પરંતુ મા આપને હવે ખાતરી થઈ કે એટલા હવે એકલી રહી શકે એમ છે, એણે એનો પ્રિયતમ શોધી લીધો છે, એ શિકાર પણ કરી શકે છે. પૂરેપૂરી દેખાળ કરીને એમમસન દંપતીએ દીકરીને કાયમને માટે સાસરે વળાવી.

એકની એક દીકરીને સાસરે વળાવીને મા-બાપ એકલતા અનુભવે એવી એકલતા જ્યોર્જ અને જોય અનુભવી રહ્યાં હતાં પણ એમને સતોપ હતો કે દીકરીનું મન હવે શ્વસુરગૃહે વસી ગયું છે.

આમ છતાં માથાપ એટલાની ખતર કાઢી ભતાં હતા. એમમસન દંપતીનું રહેઠાણ એટલાના શ્વસુર-ગૃહથી લગભગ અઢીસો માઈલ દૂર હતું. એમમસન દંપતીએ એ જંગલના રખેવાળોને લક્ષમણ કરી, એટલાનું ખ્યાન રાખવા કહેલું પરંતુ જોયનું મન

અદભૂત ને રોમાંચક દરજ્જે છે આ સિંહનું પુગી અને માનવ માતાના આર્થિકનનું. એટલાને આઠ દિવસ જંગલમાં મૂકી આવ્યા બાદના પ્રથમ મિલને મા દીકરી ભેટી પડે છે.

જ્યારે જાયક થતું ત્યારે તેઓ એલ્સાને મળી આવતાં.

એવામાં એડમસન દેપતીને ખચર પડી કે એલ્સા ગર્ભવતી છે. એથી તેમને ખૂબ ખુશી હોય. જોય એની દોકરીને આવે સમયે મળવા ખૂબ આતુર હતી. તેઓ મળવા જીપડ્યાં. જોયના મનમાં થયું કે એલ્સા તેને જોળખશે! તેની પાસે આવશે! તેની સાથે પ્રેમ કરશે! એલ્સાના વનપ્રદેશમાં આવીને જોયે ખૂબ પાડી, “એટી એલ્સા! એલ્સા!” અને જ્યોર્જ એલ્સાને જોલાવવાના સંકેત તરીકે બંદૂકના ધડકા કર્યાં. ખાત્રી હતી કે એલ્સા આગ વગર નહિ ફરે.

અને એલ્સા આવી. નહી કાંઠેથી એ દોડતી આવી. એના આંચળમાં દૂધ ભર્યા હતાં. એ આવી તો ખરી પણ સાથે એક પંછી એક એમ ત્રણ નાનાં બચ્ચાંને મોંમાં પકડીને લાવી. જાણે તે તેની માને કહેતી ન હોય! “મા! મા! જો તો ખરી! હું નાની થઈ છો! આ તારાં દોહિત્રો કેવાં છે! હવે હું એને રમાડ!”

અને દોહિત્રોને ખૂબ પ્રેમથી રમાડી, એલ્સાને વહાલ કરી અને એડમસન દેપતીએ ભારે હૃદયે વિદાય લીધી.

*

વેટિકનના માસિયાઈ ભાંડુ-અમર અને આશા

નામદાર પોપ પોપ છઠ્ઠાના રાજ્યના પાટનગર વેટિકન શહેરમાં બે માસિયાઈ ભાંડુ વસે છે. એ છે ગિરના સિંહ-બચ્ચાં અમર અને આશા. ના, પોપને ભારત સરકારે બે બચ્ચાં ભેટ આપ્યાં છે. એ ગિરના જંગલના સિંહ બાળ છે. ભારત સરકારે ના, પોપને ભેટ આપવા આ બચ્ચાંને મેળવવા ગિર જંગલના સત્તાવાળાઓને જણાવ્યું. જેના ઉપરથી ૪ થી ૬ મહિનાનાં બચ્ચાંની શોધાશોધ થાલી, ગિરના ગાળોગાળા અને ધારેધાર જોઈ વળ્યા, પછી એવાં નાનાં બચ્ચાંવાળી સિંહણ મળવી મુશ્કેલ બની. છેવટે સિરવાણ નેસ પાસે એક સિંહણ અને બે બચ્ચાં મળી આવ્યાં. આ સિંહણ અને બચ્ચાંને મેળવવા મારણ અપાયું. પરંતુ જ્યારે બે બચ્ચાંને લેવા જંગલના અધિકારીઓ જયા ત્યારે પેલી સિંહણની બે બેનો-અન્ય બે સિંહણો પણ આવી ચડી. આમ ત્રણ સિંહણો અને બચ્ચાંની સંખ્યા થઈ. આ બે આગળુંક સિંહણોને ખસેડવાનું કાર્ય બહુ મુશ્કેલ બન્યું. દિવસો પછીની મહેનત પછી બે સિંહણોને દૂર ખસેડી શકાઈ.

હવે બે બચ્ચાં અને એની માને પીંજરામાં પૂરવાનું નક્કી થયું. મારણ જોડવાયું, સિંહણ અંદર ગઈ પરંતુ મારણ કરીને ઝડપે બહાર નીકળી ગઈ. બે નાનાં બચ્ચાં પુરાઈ રહ્યાં, પણ એને લઈ કેમ જવા? પેલી મા તો પીંજરા ફરતી ધૂમતી રહી. એ ચક્કર ચક્કર કર્યા જ કરે. કોઈને નજીક ન જવાદે એને બચ્ચાં ઘેલી બની ગઈ. ન ખાવ, ન પીએ. ખૂબ જ ઉશ્કેરાયેલી રહે. એને ખસેડવા ઘણા પ્રયત્નો થયા, પણ સિંહણ એકની બે ન થઈ. અને કામ જોખમ ભર્યું બન્યું. સિંહણને એનાં બચ્ચાં માટે માર્યા પછાડતી જોઈને સો મૂંઝાયા. છેવટે એમ નક્કી થયું કે બે બચ્ચાંમાંથી એક માદાને ઊઠાવી લેવું અને બીજા નર બચ્ચાંને છોડી દેવું, જેથી સિંહણ શાંત બને. એ મુંજબ માદા બચ્ચાંને છૂપી રીતે ઊઠાવી લઈ, નરને છોડી દેવામાં આવ્યું. અને એટલી જ ઉમરનું નર બચ્ચું વિસાવદર બાજુ ફેવે પડી ગયેલું તેને લઈ આવવામાં આવ્યું.

આમ નર બચ્ચાંને માદા બચ્ચાં સાથે હેળવી, બંનેને સાથે શાંતાકુચથી વિમાન રસ્તે વેટિકન મોકલી દેવામાં આવ્યાં નરનું નામ રખાયું અમર અને માદાનું નામ રખાયું આશા. આજે બંને ના. પોપની નગરીમાં બંદીખાને ઉછરી રહ્યાં છે.

ધોડાવડીના નેસમાં બાધો ભગત નામે રખારી
મિર જોલાદની સારી સારી વીણાવ પચાસેક ગાયોનું
ધણ રાખીને રહેતો. એને રાણા નામનો સોળ વર-
સનો દીકરો ગાથુંના ઊભા ઊભા બોધરણુ દ્વધ પીધ
જય સોળ વરસની ઉમર, પશુ કાકું ધણું કરી ગયેલો.

એક દી બાધા રખારીને ત્યાં મેમાને આવેલા
એટલે ગાયોને પહર ચારવા રાણાને મોકલ્યો અને
પોતે મેમાનોની સરભરા કરવા રોકાયા. સવારમાં
રાણાએ ગાથુંને પહર ચરાવીને એકમાં પૂરી અને
બાધા પાસે જઇને પોક મૂકી કે : “પાછા વળતાં
હમણા જ ગોરી ગાયને સાવળે મારી નાખી.”

બાધાએ વાત સાંભળતાં જ ઊભા થઇને
રાણાને નેરથી લાફે માર્યો. લાફે ભેળા રાણા નેરથી
ગડથોડુ ખાઈ ગયો. બાધાએ રાણાને કહ્યું .

“શરમ નધી આવતી ? રખારીનો દીકરો
રેતો રેતો આવીને વીલડનો થઇને કહે ‘બાપા
આપણી ગાયને સાવળે મારી નાખી !’”

આમ થયાટ પડતાં તો રાણામા મૂટેલુ દેવા-
તન થયાટ ભેગુ સફાણુ જમી ગયુ રાણાએ કડિયાળી
ડાગ લઇને દોટ મૂકી.

મેમાનેએ બાધાને કપડા દીધો કે આમ
દીકરોને મરાય ? બાધાએ કહ્યું :

“રખારીનો દીકરો રેતલ થાય અને સાવજ
ગાયને મારા જય તો મિરમાં ગાથું રાખી રિયા.”

રીસમાં ને રીસમાં દોડયા જતા રાણા પાછા
તેનો બાપ ને મેમાન પશુ ઊપડયા

સાવજ જ્યાં ગાય ખાતો હતો ત્યાં રાણાએ
સુસ ભયાં આવીને ફડાક ફડાક એમ લાકડીથી પ્રાછટ
ખેલાવી. લાકડીની પ્રાછટ પડતા સાવજ ભાગ્યો.
થોડે ભાગીને પાછા આવીને બેથું ત્યાં ગાય પાસે
નાનકડો છાકરો લાકડી તોળીને ઊભો હતો. આવો
છેકરો તેને મારી જય તેથી સાવજને વચ્ચુ લાગ્યું

અને ત્રાડ દેતો પાછો ફર્યો પશુ રાણા લાકડી વીડતો
સામે થયો.

સાવજના વેંતમાં રાણા કેમે ય આવે નહિ
રાણાને પાછા હટાવવા-તેને ડરાવવા સાવજે ધણા
આવલા માર્યા. રાણાને ખીવરાવવા ધણી ધુરકિયું
કરી, ત્રાડો નાખી પશુ આજ રાણાએ છાકર મટી
ગયો હતો. બાપના બોલે નમિકેતાએ જેમ જમના
દાર અખડાવેલાં તેમ રાણા વિકરણ સાવજને પડ-
કારી ઊભો રહ્યો

ગાંધે અને મેમાને રાણાને સાવજ સાથે
જૂડતો. લાળી, આ તાસીરો નેવા થંબી ગયા
મેમાનોએ બાધાને હાકો કરવા કહ્યું એટલે રાણાએ
તેમને વાર્યા અને કહ્યું :

“રાણાને સાવજ સાથે એકલો જૂડવા
શીખવા દ્યો પછે એને ડાઈ દી વાધો નહિ આવે.”

બાધો અને મેમાને હડે કલેને સાવજ અને
રાણાને જગ નેતા રથા ત્યાં તો સાવજે વધરાયા
થઇને રાણા સાથે હલેલો ફર્યો. રાણા સાવજેત હતો.
રાણા કુદીને બે ડગલા પાછો હટી ગયો અને સોષ
ઝાટકીને સાવજના માથામાં કડિયાળી ઝીંકી.
માથામા લાકડી પડતાં સાવજ ફર મટી ખાઇને જઇ
પડ્યો રાણાએ ખીજી લાકડી ફટકારી. સાવજ લથ-
ડિયું ખાતો ભાગ્યો અને કળ વળતા પલાયન થઇ
ગયો

“શાબાશ બેટા !” કહી બાપાએ દોડીને
રાણાને તેડી લીધો. અને બે-ચાર બકા ભરી લીધા.

નરસ ગ દર્શન

નાગેશીમા નાળભાષ વરને લકિતનો રગ
લાગી ગયેલો લકિત અને વેરાગમાં શરીર અને
મનને ગાળી નાખીને શામળિયા સાથે સુરત સાધી
દીધી. લોકો તેમને ભગતખાણુ કહે. એક વખત
તેઓ તુળશીશ્વામ દર્શન કરીને ખજૂરીના નેસ

ગયેલા. ત્યાં જગાભાઈ મનને ત્યાં આસન રાખેલું.
બે ત્રણ માલધારીના જુવાનોએ આવીને તેમને કહ્યું:

“ભગતબાપુ ! સાવજી જોવા હોય તો
બાજુમાં જ મારજી ક્યું છે. જોવા હોય તો હાલો !”

“નરસંગના દર્શન કરવાની તો ઘણા દી થી
ઈચ્છા છે. ભારે કામ થયું પણ આપણા રામ તો
હથિયાર રાખતા નથી, અને ધારે કે સાવજી સામે
થાય તો શું કરવું ? એની કાંક સમજ પાડે તો
આવીએ,” નાન ભગતે જગાજી આપ્યો.

જગાભાઈ—મન નાનભગતની વાતનો અર્થ
સમજી ગયા પરંતુ જુવાનો તેમની વાતનો અર્થ ન
સમજ્યા, એટલે તેમણે જવાબ આપ્યો:

“સાવજી સામે થાય અને જો માણસ લાગે
તો સાવજી પાછળ થાય અને જો માણસ સામે
જામે રહે તે માણસને નુકસાન ન કરે.”

“અમે તો લાઇ બિન અનુભવી અને તમે
અનુભવી અને જાણકાર હોવાવ, એટલે તમે તો
જાણે તો ભાગો, અને તેથી તમારી જોયે જિભા રહીને
અમે નરસંગના દર્શન કરશું.” નાન ભગતે કહ્યું.

આમ વાત કરી આ ત્રણ માલધારી જુવાનો
સાથે જગાભાઈ મન અને નાનભાઈ સાવજી જોવા
જિપડયા. જુવાનો સાવજી જે ઠેકાણે મારજી કરેલું
તે ઠેકાણે જવાની ખીજ ફેડીએ જઈ ચડયા અને
અચાનક સાવજી જ્યાં મારજી ખાતો હતો તેની

બગખર માથે બેઠેને જોવા રહ્યા. સાવજી મારેણ
ખાતો હતો ત્યાં આ જાધને ધડબડ કરતા સાથે
આવતા ભાળીને થે થે કરતો અને મંડળી સામે ધૂરકાટી
કરતો દોડયો. તાબ જ મારેલા ચોરને ફાડીને ખાતા
સિંહનું મોઢું રગતે લાલખબોળ થઈ ગયું હતું. કેશ-
વાળીઓ લોહીથી રંગાઈ ગઈ હતી અને લોહી ટપ-
કટું હતું. લોહીથી ભેજુત બનેલા એવા વિકરાળ
સાવજીને ભાળ્યા ભેળા તો કાચા પોચાનાં છાતીનાં
પાટિયાં ભેસી જાય, કાળજી અને છાતી થડક
ઉથડક, થડક ઉથડક સોવાવા મારે.

“આવા કરાળ સાવજીને પોતાના તરફ દોડ
મૂર્તા જે જુવાનો આગળ ચાલતા હતા તેના તો
છછા છૂટી ગયા અને મૂઠિયું વાળીને ભાળ્યા અને
બાજુમાં આવેલ ઝાડ ઉપર ચડી ગયા. મહાઈ હાંક-
નાર જુવાનોને ભાગતા ભાળી જુવાનોને નાનભગતે
કહ્યું:

“એ ભણે જુવાનો ! આમ ભાગીને અમને
ભૂંડા લગાડોમાં, જવા માણુક કાળથી ભાગીને ક્યાં
જાહે, એતો તમે ત્યાં હશે ત્યાં ઝાપી લેશે.”

નાનભગતની આ વાત સાંભળે તો તો
જુવાનો શેના ? સાવજી નાનભગત અને જગાભાઈ
મનની નજીક આવી જતાં તેની સામે ડગલાં આગળ
વધી નાનભાઈએ કહ્યું:

“હું તો તમારી કેડુની વાટ જોઈ છું.
તમારા ખપમાં આશરીર આવતું હોય તો એનાથી રહું

પિસળની તાસકમાં તીક્ષ્ણ, ઝોળરથી કેતરેલું ચિત્ર ‘સામર અને આરાશી’નું

શ્રેષ્ઠ જન છે અને કલ્પનકલાથી અણુદોષ સાવજને મહારી-કારીને વાતોના પોરસોલા રૂપવર્ણને મદીને વધારે રૂપકો તેઓ જનાવી દે છે. જેનું વર્ણન આપણને પછી તો અનેક લોકવર્ણનોમાં ગ્રીલામાલુ ઠમે સાંભળવા મળે જ છે. ખાખી લોકજીવનમાં વિશેષતઃ તો ગિરના માલધારીઓ, તેમજ જહારથી વાલ્યે આવેલા લોકો ઉપરાંત જુદું જોછા લોકોએ ગિરના સિંહને છૂટા જોયો હતો. ખાખી તો રાજરજવાડા શિકાર કરતા તે તો વાત જ અલગ રહી. પણ સૌરાષ્ટ્રના મોટાભાગના લોકજીવનમાં તો સાવજની વાતો જ સાંભળી હેય તેવા વધારે લોકો છે. તેઓએ માલધારીઓ પાસેથી તેમજ કલ્પેપર્ણ જ સાવજની વાતો સાંભળી છે. હમણા જ ભારતે સાવજને રાષ્ટ્રીય પ્રાણી તરીકે નવાજ્યો છે પણ સૌરાષ્ટ્રના લોકોએ તો સાવજ અને સિંચ (સહજ)ને રાજનરાણીનું મિત્ર સહીજોથી આપી જ દીધું છે. રૂપ, ખાનદારી, અને ખડાદરાઈને નવાજનાર સૌરાષ્ટ્રની લોકજનતાએ સાવજ સિંચની કંઈ કંઈ અદ્ભુત વાતો વહેતી મૂકીને તેને વધારે ગૌરવ આપ્યું છે. અચકચ, અલબ્ય વિગતને મૂલવવા અને કહારવામાં સૌરાષ્ટ્રીજન પાછા નથી પડ્યા, તેથી સાવજમેલડીના ગૌરવને તો તેઓએ યજે જ ચડાવ્યા છે. જીવતા સાવજની ખેલડી બસે કલ્પનાના કંઠાર જેવી રૂપવત ન હોય, પણ જે લોકોએ તેને જોવા જ નથી અને આવા રાજવી પ્રાણીને કલ્પનાની દેખાથી જ અભરે ભરીને વર્ણવ્યા છે, તેની જીવનલીલાને પણ તેણે ઉચ્ચ આદર ભરી જ રૂપી છે. જેમકે “સિંહજનું દૂધ તો સોનાના પાત્રમાં ફરે, પાત્ર સોનાનું ન હોય તો દૂધ ફૂટીને જહાર નીકળી જાય.” જેનો ભાવાર્થ સિંહજનું દૂધ સાચી સિંહજનું ખાળ જ જીરવી શકે, તે પચાવવાનું રેણુપે જનું કામ નહિ.

લોકજીવન તો સાદું અને સરળ છે, પણ ઉચ્ચજીવનના આદર્શને તે વખાણે છે જ. જેને બધી રીતે આંખી ન શકાય જેની જોડાય ન જડે, તેવા માટે તેઓ શેડાક પ્રતીકો અને વર્ણા (Motifs) ઉપયોગ કરે છે. જેમકે સિંહજનું પશુઓમાં

ઉચ્ચસ્થાને રાજવર્ણરૂપ હોવાથી જીવનભરમાં એક જ વાર સાવજની સોડ સેવે છે અને એકજવાર તે વિવાય છે, અને તે પણ માત્ર એક જ બચ્ચું. અને તેથી તેની કહેણીપણ ચલણ રૂપ યજ ગઈ છે ને ?

“બાકરબચ્ચાં લાખ, લાખે બચ્ચારા !
પણુ સાવજબચ્ચું એક, એકે હજારા.”

સિંહજનું આયખાભરમા એક જ સ્થાને જન્મ આપે તે વાત સત્યથી વેગળી છે, સૌરાષ્ટ્રના જુદું જોછા ગામ લોકોએ સાવજના જીવનનો અભ્યાસ કર્યો હતો. માત્ર અપૂર્ણ માહિતી અને પરપરાગત સાંભળેલી જ સાવજની વાતો સામાન્યજનના અભ્યાસમાં હોવાથી જ આમ બન્યું છે. વળી સમગ્ર લોકજીવનથી દૂર હોવા ઉપરાંત તે મળવાન અને ઢિંસક હોવાથી જુદું જોછા લોકોએ તેની ગ્રીણવટભરી જીવનચર્ચા બંધુવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે એટલે દૂરથી જ, સિંહજેલડીનું ગૌરવ ખડક ન થય, તેવી કલ્પનાથી જ આવું તેવું કલ્પી લીધું હશે સિંહ તો વનકેસરી, જ ગલનો રાજ તોથી તે કાષ્ટની ગળના તો તે સહન કરી શકે તેથી લોકજીવનમાં એવી એક રસિક વાત કહેવાય છે કે જ્યારે જ્યારે ધમ્મરધોર ચોખાસે અકાશપટમાં વાઢગાઓના ઘર પર ઘર જામે છે એને ધડકાટે જ દરરાજ ગડેડીને ગેડીદડા રમવા મંડાય છે ત્યારે તે ધડકાટે રાજ વીરજ સાવજ સહન નથી કરી શકતો, મેધગળના સામે ગાડ ઉપર ગાડ નાખીને તે માથા પહાડીને મરણ પામે છે. આ રીતે વનકેસરીના અખંડિત ચક્રવર્તીપણાનું ગૌરવ લોકજીવનમાં અનેરી રીતે કલ્પના ખંડિત રીતે અકાઈ થયું છે. વળી સાવજ કરતા સિંચ વધારે તેજવી અને ખાટી છે, જો કાષ્ટ પણ તેના બચ્ચા કે નરને મારે કે જાંછે તો સિંચ તેનું વેર લીધે જ જાંખે છે, તેવું મનાય છે. એના પરથી જ કાઈ સી અતિ જાનમાં આવી કાષ્ટને વળગે છે ત્યારે કહેવાય જ છે ને “કેવી સિંચના જેમ ગોટી પડી !”

ગિરના દાર પડ્યા માલધારીના આક્રમક બચારે

સાવજ ત્રાટકે છે ત્યારે ગિરવસી મદમળ ભેંશા
છીંકાટા નાખીને જોડાસાથે સામનો કરી કૂકારવાર
સાવજને ભગાડી મૂકે છે, પણ ઝડપે ચડેલા સાવજ
એક જ પંજાની થપાટે ભેંસને ફાંફી નાખે છે. વળી
ગિરના માલધારીઓના ડાખા, ખડાયાનો કથોરી
રીતે સાવજ ઘાણ કાઢી નાખે છે ત્યારે ગિરના જીભગર
અને માંકડેડેર જેવા માલધારી ઝડપે ચડીને સાવજની
સામે મંડાઈ પડે છે. અને પછી તો મર્યે કે મર્યે
જ રહે છે.

લોકજીવનમાં સાવજ એ ચક્રવર્તી રાજવીનો
પ્રતીકરૂપ તો છે, પણ સાથોસાથ બળ, પરાક્રમ,
ખાનદાનીમાં અતુલનીય હોવાથી માનવીઓએ તેના
નામોની પાછળ 'સિંહ' શબ્દ લગાડવાનો નમેરો
પ્રયત્ન કર્યો જ છે. તેમજ ક્ષત્રિયમાં ગણાવવાને અને
રજપૂતોમાં 'સિંહ'નું શંગ અપભ્રંશ બાળે ગામડાં-
ઓમાં ઠેર ઠેર સંભળવા મળે છે, જેમકે નરશંગ,
રાજશંગ, કેસરીશંગ વગેરે. પોતાનો બાળક નિર્ભય
બને, કોઈથી નંખીએ અને સિંહ જેવા બહાદુર
બને તે માટે ઘણી માતાઓ સિંહનંધ મેળવી, મઢા-
વીને પોતાના બાળકના ગળામાં પહેરાવે છે. વળી
દરેક માતા હાડમાં તો પોતાના બાળકને “અરે,
મારો સાવજ” કહે છે. વળી કોઈ મોઢું અને અગ-
ત્યનું કામ પતાવીને કોઈ આવે ત્યારે તેને કોઈ સીધું
જ એમ પૂછી નાખતું નથી કે કામ પત્યું કે નહિ ?
પણ ગુઢાયમાં જ પૂછે છે, “શું સાવજ કે સ્થાળ?”

અહીં સાવજનો અર્થ ફત્તેહ અને સ્થાળનો અર્થ
નામાં આવે છે.

સામાન્ય રીતે લોકજીવનમાં સાવજ બહુ ઓછો
બવાયો છે. તેનું કાંચુ ગ્રામવાસી બહુ ઓછા લોકોએ
સિંહને જોયો છે તેથી. હિંદુ ધર્મમાં સિંહને ભગ-
વાનના અવતારીરૂપે લેખ્યો હોવાથી નરશંગરાય
(સિંહરૂપ)નું દશાવતારની આરતીમાં રૂપવર્ણવવામાં
આવ્યું છે :

“નરશંગરાયે નો'ર વધાર્યા

હરણાકંથને હાથે માર્યા.

પ્રેલાદને ઉગાર્યા રે.”

તેમજ કોઈ કોઈ માતાજીના ગરખામાં પણ
ચક્રિતાના વાકન તરીકે સાવજને વર્ણવ્યો છે.

“અબાજીમા ભરપૂરમાં, સાવજના અસવાર.”

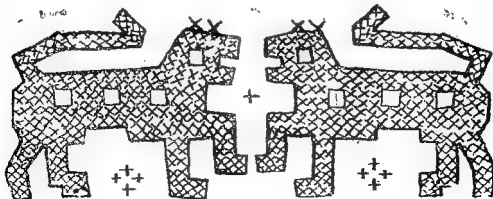
તરી કે ભાટના પ્રશસ્તિ ગીતમાં કોઈવાર
રાજવીને કે શીલવંતા બહારવટિયાને સાવજરૂપના
સંબોધન લાગે છે.

ગોડળના એક પુરૂષ સામે મોઢે સિંહનો
ચિત્ર કરતા મૃત્યુ પામ્યા, તેનું પણ એક ગીત
રચાયું છે.

“સૂતા રે સાવજને નો'તો મારવો

જગાડીને કરવો થો પડકાર રે નંદવરશંગબાપુ
સૂતા રે સાવજને નો'તો મારવો.”

લોકજીવનમાં લોકવાર્તા, તેમજ બાળબોધની

કેનવાસના ભરતમાં સાવજનું સુશોભન

કિરનો રાજ ગોવિંદા. વસ્ત્રોત્તર સંકરની સાલિયાનું મન કરવા આ સાપરતું નામ ગોવિંદાને બદલે સંકર સાપરતી આપું છે.

[illegible][illegible]

“ସାଧୁ ହେଉ ହେଉ ମନେନିଶ୍ଚୟ ପାଇବେ,”
 “ମନେନିଶ୍ଚୟ ମନେ ନିଶ୍ଚୟ ମନେ ନିଶ୍ଚୟ,”

• **உயிரினங்கள்**

હાલ ૧૬ પ્રતિદિન ૧૦ મિલિયન મનુષ્યો

‘ହେ ଯାହାରିକା ହା, ନେ ଯୁକ୍ତକାଳେ ଭ୍ରାମ୍ୟ ହୁ
‘ହେ ଯାହାରିକାହାଂସର ଯୁକ୍ତକାଳେ ଯାମ ‘ହେ ଯାହାରିକା ହାହୁ,

ዲ ከሮ 'ወ ከከከ
 በከከከ ለ ሆኖ ሆከከከ ከከከ ከከከ ሆከከ ከከከ
 ከከከ ከከከ ከከከ ከከከ ከከከ ከከከ ከከከ ከከከ ከከከ
 -ገጽከከ ከከከ ከከከ ከከከ ከከከ ከከከ ከከከ ከከከ

114

[illegible][illegible][illegible][illegible]

Q. 2115

1932-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000-1001-1002-1003-1004-1005-1006-1007-1008-1009-1010-1011-1012-1013-1014-1015-1016-1017-1018-1019-1020-1021-1022-1023-1024-1025-1026-1027-1028-1029-1030-1031-1032-1033-1034-1035-1036-1037-1038-1039-1040-1041-1042-1043-1044-1045-1046-1047-1048-1049-1050-1051-1052-1053-1054-1055-1056-

[illegible]

વાર્તાઓમાં તો સાવજના જીવનરૂપની અનેક વાતો વર્ણવાઈ છે જેમાં રાજવીરપની મોટપ “સિંહ અને ઉદર”ની વાર્તામાં દેખાય છે તો બળ ઉપરની મુસ્તાફા અને બ્રાજપણ “સિંહ અને શિયાળ”ની વાર્તામાં વર્ણવાયું છે વળી સપની સાથે દોસ્તજેમ રહેના સાવજ સોરઠીવાતોમાં ઠેર ઠેર વર્ણવાયા છે

સાવજના કડારરૂપો સાચી, લારહત પહેલાના મળે છે તે જૂના કાળથી જ ચક્રવર્તીના પ્રતીકરૂપે જ લેખાયો છે બગવાન રાજવીઓના ગર્વ, અભિમાનનું પ્રતીકરૂપ સિંહાસન, જેના ઉપર તે રાજવી ઠાઠમાઠથી બેસે છે, તેમાં પણ સિંહચુખના જ કડાર હોય છે તથા તે લોકખીતોમાં પણ રૂઢી રીતેત્રવાયું છે “પરજી સોનાના સિંહાસન, રૂપલાના બાજે” વગેરે સાવજ અમાપ બળવાળો હોવાથી તે મહા માયશક્તિના વાહનરૂપ પણ લેખાયો છે જેમકે શક્તિશાળી હાથોની સહ સિંહના પાળ અને લોકકુશરીર, આ બધી શક્તિઓ બેઠી ઠરીને લોકકલા કારોએ એક નવુ જ પ્રાણી બનાવ્યું જેમાં અમાપ શક્તિ હોય છે તેને “અજીબુપ સિંહવાલી” કહે છે અને તેને મહાશક્તિ પોતાના વાહન તરીકે વાપરે છે

લોકકળા અને કારીગરીમાં સાવજ અવનવા રૂપે અને રોજનશ્રમ આકારે વિહરતો દેખાય છે તેમાં કારત, ચિત્રમાં તો સાવજના અનેક રૂપો કાઢેલા મળે છે તદ્દઉપરાંત લોકકળા નાના રમકડામાં સાવજપ્રખ્યા હાથવલચોમાં, લોકકીના ઢાંચા ઉપર એમ જુદા જુદા માધ્યમની કલા કારીગરી અને કસનમાં સાવજના અનેકરૂપ મળે છે

સૌરાષ્ટ્રના દેશી રાજરજવાડાના રાજા મહા રાજાઓ આ સૌરાષ્ટ્રના સાવજનો સિકાર બહુ શોખ પૂર્વક ખેનતા, પણ સામાન્ય માનજનોએ સાવજને બહુ નજીકથી તો લાગ્યે જ નોંધેલા હતા શહેરના સમ્રાટધાન અને સરકસમાં પાછળથી લોકોએ સિંહને જોયા સ્વરાજ આવા પછી તો ગિરના જગથમાં સુકત રીતે વિહરતા સાવજના “સિંહ દર્શન” યોગ્ય છે, તેના લામ લઇને ઘણા લોકોએ હવે

સાવજને છૂટો કરતો જોયો છે વળી સિંહ વિશે અનેક વિદ્વાનોએ રસભરી ઘણી માહિતીઓ આપી, તેના પુસ્તકો લખ્યા, અનુભવો લખ્યા અને સાવજની રહેણીકરણોની અનેક પ્રકારની છબીઓ પણ છાપી, તેથી સાવજના જીવન સમયે આજે તો લોકોને ઘણી માહિતી મળી ગઈ છે

સાવજ પાંજરે પુરાય પછી તેની સ્થિતિ દલનીય બને છે તે જોરાવર હેવા છતાં કશું જ કરી શકે તેમ નથી, તેથી તેના અનુક્રમને કાંઈ જીવાનજેધ માણસ રોગમાં સારવાય અને પદાગિરથ થઈ જાય, ત્યારે તેને માટે કહેવા કહેવાય કે, ‘કેવે શીળ (સિંહ) સાંળ્યો છે’ (સિંહને સાંળે ખાધો છે) જેને બધન ન હેય તેને બધનમાં જકડી લીધો છે

લોકપ્રજાએ સિંહને પાતળી કેડના આદર્શ રૂપ વર્ણવ્યો છે તેથી લોકસાહિત્યમાં જ્યારે જ્યારે કેડનું વર્ણન આવે ત્યારે સાવજની કેડની જ ઉપમા આપાય છે જેમ કે

‘હારે વણુઝારા રે, તારી કડંથનો વળાકાવણુઝારા રે,
કે જાણે સાવજનો સડો વણુઝારા રે
નારીરૂપના વર્ણન પણ સિંહજીની કેડ સાથે સરખાવાય છે

“કામ કામ લોચના, રૂપ રંગ અથોડેના”
“ભૂખી સિંહજીના જેવો કેડનો વાક”

અરેખાત ચિહ્નસિંહજીની કેડ આવી પાતળી નથી હોતી ગરીબ કરતા વેવરની કેડ પ્રમાણમાં પાતળી હોવા છતાં તે આદર્શ બધી તો નહિ જ

લોકજીવનમાં સાવજ નામથી ખૂબ પ્રખ્યાત હોવા છતાં તે જૂનાકાળમાં બહુ ઓછા લોકોએ જોયો હોતો તેથી તેના મૂળરૂપ કરતા તેના કટિપત રૂપના પ્રામલોકોએ રૂપસુદર વિધાને અને વર્ણનો આપ્યા છે અને આજે તો અનેકોએ સિંહને જોયો છતાં તે ગીવાચાણુ વર્ણના ચાલ્યા જ કરે છે તે જ કંઈક રૂપવર્ણનની દૃઢરૂપ કરામત છે ને

*

વિરતો રાજ્ય ગોવિંદે, તરસીશ્વર શંકરની સાહસિકતાનું ચાન કરવા આ સાવજનું નામ ગોવિંદને બદલે શંકર રાખવામાં આવ્યું છે.

ગિરના જંગલમાં પોતાની સામે લા સાંધતા સાવજ ગોવિંદાની સાતેક ફૂટ દુરથી તસ્વીરકાર શંકરે ખેંચેલી તસ્વીર

ધર ધીંગા ગરવો ધણી, માહુ ધીંગા મળજ
નકલ'ક કેસરી નીપજે, ધીંગા ખોખડ ધળજ

ગોવિંદો શંકર ને હેંદુ

જયમહલ પરમાર

દીલિયા સિંહનું અવસાન થતાં આજે સિંહ
ગોવિંદો ગિરનો ખ્યાતનામ સિંહ બન્યો છે. આ
ગોવિંદો ગિરનો પશુરક્ષક મહેનો ભાઈ હેંદુમણી-
હેંદુનો ખાસ મહોળખતી છે.

સિંહની છેલ્લી વસતી ગણતરીના દિવસો
અને એ જ ટાણે સિંહનું રેકૉર્ડિંગ અને કચકડે
મઠવાનું કામ જોડાનેડ થાય. ગુજરાત રાજ્યના
માહિતી ખાતાના ફોટો પિયાલાના ફોટોગ્રાફ શંકરને
ગોવિંદાની રેખા એ રેખા ખેંચતી અતિ નિકટથી
તસ્વીરો ખેંચવાની અદરૂપ તકેષ. સિંહ હજી સંપન્ન-
માં રહે પશુ શંકર ન રહે.

શંકરની આ ગાંડી ધૂને શંકર પાસે અનેક
સાહસિક કામો કરાવ્યા છે. અગ્રાખ એવી તસ્વીરો
પડાશે છે. જેવો એ બોળો ને નિઝાલસ એવો
જ એ નિડર ને સાહસિક જેવો એ હેંદુ ને
મરશિયો એવો જ એ સ્નેહાળ ને દિલાવર. ગ્રેમ ને
વિરોધ એકસાથે જગાવે એવો. ઉતાવળ ને ઉમતા
એનાં લક્ષણો પશુ ગ્રેમ ને સમજદારીથી વાળ્યો વળી
ને ક્યારેપણીનાં ડરવાં દેતો રહે એવો સિંહના
સંસ્કારોવાળો.

ભયને એ કદી પીછાનતો નહિ, તેમ એ
છેડા કદી મેળવી શકતો નહિ. સ્નેહ માટે સહાય
ખરપાનો રહેતાં આર્થિક ખેડાલી એને ગુંગાળ્યા
કરતી છતાં એટલો જ ખેપરવા ને બેનમા.

સાહસિક રાખાવે એને અખાડિયન બન વેલો
અને રાજકોટ સત્યાગ્રહ દરમિયાન ખાતે હોશીને
ખૂંટેલો અને તસ્વીરો દ્વારા પણ રાજકોટ રાજ્ય
અને એ બંન્ની સ.મે.એ જુદ જ પ્રાંતે. પશુ
લક્ષ સંકળ કરેલું એણે એ કાળે.

એ પછી સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની રચના થતાં એના
માહિતી ખાતાનો તસ્વીરકાર બન્યો પશુ પડાવાળાથી
માંડી ને પ્રવાનો સુધી એ બધાને એક સરખા જ

લેખતો. સ્નેહ કાળે ત્યાં માથું આપવા તૈયાર અને
માથું ફરી બધ ત્યાં મોટા અમરબંધીની મર્યાદા
તોડતાં તે કદી ન અચકાતો.

રાજકોટના સત્યાગ્રહથી ફૂલછાબ દૈનિકના
મારા સચાલન દરમિયાન મને એણે ઘણું ઘણું
કામ આપેલું. એના સિવાય સૌરાષ્ટ્ર સરકાર સામે
ધરખેડની, ભૂપતની ડકાયતીથી ઊભા થયેલા સંજો-
ગોની, વેચાણવેગની ને ફી વધારાની ઘડતો અને
ખાખે ચૂંટણીઓમાં પત્રકારત્વને ફોને હું અધુરી
જ ઘડતો લડી શક્યો હોત.

‘ફૂલછાબ’ ના આજના તસ્વીકાર ભાષ ગુણ-
વંત સેદાણીને મેં ભાષ શંકર પાસે જ તૈયાર કરવા
ચૂકેલા. ભાષ ગુણવંતના ઝડપ વેગ અને જોખમ
વહોરીને કામ કરવાના ફેટલાક ગુણો ફેટલેક અંશે ભાષ
શંકરને અભારી છે.

સૌરાષ્ટ્ર રાજ્ય દરમિયાન ગિરના સિંહોના
શિકાર માટે બહારથી આતા મહેમનો અને ત્યાર-
પછીના સિંહ શિકારના પ્રતિબંધ સુધીમાં શંકરને
સિંહો સાથે સ્નેહ સંબંધ બંધાઈ ગયેલો. વિકરાળ
સિંહોની અગ્રાખ તસ્વીરો એ દિવસોમાં ‘ફૂલછાબ’-
ને પાને શંકરને કારણે જ પ્રસિદ્ધ કરી શકાયેલી.
સિંહ સૌરાષ્ટ્રનું ભૂપણ છે એવી લાગણી ત્યારે હજી
જળવાતી હતી.

સિંહ પ્રત્યેનું શંકરનું આકર્ષણ વધતું જ
ગયું. કાર્ય એ ન ખેંચી હોય એવી સિંહની તસ્વીરો
ખેંચવાની એની ઝંખના ઉત્તરોત્તર બળવતર બનતી
ગઈ. એ મોકો શંકરને સિંહની છેલ્લી વસતી ગણ-
તરી દરમિયાન મળી ગયો. એના છાંનનો એ
પહેલો ને છેલ્લો ચિરંજીવી પ્રસંગ બની ગયો.

એવી અતિ નિકટની, છતાં સિંહના દવિધ
ભાવોની તસ્વીરો ખેંચ્યા ગુજરાત રાજ્યના જંગલ
ખાતાના ઉમરની શી પરમાચુંદ જોડા અને પશુ

સ્વ. તસ્વીરકાર શંકર

રખેરાળ એવા ઠેકુનાં સઠકાર ને ઉત્તેજન મળી ગયાં.

સિંહનાં તમામ લક્ષણો ધરાવતા ગોવિંદાની એવી તસ્વીરો ખેંચવા નક્કી થઈ. શ્રી પરમાણ્વદેભાઈ એના અને શંકર ગોવિંદાસિંહની નિયત જગ્યાએ નિયત સમયે પહોંચી ગયા. પણ ઠેકુ ત્યારે જ વખતે ન પહોંચી શક્યો.

સિંહ ગોવિંદા એના બાદશાહી હબબા સાથે બેઠેલા શંકરે જોયો. ઠેકુની ઠીક ઠીક વાટ જોઈ. શંકર અધીરો બન્યો, સિંહને સિંહના વિવિધરૂપે પછી તસ્વીરો ખેંચવાનું ન થે બને.

સાવજની પાસે જતાં સાવજને શાનો કર લાગે ? ખૂબ નજીકથી તસ્વીરો ખેંચવા શંકર તો ધસ્યો ગોવિંદા તરફ. ઘણું કરીને એ વખતે લખ-મણુ કરીને એક રક્ષક સાથે હતો. પણ વધુ હથિ-પારે સિંહને મારે ધસતા શંકરને એ કેટલોક ગચ્ચાવી શકે ? પાછો રાઈ વાહનમાંથી નહિ, જમીન ઉપર જ.

એમાં સિંહ ડાહી ને શંકર ગાડી ઠીક ઠીક નજીક જઈને એક ફોટા પાડી લેતાં વનના બાદશાહ ગોવિંદાને યવું કે આ ફોટા પોતાની સામે ફોટા તાકી રહ્યું છે ને પાછું ઊંચું નીચું થઈ રહ્યું છે. એટલે ગોવિંદા ખચરદાર બનીને થયો બેઠો.

પણ હવે શંકરને ઠેકાં રોકી શકે તેમ ન હતું. શંકરમાં શંકરનાં પ્રભુશ લક્ષણ, બોળપણ, ઉમતા ને ઉદારતા, એમાં શંકરની લાગણીઓ ત્યારે ઉગી બની ગયેલી. ધારી તસ્વીર લીધે જ છૂટકો. સિંહ ગોવિંદા શંકરની સામે મંડાણો, પણ શંકર અડગ રહ્યો, અંતમાં જરૂરિય થકાટ અનુભવે તો તસ્વીર ક્યાંથી ખેંચાય ? અણીના ટાણે શંકર અપૂર્વ સ્વસ્થતા મેળવી લેતો. બાકી અરવરખ.

શંકર ખીજે ફોટા લીધા ને ગોવિંદા પૈતરે લીધા, ત્યાં ત્રીજો ફોટા લીધા ને સિંહ તરાપની તોવારીમાં આવ્યો, બંને સંગોલમ આવતા જાય. બરાબર એવ વચ્ચે સાતેક ફૂટનું અંતર રહ્યું ત્યાં સિંહે લા સાધવાનું કહ્યું ને શંકરે ચોથો ફોટા ઝડપી લીધો ને હળવેકથી પાછો પગલે પાછો ફરતો ગયો. એ ચોથા ફોટાએ સિંહને, ગિરને, બંને શુભરાતને ખૂબ જમ પ્રસિદ્ધિ અપાવી. શંકરના જીવનનો એ અવિસ્મરણીય ને જીવનમાં એક વિજયી તેમ હાસલ કર્યાના આનંદ અને સંતોષનો ખનાવ બની રહ્યો. એ તસ્વીરોમાંથી બે મુખ્ય તસ્વીરો વાચકો આ અંકમાં આટું ચેપર ઉપર પ્રગટ થયેલી જોઈ શકશે. એક છે ગોવિંદા બેઠેલા તેની. ખીજી છે શંકર ઉપર તરાપની તોવારીમાં આવતા ગોવિંદાની. સાચી વાત એ છે કે ગોવિંદા જ શંકરની સાજ રાખી. નહિ તો સાત ફૂટ પાસે આવેલાને પાછો શું કરવા જવા દ્યે ? ગોવિંદા જ શંકરને મોતના મોંમાંથી જવા દીધો.

પણ હજી શંકરના દિલને સોધરી નહોતી વળી, હજી એના જીદા જીદા કોણથી ફોટા લેવાની તો મનની મનમાં જ રહી ગયેલી. એટલે ખપોર થાર્તા દેહરને લઈને પાછો ગોવિંદા પાસે પહોંચ્યો. ગોવિંદાની જમીનના ને ઘૂરકેશુંનું રોકાડીંગ કરવા મારે માર્છક વજેરે રાખવાની જગ્યા પણ નક્કી કરવાની હતી. ગોવિંદા એના મિત્રજમાં અને મસ્તીથી ત્યાં જ આરામમાં પડ્યો હતો.

દેહર જોમ માણસ માણસને જગાડે એમ

ગોવિંદાને જગાડવા ગોવિંદા સાથે વાન કરવા લાગ્યો.

“એલા આપણે ત્યાં કાણ મેમાન આવ્યા છે છં તો ને! આમ પડયો છો શું? ખેડો યા, ખેડો યા!”

આમ સિંહને હૈદર ખેડો કહી રહ્યો છે ને અક્ષરે અક્ષર સમજતો હોય તેમ સિંહ ખેડો થયો. પણ શંકરને સળવળિયો બિપડેલો. એટલે પોતે ને કેમેરા બેય ઊંચાનીચા થયા કરે. એટલે શંકરને ભેતાં જ ગોવિંદે ધૂરકાટી નાખી. આ વખતે તો નજીક ભેતાં ભેળા શંભુય શંકરની લાજ રાખે તેમ ન હતું.

વનના રાજને થયું કે પોતાની આણુદાણને અનાદર કરનાર કાષ્ઠ માનવી પોતાની બે ઇજ્જતી કરી રહ્યું છે. ગોવિંદે ધૂરકાટી નાખતાં શંકરે હૈદર સામું ભેટ્યું ને હૈદરે સિંહ સામું ભેટ્યો ને કહ્યું કે :

“ગોવિંદા! આ તું શું કરી રહ્યો છો? આ તો તારી છૂલિયું ખેંચ્યા આવ્યા છે. આપણા મેમાન છે, એની સાથે ધૂરકિયું કરાય! એટલું તો સમજ!”

હૈદરનું માન રાખીને ગોવિંદા અપમાન બેસી રહ્યો. માર્કક વગેરે માટે જગ્યાનું માપ વગેરે લઈ લીધું પણ શંકરને જુદી જુદી તસ્વીશ ખેંચવી હતી એવું શું? સિંહ આંધો ન હો એટલા માટે અગાઉથી એને માટે ત્યાં જ બધી સજવડ રાખવામાં આવેલી. પાણી ભરેલું લોહાનું એક બકડિયું પણ થોડેક આંધે પડેલું.

શંકર હૈદરને કહે : “હેડુ! દોસ્ત, ગોવિંદાને આ બકડિયામાં પાણી પીવાવા તો ફોડો ખેંચવાની બારે મળ આવે.”

‘હેડુ આંધે પડેલું’ પાણીનું બકડિયું લઈ આવ્યો અને સિંહની ઠીક ઠીક નજીક મૂકીને પાછા થોડાક આંધે બિલા રહીને ગોવિંદાને કહે:

“ગોવિંદા! પાણી પી લે!”

પણ ગોવિંદો ન હલ્યો કે ન ચલ્યો. પોતાના મિત્રજનમાં જ ખેડો રહ્યો. એટલે હૈડુ કહે:

“એલા ગોવિંદા! આજ તો આરી લાજ

રાખ! હું તારી કેટલી સેવા કરું છું? દોસ્ત થઈને આજે આખર ગુમાવવા કાં ખેડો? આટલી ૫ મારી વાત આજ નહિ માને! બેઠ! બેઠ! પાણી પી લે દોસ્ત!”

અને સરવા કાને હૈદરની વાત સાંભળી ધારેથી ગોવિંદો બેઠ્યો. ચૌરવધી પાણીના બકડિયાં તરફ જ માર્કડાં ને હૈદરને ખુશ રાખવા, એની ઇજ્જતથી બકડિયામાંથી થોડું પાણી પીધું.

શંકર એક તો ગાંડો હતો અને આ ભેઈ ને વધુ ગાંડો થયો. એણે ખેંચાય એટલી તસ્વીશ ખેંચી. અને આ બધો સમય નજીકના એક ઝાડની બેલાખી માથે બેઠાં બેઠાં ઉપમંત્રી શ્રી. પરમાણુદલાઈ એકા આરામથી આ બધો તમાશો ભેળા કરતા હતા.

હૈદરે કાષ્ઠ વીજળીના હંટરથી નહિ, તેમ કાષ્ઠ લાંબા અણીદાર હથિયારથી નહિ, તેમ કેઈ તત્કાલિન લાલચથી નહિ પણ લાંબાકાળના સહવાસની માનવીની મહોબ્બતથી જ સિંહ પાસેથી કાપ્યું કામ લીધું. પ્રેમની એ તાકાત છે. આજે એ જ તાકાતને કારણે હૈદર અનેક માણસોને ગોવિંદા નજીક લઈ જઈને દેખાડી ચક્રે છે. એ સંસ્કાર ભયનો નહિ પણ પ્રેમનો છે.

ગોવિંદાના વિવિધ કાણુથી પાડેલી તસ્વીશ લઈને એક રાતે શંકર ઉમંગથી મને ખતાવવા આવ્યો ત્યારે એણે અતિ ઉત્સાહથી અને પાગલપ્રેમથી આ બધી વાતો મારીને કરેલી.

વાત કરતાં શંકર ઉત્કટ બાવમાં આવી જતો ત્યારે પૂરી પ્રગટ ન કરી શકતો, એટલે પછી બધું બિલા ધઈને પૂરા અને જોશીલા અભિનયથી બધું સમજાવતો.

શંકરના આ પરાક્રમી સાહસથી ખુશી થઈને શ્રી. પરમાણુદલાઈએ ગોવિંદાનું નામ શંકર રાખ્યું. પણ અકસોસ કે શંકરનું એ છેલ્લું જ પરાક્રમ બની રહ્યું ને એ પછી થોડા જ મહિને બેઈન હેમરેજથી શંકરનું અવસાન થયું. એ અકાળ અવસાન અમ જેવા મિત્રોને કાળજે ધા મારી ગયું. એ સિંહ તો ગયો, માત્ર શંકર નામ રહી ગયું.

શીખામણુ સિંહને હાંથ

કૌનલ ખારો

બિયારી સુધરીની પણ માણસે આપદા બેસાડી છે. કાક બાપના વાજ જીંઘરગીંઘર હોવ તો કહે 'સુધરીના માળા જેવુ માથુ' છે.' ઈજીંઘર ગીંઘર માથા, ઉપરથી સુધરીનો ખાલ કરતા ઘઈ જવાય પણ એનું નામ તો છે સુગૃહી, એમાંથી સુધરી થઈ ગયું.

આ ચક્રી જેવડું નાનકડું પક્ષી એવી ખૂબીથી માળા બાધે છે કે એ અનરાધાર વરસતો હોય, પશુ પક્ષી ઝાઝમીડનો દાળોચાટો નીકળી ગયો હોય, પણ આ પક્ષી એવી સુઝનારણું છે કે બારેવ મેઘ ખાંચા થાય તો પણ એના માળામાં પાણીનું ફોરવ ન પડે. એવું વૃક્ષ ગોતીને એની ડાળે એવો રૂપાળો માળો ચૂંચે છે. માળામાં પણ બેત્રણ ખાનાં હોય, એક ચણ રાખવાનું અને બીજું જરમાને રાખવાનું. અને જવારે આ માળામાં બેસીને એ પક્ષી ખૂનવું હોય ત્યારે ભારી રડુ દેખાય છે.

એક દિવસનો સમાન-તણ ગયું દિવસ થયાં વરસાદ બધ નથી થતો એવી એલી મચી છે. એમાં સુધરી માળા નીચે એક સિંહ વરસાદમાં પલળતો પલળતો ઝાંચ લઇને જીવો રહ્યો.

જે ઝાડે સુધરીને માળા તો ખજૂરીનું ઝાડ હતું. એમાં સિંહને ઝાંચ કેવો મળે? ભીંભાઈ રહ્યો છે. આવી સિંહની દયા જોઈ સુધરી પોતાના ધણીને કહે છે કે :

“હે સ્વામીનાથ ! તમે કહો તો સિંહને શીખામણુ આપુ ?”

સુધરીનો નર કહે છે : “દેવી ! એમાં શું ! થોડીક જીમ ચવાવવાથી કાઈનું બહુ થાવું હોય તો સારું ને !”

નીચે વરસાદમાં પલળતા સિંહને સર્જોધીને સુધરીએ કહ્યું :

“હે વનના રાજા ! આપ શા માટે દુઃખ વેડો છો. આવા સમયે તો કોઈ ધારો ઝાડનો દૂધો ગોતીને એમાં બિરાજોને ! આ ખજૂરીનું ઝાંડ આપ જેવાનું રક્ષણ ન કરી શકે.”

સિંહ કહે : “નાઇ ! સાચી વાત છે. લેંન્નારે તારી વાત માની કરમદીના દૂધમાં ચાલ્યો જઈ છે.” એમ કહી સમજ કરીને સિંહ ચાલતો થયો.

સિંહે પોતાની શીખામણુ માની એમ જણી સુધરી તો પોરહાણી. ત્યાં એક વાંદરા પણ આ વરસાદમાં પલળા, ઠરીને ઠીકરા જેવા ‘મિષ્ટ ધર ધર ધુજતો ધૂજતો ફાંતની કડકડાટી બોલાવતો ખજૂરીના ઝાડ નીચે આવીને બેઠો.

સુધરી વળી એના પતિને કહે છે :

“હે સ્વામીનાથ ! આ વાંદરાનું માંઈને ઉપદેશ આપું ?”

સુધરીનો વર સુધરો કહે :

“એને શીખામણુ આપવી રહેવા દે, ઈ શીખામણુ જોમ નથી. પેલો તો સિંહ હતો, ઇ સમજ્યો, આ વાંદરા નહિ ‘સમજે.”

સુધરી કહે : “સમજે ન સમજે ઇ એનાં તકીર, આપણે કહીએ તો ખરા !”

સુધરો કહે : “હું તો તને નાં પાડું છું, પછી તારી મરજી થાવા દે.”

સુધરી વળી પોતાના પતિની થોડીક રમ મંજતા ડાહી ડમરી ઘંઘને કહે છે કે :

“હે વાંદરાજા ભાઈ ! મનુષ જેવા ઇધરે આપને અવગત આગ્યા છે. તો આવા વિકટ સમયમાં કોઈ ખૂંપડું બાંધીને રહો તો ઠીક ગણાય.

અંગ હાલે ને આગસ કરે, મોટી ખોટ નરાં; તરણે તરણે સુધરી, આદરતી જ ઘરાં.

વાંદરે આ શબ્દો સ્થાપિતતા વાંકું કાચું
કરીને બેઠે બેઠું તો વેદા બેવડું 'પંખી પોના
જેવા મોટાને શીખામણ આપતું' સંભળ્યું. વાંદરાનું
અભિમાન ઘવાણું ને ગોઠયો :

“અરે તારી ભતની સુધરી ! તું ટચુંકડી
મને શીખામણ દે છે ? તારો માંજો સંધામંત છે
જોડયે ને ?”

એમ કહીને જ દૂધેયો સુધરીના માળા તરફ

તે ગદી બાંધી ને ફેંકી દીધો. સુધરા ને સુધરીને
બન બચાવવા માંજામાંથી બહાર બહી બંધું પડ્યું.

સુધરા સુધરીને કહે :

“લે લેતી બા ! કાઢ્ય શાયદો શીખામણ દઈને,
શીખામણ સિંહને હોય, વાંદરાને ન હોય :

શીખામણ સિંહકોઈયે, શીખામણ ઇસકો સુકાય;
શીખામણ બંદરકો નદિયે, અપના ઘર છુટાય.

બોકડા ને દીપડાનું જીવન

સ્વભાવ : બૈધ મોટાભાઈ (ગઢડાવાળા)

સિંહ સામે જો મુવર, પાડો ભેંસ અરે ઘોડાં ગાય જેવાં પ્રાણી પણ લડે તો પછી બોકડો
દીપડા સામે કેમ ન લડે ? આમ તો સિંહ દીપડા ને વાધનું બોકડો મારણ ગણાય છે. એટલા માટે
એ બધાને ‘અર્જભાર’ કહેવાય છે. અને હજી સિંહ દીપડાને હેળવવા બોકડાનું જ મારણ મુકાય છે
ને ! કવિઓ ગાઈ ગયા છે કે “સિંહ અજમા કરે ગરજના, કરતુરી મૂગ રાજના.” અને બકરીના
વાધમાં સિંહનું બચ્ચું મોટું થયેલું અને જ્યારે એને ભાન કરાવવામાં આવ્યું ત્યારે જો જો કર-
વાનું ભૂલી ને ડહાંક દેતાં ચિકાર પાડેલાની કથાઓ પણ આપણે ત્યાં ક્યાં નથી ? બોકડો ને દીપડો
જુલો ચડ્યા હશે કે નહિ એ તો રામ જાણે. પણ કવિની કલ્પનાએ તો બોકડાને દીપડામાર
બનાવી દીધો છે. બધાંપનાં ગીતો હોય અને બોકડાના જુલનાં ન હોય એમ કેમ બને ? અહીં એવું
એક ગીત ભાવનગરથી વૈદ્ય મોટાભાઈ (ગઢડાવાળા) એ મોકલ્યું છે તે આપ્યું છે. સં.

બોકડો દીપડો જંગલમાં બાટકયા,
દીપડો બોકડાને ભલો હાંકયો;
બોકડો શીંગડો લરીવી બાલમાં
વજરની કટારીએ જેમ પાંદયો - ૧

દેવના દીકરા આકૃષ્ટા કુંગરે,
કુંગરે કુંગરે હાક દીધી;
શિયાળિયાં લોકડા કહે જે શેઠાં,
(આતો) દાખની બોકડો લાજ લીધી. - ૨

જીવતા હંથુ તો મનમાં બાંધ્યું,
કો'ક દી અસલી વાત કાઢી;
બરદ છોડીને આવિયો દીપડો,
બોકડો ભાંલી તરવાર બાંધી - ૩

સિંહ અને સૂવર

ગુરમહામદ દોસ્તમહામદ

પાંચ છ વર્ષ પહેલાંનો પ્રસંગ છે. સાસણ અને કાલિયાનેસ વચ્ચે આવેલા આલાવાણી નેસ પાસે સમી સાંજે મારણ માટે નીકળેલ સિંહ અને સૂરરડાનું દેશું ભેટી મળ્યું. સૂરરડાના ટોળા ભેગા એનો એકલ સરદાર પણ ખરો.

સિંહને જોતાં જ જુના વેર ચાલ કરતાં હોય તેમ સૂરરડાં સાવડાં થઈ ગયાં. એકલતાં વશાહે પગની ખડતાલ મારીને છીંકાટા કર્યા. પોતાના અગેવાનના જોરે સૂરરડાં જોરમાં આવી ગયાં અને સિંહને ઘેરી વળ્યાં.

સિંહમાઝને સંજ્ઞામ ખેડવાની વેળા ન રહેતા દીધી, ચારેકારથી સૂરરડાંએ સિંહને ભીસમાં લીધા અને એકસિયો સિંહની સામે મંડાઈ ગયો. સિંહ-જીને લડતીરે લાગીને જાય કયાં? પાસે જ સાચ-ડાનું ઝાડ. સિંહમાઝે એવડે ઝાડે ચડીને જન બચાવ્યો. સૂરરડાં સિંહવળગ્યો હતો એટલે વ સાગ-ડાના ઝાડે ચડી ચક્રે તેન નહોતું એટલે વિજયના હુકાર કરીને હાલતાં થયાં. આવા મકા બગવાન પ્રાણીના ક્યારેક આવા હાલ પણ થાય છે.

સિંહ હિમતવાન અને જેમ બળવાન પ્રાણી તેમ વાધ નેટથી તો નહિ પણ સિંકાર માટે થોડી કુનેહ પણ વાપરનાર પ્રાણી છે. એટલે જ્યારે હાથી જેવાં પ્રાણી સિંહની ડબ્બકથી ભાગે છે ત્યારે પ્રાણીઓમાંથી એકમાત્ર સિંહ સામે થનાર વશાહ-સૂરરથી ક્યારેક સહાસમાં સપડાતો હોવા છતાં સૂવર-ડાંના સિંકાર ખેલી પણ નહોતે છે.

ચાપ અને ખીખાં પ્રાણી ઉપર મોટે ભાગે પાછળથી સિંહ તરાપ મારી પીઠ માથે ચાપા સાથે ભીંસ દઈને કાંતો પોતાના પ્રયંડ બળથી ફેડ ભાંગી નાખે છે અથવા સિંહના પીઠ પાછળના ઘાના જોરથી પાછર પડાઈને મત-ચિત્ત થઈ જતાં જનાવરના વચ્ચે આવી પરભાર મળું પકડી એનું લોહી મારે છે.

પણ સૂરર સિંહને જોઈને મડકતો પણ નથી તેમ લાગીને પીઠ પણ ફેરવતો નથી. એટલે સૂરર જ્યારે સિંહની સામે ચાપ ત્યારે સિંહ ખેસી જાય છે.

સિંહને જોડેલો જોઈ સૂવર જેવો દોટ મેલે છે કે સિંહ એને નજીક આવવા દઈને છલાંચ મારીને સૂરરને ટપી જાય છે. અને ટપતી વખતે પંખથી ખરડતો જાય છે.

આથી છ'છેડાઈને સૂરર ભારે યુસ્તમાં આવી દાંતરડીને પગ વડે એકદમ ધૂળ ખોદવા માંડે છે. એનું જોર ત્યાં લગાડે છે સૂરર ધૂળ ખોદતો બંધ થાય એટલે વળી સિંહ ભીંસ કરે એટલે ફરી પાછો સૂરર ધૂળ ખોદવા માંડે છે.

આમ આમ સિંહ અને સૂરરની જનની રમત ચાલ્યા કરે. વખત આવ્યે સિંહ સૂરર ઉપરથી છલાંચીને પંખથી છ'છેડતો રહે, સૂરર ધૂળ ખોદતો રહે ને સિંહ ભીંસ કરી કરીને સૂરર પાસે ધૂળ ખોદાવી સૂરરને ચકવી નાખે છે.

સૂરર થોડેલો રૂખાવ એટલે એને હેવરવા સિંહ સૂરર સામે આંખ રાખીને એની આસપાસ આંટા મારે છે. મહકુસ્તીના દાવમાં એક મલ ખીખ મલને પકડેલા કુંડાળે પડી જાય તેમ સિંહને આંટા મારતો જોઈ સૂરર સિંહની સામે જ અંધ ફેરવતો રહે છે. પણ ધૂળ ખોદી ખોદીને ચાકી ગયો હોય એટલે સિંહની માથે બહુ અપડ કરી ચકતો નથી.

સૂવરને સિંહના લાગમાં ન આવવા ચકકર ચકકર ફરવું પડે છે. એમાં સિંહનો લાગ આવવી જતાં જોડેથી તરાપ મારીને સૂવરની ઉપર ખરાખર મરદન માથે ફૂંદીને સૂવરને ભોંબ ભેગો કરા પોતાના પ્રયંડ બળથી ભીંસ દઈ સૂવરના હાડકાના ચૂરા કરી નાખે છે.

સૂરર ચીસા ચીસ કરી ચૂકે છે. ન્યાં સુધી સૂવરની ચીસ ચાલુ રહે ત્યાં સુધી સિંહ પંખથી અને મોઢેથી લીધેલી પકડ છોડતો નથી અને ભીંસ દઈને દાદા દગાવતો જ રહે છે ને સૂવરને જમીન સાથે મસળતો જ રહે છે. આમ સૂવર ખલાસ થઈ ગયા પછી પંખની પકડ ચાલુ રાખીને પછી જ મોડું બદલી સૂવરને દાદાથી અંજોડીને, ઉતરડીને ખાય છે.

મનમોર બની થનગાટ કરે

પિંગળશીભાઈ ગઢવી

ગિર મોરાં, સર હાડુરાં, અમરત કૂળ ચુવાં;
હેતુ જે કુવચન, જનમભોમ, વિસરશે મુવાં.

ગિરના વનનો મોરલો, તળાવ સરોવરનાં ફેડકાં, આંખોની પરિપક્વ શાખ, રનેલીજનનું કુવચન અને જનમભોમ એટલાં તો મરીએ ત્યારે જ વિસરાય, બાકી અવિસ્મરણીય રહે છે. ગિરના સિંહને જેમ રાષ્ટ્રીય પ્રાણી તરીકે માન્ય કરવામાં આવેલ છે તેમ મોરને રાષ્ટ્રીય પક્ષી તરીકે માન્ય કરવામાં આવ્યું છે. ગિરની શોભા એકલા સિંહની નથી. અન્ય પ્રાણીઓ સાથે વિપુલ પક્ષીનારિધિ ન હોત તો ગિર એકલા સિંહજનની જિહ્વામણું જ લાગત. સિંહ ગર્જન સાથે મયુરોનાં ગહેકાટથી અને પક્ષીઓનાં કલરવથી ગિર જેમ નમનરમ્ય તેમ કથુપ્રિય લાગે છે. ગિરની વારણી લેતી વનરાઈ આ પશુ પક્ષીઓથી દિલડોલાવણી લાગે છે : બધું ભરીને ભેટીએ એવી હેતાળવી લાગે છે. એકલા સિંહને જેવા હોય તો જુનાગઢના સફરખાગમાં કે અનેક પ્રાણી સંગ્રહાલયો કે સરકસમાં ક્યાં નથી જેવા મળતા !

પશુ સિંહનું દર્શન રળિયામણું લાગે છે ગિરના જંગલને કારણે, અને એ જંગલ રળિયામણું લાગે છે એનાં પશુ પક્ષીઓથી. જેમ ગર્જન, ગૌરવ, ખમીર, ખાનદાની અને પરાક્રમથી સિંહ શોભે છે તેમ રંગ, રૂપ, છટા, પિચ્છ, અભિમાન અને ગહેકાટથી મયુર શોભે છે. અરે આ મોરલાને જોઈને તો માણસ ગાંડા ગાંડા થઈ જાય છે. એના ગહેકાટે કંઈક માણસો ગામડામાં મોરલાની જેમ હજીયે ફેફકે, ફેફકે ગહેકાટ કરવામાં મસ્તી માણે છે હાલારના એક ગામમાં સાત ભરવાડ જુવાનોએ મોરલાના વાધા સમયા, પિચ્છના ખૂંડ પાછળ બાંધ્યાં, એક બીજા કોઠે ચડ્યા અને સાતેયે જુવાનો એક સાથે ફેફકાવ કરતા કરતા કોઠેથી બેઠવાનું કરી પક્ષીને સાતેયે પ્રાણ છોડેલા. આજે સાતેયની ખાંભિયું પૂળ્ય છે.

આવા મોરલાનું કવિવર ટાંગોરનું શ્રી. મેઘાણીભાઈનું રૂપાંતર શ્રી. પિંગળશીભાઈએ સાંભળ્યું અને એમનું હૃદય પશુ ગહેકાટ કરી બેઠ્યું : 'ધનધોર ઝરે, ચહું જોર સાડું' મન મોર બની થનગાટ કરે.' મેં તો એમને લોકસાહિત્યમાં મોરે જે નવેશ રસ પૂર્ણ છે તેની મદોલી રંગભરી રસભરી રજુ-આત કરવા કહેલું. પશુ કવિનો પ્રાણ પુલકાટ કરી બેઠ્યો, હાથ જાલ્યા વ કેમ રહે ? મેઘાણીભાઈની મોરની કહી એમના મનમાં યુગ્મરવ કરી રહી. જંદની મદ ઝરતી ચાલ, આવી તો કહે પચીસેકે કહી હોય તો પશુ જાણે ગાથા જ કરીએ. કવિનું મન વણ્યું જ નહિ. દિવસ આખો યુનચનાટ ચાલ્યા જ કરે, છેવટ મદનરત રસઝરતી ને રંગભરી આઠ કહી લખાણી ત્યારે જ દિલ જંદ્યું. એ મોર વગર તો ગિરની કે સિંહની પશુ શોભા શી ? માણવા જેવું ગીત છે. સિંહની અને ગિરની પશુ શોભા વધારે એવું. યુગ નસીબી એ જ કે ચારણ બારોટોની બિગતી પેઢીમાંથી નિસર્ગની મમતા છૂટી નથી.

મનમોર બની થનગાટ કરે

વનરાઈમાં કુંજ આલાપ કરી
પચરંગીય કેશ કલાપ કરી
મન લેત હરી સુમલાર કરી

મહાદેવ સમી જગ તારક ચૂરત, કંઠ નીલે, વિષપાન કરે
તપ સૂરત ચૂરત જોઈ મારું મન મોર બની યનગાટ કરે
મન મોર બની યનગાટ કરે

શિરપે વિધ કૂલનકી કલગી
લંબ, કેમળ ડોક, નીલામ્બરૂણી
ધનમેશ્વર ચડયો ગંગુને ગરુડ

કલશોર સુણી મન મસ્ત વિભોગણ વામ પિયુ પિયુ સાદ કરે
તપ સૂરત ચૂરત જોઈ મારું મન મોર બની યનગાટ કરે

અધરો મધરો મલકાટ કરે
સંગ દેલડિયે ગહેકાંટ કરે
બણે ચૂલતો હીંડોળ ખાટપરે

નવ જોબન વજ ગોવાલનમાં વર સાંવરિયો ચળકાટ કરે
તપ સૂરત ચૂરત જોઈ મારું મન મોર બની યનગાટ કરે

દળકે જહ કેશ કલા ધરકે
નગ નીલમ રવેત હીરા ચળકે
નલ મંડળ ચાંદલિયા ચળકે

સુવરણ તણા મયુરાસન ઉપર શાહ નવો દમદાટ કરે
તપ સૂરત ચૂરત જોઈ મારું મન મોર બની યનગાટ કરે

લખી હામની બાદલમાં લડકા
કરી ડોકની સાંકળના કટકા
પ્રતિ ઉત્તર દેત પડે પડયા

યન મોર તણા હટેકાટ સુણી ગિરિ કદરાઓ ગડેકાટ કરે
તપ સૂરત ચૂરત જોઈ મારું મન મોર બની યનગાટ કરે

ચનગમતો સોવર માળ પરે
મન ગમતો જ'ખૂર કાળ પરે
ગહ કાંગરેને ગિરિમાળ પરે

વન વાડીએ મે પનઘટ દીઠો ચોક મેડીએને મહેલાત પરે
તપ સૂરત ચૂરત જોઈ મારું મન મોર બની યનગાટ કરે

તપ વિચ્છ એવો પમરાટ કરે
જોઈ બાળકડાં ખખખાટ કરે
કાન કુંવર યુગટ માથ ધરે

કંઈ નાર સુહાગણુ પિય વળોંલીને વીંજણે ઉકળાટ કરે
તપ સૂરત ચૂરત જોઈ મારું મન મોર બની યનગાટ કરે

તારો કંઈ વિષાતાએઘાટ ઘડ્યો
કંઈ પીછીએ બજબ રમ મૂયો
ગણુ અગિયાંની શણગાર કર્યો

વૃદ્ધ બાલ સુવાન કેવિ નર નારતાં ચિત્ત હરી સવળાટ કરે
તપ સૂરત ચૂરત જોઈ મારું મન મોર બની યનગાટ કરે

પરચીસી પહેલાંના બે વીસીના સિંહના શિકાર અર્ધ સોરઠ સરકારની ગિર, કાંઈક મિતિ-યાળાનો હુંગર ને અર્ધમાં ચાચી પાણિયાના કાડી દરમિયર જીવાવાળાનો બાગ પડે. અર્ધમાં જૂનાગઢ અને અર્ધમાં સીતાઈની નેમ જ.

ચાચી પાણિયાનો ગિર વિસ્તાર એટલો ઘટાટોપ. સાગ, ખેરિયાં, રાખ, કરમદાં, ખજૂરી ને ખાખરાનું અડાખીડ જમલ છે. વનસ્પતિની કઠક ઝાડી, શેત્રુંજીનો કાઠો અને અવળાં સાળાં ફાટેલાં નેરણાં, વંદી જગ્યા. સિંહના શિકાર માટે આથી વધુ અનુકૂળ જગ્યા ગોતવી મુશ્કેલી પડે.

વળી માલધારીનાં નેસડાં પડ્યાં જ હોય એટલે માલધારીનું મારણ પશુ સિંહને મળ્યા કરે, એથી સાવજનો વસવાટ રહ્યા જ કરે.

દ. જીવાવાળા બધી રીતે ગળદાર આદમી. અઠંગ શિકારી, અચ્છા નિશાનગાર અને દિલાવર આદમી. વરસમાં બે ચાર રજવાડાંના કેરપ સિંહના શિકાર માટે ચાચી પાણિયા પડ્યા જ હોય. દ. જીવાવાળા બધી જ સગવડ કરી આપે.

શિકાર મચાણ બાંધી, નીચે મારણ બાંધી અને મચાણ ઉપરથી ઘાય અને મચાણ ઉપર બેસી શિકારીઓ અને પગીઓના હાકાથી સિંહને મચાણની દિશામાં વાળી ને સામે આવતાં મચાણ ઉપરથી બંધૂકે દેવાય.

એમાં એક ઢી બિકાનેર મહારાજનો સદેશે શિકાર માટે આવ્યો. દ. જીવાવાળા ઘણા રાજ થયા ને લખી મોકલ્યું કે ખુશીથી પધારો.

બિકાનેર મહારાજનો કેરપ પાણિયાના પાદર પડ્યો. તંજુ ખેચાણ, શિકારીઓ, પગીઓ ને કંઈક માણસો ભેગાં થયાં. ભેગા કવિ કરણીદાન જેવા ખિસ્તાવવાળા કવિઓ પશુ ખરા.

પગીઓ સાવજી શોધણામાં પડ્યા અને સગડ વરતી કાઢી એક વિકરાળ સાવજને ગોતી કાઢ્યો. મહારાજના રસાલાને તોયાર થવા હુકમ થયો. દ. જીવાવાળાએ મચાણ તૈયાર કરવા અને મારણ બાંધવા વરધી આપી ત્યાં મહારાજ બોલી બેઠ્યા :

“નહિ જીવાભાઈ ! હું મચાણ ઉપરથી શિકાર નથી કરતો. હાકો કરી સાવજને કાઢે અને સાવજ સામે આવે એટલે જમીન ઉપર મેજ કે ખુરશી માથે બેસીને શિકાર કરે છું.” મચાણ ઉપર બેસીને શિકાર કરવો એ મારા સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ છે.”

“પણ બાપુ આ તો ફાટેલો સાવજ છે. જોનો જોટો ન જડે એવો, એટલે મચાણ બંધાવીએ તો ઠીક.” યજ્ઞમાન દ. જીવાવાળાએ સલામતીના ખ્યાલથી કહ્યું.

મહારાજએ દઢતાથી કહ્યું : “નહિ, જીવાભાઈ ! શિકાર તો જમીન ઉપર રહીને જ કરવો, મચાણ ઉપરથી તો નહિ જ.”

હાકા કરવાના હુકમ દેવાયા. હાકા કરવામાં તો મરદ માણસનું કામ છે. શિકાર કરનારા તો વધુમાં વધુ જળવાય એટલી સલામતી જળવે છે પશુ હાકા કરનારા તો જનના નેખમમાં જ હોય છે. એણે તો દરેક શિકારે જમીન ઉપર રહીને જનના નેખમ બેસીને જ શિકારની સમવડ બીલી કરી દેવાની હોય છે.

આવા હાકા કરવામાં જીવાભાઈ ધાવલ મરદ મરદ આદમી. હજી હૈયાત છે. ઓછા બોલો આદમી પશુ કાળનો ધ કોળિયો કરી જાય એવો જવાંમદ. એવા બે ચાર જણાએ સાવજ હતો ત્યાંથી હાકા શરૂ કર્યા.

બિકાનેર મહારાજ માટે એક મેજ રાખવામાં આવ્યું. મેજ ઉપર પોતે બેઠા. પડખે બે એ. ડી. સી. તૈયાર બંધૂકે બેઠા રહ્યા.

પણ મારણ કરીને સતેલા સાવજને જમાડી ને ધાર્યા માર્ગે લઇ જવા એ તો શેપનાગની મૂઝ ખેચવા જેવું કરીને કામ, હાકો ચાતા સાવજ જમાડી ગયો. પૂછનો ઝડો ઝાટકી આળસ મરડીને બેઠો થયો પગની ખડતાળ મારી ફક દીધી

ફક દેતા તો ગિરના કુમરાઓમા પડછ દા પડયા. માલસોના મનમા એમ થયું કે સાવજ અમારા પાસે આવી ગયો. જેમ હાકલા પડકારા થયા કે સાવજ બુરાગે થઇ ને બિકાનેર મહારાજ ખેઠા હતા તે તરફ ધસ્યા

મહારાજના બે ભાઈ મેનલીકર બધૂક. પડખે ખાર ન બરનો જેગે પડયો છે અને સાવજ આવવાની દિશામાં નજર નોંધીને ખેઠા છે સાવજ તટ્ટન નજીક આવી ગયો પણ મહારાજ શાત છે,

પડખે ૬ જીવાવાળા મોટરો પાસે ભરી બધૂકે ખેચાર માણસો સાથે બેઠા છે. વખત છે ને મહારાજની બધૂકનો ખાર કદાચ ખાની જન ને સાવજ

લગાડી દયે તો પોતાને મરણ પડે એટલે પૂરી સાવધાનીથી બેઠા છે.

સાવજ નજીક આવતા ૬ જીવાવાળાએ મહારાજને ચેતવ્યા મહારાજએ હાથની ઈશારતથી તૈયારી ખતાવી

મહારાજએ મેનલીકર ઉપાડી, ત્યાં તો આવ્યો મહારાજની ઉપર સાવજનો લા સાધવો ને બધૂકનું છૂટવું બેધ એક સાથે બન્યું બરાબર માથામા ગોળી લાગતાં સાવજ એક છોટિયાવા ગાયુ ખાઈને પડ્યો.

૬. જીવાવાળાએ મહારાજને બધમા લઈ લીધા કહે કે. “બધુને ચિકાર કરતા જોયા છે, પણ આટલી સધરાઈ, આટલી હિંમત ને જમીન ઉપરથી ચિકાર કરતાં આ પહેલીવાર જોયું.”

મહારાજએ માલસોને ઈનામ અકાશમ આપ્યા ને ૬ જીવાવાળાને ઉંચા આયથી બે બધૂકા આપી. ૬. જીવાવાળા ખીજી ઈનામ સ્વીકારતા નહિ.

*

ટાઢા પહોરના

ગિરના જંગલમાં નીલા જેવા સિંહ છે એ બધા એક યોગીનો પરિવાર છે અને એટલે તો જ્યારે ભજન-કિર્તન હોય છે ત્યારે સિંહો ભજન સાંભળવા આવે છે !

મુ બઈના પત્રકાર શ્રી, કમળા માનકેકરે ગિર જંગલને સિંહ દર્શનને પ્રવાસ કર્યા પછી મુ બઈના અંગ્રેજી અખબાર ‘સેનડ સ્ટીમ’ માં ૧૯૬૫ ના ૨૬ કમા સિંહ અંગ્રેજી અંગ્રેજી એક લેખ લખ્યો છે

એમાં એમણે એવું નોધ્યું કે ગિરના સિંહ માનવજાતી કરાપિ બનતા નથી, અને માનવ-ભયથી દૂર જ રહ્યા છે કારણ ગિરના લોકોની માન્યતા મુજબ અગાઉ લોકોએ ત્રણ સિંહને મારી નાખેલા અને સિંહણ બચી ગઈ હતી આ સિંહણે એ કાળે કેર વર્તી હતી દીરો. એવું લોકો એ યોગી પાસે ગયા અને સિંહણથી બચવા પગે પડ્યા

પેલા યોગીએ લોકોને કહ્યું, “બચ્યાઓ ! હું સિંહણને સમજાવીશ” એમ કહીને મંત્રબળે યોગી સિંહ સ્વરૂપ ધારણ કરીને સિંહણ પાસે ગયા સિંહણને સમજાવી પરંતુ સિંહમાંથી માનવી સ્વરૂપ ધારણ કરવાનો મંત્ર જ એ ભૂલી ગયા ! બસ, એ તો સિંહને સિંહ જ રહ્યા આ સિંહ અને પેલી ત્રણ સિંહણો ગીરના જંગલમાં તાથે રહીને દાપત જીવન ગાળ્યું અને અત્યારે ગિર જંગલમાં જ સિંહનો પરિવાર તે આ યોગીનો પરિવાર છે.

અને એવું તો જ્યારે ગિરમાં ભજનકિર્તન હોય છે ત્યારે આ સિંહો (યોગીનો પરિવાર ખરોનો) ભજનકિર્તન સાંભળવા આવે છે ! આમ આ મુ બઈના પત્રકારે ખરી સોંધ કરી

ઇંટવાયા ગામમાં કાના નામનો ડાકલિયો ભેગી રહે. તે હુંધવાણા ગામે ગયેલો. ત્યાંથી દસેક બકરા ખરીદીને સરકડીઆ નેસમાં જતો હતો. આને ભૂવો ચાપવા માટે સરકડીઆ ભોળ ભગતને ત્યાં ભેગા થયેલા અને કાને માતાજીને ભૂવો ચાપવો તે માટે ડાકલું વગાડવા કાનિયો પોતાના બકરા સાથે સરકડીઆ તરફ જતો હતો.

ત્યાં રસ્તામાં ખાવળની કાંટય આવી અને કાંટયમાંથી ડાકલું દેતો હાલામથો નીકળ્યો. સાવજને ભાળતાં જ બકરાં બેં બેં કરતાં ભાગ્યાં. કાનિયાથી રાડય પડાઇ ગઇ. ‘એ માર્યા !’ ‘એ ખાધા !’

સાવજ બકરાંની પાછળ પડે એ પહેલાં તો કાનિયો ભેગી ડાકલું વગાડતો સાવજની આડો પડ્યો અને સાવજ સામે ફૂફ ફૂફ ડાકલું મંડ્યો વગાડવા. સાવજે તો બકરાંની પાછળ પડવાનું છોડીને કાનિયોની સામે ડાકલું સાંભળવા મંડાણું. સાવજને ડાકલું સાંભળવાની સળ પડી. ભેર કરીને ડાકલું વગાડતાં કાનિયો યાત્રી ગયો, અને એનું ડાકલું વાગતું જ્યાં ધીમું પડે ત્યાં સાવજ કાનિયા સામે ધૂરકે અને પાછો કાનિયો મંડે ડાકલું વગાડવા, ફૂફ ફૂફ.

કાનિયો ડાકલું વગાડતો ભાગવાનો લાગ શેધી ભાગવા જાય ત્યાં ‘છેલ્લે’ કરતાંક ને સાવજ આડો પડે. પાછો કાનિયો ડાકલું વગાડે. કાનિયાના ડાકલાંએ તો જંગલને જંગવી ઝૂક્યું. આંજ જંગલમાં જણે ભૂતાવળ ભેગી થાતી ડાકલાંના તાલે નાચતી હોય તેવું વાતાવરણ ખડું થયું.

આમ ખરે ખોરે ડાકલાંનો અવાજ સાંભળીને મીંઢાતર નેસમાંથી માલખારીઓ દોડીને આળ્યા. ત્યાં તેમણે ડાકલા વગાડતા કાનિયાને અને ડાકલાના નાદ ઉપર મંડાયેલા સાવજને ભાળ્યા, એટલે હાકલા પડકારા કરીને સાવજને ભગાડ્યો.

કાનિયાના ખીકમાં ડોળા ફાટી ગયેલા અને ‘એ માર્યા !’ ‘એ ખાધા !’ બોલતો ડાકલું વગાડતા કાનિયાને પકડીને ટાઢો પાડ્યો. આમ ભૂવાને ભૂત બોટી ગયો.

સાવજે પાણી ઉતાયું

ભેરીઆના નેસમાં દેવાત કાતીઆળ કાઠી ત્રીસેક ભેંસું રાખીને રહે, સ્વમાથે ભારે રમુજ. તેમની બાજુમાં માથો રખારી રહે, એક વખત માથા રખારીની ચાર ભેંસું સાવજે મારી નાખી. દેવાત કાતીઆળ ભેંસુનો ખરખરો કરવા ગયા. અને ખરખરો કરી તેને પૂછ્યું :

‘હેં માથાભાઈ ! તમે સાથે હતા ને સાવજે એક બે નહિ ને ચાર ભેંસ મારી નાખી ?’

‘એ આપા દેવાત ! ડાટવું રેવા ઘો, બોખરો ભેટી ગયો હોય તે હી ખજર પડે, અને પહેલાં મારી વાત સાંભળીને પછે ઠપકા આપવો હોય તો આપજો. આજ સવારે હું ભેંસું લઈને પહર ચારવા ગયો હતો. ભેંસું દાણો દાણો થઈને ચરતી હતી. મારા ખાડુએ ફેટલાય વખત સાવજને તગડેલા, એટલે હું તો નિરાંતવો થઈને ગયો હતો. ત્યાં તો બોખરો એની સિંહણ સાથે ખાડુમાં પડ્યો અને મારી પૂતળની (ભેંસુંનું નામ) મધરી મોઢામાં લઈને મોઢાની બીંસ દેતાં તો પૂતળ ફસાઈ પડી. ભેંસે રાડ પાડી. અને હું મોણું લઈને દોડ્યો.

ત્યાં તો બોખરો અપદ કરીને ભગરને લાગમાં લઈને તેને પથ પાડી અને ઘટાક ઘટાક બને ભગરનું લોહી પીવા માંડ્યો. હું તેના તરફ દોડું ત્યાં તો ઢીંગલ માથે પડ્યો અને તેને પથ દાળી નાખી.

મેં ખાડુને વાંચ્યું. ખાડુ ભેંસું થાય તે પહેલાં તો ભૂરીના ભૂકા બોલવા નાખ્યા. મેં તો હાકડી ફમાવી દીધી અને આમજ મારાજને ધા નાખી. હે લીલી અંડીવાળા ! હવે તો તારો આશરો.

તું જ માથે ખાડુ બસાવ્યું. “સિંહ અને સિંહણ બૂરીને ખાવા વળગ્યા એટલે મેં જાણીના ખાડુને બેથું ક્યું” અને આ જોખરાને વધારે વતાવવો સાથે નહિ, એમ માનીને ઘેર આવ્યો. આજ મારી આંખ સામે મારી ચાર ચાર હાથણી નળી બેસુંને મારી નાખી તમે ? મેં કાંઈ આવલાં મારવામાં થોડી મહત્તા રાખી હશે ? આખા દેવાત ! કાંક દી બેલાડ બેટી નય અને રમતે મઠે ત્યારે હો તો ખજર પડે.”

“હવે ખખર પડ્યાં પડ્યાં, એ બચાઈ જોખરે શું કરવું તું ?” દેવાત કાતીઆળ આમ કરીને પોતાની કોકે આવ્યા.

બીજે દિવસે સવારમાં તેની કોકેમાં તેના વાહડાને પંખાગતા બેઠા હતા સાવજ ખાડુ માથે આવી ન શકે એટલે દોઢ દોઢ માથેાડું વાડ કોકે કરતી કરી હતી.

ત્યાં અચાનક તેમના હાથમાંથી કોકે વાહડાને ખેંચ્યો. આમ સાધુ જીએ તો જોખરો. દેવાત કાતીઆળ પાસેથી વાહડાને મોઢામાં લઈને જોખરે આમકી લીધો. દેવાન કાતીઆળ પાસે પડેલો જોડો જીપાડીને સાવજના મોઢા માથે માર્યો.

પાસે જીએલ પાડો બાડીને જાગ્યો તે પાસે જોડેલ જાંટ ઉપર પડ્યો. જીટ બેજાડો જનીને પાડા સોતો જીએ ધધ ત્રયો, અને દેવાત કાતીઆળ કાંઈ કરે તે પહેલાં જગર સંચળે જમ સાવજ આવ્યો હતો તેમ દોઢ માથેાડું વાડ કોકીને વાહડો લઈને ચાલ્યો ગયો.

દેવાત કાતીઆળે માધા રખારીને સાદ કર્યો: “એ માધાભાઈ, અડીઆ આવજો, કાંક રોનક દેખાડું !” માધા ભજતે આવીને જોધું તો પાડો જાંટ માથે ચડ્યો હતો, આ દરમિયાન જોધું અને ખડખડ હસી પડ્યા અને દેવાત કાતીઆળે માધા રખારીને ખધી વાત કરી.

“કાં આપા દેવાત ! જોખરે માણી ઉતારી નાખ્યું ને ?” માધા રખારીએ કહ્યું.

“પણ મેં એને મોઢા માથે જોડો તો માર્યો ને !” દેવાત કાતીઆળે પોરહ કર્યો

સાધુની શેખી

ગિરમાં ખજૂરીના નેસમાં ઉદાસી સંત પ્રેમદાસજીનો ધૂણા અને ખજૂરી એ સાવજનું ઘર. જ્યારે પ્રેમદાસજી તેમની મઢીએ રહેતા ત્યારે ધણીવાર સિંહ તેમના ધૂણા આગળ તેમના આશ્રમમાં આવીને ચાલ્યા નય. સવારમાં માલધારીઓ મહારાજના દરજીને આવે ત્યારે સાવજના સગડ ભાજે. પ્રેમદાસજી મઢીએ હોય ત્યારે માલધારીઓને નિરાંત. તેમના હોરને પણ સાવજ ન મારે. આવી ધણી વાતું માલધારીઓ કરે, પ્રેમદાસજી તો પોતાની મઢી છોડી આદરજન આવ્યા ગયેલા.

એક ઉત્તર હિંદુસ્તાની સાધુ ગિરમાં આવ્યા અને તેમણે ખજૂરીના નેસમાં આસન બનાવ્યું. માલધારીઓએ તેમને ઉદાસી મહારાજની આવી ધણી વાતો કરી. રાત પડી એટલે માલધારીઓએ મહારાજને કહ્યું:

“જાપુ આ નેસમાં સાવજ રાજ પાણી પીવા આવે છે તો નેસમાં ચાલો, રાત વરતના તમને કદાચ હેરાન કરે.”

માલધારીઓની વાત સાંભળી સાધુ ગુસ્સે થઈ ગયા અને બોલ્યા:

“કયા ઉદાસી મહારાજ શેરકી સાથ રહ સકને થે તો કયા હમ સાધુ નહીં હે ? હમ જી ઇખર દહરેજે”

“જાપુ ! ઈ વેન રેવાલો, આ જંગલમાં તમને કંઈ થયું તો અમને નેસવાસીઓને જણાવેસે. એટલે તમને કવીએ છીએ.”

આમ મહારાજને ખૂબ સમજાવ્યા પણ મહારાજ એકના બે નો સવા અને હડે મઢી તથા નેસવાસીઓને સાધુનું પારખું કરવાનું મન થયું. એટલે તેમણે બે જીવાનોને અંધારે જમતાં પિત્તળનાં બોધરડાં સાથે મોકલ્યા. આ બે જીવાનો બોધરડામાં મોડું નાખીને અ બેજમ સાવજ દુકાવો બેજ જીવા મહારાજની બે પાજુ સામસામા જમને જોથે બેલા રહ્યા, અને એક જણે બોધરડામાં મોડું ધાવીને ‘જી...હ’ કરતાં તો મહારાજને સાવજની મજાના

લાગી. મહારાજના માઠ મોકળા રહ્યા, ત્યાં તો બીજી બાજુથી સાવજની ગળેના સંભળાણી.

મહારાજને અધિષ્ઠાને ને ઝેળી લેવાની કૃષ્ નો રહી અને લાગ્યા. બેથ જીવાનો તેમની પાછળ સાવજ હુકાવતા પાછળ પડ્યા. મહારાજને કોઠામાં શાસ ન માય. છાતી ધમણની જેમ ધમાવા માંડી. નેસમાં માંડમાંડ પૂગ્યા. પણ નેસવાસીમાંથી કેમનું નામ તો ગળે. નેસને બદલે 'નીસ' આવડે, એટલે ફાટલ સાટે એ "નીસલગત ! એ નીસલગત !" એમ બે-ત્રણ સાદ કરતાં તો મહારાજનો સાદ

ફાટી ગયો. પછી તો બોલાય પણ નહિ.

નેસ બેગા મહારાજ થઈ જતાં જીવાનો મહારાજની પાસે ગયા અને ટોચ કરી તો મહારાજ. ડોળા ફાટી ગયેલા. અને બોલવા માટે ખાલી કરે પણ અવાજ નો નીકળે અને કોપીન બગાડી મૂકેલી તેની વાસ છૂટે. જીવાનોએ જઈને મહારાજને ટાઢા પાડ્યા અને નવરાવી ધોવરાવીને સાફ કર્યા, અને મહારાજની પાસે ત્રણ ચાર જણા સૂતા પણ બેબાકળા બનીને જંગી બધ. મહારાજનો ફાટી ગયેલો સાદ છ મહીને પાછો આવ્યો.

તરવરતી મારકણી બે આંખો

ગિરના જંગલમાં વિચિત્ર અનુભવ એક મામલતદારને થયેલો. દસેક વર્ષ પહેલાં ગિરના જંગલમાં સિંહોની સાથે વસતા માલધારીઓને જમીન ઉપર વસાવવા મામલતદાર અને માલધારી કાયદેરે છપમાં કરતા હતા. એમાં એક સમી સાંજે છપ રરતાના વળાંક આગળથી પસાર થઈ. જ્યાં આગળ સિંહ માટેનું મારણ ગોઠવાયેલું. અને મારણ ઉપર સિંહ ત્રાટકવાની તૈયારીમાં હતો. જેથી છપ મારણ પાસે પહોંચી કે સિંહ ફૂંકેલો. અને મારણ ઉપર જઈ પડ્યો. છપના આગળના લાગમાં લોહી ખરડાયેલા મેંબ્રે એણે ત્રાડ મારી, બે પાંચ સેંકડમાં છપમાં બેઠેલા સૌને સ્વર્ગ નજીકમાં દેખાઈું. મામલતદાર કે જેમણે સિંહનું આ વિકરાળ સ્વરૂપ પહેલી જ વાર જોયું તેમની તો છાતી ઘેરી ગઈ. શરીર ધ્રુયું અને તાવ ચડી ગયો. એમને બોલવાની પણ હોશ ન રહી એટલે બાલુના કશકિયા નેસના કુંપડામાં એમને લઈ જવામાં આવ્યા, ખાટલા ઉપર સુવડાવ્યા. એને બીક તો એવી પેસી ગયેલી કે હમણાં સિંહ અવશે, હમણાં સિંહ ત્રાટકશે એવા વારંવાર લણુકારા લાગવાથી એમના ખાટલા પાસે ખીટગાર્ડ-જંગલના ચોટીદારને રાત્રે સુવડાવવા પડ્યા. ઓછામાં પૂરું કુંપડાના બારણા બંધ કરી, છપને આડી રાખવામાં આવી જેથી અંદર સૂતેલા મામલતદાર સાહેબને હિંમત રહે ! મામલતદારને આખી રાત એમ થયું કે હમણાં સિંહ આવશે ! સિંહ આવશે !

અને હજુએ એ મામલતદારને સિંહની રોદ સ્વરૂપી પેલી બે આંખો નજરે તરે છે. નિંદગીના આ અનુભવને હજુએ તેઓ યાદ કરે છે.

ગિરના જમનાળા રેઈજના બામરિયા નામે ગામ છે ૧૮૪૦ના અરસાની આ પાત છે રાતના દમેક વા પાનો સુમાર હરો અમે મકરાણી અ દે રહેમાનને ત્યા પાઠુ કરતા હતા ત્યા દોરનો બામ રોટો મોહ્યા ને હેઠકારા સાબત્યા

મકરાણી અમ્હેરમાન કહે કો કની ઝોકમા જનાર (સિંહ) પડ્યુ લાગે છે જમનાનુ હોડી ને તરત અમે બહાર આ પા જ્યા જમને જોયુ તો એક ખેડૂતની છ સાત ફૂટ જાચી વાડ ડેડાને અદ રથી વોડ્ય ગાયને સિંહે બહાર ફેડી દાધેલી જોઇ આ વોડકુ સાસ લેતુ હતુ અને ખેડૂતના તમામ દોર બડકાને વાડ તોડીને મહાર નીકળી ગયેન

આ બહાર નીકળી ગયેલ માનમાથી એક પૂરી જમના ગોધાને બગાડી બામરીઆ ગામની માનુમા આના પટેલનુ ખેતર છે એ ખેતર નવે વેળાને જાડે ઝરેરા છે તેમા ગોધાને પડાડીને તેના ઉપર સિંહણુ મેળી હતી અને સિંહ જામે જામે પોતાના પૂઠને વડે દેતો હતો

અમારી સાથે ફેરેરટ ખાનાનો હાસમબીજલ ગાડ અને અમે મધા છ સાન જાયુ હતા ઘડીક તો અમે સિંહણુને મારણુ કરતા જોઈ ને એનો આન લેતો સિંહ પણુ જોયે ગોધાનો મડી ગયો છે એ જાચી અમ્હેરમાને મેટરી ફેડી લાકડી સાથે ધસી કરતા સિંહણુ મારણુ માથેથી ઠેક મારીને જીવેને સિંહ સાથે ચાનની ઘઈ નજીક જમને જોયુ તો ગોધાનો સાન ખનાસ હતો

હવે સિંહણુ ને સિંહ થુ કરે છે તે જોના અમે ત્રણ ચાર સિપાહી અને ખેડૂતો જરા આધા જમને જામા રહ્યા ત્યા તુરત મ ને જનાવર મારણુ ઉપર આની ગયા અજનાગી રાત હતી એટલે બધુ દેખાતુ હતુ, અને અમારી પાસે મેમરી હતી

પ્રથમ સિંહણુ મારણુ ત્રણેક ફૂટ ખાડામા

પડ્યુ હતુ તેને વચ્ચેથી મોળામા પકડીને બહાર ફેક્યા કોલીસ કરતી હતી સિંહ તેની માનુમા જામે જામે સિંહણુની કોલીસ રમુજથી જોતો ગેલ કરતો દેખાતો હતો સિંહણુ ખૂબ ખેચતાણુ કરી પણુ ગોધાને બહાર ન ફેડી શકતા હેવ નિરાશ થઇને જામી મહી એટલે પગી સિંહ માનુમા આ પો સિંહણુ આધી ખરી ગઇ સિંહે ગોધાને નચ્ચથી મોળાથી પકડી મે પગ ઝરેરાના કાકા ઉપર બરાની ઝાટ મારી એટલે તેના માથા જાપરથી તેનાથી આસરે ૧૫ થી ૨૦ ફૂટ ને ગોધાને ફેડી દીધો

ગોધાનો ઉપર ફેકાતા સિંહણુ તેના ઉપર છવરાઇ ગઇ અને સિંહ પણુ મારણુના પાડના લાગથી માસ તોડના લાગ્યો અમે સિંહની તાકાતની અને મારણુ કરવાની મન લઈ રહ્યા હતા સિંહને સિંહણુની મારણુ ઉપર પૂરી જમાવ મઈ ગઇ હતી ત્યા અમે અમ્હેરકમાનને કણુ કે

‘હવે ૧ ને તુ હમીદે તો ખરો ’ એટલે અમ્હેરકમાને અમને ત્યા જ જામા રહેવાનુ અને મે ત્રણ જે નમળા હેલ્ય તેને ચાન્યા જવાનુ કણુ કારણુ કે દસ માણસના દુગામાથી એકાદ પણુ માયુસ લાગે તો બાકીના નવેય જણાનો સિંહ સામનો કરે છે

અમારામાથી એક મેટરી લઈ જામે રહ્યો અને બીજા ઝાડની જોથ લઈ જામા રહ્યા અમ્હે રેઈમાન લપાતો છુપાતો સિંહ અને સિંહણુથી લસ બાર ફૂટ છેટે રહી મારણુ ઉપર એક મોટા પત્થરનો ઘા કર્યો ત્યા સિંહ અને છનાગ મારી ને થોડે છેટે જમ ડાલા રહ્યા ને ધીરે ધીરે ચાનતા થયા

અમે મારણુ પાસે ગયા ત્યા મારણુથી થોડે છેટે એક ત્રણ ચાર પાઉડ વજનનો માસનો લોચો પડેનો જોયો અમ્હેરકમાનનો પત્થરનો ઘા કરવો અને સિંહને લોચો તોડવોએ બેય એક સાથે બનતા

સિંહથી માંસનો લોચો કળવાઈ ગયો હતો. ઘણીવાર ખરાબ માંસ હોય તો પશુ તોડીને આવે સૂકી આવતા હોય છે ને સારો લાગ ખાય છે.

અમે પાછા હટી જતાં ફરી મેલાડ મારણ ઉપર આવેલ. ફરી અગદેરેમાને રમત કરવાની ચાનક ચડી પશુ અમે એને વાર્યો. કારણ કે મારણ ઉપરથી એક બે વાર હટાવ્યા પછી એ એને છોડવામાં આવે તો સિંહ બદલી નય છે ને હટવાને બદલે સામેા ધાય છે. ત્યારે પૂંછડાને ઝડો માથે લઈ પૂંછડાને ઝટકો મારે છે ત્યારે સમજી લેવું કે હવે સિંહ બદલ્યો છે. પછી છોડવામાં પૂરું નોખમ.

મારણ કયાં પછી બચ્યાં ભેગાં કરવા જેવડાં હોય ત્યાં બચ્યાંને મારણ ઉપર છૂટાં મૂકે છે. બચ્યાંને ત્યારે તાલીમ પશુ આવે છે. પછી સિંહણુ મારણ ઉપર ખેસે છે ને ત્યારપછી સિંહ મારણ ખાય છે. બચ્યાં સાથે ફેરવવા જેવડાં ન હોય ત્યાં સિંહણુ પેટની નળી સુધી મોઢામાં માંસ ભરીને બચ્યાં પાસે લઈ નય છે ને બચ્યાં પાસે જઈ અંદરથી માંસ કાઢવા આકતી હોય તેટલું જોર કરીને બહારથી અનનળી સુધી ભરેલું માંસ કાઢે છે.

પૂરું મારણ કયાં પછી સિંહ કે સિંહણુ નધરેળની જેમ જાંઘતાં હોય છે. એક વખત હું જનનવડા થાણુ ઉપર ધાસનું કામ ચાલતું હોઈ ગયેતો. મારી સાથે મેલીમ સિપાહી હાસમ તથા મકરાણી શાહ મુરાદ હતા. સડકે નજીક મોતીપાણી

નામનું છેલું છે. ત્યાં એક મોટો વડો છે. આ વડવાના થડનો ટેકો લઈને સડક ઉપરથી જોઈશકાય તેમ સૂતો હતો.

મારા સાથીદારોએ ઇશારો કરીને મને ખતાવી કહે આ સિંહની જાંઘની ખાત્રી કરવી હોય તો ખતાવીએ. એટલે સિપાહી હાસમ થોડી ઝાલીને જાઓ રહ્યો અને શાહ મુરાદ તેની પાસેનો રૂમાલ લઈ સિંહને માથે મોઢાડીને આવતો રહ્યો. ફરી પાછો મોકલતાં તે રૂમાલ પાછો લઈને આવતો રહ્યો.

એટલા વખતમાં સિંહે એક બે વખત પડખાં ફેરવેલ, પશુ ફરી પાછો ધસધસાટ જાંઘી ગયો. શાહ મુરાદ પાછા આવી ને એક પથરો લઈ સિંહ માથે ફેંક્યો એટલે એકદમ સિંહ જાઓ થઈ નેવા માંડ્યો ને ફરી પાછો પડખાલર થઈ સૂઈ ગયો.

સિંહની જાંઘ અધોરી જેવી હોય છે. મારણ કયાં પછી પાણી પીને એક ખીળ સાથે ફૂતરા મીંદાંની જેમ જેલ કરે પછી સારી જગ્યાને છાંયો જોઈ સૂઈ નય. પછી થોડાં જ કરે, અધોરીની પેટે :

સિંહ જાંઘતો હોય ત્યારે કાગડાને જલસો પડે છે. સિંહ સૂતો હોય ત્યારે એના મોઢા ઉપર એસી સિંહના દંતમાં ભરાઈ રહેલ માંસ એવાંને ખાય છે. એમાં ભૂલથી કાગડાથી ચાંચ લાગી નય તો ‘હુજાજી’ નેવો થોડો અવાજ કરી પાછો સૂઈ જાય છે. જાંઘમાં આવો અધોરી હોય છે.

*

એક હાથે બળદિયો, બીજો હાથે સિંહ;
ચોરાડી ચાંપલતણી, કોઈ ન લોચે લીહ.

ટંકારા ગામમાં ચારણ ઘરપાળ કબળને ઘરે
બહુ જ મોટી ઠંમરે એક દીકરીનો જન્મ થયો. દોઢેક
મહિને નાઈપાઈને ચારણ રેણાકને બોરડે આવી ત્યારે
ઘરપાલને બોલાવીને વાત કરી કે : “જુઓ તો ખરા
આ દીકરીને ! એનું નામ થું રાખ્યું !”

ઘરપાલે આવીને દીકરી સામે જોયું તો હાથની
મૂકિયું વાળી ને ઘુણ્ણા કરે છે. પગ સામે નજર
કરી તો ભેષ પડે ચાંપલી. ઘરપાલ કબળ ધરીક તો
ચારણ સામે જોઈ રહ્યા. મછી મોઢું મરકાવતો બોલ્યા :

“ચારણ ! આ દીકરીનું નામ કોઈ બ્રાહ્મણને
પૂછવાપણું નથી. નામની સાથે જન્મી છે. એના
પગ સામે તો જુઓ ! કું જ નામ આપી દઉં
‘ચાંપબાઈ’. બરાબર છે ને ? તને ગમે છે ને ?”

“હા, ચાંપબાઈ તો મને બહુ ગમે છે.”
ચારણે વળતો જવાબ આપ્યો.

દીકરી ભેષ પડે ચાંપલી હોવાથી ઘરપાલે ચાંપ-
બાઈ નામ આપ્યું.

એક દિવસ ભેષ માણસો ભેઠાં છે, એમાં
દીકરીની ચિંતા કરતાં ઘરપાલથી બોલાઈ જવાયું કે :
“અરે આ દીકરીનું થું યાદે ? કાઈ આરોચારો છે ?
બિચારી પાંગળી અવતરી.”

“ચારણ ! સતનાં તેજ તો એવાં વેવરડાંમાં
જ હોય છે એ કાંઈ જોવાનું નથી. આ દીકરીનો જન્મ
થયો ત્યારથી આપણું ઘર અભરે ભરાણું છે. મને
તો આ દીકરી જોગમાયાનો અવતાર લાગે છે, નહિ-
તર આયુ’ તેજ હોય નહીં.”

આવી વાતો કરી ભેષ માણસ દીકરી ચાંપબાઈ
ઉપર અનોખાં હેત વરસાવે ને લાડકોડમાં ઉછેર કરે.

ઘરપાલને દીકરી ચાંપબાઈ ઉપર અનહદ હેત

છે. દિવસ આખો ચીક મલાવામાંથી નવરોજ ન પડે.
વાતની વાતમાં કહે : “ચાંપબાઈ તો મારી ચાંપબાઈ
છે, ચાંપબાઈ જેવી દીકરી ક્યાંય ? બગવાનની પૂરી
કૃપા હોય તો જ મળે.”

ગાલ ઉપર ઘાલ ફેરવીને પૂછે :

“હેં મા ! તું કોનો અવતાર આવી છે, કે
તો ખરી ! તારી અંખિનાં તેજ ભેટાં તો જાણે
અંબા આવી હોય એમ લાગે છે ઘાલ ભેટાં લાંબા
લાંબા અન્નપૂર્ણા જે ! અંટલે અન્નપૂર્ણેશ્વરી હોય તો
પણ કહેવાય નહીં, કારણ કે તું આવી ત્યારથી કે ઠા-
રિયામાં જુવાર ખૂટતી જ નથી, અને તારો વાન
ભેટાં તો અસલ વરવડી-મહુ શામળી.”

આમ ઘરપાલ ચારણ હમેશાં ઠાલી કાઢી વાતો
કરતો દીકરીનાં લાડ લાડાવે

હવે તો ચાંપબાઈની ઉંમર પણ સત્તર અઠાર
વરસની થઈ ગઈ છે પણ કોઈ ચાતુિ આવીને માયું
નાખ્યું નથી. દેખીતા જ અચારીજ અંગવાળાનું કોણ
કરે ? ઘરપાલને એ ચિંતા નથી. ચાંપબાઈ આખી
જીંદગી ભેઠાં ભેઠાં ખાવ તોય ખૂટે એમ નથી. ઘરે
જમીન ધણીય છે. માલકોરનો પણ મોટોથી જમીરો
છે, ફક્ત કામમાં એકાવાઈ ખરી.

ચાંપબાઈ દૂઝાલાના કામકાજમાં સાંજ સવાર
ટોકો દિવે ને નવરી યાતાં માતાજીના યજ્ઞ પાસે ભેસીને
પૂપ ધ્યાન કરે. આખા ગામમાં ચાંપબાઈ આઈ તરોકે
જ ઓળખાય છે.

એક દિવસ ચાંપબાઈએ ઘરપાલ ગઢવીને વાત
કરતાં કહ્યું : “બાપુ ! મારે સીંગાજાજ જવું છે.”

“અરે દીકરી ! બહુ વિકટ મારગ. તારા અપા-
ચીંજ સરીરે ત્યાં કેમ પોગાય ? અને મારે આટલો
જમીરો મૂકીને નીકળવું કેમ ! સીંગાજાજ તો આપણે
જવું જોઈએ પણ અહીં કોઈ સંભાળે એમ છે ?”

“બાપુ તમારું કોઈનું કામ નથી. મને રજા આપો તો બધાના સારાની હું જાણું છું, આપણા સંસ્થાને જાડું જેડીને મોકલો. મારે બીજા કોઈનું કામ નથી. ત્યાં રસ્તામાં મને કેની બીક છે?”

“ના ના ના મો! તારે બીક કેની હોય? હું તને ‘ઓળખું’ છું કે તું કોણ છે, એમાંય વળી જેની રમમાં સતના, તેજ રમતાં હોય એને બીવણું હોય જ નહિ. ચારણની દીકરી જે બીએ તો અમે આશરો કેના લેશું? મને એ વ્યાધિ નથી, પણ તું યજિ પાંગળી રહી એટલે ચિંતા રહે છે.”

“ના બાપુ, એ વ્યાધિ કરતા નહિ, મને ગાડું જેડાવી આપો તો હું જાણું છું.” દીકરી ચાંપ-બાઈએ આમ વાત પકડી રાખી એટલે ડરપાલે કહ્યું: “ભલે મા! જમ તું કહે એમ.”

ડરપાલે સાથીને કહી ગાડું જેડાવી આપ્યું. આઈ ચાંપબાઈએ જેઈતી કરતી વસ્તુ તીયાર કરી ભાડું પાછીનું કામ, ધાંગરણ, લઈને હીંગળાજ પરસવા રવાના થયા.

જ્યાં સજ પડે ત્યાં રાતવાસો રોકાઈને દિવસ ઊગતાં રવાના થાય. એમ ઘાતાં કચ્છમાં અંજર મુકતાં સીનેગરા પાસેના ખેડાઈ ગામની સીમમાં આવ્યાં. દિવસ આરંભવાની તૈયારી છે, એટલે ખેડાઈ ગામની સીમમાં રાત રહેવાનું નક્કી કર્યું, એક ચરિયાણુ આવનાં ગાડું છોડીને પડાવ નાખ્યો.

ગામમાં જતાં આવતાં માણસોએ આઈ પાસે આવીને વાત કરી કે: “અહિં અંતરિયાળ રાત રહેવામાં જોખમ છે. સાવજનો ત્રાસ બહુ જ છે. લમેયાં એકાદ ઠોરનું મારણ કરે છે, માટે ગામમાં રોકવાનું શોખ.”

આમ વાત થતાં આઈએ સાંધીને કહ્યું કે: “તો ગામમાં જ જઈને તપાસ કરો કોઈ સગવડ આપે તો ગાડું જેડીને ગામમાં જઈએ. આવું જોખમ શા માટે ખેડવું?”

સાંધી ખેડાઈ ગામમાં આવ્યો. ગામમાં રજાતની વસ્તી છે. ભીમાજી કસીને ટીવાત માણસ છે, એને જ ઘરે આવીને વાત કરી કે: “આઈ ચાંપબાઈ

હીંગળાજની જાતોએ જાય છે. ગામની રાત અહિંયા રોકાવું છે. સગવડ કરી આપો, તો અમારે તો સીમમાં જ રહેવાનું હતું પણ સો કહે છે કે સાવજની બીક લાગે છે માટે રાતની રાત આશરો આપો.”

અવળ ચડીએ ને અભિમાની ભીમાજી બોલ્યો કે: “આઈને વળી બીક થેની? સાવજથી બીતી હોય તો આઈ થેની હાલી નીકળી છે તે આઈ થઈ ને?” આંખ મરકડી કરતાં ઉઠાડે જવાબ આપ્યો.

ગાડા ખેડું તો તરત જ હાલી નીકળ્યો. આઈ ચાંપબાઈપાસે આવીને વાત કરી કે: “ગામના આગેવાન ભીમાજીએ મરકડી કરીને ઉઠાડે જવાબ આપ્યો કે આઈ હોય તો કાંઈ સાવજથી બીએ? આઈ તો સાવજ ઉપર સવારી કરે!”

સાંધીને મોઢેથી ભીમાજીની વાત સાંભળીને આઈએ કહ્યું કે: “હથે લાઇ! દુનિયા છે, એના બોલવાં સામે ન જોવાય.

જામે જીતની છુલ્લ છે, ઈતની દેત ખતાય; વાકો છુરા ન માનીએ, ચોર કહાંસે લાય.”

“કાંઈ નહી, ગામમાં નથી જવું, અહિંયા જ રોકાઈ જઈએ. જરા જગે રાખવું.” આમ નક્કી કરી એક વોકળાને કહે ગાડું છોડીને પડાવ નાખ્યો.

રાતે વાણ પાછી કરીને લાંબાવ્યાં. ઘડીએ ઘડીએ જગે રાખીને અવાજ કરે છે, ચારે બાજુ નજર કરે છે. રાતનો ગજર ભાંગતાં વાકોડાની ઘસ-ઘસાટ શિંથ આવી ગઈ, એમાં હાથમથો સાવજ આવ્યો ને બળદનું મારણ કર્યું. બળદે રાડય નાખીને તરત જગી ગયાં. વાકો કરો એટલે સારજ તો ભાંગી ગયો પણ બળદ મરી ગયો.

સવાર થયું. રવાના થવું છે પણ એક બળદે ગાડું થોડું ચાલે? એટલે આઈએ સાંધીને કહ્યું કે: “ભાઈ, ગામમાં જા, કોઈ બળદની સગવડ કરી આપે તો!”

સાંધી ગામમાં આવ્યો. ભીમાજી પાસે જઈને વાત કરી કે સાવજ અમંદર બળદને મારી નાખ્યો છે, માટે એક બળદની સગવડ કરી આપો ત્યારે થાય, આઈએ કહેવરાવ્યું છે.”

ભીમાજીએ કહ્યું “આઈના બગદને કાંઈ સાવજ્ય મારે ? બળદ મારી નાખે. હોય તો આઈ થેની કહેવાય છે ? આઈ હોય તો સાવજ્યને જ ગાડે જોડી લિયે. બળદ માગવા હાવી નીકળે છે !” આમ ઉગ્ર કે જવાબ આપીને મરકરી કરી એન્થે ગાડા ખેડુ ઠારો હાવી નીકળ્યો. આઈ પાસે આવ્યો વળી વાત કરી કે “આઈ ! આ ભીમાજીએ તો હદ કરી દેવું ન દેવું એની મરજી પણ મુસાફરની આમ મરકરી કરી હોરાન કરે છે આ વખતે પણ કહ્યું કે આઈ હોય તો સાવજ્યને ગાડે જોડી લિયે, બળદ માગવા થું હાવી નીકળ્યો છે ?”

ભીમાજીની આવી તોછડાઈથી આઈ ચાપમાઈને કુ બ થયું કે વાટમારગુને સગવડ આપવી તો ચાં રહી, ઉવટાનો આમ ઠગમરકરી કરી માણસોને મુચી-બતમાં મૂકે છે આઈને કોપનો આવેશ આવ્યો રૂધ બદલ્યું ને દૈવી સ્વરૂપ ધારણ કરતા સાથીને કહ્યું કે

“જા ઝા, ગામમાં ભીમાજીને કહે કે સાવજ્યને ગાડે જોડે છે, હાલ જોવા માટે”

સાથીએ ગ મમાં આવીને વાત કરતા ભીમાજીને ગ્રામવાસી સૌ પડાવ પાસે આવ્યાં, એન્થે આઈ એક હાથમાં પરીણા લઈ પાસેની ભારણની કાંટયમાં ગયાં તો લાવજ પડયો પડયો ની દર ધોરે છે પરીણાની ગ્રાપટ મારી ઝીલો ગળના કરતો ઊભો થયો, ને લા નાખી એવી આઈએ કાનની બૂટ પકડી લીધી ત્યાં સોજા બકરી જોવા થઈ ગયો.

આઈ દોરીને હાથી નીકળ્યો. સાવજ્યને લઈને આવતાં જઈ માથુંસોનાં હાંજ બગડે ગયાં, સૌ કુજી ઊંડમાં, હાથ જોડી બાજે. સારે ક્રમરત્વ બાગમાં. “એ આઈ ચાંપબાઈ ! માફ કરો, અમે અપરાધી છીએ”

ભીમાજીની છાતી તો ડાકવાના પડ જોમ સોવાવા લાગી જરૂરે પોતાના માટે જ આવનો હોય એમ થવા લાગ્યું. ભાગીને પણ ક્યાં જવું ! ત્રુટતે સાદે રાજ્ય નાખી બેલી ઊઠ્યો. “એ આઈ મારો ગનો માફ કરો, હું પાપી છું, મે તમને ન ઓળખ્યા હું જ બળ લાવી આપુ છું”

ભીમાજી આમ કરગરતો હતો ત્યાં આઈ નજીક આ-નાં ભીમાજી હેટથી નેપાતરી લાકડી પડે એમ પ્રગમ્યાં પડીને માફી માગી “આઈ હવેથી કોઈનું દિલ દુખાવ એવું નહીં બોલુ, માફ કરો”

ગ્રામજનો અને ભીમાજીની કાકલુદી સાંભળી આઈ શાત થયાં મીઠાં મીઠાં વેણથી ગામને કહ્યું “ભાઈઓ ! વાટ મારગુને બને એટલી સહાય આપવી જોઈએ એ ગામની ફરજ છે, એક ઝડને છાપે બેઠેલા માણસ પાસે બીજે આવે તો પ્રથમ બેઠેલાએ આવકાર આપવાની ફરજ છે તમે ગામના આગેવાન ઊંડીને આમ મુસાફરને હોરાન કરો તો જનુ કોની પાસે ? આસરા ધરમ પાળતા સીમે માણસનો દેહ મળ્યો છે, કાંઈક ભરાઈ કરી છૂટો”

એમ કહી સાવજ્યને ઊંડી મુકતાં કહ્યું કે . “જા સામે જોવા વિના સીમે તારા રહેકાણે વધ્યો જ” સાવજ્ય પછુ વાળીને જોવા વિના કાંટયમાં જતો રહ્યો

ભીમાજીએ ગામમાંથી એક બળદ લાવી આપ્યો આઈ ગાડુ જોડાવી રવાના થયા. પજુ ગ મને બી. બેસી ગઈ કે આઈ કોચલાણા છે એ આપણે માટે સારૂ નથી થયું, એન્થે ગામ આતરવાસુ પાધરી નાખીને ગાડુ ફરી ને વિનતી કરી કે . “આઈ ! આ સારજ અમને જીવવા નહિ દિયે અમારૂં મન બહુ બીએ છે

આઈએ ગામને આશીર્વાદ આપ્યા ગામને ફરતો આટો દઈને એક રેખા દોરીને આણ આપી. ત્યારથી ખેડોઈ ગામમાં કોઈ રાત્રી જનવર રજા કરતું નથી

ખેડોઈ ગામે ગ્રામમાં આઈ ચાપમાઈની દૈવી ચણાવી સામે એક સાવજ્ય આગેખીને ઊભાકર્યો છે આખું ગામ રાતે સરી વળે ચાંપમાઈની ચોડી આપતાં આ દુહો બોલે છે

એક હાથે બળદિયો, બીજે હાથે સિંહ ચોગડી ચાપલ તણી, કોઈ ન લોપે લીંહ

જિરના માવધાયેમો પણ રાતે સરી વળતે “આઈ ચાપમાઈની ચોડી” એમ કહીને લખાવે છે

મે ગાળે સાદુળો મરે !

સુરભલાષ વર

એક વખત નાગેશ્વરીના દેવાતલાષ વર તેમના પંદર વીસ મિત્રો સાથે તુળશીસ્થામ દર્શને જતાં રસ્તામાં બેડીઆ ગામે પરમાયુદ્ધભાષ પાસે રોકાણુ અને પરમાયુદ્ધભાષને (બેડીઆ સરકારને) સાથે લઇને ઊપડયા. એક તો આપા ડાયરો અને તેમાં શેતર-જીમાં ગાગડીએ બળે તેમ પરમાયુદ્ધભાષ બળ્યા. પછી પૂછ્યું 'જ શુ' ? આનંદની અને મરકરીની છાણુ ઊડે ? (આને પરમાયુદ્ધભાષ ઉપમંત્રી છે તે.)

તુળશીસ્થામના દર્શને ફરીને ડાયરો મીંદાને નેસ આપ્યા. વડલા હેઠ ડાયરો ખાટલો ઢળાવીને એકા હતા ત્યાં બે સાવજ મેમાનોના થોડા ચરતા હતાં તે તરફ આવતા ભાગી પરમાયુદ્ધભાષએ મરકરી કરતાં કહ્યું :

“એ આપાઓ ! મલકને ખીવરાવો છો પણ આ મામાઓ તમારાથી નહિ ખીએ અને જો કાંકના થોડાને મારશે તો સામાન માથે લઇને જશે તો ભારે રૂડા લાગશે !”

થોડા જુવાનો થોડા સામવવા દોડીને થોડા તરફ ગયા અને દેવાતભાષ અને પરમાયુદ્ધભાષ ભગવાનભાષ ભેરીયાને સાથે લઇને સાવજ જેવા સાવજ તરફ ગયા. આ ત્રણે જણને પોતા તરફ આવતા ભાગી સાવજ પાછા ફરી ગયા. એટલે ત્રણે જણુ તેમની પાછળ પાછળ ગયા. દેવાતભાષએ ભગવાન ભેરીયાને પૂછ્યું :

“હિં આપા ભયમાન ! બધા વાતું કરે છે કે સાવજમાં એક સાદુળો યાય છે. તેનો દુહો છે. ‘મે ગાળે સાદુળો મરે, જેને આદિ મહીનાની આશ’

એ પ્રમાણે મે ગાળતાં સાદુળો માર્યા પછાડીને મરે તેવી વાત સાંભળી છે તો એ વાત સાચી ?”

“આગુના જીમમાં હોય તો કોણુ જાણે. મે ગાળવાથી માર્યા પછાડીને સાવજ મર્યા હોય એમ એમે તો કાંઈ જાણ્યું નથી, પણ આ બે સાવજ હાલ્યા જાય છે તેમાં જોડયો જેનું ગોળા જેવકું માથું છે અને લાંબી ડેહવાળી છે એને અને ફેસરી કહીએ છીએ, અને જોડયો બઠકા જેવડો હાલ્યો જાય છે જેનું માથું નાનું અને પૂછકું દૂકું છે એને અને મળીયો કહીએ છીએ. એમાં એક ત્રીજી જાત યાય છે. એ આ જન્મે કરતાં લાંબો હોય છે, એને ફેશવાળી પણ થોડી હોય છે એને અને અને વેશર કહીએ છીએ. આ બધામાં ડેહરીને બહુ વતાવવા જેવો નહિ. ગધેધામાં તો તેના નામ પ્રમાણે ચણુ છે એ ખીકણુ ખરે.”

આમ સાવજની જાતની જોળખાણુ આપી ભગવાન ભેરીયાએ આગળ ચલાવ્યું :

“મે ગાળે સાવજ ચરતો નથી પણ ક્યારેક બરોબરની એવી જમી હોય અને ખરેખરે મે મંડાણો હોય અને સમ વળળક સમ વળળક વીજળી સળગા, કરતી નાયતી હોય અને કુડકુંડું કરતો મે મણેજીતો હોય ત્યારે ક્યારેક ક્યારેક એની સામે વાદ મંડીને આવો કોષ ફેસરી હડડતો મંડાય ત્યારે કહેવું પડે કે, ખરેખરે સાદુળો.”

“એ આપા ! ટાઢા પોરની હાકેમાં, અથેય ગર્થ વેડી ■ પણ આણું રાષ્ટ્ર દી સાંભળ્યું નથી,” પરમાયુદ્ધભાષએ ભગવાન ભેરીયાને કમવવા કહ્યું.

“તમે ગઈ વેળી પશુ બેઠીઆમાં અને ક્યારેક નેચડાના ઝૂપડામાં, અને પારખુ કરણ હોય તો ઝોલ્યો જુઓ જાણી હાલ્યો જાણ દેવાતભાઈ તેમની માથેથી જોળી જાણ તેમ બધૂકનો ભડકો કરે તો પછી જુઓ મળા ! કેહરી અને ગધીયાનું પારખુ થઈ રેશે”

“તે આતમારા આપા દેવાતમાં ક્યા લિ મત છે ? કરેને ભડકો ! આમ કૃતરાની જોમ ચાલ્યા જતા સાવજી જોવાની મળે ચે શુ પડે ?” પરમાણુ દભાઈએ દેવાતભાઈ પાસે ગધૂકનો અવાજ કરાવવા મેલું માર્યું.

ઝેટલે દેવાતભાઈએ હવામાં જોળી જેવે સાવ જની માથે જાણ તે રીતે જોળી માર કર્યો અને હમમમ કરતી જોળી છૂટી સહ્યુસહ્યુ કરતીકેને જેવે સાવજી માથેથી ગાજતી ગઈ બધૂકનો ભડકો સાજળીને ગધીયો તો સૂડો લાદોડો વેરતો પલાયન થઈ ગયો અને સાડુલો પૂછવાને ગુસ્સામાં વળ દઈને ચક્રકર ખાંધ સામે ફરી ગયો અને જોષલો જોષલાને લાળીને નાડ નાખે ઝેમ જલેય જલ્યા સામે ત્રાડ નાખી ક્રેક ક્રેક મેરલા કપી જીડ્યા, અને હુ ગરાના ગાળે ગાગામાંથી પડઠ ઠા ઊંધા

“હ, હવે જોવાની મળ પડી” પરમાણુ દભાઈએ કહ્યું થોડીવાર આ સાવજીને ડચ્છકતો જોઈને નલેય જલ્યા પાછા ફરી ગપોર સુધી ગઈના કરતો સાવજી ડચ્છક્યા કર્યો પરમાણુ દભાઈએ કહ્યું “આપા જાગવાન ! તમારી વાત સાંચી આજ કેસરી અને ગધીયાની ઝોળખાણુ થઈ ગઈ.”

“સાવજી મળે તો આમ માડ”

પદરેક વર્ષ પહેલા ગિરમા મરગરનો ત્રાસ વધવાથી એક સિંહ નાગેશીની સીમમાં આવી ચડેલો બે ત્રણ દિવસ બે ત્રણ દોર મારી નાખ્યા અને ધોળાદ્રાના નેરાની દોઢ દોઢ માથેકુ કે ચી પાન્યમાં (નદીનુંધાસ-પાનખાજનિયું) દિવસે પડયો રહે જોવા જીઆ એક દિવસ જતા સાવજીને જોઈ ત્રયા, ઝેટલે ગામમાં આવીને જુવાનીઆઓને વાત કરી કે સાવજી જોવો હોય તો પાન્યમાં પડયો છે બધા જુવાનો ભેગા થઈને દેવાતભાઈ પાસે ગયા અને તેમને વાત

કરી કે “ભાઈ સાવજી જોવા આવવું હોય તો આલો.”

સો દોઢસો માણસો અને સાથે સો બસો છોકરા ભાળી દેવાતભાઈએ તેમને સાવજી જોવા જવા ના પાડી આમ છોકરાઓને સાથે લઈ જઈને સાવજી જોવા ન જવાય, પરંતુ જુવાનો તો દેવાતભાઈને ગપોરે સુવા દઈને સાવજી જોવા ઊપડ્યા સાથે દોલ ઊપડાળ્યો દસ વીસ ડાખા લીધા અને હાથમાં લાકડિયુ, કુહાડિયુ અને ધારિયા સાથે ઊપડ્યા ધોળાદ્રાના નેરાં પાસે જઈને દોલને ધડકાળ્યો અને ડાખા વગાડીને હાલ્યા પડકારા કરીને વગડાને જાળવી મૂક્યો પશુ સાવજી તો આ અવા જની પરવા કર્યા સિવાય પાનમાં પડયો પડયો થોવાં કર્યો

આટલા બધા અવાજ કર્યા છતાં સાવજી ન જોઈતાં જુવાનોએ માન્ય કે સાવજી ચાલ્યો ગયો હશે ઝેટલે જુવાનોએ સાવજીને જોનાર જોવાળને ક્યા સાવજી સૂતો છે એવું પૂછતાં તેણે દેહાણું બતાવ્યું ઝેટલે જુવાનો દીખતો ચડી ગયા અને પાન્યમાં લાકડિયુ ની પ્રાછટ્ટોલાવવા માડ્યા અને બધા કહેવા માડ્યા કે “સાવજી મળે તો આમ મારી નાખીએ” પશુ આ સાવજીનો ભડનો દીકરો જરાય જાગ્યો નહિ

ત્યાં ઝોમિતાની બોજ વડ નામના જુવા નની લાકડી સાવજીના ઢીઠા માથે પડી લાકડી પડતાં સાવજી ઝોંજોયો અને બોજ લાગતા પાછળ પળતુ ઝાલુ કરીને બોજનો વાસો નોરથી ઉતરડી નાખ્યો અને જુવાનો લાગ્યા રીડીઆ રમણુ થઈ ગઈ કેટલાયની કાઠડિયુ પડી રહી સાવજી તો પળતુ ઝાલુ કરતોડને નદીનો કાગિ ચડીને ચાલતો ચમે, ઝેટલે બે જને ધર તરફ વળાવીને જુવાનો પાછા સાવજીની પાછળ ગયા

કડીઆળીના ખારા સુધી સો સાવજીની પાછળ પાછળ ચાલ્યા જતા ત્યાં કડીઆળીના બે ડાળીના જાણુ સામા ચાલ્યા આવતા હતા તેને સાદ કરીને કહ્યું “પાછા ફરી જવ ! સાવજી આ યા” ઝેમમાં એક પાછા ફરી જાવને બદલે આડા ફરી

જાવ જોમ સમજતાં લાકડી લઈને આડો ક્યો. એટલે સાવળે તેના તરફ ધૂરડી કરતાં તે લાગ્યો. સાવળે તેના વાંસામાં પળંગી ઝખટ કરીને તેનાથ વાંસાને ઊતરડી નાખ્યો અને સાવળ સાધુના હુંગર તરફ વેંતો થયો. જીવાતોને કેફે કહ્યું. “આમ માસાઓ વાંદે પડ્યા છે. તો કોઈને પીંખી નાખશે માટે ગામ ભેગા થઈ જાવ.” એટલે જીવાતો ગામમાં આવ્યા.

જોળને આને ય લોકો “સાવળ મળ્યો હોત તો આમ મારી નાખું” જોમ કહીને ચીડવે છે. શિકારીનો શિકાર

જેક વખત વાઘશિખા દરબાર શ્રી. અમર-ભાઈએ સાવળનો શિકાર કરતાં સાવળ ધાયલ થઈને ભાગી ગયેલો. તેને જોતવા સવારે તે જતા હતા ત્યાં તેમની વીડીમાં ઢેર રાખીને પડેલ ચારણે આડાકરીને કહ્યું.

“ખાપુ ! મારી એક વાત સાંભળીને પછી સિંહને જોતવા જાવ.”

“વાર, કુંકાણમાં પતાવો.” અમરભાઈએ કહ્યું.

“એ ખાપુ ! એક જ મિનિટમાં.” જોમ કહી ગઢવાએ વાત શરૂ કરી.

“હું ગોંડળ તાપાની ગિરમાં નેસ નાખીને પડેલો. ત્યાં ગોંડળ દરબાર શ્રી. ભગવતસિંહના નાનાકુંવર-નામ તો મને નથી આવડતું એ શિકાર કરવા આવેલા. શિકારી કરાફાતના. દોડતા હરણને ત્રણસો કરમથી પાડી દે. જોડતા પંખીને પથ્થુ પળગરમાં પાડે એવી બંધૂક હાથ ખેતી ગયેલી. અમારા સામે જ માંચડો નાખીને કુંવરસાંજ શિકાર કરવા બેઠો અને મારણ બંધાવ્યું. સાવળે મારણ કરતાં કુંવર સાહેબે ગોળી છોડી. સાવળને ગોળી, વીંધી, કોમાં નીકળી. ગઈ, પથ્થુ ગોળી ત્રાસી વાગતાં સાવળ

મર્યો નહિ અને ધાયલ થઈને ભાગ્યો.

કુંવરસાંજ રાત હોવાથી નીચે ઊતરીને ઊતારે ગયા. અને સવારે એક નોકર સાથે સાવળને જોતવા બિપડયા. પોતા પાસે બંધૂક અને નોકર પાસે પણ બંધૂક. સાવળ ધાયલ થઈને એક બગામાં પડ્યો હતો. કુંવરસાંજ અને આ માણસ એવા તેની પાસેથી નીકળ્યા. તેવા જ સાવળે કુંવર માથે હતેલો ક્યો. કુંવરે બંધૂકનો સાવળ માથે ધા ક્યો. આ શોળી પણ ત્રાસી વાગી. સાથેનો નોકર સાવળનો હતેલો ચતાં ભાગી ગયો, સાવળે ખીજ વખત કુંવર ઉપર હતેલો ક્યો. કુંવર ખીજ વખત ભઠાફા કરવા જાય ત્યાં બંધૂકમાં ખીજું કારતુંસ નહિ.

“આમ જુએ ત્યાં નોકરને ભાગતાં ભાળ્યો એટલે કુંવરે બંધૂક સાવળની આડે ધરી. સાવળે મોઢામાં બંધૂક લઈને બંધૂકના બૂઠડા બોલાવી દીધા. કુંવર આ અપાઝીમાં પડી જતાં સાવળે કુંવરનું મળું મોઢામાં લઈને ભીંસ દીધી અને ઝંઝેડા હઈને કુંવરને ચૂંચીને ફગવી દીધા. સાવળને બે બંધૂકના ધા પૂરતા હોવાથી તે પથ્થુ કુંવરને પાડીને મર્યો.

“અમે બધા દોડીને ત્યાં ગયા. કુંવર સાહેબને સરેલા જોયા. નોકરે જોવીને પોક મૂકી. ગોંડળ મહારાજ ભગવતને ખગર પડતાં તેઓ મોટરને લઈને પધામાં. પોતાના કુંવરની આવી દશા જોઈ તેમની આંખમાંથી ટપટપ આંસુ ટપકી પડ્યાં. તેમણે કુંવર તરફ આંગળી ચીંધી કહ્યું : “શિકારીનો પથ્થુ આવી રીતે કાઢવા શિકાર થઈ જાય છે.”

“ખાપુ ! મારી વાત પૂરી થઈ.” જોમ કહીને ચારણે વાત પૂરી કરી, ત્યાં તેમના વીડિયાએ આવી વાત કરી કે સાવળ સુસાતીઆમાં મરેલો પડ્યો છે. સાવળને ઊતારે લઈ આવવાનું કહી અમર-ભાઈ ઊતારે ગયા.

*

જા. કુલ. એસી. રીત છે, તાકો એસો લાવ;
આધા, માંકે પેટમે, આધા, ગયંદ સર ધાવ.

મિટે ન સેજ સ્વલાવ, જેહિ. બિધિ. બિનકું દહો;
દેખત સિંહત દાવ, ગર્ભા. ત્રોડી. કુંજર અલો.

સિંહના સોબતી

વજુભાઈ વ્યાસ

નવાબી કાળમાં જન્મના વડા તરીકે શ્રી. હરિપ્રસાદેસાધકામ કરતા. જેઓ પાછળથી જાણીતા બહારવટિયા કાદુમકરાણીને પશુ ગણેલા. તેઓ ગુજરાત । જાણીતા મહિલા આગેવાન શ્રી પુષ્પાબહેન મહેતાના પિતા થાય. શ્રી પુષ્પાબહેન ઘણી વાર કહે છે કે પોતાનો ઉછેર આ ગિરના જંગલમાં થયો છે એમણે ત્રિનું ઝાડવે ઝાડવું ભેળેયું. એ સમયે તો ગિરનું જંગલ ખૂબ ખીચ અને રમણીય હતું શ્રી પુષ્પાબહેન નાનાં હતાં ત્યારે સાસણી ગામના એ કપા હાલ જ્યાં મસ્જદ છે તેના ઝોટલા આગળ રમતા હતા. બાળુમાં ગાય બાધેલી એમાં એક સવારે સિંહ અને સિંહણ ગાય ઉપર કૂદ્યા. એમાં સિંહણે શ્રી પુષ્પાબહેનને બાળુએ હડસેલી મૂક્યાં અને બે ને સિંહ સિંહણ ગાય ઉપર વડી પડ્યા દરમ્યાન કોલાહલ થતા બેને ભાગ્યાં પશુ પુષ્પાબહેનને સિંહણે બચાવી હલુયે આ પુષ્પાબહેન મહેતાં આ સ્મરણ વર્ણવે છે અને સિંહણે એમને કેવી આસાનીથી બચાવેલ એને યાદ કરે છે સિંહ અને સિંહણમાં સિંહણ સ્વભાવે વધુ વાત્સલ્ય ભરી અને મમતાળુ છે એનું કારણ એનું માતૃત્વ હશે । સિંહણમાં માતૃત્વની ઘણી પ્રમળ લાગણી રહેલી છે

મરણિયુ માતૃત્વ

(૨)

જૂનાગઢ રાજ્યના સમયમાં રહેલેના પાટા નખાતા હતા ત્યારની એટલે ૧૯૧૪ના અરસાની આ વાત છે. વિસાવદર અને સાસણ ગામ વચ્ચે પાટા નખાયા અને એના ઉપર પહેલ વહેલુ રેલ્વેનું એન્જન દોડ્યુ એવામાં સાસણ ગામ તરફ રેલ્વેના પાટા એળગતા સિંહણની પાછળ પાછળ દોડ્યે આવતું બચ્ચુ એન્જનમાં કચરાઈ ગયું. એન્જન ડ્રાયવરે ઘણી મથામણ કરી પરંતુ ન જયારી શકાયું.

તો ફરી ગઇ પરંતુ બચ્ચુ એટલી ઝડપે ન ફરી

શકયું. આ સમયે પેની સિંહણ પાછી ફરી અને એન્જનને રોકવા તરાપ મારી, અદર ચડતી ચડતી રહી ગઇ. બચ્ચાને કચરી નાખનારનું એ વૈર લેવા અર્ધા માઇલ સુધી પાછળ પાછળ દોડી, બહાવરી બની ગઇ. પછી તો જ્યારે જ્યારે એ ક્યારે એન્જન નીકળે ત્યારે પેની સિંહણ ગમે ત્યાં હોય, દૂર હોય કે નજીકમાં હોય પરંતુ રેલ્વેના એન્જનનો અવાજ સાલળી એ દોડી આવતી અને એન્જન ઉપર તરાપ મારતી લાગવગાટ ત્રણેક મહિના સુધી સિંહણે આચ કરેલું. આ કિસ્સો એ સમયના રેલ્વેના બાણુ શ્રી. ફાટકે નેવિલો અને આ પ્રસંગ પછી શ્રી ફાટકે સિંહના ભારે પ્રસશક બની ગયેલા.

આવેજ કિસ્સો દક્ષિણ આફ્રિકાના જંગલમાં બનેલો ને કર્નલ જોરાવરસિંહણએ નોંધ્યો છે તેઓએ નોંધ્યું છે કે થોડા વર્ષ પહેલા એક સિંહણ પોતાના બચ્ચાને શોધતી શોધતી ૮૦ માઇલ દૂર નીકળી ગઇ બચ્ચુ એવું કે કેટલાક સિકારીઓ આ સિંહણના બચ્ચાને પાળવા માટે પકડીને લઇ ગયા સિંહણને એની જાણ થઇ ત્યારે એ બચ્ચાને શોધવા નીકળી અને ગ ધે ગ ધે જૂખી તરસી એકધારી ચાલતી રહી. આખરે એક રાતે ને પીજરામાં એના બચ્ચાને પૂરવામાં આવ્યું હતું એ પીજરાને શોધી કાઢ્યું પીજરાનું બારણું ખઇ હતું એટલે પીજરાના નીચેના ભાગમાં બખોલ કરી ત્યાંથી તોડી નાખીને એ બચ્ચાને લઇ જઈને જ જખી.

સિંહણેલા ફાટકે સાહેબ

માનવી સિંહની જેમ ગર્જના કરી શકે? હા એક માનવી એવો હતો જેમને સિંહની જેમ ગર્જના કરવાની લાત કહો કે આલ્ત પડેલી એ એમની સ્વાભાવિકતા હતી. એ માનવી તે સ્વ દતાત્રવ મોરેશ્વર ફાટકે યુગ દક્ષિણિ પ્લાઝા, જૂનાગઢ સ્ટેટની રેલ્વેના એ બાણુ સાસણ વિસાવદર રેલ્વે લાઈન એમણે નાખેલી.

એમાં રેલ્વેની ટેલિગ્રાફીએ ફરતા ફરતા એમણે વિસાવદર પાસેના કાંસિયા નેસના પાદરમાં બે બચ્ચાં વાળી સિંહણુ જોઇ. રેલ્વે શરૂ થઇ અને શ્રી. ફાટક રેલ્વેના એન્જીનને લઇને વિસાવદરથી સાસણ તરફ ગઇ. આગળમાં બરાબર કાંસિયાને પાસે જ આ સિંહણુનું બચ્ચું એન્જીનમાં કપાઇ ગયું. સિંહણુ કાળ જાળ બની અને દિવસો સુધી એન્જીનની પાછળ પાછળ બહાવરી બનીને દોડતી રહી બસ, ત્યારથી શ્રી ફાટકને સિંહ-સિંહણુના જીવનમાં રસ લાગ્યો,

પછી તો તેઓ નિષ્ઠ તથા પછી ચે જંગલમાં જતા. કેટલાક વાર ઘેરથી પૂછવા વિના ગિરના જંગલમાં ફરતા, સિંહ-સિંહણુનું ટોળું જોઇને ગાંડા ગાંડા થઇ જતા. એમાંથી એમને જોવા રસ લાગ્યો કે જ્યારે એમને ઘરે મળીએ ત્યારે એ સિંહની જેમ ગર્જના કરીને સ્વાગત કરતા. એ હંમેશા કહેતા કે સિંહ આમ ગર્જી, સિંહણુ આમ ગર્જી, બચ્ચાં આમ બોલે ફરે વગેરે. એમને સિંહના જીવનમાં ખુબ રસ પડ્યો, એમણે લેખન કાર્ય થઇ કહ્યું અને ખાસ કરીને સિંહના જીવનમાં રસ લેનારાઓનું એક વર્તુળ જૂનાગઢમાં એમણે ઊભું કરેલું.

થોડા વર્ષ પહેલાં સિંહ....સિંહ ફરતા એમનું અવસાન થયું. એમના પસંગ પાસે સિંહના ફોટા, સાહિત્ય અને સિંહ આગેનું વસ્તુ તેઓ રાખતા. તેઓ કહેતા: “સિંહના જીવનમાંથી મને ઈશ્વરની પ્રેરણા મળે છે. મને થાય છે કે હું મારી વૃદ્ધાવસ્થા પેલા સિંહ, સિંહણુ અને બચ્ચાંની વચ્ચે ગાળું.” તેઓ અનેક સિંહને ઝોળખતા, દેખલાળ રાખતા, અને મરતાં સુધી તેઓ સિંહ...સિંહ ફરતા મર્મી. સિંહનું પુરું જાતન નથી થતું એ એમના જીવનનો મોટામાં મોટો વસવસો હતો.

સિંહ-સંગાથી કાંથડ, વિરમ અને હૈદરબલી ગિરના સિંહની રંગે રંગ અને મજે પગ નાચકાર છે ત્રણ શિકારીઓ, જેઓ હાલ રખેવાણનું કામ કરે છે-અંકિત, વીરમ અને હૈદરબલી. તેઓ પહેલાં સિંહના શિકાર માટેની ગોઠવણીનું કાર્ય કરતા, મંચડા બાંધતા, હાકો ગોઠવતા અને સિંહના શિકાર

માટેની જંગલની બધી વ્યવસ્થા ગોઠવતા. પરંતુ શિકાર ઉપર પ્રતિબંધ આવ્યા પછી તેઓ રખેવાણીનું કામ કરે છે. જંગલના જુદા જુદા પ્રદેશમાં રહીને સિંહની દેખલાળ રાખે છે.

કાંથડના પિતા રામલાલ પશુ ગિરમાં હતા. સિંહથી એનું મરણ થયું. હૈદરબલી હૈદુને નામે ઝોળખાય છે તે તથા વીરમ જૂના શિકારીઓ છે.

આ ત્રણેય રખેવાળો ચાંપલો, બૂરચો, ટીલિયો, લાંબડા વગેરે સિંહોના ખાસ ઝોળખીતા. એવી રીતે લાસુડી, હેમકુંવર, બાકુડી વગેરે સિંહોના પશુ ઝોળખીતા. ચાંપલો અને ટીલિયો સિંહ મરણ પામ્યા. સિરવાણુને પાસે એક ગરકાની ઇંચ થવાથી આંખે બાકુડી બનેલ બાકુડી સિંહણુ પશુ ટીલિયાની પાછળ મરણ પામી. આ સિંહો-સિંહણોને તેઓ પપલાંથી, હુકવાના અવાજથી ઝોળખી બંધ છે.

સિંહ દૂર હોય, એકાદ માઇલ દૂર હોય પરંતુ એના હુકવાના અવાજ પરથી એ કપા રસ્તે, કંઈ દોર ફરીએ નીકળશે એ આ રખેવાળો કહી શકે છે. એટલું જ નહિ પરંતુ પગલાં ઉપરથી સિંહ કે સિંહણુ કયા રસ્તે પસાર થયાં, હાલ ક્યાં હશે, ક્યાં રાત રોકાશે, બપોરા કરશે વગેરે પશુ તેઓ અજાણ રીતે વર્ષો જૂના તેમના અનુભવોના આધારે કહી શકે છે. જેમ પછી પગે કાઢીને ચોર લૂટારાને શોધી કહે છે એવ સિંહના આ ગણ દોસ્તો એમના પપલાં જોઇને એમની હિંમતમાં કહી આપે છે.

આ રખેવાળો સિંહ સાથે એટલા પરિચિત થઇ ગયા છે કે સિંહના સ્વભાવને એટલા ઝોળખી ગયા છે કે રાતે કે દિવસે સિંહની ભાળ મેળવવા નિર્લંઘપણે ગિરના જંગલમાં ભ્રમતા હોય છે. બકડું હાથમાં લઇને પાછળ ધાર્યા સ્થળે પાછળ પાછળ સિંહની હેરફેર કરાવે છે. અને આમ હેરફેર કરાવતી વખતે કેટલીવાર એમની અને સિંહની વચ્ચે ક્યારેક ક્યારેક માત્ર ખાંચ દસ ફૂટનું અંતર જ રહેતું હોય છે.

ઘણીવાર લાકડીના ઘોઘા મારીને પશુસિંહને

જગડે છે સ્વ નેહરૂં સિંહ જોગ આવેલા ત્યારે
મધરોગપણે ઊંધના સિંહને લાકડીના લોદા મારીને
હાડેલો.

પણ હ મેઘા એમનુ જીવન આસાન હોય
છે એમ માની સેવાની જરૂર નથી જીવને મૂખીમાં
લઇને જ જીવવાનુ હોય છે પણ એટલી તોચારી
ને હિમન સાથે તેમનામાં વર્ષોના અનુભવથી એક
આત્મવિશ્વાસ પેદા થઇ ગયો હોય છે.

સિંહજીના આંમાંથી

શિકારીઓમાના વીરમે એકવાર કમાલ કરેની.
સાસથ-ગિરથી પાંચ માઇલ દૂર સરતત્રદમામધરાતે
સિંહજી એક એરડીમાં ધૂસી એરડીમાં આગળ
પુરેષ સૂતેલો. પાછળ એની એરડા અને બાજુની
ખાટનીમાં નાની બાળકી

સિંહજી ઘરમાં ધૂસી જતા, એની જલમિથી
પુરેષ સફારો જગી ગઈયો. એ બહાર ભાગ્યો, એની
પાછળ એની એરડા પણ ભાગી અને એરડીતુ
ખાસુ બધ કહ્યું પછી ખ્યાલ આવ્યો કે હજી
નાની બાળકી તો પેલી ખાટલીમાં અદર રહી ગઈ
છે. છાપરાના નગિયા ખસેડીને જોયું તો સિંહજી
ધટી પાસે ખૂણમાં લપાઇને બેઠી હતી. એ બકરી
જેવો અવાજ સાંભળીને અદર ધસી આવેલી.
દરમિયાન શિકારી વીરમે આવીને નગિયા ખસેડી એ
એરડામાં ફેંકે માથો અને સિંહજીથી થોડે દૂર
સૂતેલી બાળકીને લઇને બારણામાંથી એ બહાર
આગ્યો. સિંહજી તો વીરમને જોતી રહી. કંઈય
એને ઓગામી પણ ગઈ હોય. પણ એણે ન તો
બાળકીને ઈળ કરી કે ન તો શિકારીને. આજ
રજેનાળ અને સિંહને માનોતો માનવી વીરમ એક-
વાર સિંહના મોમાંથી જીવતુ નક્ક લઈ આવેલો.

એક વખત આ જગની સિંહોએ ભારે
કાવો અનુભવ કરાવી દીધેલો. એક શિકાર સમયે
સિંહો હડતા પણ સિંહજી ન હતી. એટલે વીરમે
એને હડાવવા બેઠૂં તાકી, પરંતુ બેઠૂં ફૂટે તે
પહેલાં સિંહજી જવાજ મારી વીરમ ઉપર આવી પણ

એવી રીતે આવી કે પેલી બેઠૂંની નળી એના મોમાં
ગળી જવાથી ફૂટી અને એ ઢળો રહી બીજી બાજુ
વીરમ પણ પડ્યો પરંતુ દેવ યોગે બચી ગયો

સાંધ્યા બેઠા નેસના માલગારી ગલેા સાજથ
હજીએ એ દિવસની યાદ કરે છે અને વાત કરે છે
ત્યારે મારે તરફ જોઈને વાત કરે છે, કેમ જાણે
સિંહ એના ઉપર ત્રાટકવાના ન હોય! સિંહની
વચ્ચે હિંદુલો, ધોળા પૂણી જેવા વાળ અને દાઢી
ધરાવતા આ ગલ્લા રખારીને સિંહને ભારે કાવો
અનુભવ થયો છે.

ગલો રખારી કહે “તે દી સાજો સાંધ્યા-
બેઠા નેસમા માલભે મોના ખડુ સાથે હુ પાછો ફરતો
હતો ત્યાં નજીક આવતા જોયું તો બૂખરોડાસ થયેલો
સિંહ પહરવીસ ફૂટે દૂર બે સોના ખાટની પાછળ
પાછળ પગના દમવાવેા અદરતો હતો. પણ સાજ
સિવાય એને લખાડેલા મુરદન પુરા મે નમા
ઓળ્યા બાદ હાકારો કર્યો પણ સિંહ પાછો ન
હઈયો એટલે હાથમા જુલો-લાકડી હતો તેને ફેરવીને
તેના ઉપર છૂટે ધા કર્યો. ધા કરતા તો એ બેસ
ઉપર ત્રાટકવાને બદલે મારા ઉપર ત્રાટક્યો. મારા
જમણા પડખાને પકડ્યું. ત્યાં બીજા માલધારીઓના
હાકારો પડકારાથી એ ભાગ્યો, પણ ખારસો તથા
મહિનાનો ખાટલો થયો.”

પછી ગલો કહે, : “ખાટલો તો થયો પણ
એ સિંહે મારો ફેડો છોડ્યો નહિ.” ગયાના કહેરા
મુજબ લાગણાગ્રસ્ત હ મહિના મુધી જનારે જનારે એ
સિંહ એને જોતા ત્યારે એના તરફ ધૂરંધા કરતો,
ખીજવાયેલો રહેતો અને એને કારણે ખૂંપડા બહાર
જવાનું પણ ગલાને માટે મુશ્કેલ બની ગયું હતું.

છેલ્લું જયારે એણે એનો વનપ્રદેશ બદલ્યો
ત્યારે એણે એનો ફેડો છોડ્યો. સાંધ્યા બેઠા એ સાસથ
ગામથી સાન માઈલ દૂર સિંહ જોવાનું સ્થળ છે
જ્યાં અચૂક સિંહ જોવા મળે છે, વળી ત્યાં માલ
ધારીઓના મોટા નેસ લોખ, બૂખ્યા સિંહોને મારણ
મળવાની પણ લાલચ રહ્યા કરે છે.

ચાંપલો સાવઝ

કવિ મેકરથ ગયુભાઈ
લીલા

હોથલ પદમણી અને ઝોઢાળમનું ખેસણું ગિરના કનરા કુંગરા અંગ્રાલમાં ડેરા તંજુ નખાઈ ગયા છે. ખસો ગણસો માણસોની હલક ખોલે છે. ઝાડવે ઝાડવે માનવીની કંઠ લાગી છે. અઢારભાર વનરપતિથી ભરેલી ગિર માનવીના અવરજવરથી સજીવન બની ગઈ છે.

જૂનાણાના બાદશાહના શાહજાદા 'છોટામિયા' ગિરમાં સાવઝના શિકારે પધાર્યા છે. આમ તો નામ હટું શેર જુમ્માખામ. પણ હુલામણું નામ છોટામિયા સાહેબ. જૂનાગઢ નવાબ રસુલખાનજી ના - જે -

રસુલખાની બાગમાં

લીલો લીખડો રે લોલ

અંદર છે કાંઈ એલચડીનાં ઝાડ રે

એ રસુલખાનજીના ગાદીવારસ ગઝ શાહજાદા છોટામિયા. એમના કોઈ અંગ્રેજ મિત્ર પોતાની મેમ સાથે આવેલા. શિકારનો ઘણો શોખ અને મેમ સાહેબને સાવઝને જંગલમાં જોવા ઘણી રહ.

જેતપુર દ. મૂળવાળા રાજકુમાર કોવેજમાં સાથે લાણેલા. એથી ખાસ લાઈખંધી. દ. મૂળવાળાની હદમાં કનરા કુંગરાની અંગ્રાલમાં શાહજાદા છોટામિયાના રસાલે મુકામ નાખ્યો.

આ તો શાહજાદાનો પગલ, એમાં શું કમીના હોય? અઢારવરીયા કાદુ મકરાલીના લાણેજ સુલ મહમદલાઈ એવખતે જંગલના ઉપરી માણસોને હુકમ

છૂટયા. ગાંડીતુર ગિરમાં વનરાઈનો રાખ એવો ઝલામથો સાવઝ ગોનવો છે. પહેલાં મેમ સાહેબને નજરે જોવો છે, પછી શિકાર કરવો છે.

સુલમહમદલાઈ નીચેના મહિયા રાખભાઈ જમાદારને હુકમ થયો. પગી શિકારીઓ મળી ગિર આખીને ઢંઢોળી, ખૂંદીવળી ઝલામથો સાવઝ ગોતે. બલી રાખના વખતમાં વામન ભગવાને ધરતીને પગે ખૂંદી હતી એટલી ઝડપથી ચિરતી ધરતી ખુંદાવા લ ગી.

ગોનતાં ગોતતાં મધુવંતી નદીના પહોળા વહેણ પટમાં સાચાં મોતીયાં પાથરેલ હોય એવી વેળુડીમાં બને બાજુ વનરાઈનો વીંઝણો વાહર ઢોળી રહ્યો છે, કહકહ ઝાડી. નદીના એક કાંઠે ઝાડવાંની કતાર લાગેલી ત્યાં બીજાનું બીજાની વનરાઈનો રાખ ભર નીંદરમાં ઘોરી રહ્યો છે. પડખે જ એની માદા સિંહણ સૂતી છે.

રાખ જમાદાર આ જોઈ ગયા. સીસોટી થઈ. ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાં નદી કાંઠાના સાગડાના ઝાડ ઉપર માચડો બંધાઈ ગયો. ફરતાં નસંચલ માણસો જોડવાઈ ગયાં. અને એટલી જ ઝડપથી શાહજાદા છોટામિયા, દ. મૂળવાળા, શાહજાદાના અંગ્રેજ મિત્ર અને એનાં મેમ તથા અન્ય રક્ષકો માચડ ઉપર જોડવાઈ ગયા.

મેમ સાહેબને નદીના પટમાં 'ઊંધતું' સાવઝ સુલ ખતાવવામાં આવ્યું. મેમ સાહેબ ખુશ ખુશ થઈ ગયાં. હવે સાવઝ કેમ જીરે, ચાલે અને ફરે છે

કેમ તે જોવું છે શુભમહાદેવભાઈએ રાજ જમાદારને સકેતથી રુકમ ક્યો રાજભાઈ જમાદારે મધુવતીના બિયા કાકા ઉપર બિલા રહી હાથે લાવવાની મે જોગણી બધૂક સાથે હાકન કરી

“આહી નન સરકનો ધણી આ થો છે ને તુ થુ સતો છે ? બક ! બોલો થા !”

આમ કહીને એક મોગ કાકરાનો થા ક્યો પત્થર ખરામર સાવજના ડેમામા લાગ્યો ચારે બાજુ નજર કરી રાજ જમાદારને નદીના કાકા ઉપર બિલેના જોના સામે એક તળપ હેતા નદીના કાકા ઉપર સાવજના આગના પગ અને મોઢુ લાગ્યા

રાજ જમાદારના હાથમાંથી બધૂક પડી ગઈ એમને પતિવાનો ગોઠો કરી હાથ આડો દીધો સાવજ રાજ જમાદારનો ડામે હાથ આપી ગયો હાથ કાણીથી જુદો પડી ગયો

છાંગમિયા સારેમ તથા તેમની શિકારી મડગી ચીતરામજીમા આજેખાઈ ગયા છાંગમિયાએ બધૂક ઉપાડી પછુ શુભમહાદેવભાઈને ના પાડી કે રાજભાઈ ને લાગી જન હાકોગ પડકારા થના એટલે ડાના મધ્યે સાવજ ત્યાંથી થોડોક હટયો રાજ જમાદારે બિલા થઈ, હડી કાઢીને એક ઝાડ આજ આપી ગયા અને છાંગમિયાની બધૂક ફૂટી. સાવજના પગના પગમા ગોગી લાગી સાવજ ધાવન થઈને ઘાટી વનરાઈમા ગેમ થઈ ગયો

મેમ સારેમે તથા છાંગમિયા એ સિદ્ધજી ઉપર બધૂકનો થા કરવાની ના પાડી સિદ્ધજી ગઈ ગઈ ગઈ ત્યાંથી આવી ગઈ.

પગી સાવજની ઘણી ગોતજી થઈ, પછુ સાવજ જૂનાગઢની ગિરની હદ મૂઠી ગાયકવાડની આયઈ-પાણિયા ગિરની હદમા બેતરી ગયો પગે લૂનો થઈ ગયો પછુ અગત્ય જનાર પગી નેસ રાગીઓએ નેજા નામ પાડયુ આપો તા તો પાછળથી રૂઝાઈ ગયેનો પછુ એના પગના સગડ ઉપરથી પરખાઈ જાય કે આપો કઈ માજુ ગયો દુરો

અને કા ર છાંગમિયા સારેમનું તે દિવસે બન્યું

ચલી બિજલોટ, આધા કોસ કે ગીરદ મારે, અવાજે અસલ, મેઘનાદ જેસી માને હે; ધડકકે ધરતી, ફડકકે નારિયા વેરી, કીરતી જહાન મધ્યે, જાહેર મુજબે હે, નાહોર બિકરાલ તાકો, હરદમ હી નાશ કરે, કહે કવિરાજ પ્રિન્સ ઓફ વેન્સ દરસાવે હે, શેર બુઝમાખાન તેરી બહાદુરી બધૂક કહુ, કલકેતા બબઈ ઓર બિલાત મે બખાને હે

અને સાવજને સામે પડકારો કરનાર રાજભાઈ જમાદારનો હાથ ચરાઈ ગયો, તેને મે સાતીની જમીન મગી

પગી આ આપના સાવજના શિકા ની બધા રાજ મહારાજાઓને રદ લાગી ચાપનાના શિકાર માટે કંઈક રાવ રમી ગયા પછુ આપનાના શિકાર ભારે પડી જાય એવો

જનમ રજુછતસિદ્ધને છાંગમિયાના શિકારની જાણ થઈ થઈ અને એક દિવસ આયઈ પાણિયાના દ જીવારાગાને ત્યાં જનમ રજુછતસિદ્ધ મહેમાન થયા એ પ્રદેશ ગાયકવાડી એમને ગાયકવાડ સરકાર તરફથી પછુ મદોમરત થયો

એ ગિરમા રોજુછ નદીના ન ને કાંઠે હમી પડેન વનરાઈનાગ બાગને અધારી કહેવામા આવે છે ત્યાં સાત આઠ વન છે આ વનનાના કાઝમા ઉપર જનમ રજુછત તથા દ જીવારાગા અને સાત આઠ માણુઓ ગોડવાઈ ગયા

આપો સાવજ એ અધારીમા આમનીના જૂઝમા મોગ મૂગિરામા સતાઈ ગયેન હાકો થાય હાકોગ પડકારા થાન પછુ સાવજ મગર નીકળે નહિ પરભાતના ચા નારતો કરી ને જા-માથે મેકેના પછુ સાવજ કોઈ રીતે મહાર નીકળે નહિ શિકારીઓ પગીઓ બધા થામી ગયા

જનમ રજુછતે કહ્યું ‘સાવજ છે કે નહિ ?’ જવાબ મળ્યો કે સાવજ અધારીમા જ છે, પછુ મહાર નીકળતો નરી જોરના રોગના કરસા આ-આ જમાથી મા મોનમાઈએ મહેન થુ કે “ગાપા ! જાહે કરી જન છે (જમાનું મોક થાન છે)

પરધરી તાગના ગોલીટા ગામના દરવાર
મડેળ મેરૂના ન્દમ રણુછતના એ ઠી સી. એમણે
વિનંતી કરી કે : “આપુ ! બહુ મોટું થઈ ગયું છે.
દ. છવાવાળાને ત્યાં ગઢમાં બધાં જમવાની રાહ લેઈ
મેકાં છે, પછી આપની મરજી.”

નમ રણુછત કહે : “મેરૂના ! ચાંપલો નીકળ્યા
વગર જમવું નથી.

મેરૂના કહે : “તો આપ કોઈને હુકમ કરો
અંધારીમાં ઊતરે.”

નમ રણુછત કહે : “મેરૂના તમે જ નહો.”
તરત કાઢમાં રીવોલ્વર લઈને મેરૂના અંધારીમાં
ઊતર્યા. પાછળ ચાર લેન્સર્સના માણસો નમ
સાથેમે મોકલ્યા.

ગિરના શિકારીઓ અને પગીઓ તો કરા-
કાતના ચાલાક હોય છે એટલે સિંહની ઝપટથી પાકા
માહિતગાર.

મેરૂના કહેથી ઊતરતાં અખડાટ થયો અને
ચાંપલા સાવજે સામેથી લા સાંધી હડી કાઢી. મેરૂના
અને સાવજને ભેટો થઈ ગયો. મેરૂનાએ એક લાથે
પનિયાનો ગોટો ફેરેલ ને બીજે લાથે રીવોલ્વરનો ધા
કર્મો. સાવજ ધાર્યા બહાર ફૂટતાં રીવોલ્વરનો ધા
ખાલી ગયો. સાવજ ત્રસે પડતાં એક હળદરવાના
ઝાડ સાથે ભટકાણો. ત્યાં તો લાન્સર્સના ચારેય
માણસોની અંધૂકાં છૂટી ધન...ધન...ધન. પણ સાવ-
જને એકે ય ધા લાગ્યો નહિ. અને ચાંપલો સાવ
સાન્ને નરવો વનરાઈમાં ઊતરી ગયો. આજની થી
અને કાલનો દી. નમ રણુછતે મેરૂનાનો વાંસો થાપડયો.
મેરૂનાની મરદાનગીનાં વખાણુ કર્યાં.

આમ ચાંપલાને બીડવવા ને શિકાર કરવા
કૈંક રાજા મહારાજા અને શિકારીઓ કારતુઓ મોકલ્યા
કરી ગયા, પણ ચાંપલો અણીયુદ્ધ બધાં ધીંજાણીથી
નાર થાતો ગયો. ચાંપલાની રાહ ગોલી ગઈ.

માયડે ચડીને વગર સિંહ માર્યો ને શિકાર-
રીઓનાં કવિત નેડાતાં હોય તો પછી ચાંપલાનાં
પરાક્રમોનાં કવિતો નેડયાં વગર લોકો રહે ? માલ
દોરને નુકસાન કરતો હોવા છતાં ચાંપલો ગિરવાસીઓનો
લાડકો બન્યો. અને સિંહના ઇતિહાસમાં કોઈ એક

સિંહને ગિરવાસી થયો બધા હુકા નેડયા હોય તો તે
ચાંપલાના. ગિરના એક છઠ્ઠથી બીન છોડ મુઠી એ
હુકા ગાજતા આખી સોરઠ માથે ગાજતા થયા :

છોટામિયાના શિકારમાં, ભારે થયેલ ભીંસ;
લાંકાળા તે દી લૂલો થયો, ચાંપલિયો ભડસિંહ.

છોટામિયાના શિકારમાં, વતળકયો હથ્થાં વીસ;
લાળેણો લૂલો થયો, ચાંપલિયો ભડ સિંહ.

પંડ મોટું ને પગ લૂલો, તળપે હથ્થાં ત્રીસ;
ડણુકે ગિરના હુંગરે, ચાંપલિયો નરસિંહ.

ગિર હુંગરની ગાળિયે, ડણુકે દશે દિશ;
સાવજમાં છોગાળો કહું, ચાંપલિયો નરસિંહ.

ભડાં ભડ ભડકી જતા, ઘટાટોપ ગયું ધીંસ;
વનરાઈયુંમાં વિચરે, ચાંપલિયો નરસિંહ.

ચાચ પહિયા દરવાર છવાવાળા અને દર-
વાર લાણુવાળા. બન્ને ભાઈયું. અકુશાટ રાંટલો. એ
ગામ વચ્ચે એક માઈલનું છેડું થાય. પણ બન્ને ભાઈ
એકબીજાથી થીડીભર છેડા ન રહી શકે. ચાચ
ગામથી દ. લાણુવાળા સવારમાં પાણિયા માને દ.
છવાવાળા પાસે પહોંચી નમ. અને ક્યારેક વાળુ
કરી રાતે એકાદ માણસ સાથે લેના નમ અનેચાચ
વલા નમ.

એક વખત વાળુપાણી કરી દ. લાણુવાળો
પોતાની રોડી થોડી તૈયાર કરી. દ. છવાવાળો સાથે
માણસ મોકલવાનું કહ્યું. પણ દ. લાણુવાળો કહ્યું :
“આપણી રોડી થોડી રાંચમાં હોય પછી ચાચ ક્યાં
છેડું છે ?”

થોડી કરાકાત, ગિરની ભોંઈ ને સાવજની
વાણુને (વાસ) પારખવારી. પાણિયાથી દ. લાણુવાળા
થોડી ઊપર રવાના થયા. થોડેક છેડે નાગવા આડી
રોતું છ નહીં ઊતરી સામે કાંઈ કાંઈ આવ્યો નમ.

દરવાર લાણુવાળો થોડી હાંકી મૂકી. એકાદ
એતરવા સાત વડવાની ઘટ્ટા આવે છે ત્યાં પોગ્યા.
થોડીએ ફરડકો કર્યો. ચંદ્રમાનું અગ્નિગણિયું એકાદ
જેતું. દરવારે સામે રસ્તા ઉપર નજર ફેરવી ત્યાં
પાંચ સાવજ રસ્તા રૂંધીને મેકેલા. દરવારે નજરે
લેવા. થોડી ફરડકા કરવા લાગી.

દ ભાણુનાના તો ગિરના જાણુબેદુ સમજ
ગયા કે સાનજ આપણા માટે જ બેઠા છે એટલે વોડીયી
ગિરનીને વોડીને ઉડાળ મૂકી દીધી. વોડી પછુ જાણુ મજ
વોડીએ આમા ગામ તરફ ચારે પક્ષના ઝાટકી પાટી
કાઢી પાછળ મે સાનજ ને એક સિંહજી ગયા અને
દરમાર કરતો એક સાનજ આટા દેવા માડ્યો

દરમાર પાસે ફક્ત એક ઝીણી નેતરની માટી
અને ખીસામા પીરતેદન પગ દરમારના ગાંઠ તૂટી
ગયા, મારાં કે મારશે! સામે એક સિંહજી બેઠક
ભર ખેરી ઓળંગાસા ખાસ લાગી

દરમારે પોતાને આટા ફરતા સાનજ તરફ
પોતાના સાક્ષનો ધા કર્યો આના ફરતો સાનજ સાક્ષને
સૂધવા લાગ્યો દરમારે ઉતાનળા પાછા પછે વચ્ચાતુ
થડ આ દઈ દીધું સાનજ સાફે સૂધવા લાગ્યો
દરમારે ઉતાનળા પાછા પછે ડહાન થડ આડ દઈ
દીધુ સાવજ સાફે સૂધી રહે આટા દેવા લા થો
દ ભાણુનાનાની રાડ કાગી મજ રીડ કરી

પાણિયા ગામે દ જીવનાગે હજી દોડા પીતા
હતા દાયરો મેઠા હતા ગેલરનાના કાડી દ માના
વાળા કાદે માપ! ભાણુભાઈને જનાનરનો બેઠા થયો
લાગે છે રીડ સહજાણુ દાયરો ડાકા પ્રાગ્ધ નઈ
ગિરની સાત વડને આનતા વડલાને આટા ફરતો સાવજ
નેધા ને એક રતામા બેઠેલ જોરા

જાણુ બેદુ પગી પારખી ગયા માપુ!
આપનો સાનજ છે

હાકિના થયા જનારે દાયરી ભરતા રજા અને
વોડી આમા ગામે જનાભાઈ ધાધવના મુખે જઈને
ગામી રહી પાછળથી તખુ સાનજને ત્યા માલધારીએ
તગડયા વોડીને હાય કરી પછુ તે દિવસથી વોડીનો
અવાજ ગયો દાણુજીવી, મજ મજ મજ પારખ
સાનજ સવારો સવાર પ્રાગ્ધના દોરા ફૂટયા સુધી વડની
આસપાસ ફરકયા કર્યા

દ ભાણુનાના જાણુ શ્રદ્ધાગુને બોધા જવારે
પાણિયાથી મધા દાયરો આવ્યા ચારે દ ભાણુનાના
આપલા સાવજને નરામર ઓળખી ગમેલ એટલે જ ને
હાય જોડીને કહ્યું

એક તો અમારી ગિરમા રહેતુ અમારાં
માનગરને મારવા, અમાર જ ખાતુ અને અમને
કનડવા! આતુ દાઈ નરસિંહ લગનાન તમને જોભે!

ત્યારપછી આપના સાનજે રહેણા મના યુને
ગુનસીરયામના જ મનમા આદ્યો ગયો વાત સામગી
છે કે ત્યા એક સાધુની ધૂણીએ આડી મેસતો અને
સાધુતેમને આયોનરસ મજા એમ આનકાર આપતા

દ જીવનાના કહેતા કે પગી આપનો કોઈ
રામ મહારાજ કે અગ્રજની મધૂકથી મરાજો નથી
પછુ સાધુની ધૂણી પાસે ગુનસીરયામના જ ગજમા
માદો પડી રયામજના ચરલ મા પ્રાણુ છોડ્યા

પોતાના માનગરને મારનાર આપના સાનજને
ગિરના માલધારી ચારભાઈ ખૂન ગિરનાનો છે
છેલ્લે છેલ્લે તેના મરશિયા માનગર ને કામ સભારે છે
મરદ તને મારવા, (કઈ) ભનકયા સોરઠ જૂથ
આપલિયો સ્વચ્છે ગયો, રૂડી વનરાઈતુ રૂપ

With Best Compliments
From

**SARABHAI M CHEMICALS
LIMITED BARODA**

*Manufacturers of Vitamin C
Laboratory Reagents Guaranteed
Reagents Acids Solvents
MERCKOZONE Sorbitol and Mannitol*

Sole Selling Agents for

**Liver Products, Bacto-Peptide,
Beef Extract and Yeast Extract
manufactured by Biochemical &
Synthetic Products Limited
Hyderabad**

સિંહ લક્ષણની પ્રાચીન કથાએ.

સંપાદક : રાજુ દવે

યમુના નદીના કિનારા ઉપર એક પૂછલે પડેલ સંજીવક નામના બળદને છેડી દઈને એનો માલિક ચાલ્યો ગયો. કાળક્રમે બળદને મુક્તિ મળી અને જંગલનો લીલો ઘાસચારો મળતાં ફાટીને પુષ્પાકે ગયો. એવો જમ્મો એવો જમ્મો કે મહાદેવના પોઠિયા જેવો મદમસ્ત બનીને ગર્જના કરવા લાગ્યો.

આ વનનો રાજા સિંહ કે જેનું નામ પિંગલક હતું, તેણે એક દિવસ સંજીવકની ભયંકર ગર્જના સાંભળી. પોતાથી પણ વધારે ગર્જના કરનાર કોઈ પ્રાણી આ વનમાં આવી ચડ્યું છે એવા ભયથી ભાગીને સિંહે તે પોતાની ગુફામાં ગરી જઈ પોતાનો વનપ્રદેશ છેડી જવા વિચાર્યું.

આ પિંગલક નામના સિંહને દમનક અને કરટક નામના બે શિયાળ મંત્રી. સિંહ મારણ કરે ને આ બે લુચ્ચા મંત્રીઓને વગર મહેનતે ખાવડું મળે. સિંહને ઉઠાસ જેઈ બન્ને શિયાળ ખૂબ નપ્રતા ને વિવેકભરી વાણીમાં કારણ પૂછ્યું.

સિંહ કહે. “આ વનમાં મારા કરતાં પણ વધુ બળવાન પ્રાણીની ગર્જના મેં સાંભળી એટલે હવે જીવ બચાવવા આ વન છેડી જવું જોઈએ.”

શિયાળ મંત્રીઓ કહે : “પૂરી તપાસ તો કરીએ ! પછી વન છેડવાનું વિચારીએ.”

સિંહે તપાસ કરવાની સંમતિ આપી. શિયાળવાંએ તપાસ કરી ત્યાં તે બળદિયો નીકળ્યો. ભલે ને માતેલો થઈ ગયો હોય, પણ આખર તો બળદિયોને !

આવીને સિંહને વાત કરી ત્યારે સિંહનો આસ હેઠો ખેઠો. પછી સિંહ કહે : “એને અહિં લઈ આવો. હું અભય વચન આપું છું. તેને નહિ મારું.”

અભય વચનથી સંજીવક બંજદ સિંહ પાસે આવી રહ્યો. સેવક બની ગયો ને સિંહને એવો પોતાના પ્રભાવ નીચે લઈ લીધો કે સિંહ બળદિયાની આંખે જ જુઓ શિયાળ મંત્રીઓની સામે પણ ન

જુઓ.

શિયાળિયાં ને યયું કે આ તો ભૂંડી કરી એટલે તેમણે એકબાજુથી સિંહના કાન સંજીવક વિરૂદ્ધ ભણ્યા અને બીજી બાજુથી સંજીવકને સિંહ વિરૂદ્ધ ઉશ્કેર્યો. છેવટે સિંહને સંજીવક લડી પડ્યા. સંજીવક મરાયો ને શિયાળવાને સંજીવકનું માંસ ખાવાનું અને સિંહનું મંત્રી થઈ લેય મળ્યાં. સિંહ બરાબર બુધ્ધુ બનતો રહ્યો, બળ હોય પણ બુદ્ધિ ન હોય, બળ હોય પણ કાળજી ન હોય તો આવું થાય.

આવી જ એક કથા છે મહાકવિ નામના સિંહની. એને ત્રણ પ્રધાનો હતા. એક કાગડો, બીજો શિયાળ ને ત્રીજો દીપડો. ત્રણેયનું કામ સિંહના બળથી થતા મારણ ઉપર તાપડ દેવાનું અને સિંહને જરૂર પડે શિકાર શોધી દેવાનું.

એમાં એક દિવસે પોતાના વનપ્રદેશમાં અકાર્ય અંગે જતાં વાંકા છે એવું એક ઊંચું પ્રાણી જોયું. સિંહ કદી વન છેડી ને બહાર ગયેલો નહિ, એટલે પોતાના મંત્રીઓને પુછ્યું કે આપણા જંગલમાં આવું તે કેવું વિચિત્ર પ્રાણી આવ્યું છે ?

કાગડો તો જેમ જંગલનો તેમ માનવ વસવાટનો પશુ ભોમિયો. જ્યાં ઊંડીને જોયું ત્યાં તો ઊંટ નીકળ્યું. જઈને સિંહને ખબર આપ્યા કે “મહારાજ ! આ તો અદ્ધાર અંગે વાંકું ઊંટ નામનું પ્રાણી છે. ઘાસ પાંદ ખાનારું.”

સિંહ કહે : આપણા દરબારમાં નવતર પ્રાણીનો વધારો થયે. હું એને અભય વચન આપું છું. માટે લઈ આવો એ વિચિત્ર પ્રાણી ઊંટને.”

ઊંટે તો આવીને સિંહને પ્રણામ કર્યા ને સિંહ પોતાના સેવકજણમાં ઊંટને સ્થાન આપ્યું.

એક સમયે ઠાલી સાલેના યુદ્ધમાં સિંહ ઘાયલ થયો. જખમ કેમયે કર્યા મટે નહિ, બિમારી વધતી ચાલી, સિંહ ગુફામાં જ પડ્યો રહ્યો, હાંવવા ચાલવાની

જયમદલ પરમાર

પહેલીવાર ૩૩૫૭૩
જોયેલા ૧૯૫૦-૫૩
માં મગનલાલને
અને પિંગળથીભાષને
એક જ સમારંભમાં.
તે દિવસે તો અમારી
સૌની ભરપૂરવાર સ્થા.
પણ જોયેલા જ.
બચસારને અને મગ-
નભાષને એક સાથે.

પરિચર તો થયો તે પછીનાં પાંચ સાન વર્ષે.
અને પહેલા જ પરિચયે વડી જવા બેઠેલી સંસ્કૃતિની
અજ્ઞતાધારાએ - મધ્ય કાઠિંગવાડના જીવંત ઇતિ-
હાસની એમની અસ્ખલિતધારાએ મુગ્ધ બની બિઠ્યો.
એક જ દિવસમાં જાણે એક જ સંસ્કૃતિના સહ-
ધારીઓ હોઈએ એવો અનુભવ બંધાઈ રહ્યો.

એમને મળીએ અને છેવટ છૂટા પડીએ ત્યાં
શુધી એમની વાકધારાને નાના દુષકા, દરગારી
કરામતો, સંતોની સુવાસ અને જૂનવાણી છતિહાસ
તથા બહાદુરી અને બહારવટીઆઓની વાતોનો
પ્રવાહ બંધાઈ રહે. એમની વાતના વડે હ્રાદ અને
શોષાઈના બહુવિધ પળીઓ કવચર ચુંજન કરી રહે.
અડીપ્પમ આદમી, શ્વાસ ખાવા ન થાએ,
બોલનાં બંધ થાય નહિ અને બીજાનો વાગે આવે
નહિ. વારો આવે જ ક્યાંથી ? જગધીપથી જેમ
પડયે આવતા હોય ત્યાં !

એ પછીનાં દસેક લરસમાં તો અંતરંગ
સંગ થો બંધાઈ ચૂક્યા. મહેમાનોના માળના સમા
આ મોહાદાર આદમીમાં મીઠપનાં ગેભાં ખળકે.
પ્રથમ પરિચયે પોતાનાં કરી લેવાનો આ સહજ
સ્વભાવ આજનાં મુગે આપણ બનતો જાય છે.

વચમાળનાં એ દસેક વરસ દરમિયાન હું લોકસાહિત્યના
વિવિધ રચના કામમાં પરોવાઈ રહેલો. પણ ૧૯૬૮
મા જ્યારે 'શિર્ગિનવરચના'નું સંપાદન હાથ ધર્યું ત્યારે
શ્રી પ્રથમ એ વિચાર આવ્યો કે મેઘાણીભાઈના
કાળ દરમિયાન જે સકય નહતું તે આજે ધણું
સકય છે. તે દિવસે એમણે કાંઈ જાનરમાન બાનો-
કારને કલમ પકડવાનું કહ્યું હોત તો ડમ્પી મસ્કરીમાં
જ લેખાત.

પણ ત્યારે કે જે પાંચ પંદર લોક સાહિ-
ત્યના રસિયા વાતાંજો એકઠી કરી કરી ને પોતાને
નામે પ્રગટ કર્યે જાય એ ? સંમિત કરેલી કમાઈને
વહેલી અરમી નાખવાનો વ્યવસાય હતો. વાતાંજોનું
રસાયન જેના હૃદયમાં, જેના જીવનમાં ઘુટાનું હતું
તે ઘુટાનું બંધ થાય, વાતાં વિકૃત રૂપ ધારણ
કરતી જાય અને લોક સંસ્કૃતિ બગ્ગ અને અને
લોકસાહિત્યનો પ્રવાહ વહેતો બંધ થાય, જેનું છે
તેને શેષ ન મળે અને વિવિધ રૂપેશ્વ નિરિધરસોથી
રસાયેલું એનું રૂપ બીજાં જ બીજાંમાં ઢળી જાય.
શિવાય કે લેખક લોકધરતીથી રળેટાયો હોય.

સ્વ. ગયુભાઈ જેવા પ્રતાપી વાતાંકારના શ્રી.
કાનજીભાઈ લીલા અને શ્રી. મેકરણભાઈ લીલા જેવા
કવિ પુત્રો પાસે કલમ પકડાવવી તો આશાન હતી.
રનેહના બળે એ તો સકય બને. કારણ કે એ
તો વાનિક્ષાના કસબીજો છે. અરે નવયુવાન
આરણ્ય ખારોટને રણુ ઉત્સાહ હતો જનની જરૂર પડે,
અમરદાસજી જેવા સાધુ પાસે પણ કલમ પકડાવી
સકાય કારણકે એ તો નવયુગી કથાકાર છે. પણ મગન-
લાલ પાસે કલમ પકડાવી એ તો પૃથ્વીરાજના પટાવત
ચાચુકરાયને હવિવાર પકડાવવા જેટલું કપડું હતું.

કાઠી દરગારની સુવર્ણ સાકળે ને નહેના
બંધાયા તે કલમે ક્યાંથી બંધાય ? મુક્ત માનવી
અથેક વાતડાલા પણ એટો એમની પરંપરા અને

રસિકતાના એક ભાગ રૂપે. વળી તાજા જ જૂતકા-
ળના એમને ગોઠે તાગાં લાગેલાં છે. કાઠી દરબારે
સાથેના એમના સંબંધો હજી એવા જ મહેતરી રહ્યા
છે. એમની ભવપ અને રખાવટથી એ સંબંધો દેશ-
ભરમાં પથરાઈ રહ્યા છે. જૂના અને નવાણુગની સંકળ
સરખા છે.

પણ એમની ઈતિહાસ રસિકતા, એમની
સંસ્કૃતિ ચાલના અને સ્નેહભાવે જ એ સંસ્કૃતિના
એવા બહુવિધ રંગે એક રંગીલા સુરખાબનું મનો-
હારી ઉત્થન આપણે માણી શક્યા.

બહુવિધતામાં એકવિધતા કચળના રણપ્રદેશમાં
અપરૂપ સૌંદર્ય મંડિત સુરખાબ પક્ષી જેવી એટલા
માટે કહી, કે પક્ષી બગતમાં અંગાંગના વિવિધ ઘાટ
અને એક એકથી ગુદા એવા રંગોનું સોહામણું
સામંભવ્ય. એવા વિવિધઘાટ અને વિવિધરંગોને
એક અપરૂપ આકાર.

જન્મે સાધુ, વ્યવસાયે ડોક્ટર, રખાવટે જૂન-
વટ, પ્રવૃત્તિએ નવી અને જૂની પ્રજાલિઓનાં પગલાં
ભરનાર, મહેમાનોનો માળવો. આ બધી જૂનવટ
વચ્ચે વેશભુષા બધી આધુનિક, સાવ કાર્યરત છતાં
સંબંધોમાં સંપૂર્ણ દાઝકાંઠ, ખીજમાં ખારા પણ
એ ખીજ તો દિલ દરિયાની સપાટી ઉપરના તરંગો
જેવી. રીઝમાં તનતોડીને કડાં બેમાં કરવાનો એકધારો
ને અદ્ભુત પરિશ્રમ ઉઠાવનારો. એક અણુબ જનથી
માંડીને ઉચ્ચ આગેવાનો સુધીના સૌ સાથે એક
સરખી ભવપ. અને આ બધું છતાં એમની સાધુ
પરંપરાના સંસ્કારની સૌમ્ય આભાથી પ્રકાશિત.

આ સાધુ પરંપરા તો ગોંડલના સુપ્રસિદ્ધ
સંત શિરોમણી લોકલંગરીજી મહારાજથી ઊતરતી
આતી છે. ત્યાંથી ગોંડલિયા સાધુઓની પરંપરા શરૂ
થઈ, અને મગનનાથનું મૂળ તો ગિરના બોહાના
નેસના સાધુ બનેલ અલખના ઉમાસક માંસુ સુધી
ચાલ્યાં બધ છે. એ અમર જ્ઞાનીના સુપ્રસિદ્ધ પુત્ર
થવા નયુરાવ ગોંડલિયા. (અંભાગિયાના) મૂળદાસજી
જેના અનેક પ્રતાપી સાધુઓ આ પરંપરાનાં થયા.
એમની જ વેત્રમાં ગાપુ ગોવિંદરામ થયા. જેમણે
જીવના સમાપ લીધેલી. આ બધી કથાઓ 'શિર્મી'માં
પ્રગટ થઈ ગયેલી છે. બાપુ ગોવિંદરામના થવા
ઓધવદાસજી અને ગંગારામ. એમાં ગંગારામ બાપુના
થેરા લાખાપાદર રેડજીના શેત્રુંજી કાંઠાના હાલરિયા
ગામેત', ૨૦-૧૧-૧૯૧૩ના રોજ મગનશ્યાઈનો જન્મ

થયો. પિતા એજન્સીના શિક્ષક એટલે અધ્યાં કાઠિ-
યાવાડમાં ગયપણથી જ ફરવાનું અને ભણવાનું થયું.
ગયપણથી જ બેહદ રૂંખાડાં, આ તોફાની હોકરો
કાંઈ ડાળે વળમશે કે નહિ એવા પિતાને અજાણો.
તોફાનો હદ બહાર જતાં પિતાના મિત્રોએ બગસરા
સીવીલ સ્ટેટ ડિસ્પેન્સરીના કુશળ ડોક્ટર એમ.
ક્રીસનસીંગ પાસે કમ્પાઉન્ડીંગ શીખના ફરજ પાડી.

પંખીને ડાળ મળી મધ. વૈદ્ય એ તો પર-
પરાનો સંસ્કાર. કમ્પાઉન્ડીંગમાંથી પસાર થયા,
કવેલીકાંઠક ડોક્ટર થયા. શક્તિને સહારો મળતાં
બે કાઠે ખંધાઈને વહેવા લાગી. એમના કાર્ય પ્રદે-
શના સમાજના અનેકવિધ ક્ષેત્રે એના પ્રગતિ અને
વિકાસ સંધાર્તાં મર્થ. ઝોઝોગરના 'જિર્મિનવરચના'
ના અંકમાં પોતા વિષેનો પરિચય આપતાં એમની
નમ્ર લેખિનીએ ઘણું ઘણું કહી આપ્યું છે.

સાધુ પરંપરાના સંસ્કાર ને સેવા, ઉછેર તળ
કાઠિયાવાડમાં, કાઠી દરબારો ને કુશળ વચ્ચે કામકારો
વચ્ચે અનુભવ. એમાં રહુપથી ભક્ત કવિ શ્રી. દુલા-
ભાઈ કાગના પરિચયમાં આવ્યા. એમના ગ્રેમી બની
રહ્યા. એ દરમિયાન શ્રી મેરલા ગઢવીના પરિચયમાં
આવ્યા. ને સ્નેહસંકળે ખંધાઈ રહ્યા પિંગળશીભાઈ
તો અંતરંગ ભવ બની રહ્યા. લોક ધરતીની વાણીના
એમના સંસ્કારો એ રીતે પોષાયા. વાતડાભા તો
હતાં જ.

કલમ પકડાવવાથી એક દાવદો એ થયો કે
પહેલાં એ જ બોલતા ને ખીજા સંભળતા, હવે
વસ્તુ સંગ્રહ માટે ખીજને પરાણે બોલતા કરીને
પોતે સંભળે છે.

જેવો એમનો અનુભવ બહુવિધ છે એવી
જ એમની કલમ બહુવિધ છે. વિવેકની મર્થાદ્યો
વચ્ચે અનેકવિધ ઘટનાઓમાં મુકતા પણે ઉત્થન
કરે છે. રસીલી અને રંગભરી ચાલે કથારેક કટાક્ષ
વેરતી, કથારેક મર્થાણું હસતી હસાવતી દમામભેર
ચાલે છે.

ભાષા રમતિયાળ, સૌલી છટાપુક્ત ક્ય રેક
વર્ણનોની આછી માધુરી વેરી જાય. પણ વક્રોક્તિ
દાખવતી એમની રંગભરી બાનીમાં માનવજીવનનાં
પટો વીંધીને જેમ દંભના પડદા ખેલી જતાવે છે
તેમ માનવીના હૃદય ભાવ સુધી ખેંચી જઈને
સાત્તિક મનોભાવની આજી આજી અશ્રધાથી પ્લાવિત
કરે છે. અનેક વિષયોમાં રમમાણુ ફરતી એમની
કલમ રમુજ અને ગાંભીર્યનો એક સરળો આસ્વાદ
આપે છે. ડો. મગનભાઈ ગોંડલિયા ખરેખર આપણી
લોક ધરતીનું સોહામણું સુરખાબ છે.

વાર્તાકથન અને વાતલેખનની ઉભય કલાની સિદ્ધિના અરદાથી કાનજીભાઈ આરોટ

જયમહલ પરમાર

ગિરના જન્મ-
વાળા ગામે દૂધની
તર જામે જેવા
જમણા લોકદાય-
રામાં ખરાખર
મધરાતે કાનજી-
ભાઈને પહેલવહેલા
સાંભળેલા એ પછી
ભવનાથના મેળા
માં એમનો કાર્ય-
ક્રમ ગોઠવેલો અને
ઊવટ રેડિયો ઉપર

કાનજીભાઈ આરોટ

પણ આવ્યા. ત્યાં સુધી તો એમની કુળ પરંપરાથી
અજાણ્ય રહેલો.

કેવડાના મધમધાટ જેમ સંખ્યા મહોરતાં
વાતની વાતમાં જાણવા મળ્યું કે મેઘાણીભાઈએ
પોતાને સોરઠી સંતોના દર્શન કરાવનાર શુકનદાતા
તરીકે વર્ણવ્યા છે તે, હડાળાના સ્વ. દ. શ્રી.
ભાજીસુરવાળાની નવલખા મોતીની માયાના કવિ
વિદ્વાનો તે વાર્તાકારોની માળાનું અણમૂલ મોતી
સુરા આરોટ એમના મોટા બાપુ થાય.

સુરા આરોટના ભાઈ મેલા આરોટ, મેલા
આરોટના ભૂટા આરોટ અને ભૂટા આરોટના આજના
આપણા લોકપ્રિય વાર્તાકાર કાનજી આરોટ.

એમની તરજુાવસ્થામાં કદી કોઈને કંપના
સરખી નહિ દેખ કે એ દિવસ આખા મંડળથી
મુબઈના ઝંપા સુધી એમનો ડંકો વાગતો થશે.
વાર્તાકથન કલાના ખાસી પડ માથે પડેલા નગારે
એમનો ધાવ પડશે

મે તમા બાળક, પરાણે પંચ ગુજરાતી ભાષા.

સંતોની જીવન ફેરમુથી મન મસ્ત બની જોડેલું.
એથી ભજન ભારમાં દિનરાત ભમે. દિવસો ને રાતોની
રાતો લખીરામજીની મંડળીમાં સૂર પુરાવે ને અંત વગાડે.
ને મધ્ય-કાલિયાવાડથી જુનાગઢના વગલ સુધી ધૂમે.

ન કુડંબની પરવા, ન પૈસાની. એક વરસ
તો મન એવું વેરાગી થઇ જાયું કે પૈસાને કપડાં
ન કરે. કાંઈ આપે તો એક પુસ્તકમાં મૂકવાનું કહે.
જરૂર પડે કાંઈક પાસેથી એમ થી કઢાવી લે સનેહી
અને કુડંબ પરિવારને થયું કે હવે નક્કી આવે બની
જશે, સાતેક વરસનો અણવાડે પડે તુલસી સ્થામને
ભાદરવી અમાસનો મેળો કર્યો અને ચિવરાતી જેવા
ખીજ મેળા પણ ખગા.

વાચનનો અજન્મ રસ, એક દિવસ ગિર કાંઠાના
કડાયા ગામે ઝાંઝેરી નદીને કાંઠે પ્રવીણ સ્થાનર
વાંચતાં એટલા મધ્યસ્થ થઇ ગયેલ કે નદીના મધ-
રિયા ધૂનામાં જઈ પડ્યા. થીથીયુતના પ્રભાવ નીચે
જેવા આવેલા કે બની સહે તેટલા સભારંભોમાં હાજરી
આપીને વાર્તાઓ કરે. એક દિવસ ડીંગલાળી બાકી
નીકળ્યા તે જઈને અમદાવાદ ગાંધીજીના અ.શ્રમે
જઈ ગેલા રહ્યા ત્યાં સ્વ. નરકરિ પરીખને પણ
શ નવધણી વાર્તા સંભળાવેલ. રાષ્ટ્રીય જીવાતમાં ફૂટી
પડ્યા હકુબા શિપડેલ પણ જીવનની બેઠીકાંઈ અને
હજી જીવનનો પંચ પાકો નહિ થતાં એ રહી ગયું.
પણ રાષ્ટ્રીયતા અને ગાંધીજી પ્રત્યે અશ્વત્થ ગ્રેમ.
એટલે એમની આખી વાર્તાકલાને રાષ્ટ્રીયતાનો
ઝોપ આઠાઈ ગયો છે ને એક સુધારા તરફ અને
સમાજ પરિવર્તન તરફનો રહ્યો છે.

મેરના ઈંડાને ચિતરામજી ની જરૂર ન હોા.
કુળ પરંપરા વાળાકાંઈ એ અને સીસેદી બા મહેરોની
વંશાવળી રાખ્યાનું, પણ અદ્યુત હાસ્ય વાર્તાકાર
પિતા ભૂટા આરોટ કાનજી ભાઈની સાતતરસની

વધે દેવલોક પામ્યાં.

યજ્ઞમાનો મજ્જુ એટલે સુરાખારોટ અને એમના પુત્ર ભીખા ખારોટ સાથે યજ્ઞમાનોમાં જાય. વાર્તાની પ્રેરણા સુરાખારોટની સેવા અને આપણથી મળી, એમાંથી વાર્તાકલાની ગંભીરતા અને ગૌરવ પ્રાપ્ત થયાં. જ્યારે સિતાર ઉપર વાત કહેવાની કળા ભીખા ખારોટ પાસેથી પ્રાપ્ત થઈ. અને હાસ્ય કટાક્ષની છાળો ઉડાડવાનો પિતા છુટા ખારોટનો સંસ્કાર ભિતરી આવ્યો.

ધીરે ધીરે ચલાળા ને અમરેલી એમની લોક વાર્તાની કર્મભૂમિ બની. અમરેલીના બાલુભાઈ ખેતાશી, દીંગલાના ગુણુભાઈક દ, જેઠસુરવાળાનાં પ્રેરક ઉત્તેજન મળ્યાં. ચલાળા અને ઝરના શેઠિયાએ સારકત મુંખઈનાં તેડાં થયાં ને મુંખઈએ એમને વધાવી લીધા. ઘાટકાપરમાં ખાપાલાલ ગાંધી અને હરિભાઈ દોશી એમની વાર્તાકલાનું સ્થાન બન્યા.

વાર્તા વિકસ્યે જતી હતી. અવધાસ વધ્યે જતો હતો. વાચન વિશાળ બન્યે જતું હતું. જગતિક દષ્ટિ. યુગના પ્રવાહોની અજબ પરખ. એટલે પ્રવાહોની પકડ કરી ને વાર્તામાં વણ્યે જાય. એમાં ચલાળાના શ્રી. નાથાલાલ ચંદારાણા અને ચિરહરમડીયા અંતુભાઈ બદના સહવાસ સત્કારે કાનજીભાઈ નાનાં વર્તુળોમાંથી વિશાળ પટમાં આવતા થયા.

આને રેડિયો કાનજીભાઈની વારતા વગર આથમતો નથી એ રેડિયાના આમંત્રણથી રાજકોટ આવ્યા. પોતાને ન કાઠ્યું. સંભાલકેના આગ્રહ છતાં રેડિયો છોડી ગયેલા તે રેડિયોના શ્રોતાઓના આને અત્યંત પ્રતિપાત્ર બન્યા છે.

વાર્તા કથનમાં એમનાં ત્રણ અંગો છે. વાર્તા, ગેયતા એટલે ગાવાનું અને સિતાર વાદન. સિતારમાં પરજ કે ધૂન બાંધી લે છે, પછી આંતરે આંતરે ગાવાનો સ્પર્શ આવે. સિતારની લયકારી બંધાય એથી વાર્તાની સુરાવટ બંધાઈ જાય છે. એથી આપણું વાર્તા કથન સંગીતના આરોહ અવરોહના દિલોળમાં વહે છે.

કંઠ ઘેરા ને પડછંદા પાડતો, દુહા છંદ ગીત કવિતા રસની જમાવટ કરતા જાય. જાણનાં મીઠી

લહેલાગળી અને ગાનનો પ્રકાર વાર્તા કથનની લય-કારીથી બધાયેલો ખારોટ શૈલીનો.

પ્રેર, શૌર્ય, શૃંગાર, ભક્તિ અને દિલેરીના લાવ વ્યક્ત કરતી વાર્તામાં ઠેર ઠેર હાસ્ય કટાક્ષ વેરતા જાય. વાર્તા કથનની એમની ગતિ બધા જ ભાવે પ્રગટ કરવા છતાં શાંતરસમાં વહે છે, ઔત્સુક્ય ઘણું, આવેશ નહિ.

લાખા સરળ, મર્માળી ને સર્વભોગ્ય હોવાથી શહેરો અને ગામડાંમાં એક સરખી ચાહના પામે છે. આ મીઠી, રાવળી મોજુલી સૌરાષ્ટ્રીય જબાન આજે ગુજરાતને પણ ઘેલું લગાડી રહી છે. કારણ કે એમનું કથન પણ મસ્ત મોજુલું અને દિલ હોલાવણુ છે.

સવાલ તો આ ખૂબ લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી ચૂકેલી વાર્તાકથન શૈલીને લેખન શૈલીમાં બિતારવાનો હતો. વાર્તાકથનને વાર્તાલેખનમાં બિતારીને ગમે તેમ તોચલખેલા એટલે ઠંડા શબ્દોમાં કથનની ઉષ્મા પ્રગટાવવી, વાર્તાના હાર્દ સાથે ભાવવાહી બનાવવી, સુદીર્ઘ કથન શૈલીમાં લેખનનું લાઘવ લાગ્યું એ ફેટલી વીસે સો થાય છે તે તો વાર્તાકથનના લેખક જ બાળી શકે.

પણ અજબ પ્રભુત્વ સિદ્ધ થયું છે શ્રી. કાનજીભાઈએ. જેવા વાર્તાકથનના તેવા જ વાર્તા લેખનના કારકા ને પારરધા કલાકાર સિદ્ધ થયા છે. શ્રી. કાનજીખારોટ.

વાર્તાકથનનું હાર્દ, મર્મ વેગ, જુસ્સો અને જમાવટ તેઓ વાર્તા લેખનમાં અગુણુજી બિનારે છે. વાક્યોના તળપદા મરોડમાં ભાર સાથે માનવમનનું જીંકું અવગ્રાહન ઉપસાવે છે. અને વાર્તા એકધારી પડતી આવે છે જળધોધની જેમ.

એમની આ વાર્તાકલાની સિદ્ધિ અનુભવ મિતન અને એકધારા વિભાથી સમા અધ્યાસનું પરિણામ છે, એ વાર્તાકથન અને વાર્તાલેખનની ઉજાય સિદ્ધિ પાછળ એમનું તે દિશાનું સતત પ્રતિ-શીલ તત્ત્વ કામ કરી રહ્યું છે. જેવા કાનજીભાઈએ વાર્તાકથનમાં લોકપ્રિયતાનાં શિખરો સર કરવા માંડ્યાં છે તેવા જ વાર્તા લેખનમાં પણ અવશ્ય લોકપ્રિયતાનાં શિખરો સર કરશે. કાનજીભાઈ ઉદયમાન યુગના ઉભય કલાના કલાધર છે.

હેડ ઓફિસ :

ભી.વી. મરિજ્જ બબર

વિસનગર

બ્રાન્ચ ઓફિસ

ફોન : ૫૩૪૫૭૩

ઝે-૨, નૂતન નગર

મુંબઈ ૫૦ (ઐ. ઐસ)

પાતાળ કૂવાઓમાંથી વિપુલ જથ્થામાં પાણી

મેળવવા માટે ટકાઉ અને સુવિખ્યાત

જ્યોતિ ટરબાઇન પમ્પ

કે. ઐસ. બી. સબમરઝીબલ પમ્પ

વાપરે

મેળવવાનું સ્થળ :

ભારત મશીનરી કોર્પોરેશન

મેન્યુફેક્ચર્સ રીપ્રજન્ટેટીવ્સ અને સેલિંગ એજન્ટ્સ

જ્યોતિ ટરબાઇન પમ્પ્સ, કે. ઐસ. સબમરઝીબલ પમ્પ્સ,

ઇલેક્ટ્રીક મોટર્સ અને રટર્ટર્સ

સહકારી ક્ષેત્રે

ભારતભરમાં

મોડલેમ

મોડલેમ

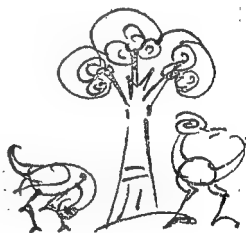
એક જ અને અજોડ સાહસ

ઉદ્કારેટીવ લેમીનટેડ શીટ્સ

ગૃહ અને ઔદ્યોગિક

અદ્યતન સજવટનું ઉત્તમ સાધન

જુદા જુદા આકર્ષક રંગો અને ડીઝાઇનમાં બનાવાય છે :

વિસનગર તાલુકા ઔદ્યોગિક સહકારી
મંડળી લી. વિસનગર

નિતીન જોશ, પરીખ
મેનેજિંગ-ડીરેક્ટર.

રમણીકલાલ મર્ઝ
પ્રમુખ

Gram : "WASTE MIX"
Phone : Office : 23379
Resi. : 6684

મે. જયંતીલાલ લક્ષ્મીચંદ એન્ડ કંપ્.

કોટન, કોટન યાર્ન, કોટન વેસ્ટ, વેસ્ટ યાર્ન
મરચન્ટ એન્ડ એક્ષપોર્ટર્સ

કાળુપુર : ચોખા બજાર
અમદાવાદ-૨

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓપરેટીવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેન્ક લિ.

(રજીસ્ટર્ડ ઓફિસ : અમદાવાદ)

૪૮૯, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા.
અમદાવાદ-૬.

સહકાર, લવન
ટેમરભાઈ રોડ,
રાજકોટ.

ગુજરાતના ખેડૂતોની તેમની ખેતી વિષયક નાણાંકીય
જરૂરીયાત ૧૮૧ શાખાઓ દ્વારા પુરી પાડનારી
રાજ્યની કેન્દ્રીય સંસ્થા

સભ્ય સંખ્યા, ૭.૧૭.૪૯૧

આનુષંગિક હેતુઓ માટે અનાર સુધી કરેલ ધીરાણ.

	સંખ્યા	ધીરાણ કરોડ-લાખ.
[૧] નવાકુવા	૧.૪૦.૦૫૬	૨૯.૬૭
[૨] જૂના કુવા	૨૮.૫૫૫	૨.૬૬
[૩] ઓઈલએન્જન ઈથે. મોટર્સ	૧.૨૫.૩૫૧	૪૩.૫૫
[૪] ટ્રેક્ટર્સ	૨.૮૨૫	૫.૨૬

તેમજ અન્ય હેતુઓ માટે મળી
કુલ રૂ. ૯૪ કરોડ અને ૯૭ લાખનું ધીરાણ
તા. ૩૦-૬-૬૯ સુધીમાં કરવામાં આવેલ છે.

મગનભાઈ ર. પટેલ
ઉપપ્રમુખ.

હરિપ્રસાદ હ. ત્રિવેદી
આઈ. એ. એસ. સીટાઈડ
મેનેજિંગ ડિરેક્ટર

ઉદયલાલસિંહજી
ગુવરાજભાઈ આંકડા પારબંદર,
પ્રમુખ.

શ્રી. અમરેલી જિલ્લા મધ્યસ્થ સહકારી બેન્ક લી.

અમરેલી

હોડ ઓફિસ : અમરેલી

ફોન નં. ૪૦૨

: શાખાઓ :

૧: ધારી.	૨: ચલાલા	૩: ખાંભા.	૪: લાહી	૫: લીલીયા.
૬: દામનગર	૭: વહીયા.	૮: બગસરા.	૯: બાખરા.	૧૦: રાજુલા.
૧૧: કુંગર.	૧૨: બકરાળાહ.	૧૩: કુંકાવાવ.	૧૪: ડોડાણ.	

કામકાજનું લ'ટોળ.....રૂ. ૩૨૩ લાખ ઉપરાંત

૧: બેન્ક તરફથી તમામ પ્રકારની થાપણો આકર્ષક વ્યાજના દરોથી સ્વીકારવામાં આવે છે.

૨: દરેક પ્રકારનું બેન્કીંગ કામ કરવામાં આવે છે.

આ બેન્કમાં રોકાણેલ નાણાં જીલ્લાના કૃષિકારોને ખેતીનો વિકાસ તથા તેમનો આર્થિક ઉત્કર્ષ
કરવામાં મદદ કરે છે. અને આથી દેશના અન્ન-સ્વાવલંબનના કાર્યમાં આ બેન્ક ફાળો આપે છે.

મ. હ. પરીખ
મેનેજર

કા. મો. પટેલ
પ્રમુખ

WITH BEST COMPLIMENTS
from

SYNBIOTICS LIMITED

Post Box No 129
Wadi Wadi
BARODA 7

MANUFACTURERS OF
BULK ANTIBIOTICS, VITAMINS & FINE CHEMICALS

TELEGRAM : "KOTAK & CO"

TELEX : 011 - 2466

PHONES : 263331 - 32. 33

KOTAK & CO.

(ESTABLISHED 1927)

EXPORTERS : IMPORTERS AND MANUFACTURERS
REPRESENTATIVES.

NAVSARI BLDG. 240. D. N. ROAD FORT
BOMCAY-1
REGD.

TRADE

EXPORTERS

COTTON YARN, PIECE GOODS,
RAW COTTON etc. ART SILK,
HOSIERY, READY-MADE GRAMENTS etc.
ENGG. GOODS.
Oil AND Oil SEEDS etc.

MARK

IMPORTERS

RAW COTTON
TEXTILE MACHINERY
H. T. L. T. INSULATORS
SCIENTIFIC TESTING
AND MEASURING
INSTRUMENTS etc.

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

M/S. JEET TRADERS

45, SWASTIK SOCIETY, NAVARANGPURA
AHMEDABAD - 6

Telephone Nos.

Office : 324512

328347

Resi : 351377

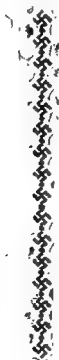
Cable Add : "JIKEBHI"

Keshavlal Bhikhabhai

95, TAMBAKANTA

BOMBAY - 3

EXPORTERS & IMPORTERS
YARN & PIECE GOODS MERCHANTS

તાર : ડીસ્ટ્રીક્ટ બેન્ક

રજીસ્ટ્રેશન : ૨૪૯૭૦

ધી રાજકોટ ડિસ્ટ્રીક્ટ કો-ઓપરેટીવ બેન્ક લિ.

—મુખ્ય કચેરી—

સહકાર ભાવન, ટેમ્પરભાઈ રોડ, રાજકોટ

—: થાપણો ઉપરના દર :-

સેવિંગ્સ થાપણ	દર વરસે દર સેંકડે :
રૂપે. સેવિંગ્સ	૪ ટકા
: બે. વિ. મંડળીઓના બેંકૂત સભ્યો માટે જ :	૪, ૧/૪ ટકા
કોલ ડીપોઝીટ	
ત્રણ દિવસની અરસપરસની નોટીસની સરતે	૪ ટકા
બાધી મુદતની : ડીસ્ટ્રીક્ટ ડીપોઝીટ : થાપણ	
: રા. ૧૦૦ અને તેથી વધુ રકમ માટે :	

૧ ત્રણ માસ માટે	૪, ૧/૨ ટકા
૨ છ માસ માટે	૫, ૧/૨ "
૩ નવ માસ માટે	૫, ૩/૪ "
૪ બાર માસ માટે	૬ "
૫ છત્રીસ માસ માટે	૬, ૧/૨ "
૬ પાંચ વર્ષ માટે	૭ ટકા

વિશેષ માહિતી માટે સંપર્ક સાધો :-

(૧) રાજકોટ-લેઠીકા (૨) ગોંડલ (૩) કેટડા સાંગાણી (૪) જેતપુર (૫) ધોરાજી
(૬) જામકંડોરણા (૭) ઉપલેટા (૮) બાયાવદર (૯) પડધરી (૧૦) રંકારા (૧૧) વાંકાનેર
(૧૨) મોરબી (૧૩) માળીયા (મિંયાણા) (૧૪) જસદણ (૧૫) વિંછીયા (૧૬) દેરડી (કુંભાળ)
(૧૭) મોવિયા (૧૮) મોટીમારડ (૧૯) સુપેડી (૨૦) રાજકોટ-બેડીપરા (૨૧) સરધાર.

વલ્લભભાઈ પો. પટેલ

ચેરમેન

ભારતના જેતી તેમ જ ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રના
વિકાસમાં મહત્વનો ફાળો આપતું નામ :

“કિલોસ્કર”

આજે વર્ષોના અનુભવથી ‘કિલોસ્કર’ ઉચ્ચતમ કાર્યક્ષમતા વાળા એનજીન
ઇલેક્ટ્રીક મોટર, સ્ટાર્ટર, પંખ, ચીચોડા, શીંગડાળ મશીન વગેરે
જેતી તેમજ ઉદ્યોગ ઉપયોગી સાધનો બનાવે છે. આપ
પણ “કિલોસ્કર”ના સાધનોમાં રોકાણ કરી સમૃદ્ધ બનો.

“કિલોસ્કર” એટલે કવોલીટી

અધિકૃત વિકેતા

કે. આર. ગોહેલ એન્ડ કું.

ગરેડીયા કુવા રોડ-રાજકોટ

મહાત્મા ગાંધી રોડ

*

ન્યુ માર્કેટ

*

વાણિયાવાડ

જૂનાગઢ

*

સુરેન્દ્રનગર

*

ભૂજ (કચ્છ)

નૂતનં વર્ષાભિનંદનં

મેસર્સ મહેન્દ્ર ટેક્સટાઈલ્સ

પાવરલુમ કાપડ માટે સંપર્ક સાધો

શ્રવિંદ એસ્ટેટ
પૃથ્વીર સોસાયટી
ઈન્ડસ્ટ્રીઅલ ઝોન પાસે
બા પુ નંગર : અ મ દા વા ૬-૨૧

કુમકુમ સિદ્ધ મિલ્સ

આકર્ષક ડિઝાઇન અને સુમેળ રંગોવાળા

ચુનંદી જતોની અમારી વિશિષ્ટતાઓ

આર્ટ સિદ્ધ, નાયલોનના ફેન્સી કાપડ બનાવનારા, નાયલોન શર્ટીંગ,
પાલવજરી સાડી, પ્રિન્ટેડ સાડી, ફેન્સી ફેકે તથા નાયલોન બ્રોશી
અને બ્રોકેડ વગેરે.

ધી કુ મ કુ મ સિદ્ધ મિલ્સ

સુંદરબાગ, આગારોડ, કુર્લો-૭૦ : મુંબઈ

મેસર્સ વિસનગર ગુડઝ ટ્રાન્સપોર્ટ

ટેલીફોન નં. ૧૦૨

આપના માલ સામાનની ઝડપી વ્યવસ્થિતતા ને
સલામતી પૂર્વકની હેરફેર માટેની ઉત્તમ વ્યવસ્થા

અમદાવાદ ઓફીસ

કે. પ્રેમ દરવાજા
પારસી ચાલની સામે
અમદાવાદ-૧

ટેલીફોન નં. પી. પી. ૨૪૨૩૨

પ્રાન્ચ ઓફીસ :

સ્ટેશન રોડ
વડનગર (તા. ખેરાળુ)

*
સ્ટેશન રોડ
જેડ બ્રહ્મા

ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહનવ્યવહાર કોર્પોરેશન

દ્વારા

પ્રવાસી જનતાને અપાતી સુવિધા અને સગવડો.

અદ્યતન બચ-રેટેશનો, આરામગૃહો,
ઉપાહારગૃહો, પીક-અપ-રેટેન્ડ,
સ્ટોલ વિ.

કંડા પાણીની વ્યવસ્થા

રીઝર્વેશન અને પ્રાયોરીટીની
વ્યવસ્થા.

લાંબા અંતરની મુસાફરી
માટે દિવસની તેમજ રાત્રીની
બસ સર્વિસ.

વિદ્યાર્થીઓને માત્ર સર્વિસમાં
૬૦ ટકા અને શહેરી સર્વિસમાં
૫૫ ટકા કન્સેશન.

સરકાર યોજીત હરિક્ષાઈમાં
ભાગ લેવા જતા હરિક્ષાને
કન્સેશન.

અધજનોને બસ-માડામાં ૫૦ ટકા
કન્સેશન.

આરામદાયક મુસાફરી માટે
લકઝરી બસ સર્વિસ.

આપતા માલ સામાનની સુરક્ષિત
અને ઝડપી હેન્ડલ માટે એસ. ટી.
પાર્સલ સર્વિસ.

ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહનવ્યવહાર કોર્પોરેશન,

વાહનવ્યવહાર ભવન, અમદાવાદ-૨૨.

WITH BEST COMPLIMENTS

મે. આર. આર. ટેક્ષટાઇલ્સ

ટેલીફોન નં : ૪૫

સૂતરમાંથી પાવરલુમ્સનાં બધી જાતના કાપડના જથ્થાબંધ ઉત્પાદક તથા
જથ્થાબંધ વેચનાર

ઉત્તર ગુજરાતની મોટી પાવરલુમ ફેક્ટરી

મે. આર. આર. ટેક્ષટાઇલ્સ

વેરાવાસણ : વિજપુર

WITH BEST COMPLIMENTS

મે. અંબિકા સાઈઝીંગ વર્ક્સ

વિનપુર તાલુકાની મોટી પાવરલુમ ફેક્ટરી

સૂતરમાંથી પાવરલુમ કાપડના જથ્થાખંધ
ઉત્પાદક તથા જથ્થાખંધ વેચનાર
પાવરલુમ કાપડ માટે એક વખત
અચૂક મળે! અથવા લખો!

મે. અંબિકા સાઈઝીંગ વર્ક્સ

સુ: વેશ

પો. : પિલવાઈ

તા: વિનપુર

WITH BEST COMPLIMENTS

ભાવસાર વનમાળીદાસ ત્રીકમદાસ એન્ડ કું.

હાથવણાદ તથા રંગાદી કાપડ તથા
સૂતરના વહેપારી

૨૭૦૭૧

કે. દરખાસગઢ રોડ
વડનગર : ઉ. ગુજરાત

Phone :

Office : 319778 : 319674

Res : 243208

Telex : Foot Fert, No. 503

Grams : IN BURCORP.

BOMBAY - 2

A NAME FOR EXPORTS FOR ALL COTTEN YARN

INDO BURMA TRADING CORPORATION

Johri Mansion : 5th Floor

259: Kalbadevi Road, BOMBAY - 2

Branch :

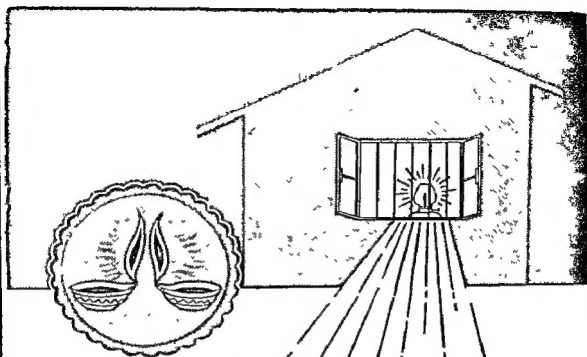
115, B. Netaji Subhashachandra Bose Road

MADRAS - 1

Telex : 041 - 509

Gram : BURMA TRADE

Phone : 39123 / 533916

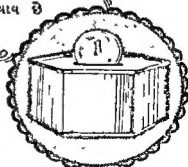
એક દીવાથી બીજો દીવો પેટાય છે ... એક નાનકડી
જ્યોત ઘર આખામાં અજવાળું કરી મૂકે છે ...

આપ રોજ એક એક પેસી કે એક એક
રૂપિયો બચાવતા જાઓ તો એ નાનકડી
બચતમાંથી મોટી રકમ બનીને રાષ્ટ્રના
ઉપયોગી કાર્યોમાં મદદરૂપ થાય છે

નાની બચત

નાનરા પ્રયાત્ર નુ મોટો પરિણામ

નુજસ્ત સંસ્કારન માનિતા આતા જરૂરયા પ્રકાશિત

પ્રકાશક ઇશ્વરલાલ મો દલે મુદ્રક ને મલિક જાગૃત્ય પરમાર ૧૩ જાગૃત્ય પ્લોટ, રાજકોટ
મુદ્રણાલ નુરુ મુદ્રિકા ડૉ. પત્રિક રાઠ કન્યા છ ત્રાવર નામે સંક્રમ રાજકોટ-૧

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અ'થાનય
અમદાવાદ - ૯